

Beruchte gevangenen

Leeuwarden was een plaats waar gevangenen achter slot en grendel werd gezet. In de beruchte gevangenis DeBlokhuisPoort in Leeuwarden zaten de zwaarste categorie gevangenen van Nederland. Het doel van deze gevangenis was het beveiligen van de maatschappij tegen gevaarlijk geachte individuen. Ten tweede was het verplichte verblijf bedoeld als straf en vervult een voorbeeldfunctie naar potentiële overtredders.

Colofon

Colofon

Dit E-book is een verzameling van teksten en afbeeldingen die op de website van Museum Blokhuispoort staan. Er zijn een aantal bronnen die wij niet kunnen achterhalen. Het is ook mogelijk dat er verhalen zijn die niet geheel volgens de geschiedenis zijn geschreven. Er zijn vele teksten in een oudere stijl geschreven en deze teksten zijn niet aangepast. Heeft u correcties op dit E-book, dan willen wij dat graag aanpassen. Kopiëren is strafbaar, rechten van afbeeldingen en teksten zijn met toestemming geplaatst. Wilt u materiaal gebruiken, vraag toestemming en plaats de bron van het materiaal dat u wilt gebruiken. Museum Blokhuispoort is niet aansprakelijk voor schade die is of dreigt te worden toegebracht en voortvloeit uit of in enig opzicht verband houdt met het gebruik van teksten, de webpagina of met de onmogelijkheid de webpagina te kunnen raadplegen. Museum Blokhuispoort is een onderdeel van Stichting Blokhuispoort die geheel uit vrijwilligers bestaat. De E-books van Museum Blokhuispoort worden gratis aangeboden.

E-book: Blokhuis Leeuwarden
Uitgegeven: januari 2022
Museum Blokhuispoort
www.blokhuispoort.nl

Inhoud

Colofon	1
Beruchte gevangenen	6
Jan Buuts	9
Moordlied.....	10
Ype Baukes de Graaf.....	11
De laatste Fries die de doodstraf kreeg.....	11
Dolend door de stad en weer de fout in.	12
Schrijnende armoede zonder uitzicht.	13
Een laatste kans	13
De afwijzing	14
“Ik loof, dat ik bloed”	15
Het proces tegen Ype Baukes de Graaf.....	16
De laatste uren van Ype Baukes de Graaf	17
Lammert, Marcus en Auke Dalstra.....	18
Moord en doodstraf.....	18
Lammert Teijes Dalstra	19
Marcus, Lammerts Dalstra	19
Auke Freerks Dalstra	19
Auke’s alibi	19
Het moordplan	20
Op weg naar Nijega	20
De Moord	20
Rijk?	21
De arrestatie	21
Het vonnis	21
De rechtspraak	22
Bijzonder ontmoeting	25
Yn de kriminele fuotstappen fan 'de Dalstra's '.....	26
Henricus Mokcaarts	26
Biografie.	26
Jeugd in Haarlem	28
Stichten van een gezin	32
Echtscheiding	40
Bij de marechaussee	42
Terug naar Waalwijk	46
Moordaanslag C62	48
De pers	52
Het proces.....	54
Bijzondere Strafgevangenis Leeuwarden.....	58

Vaste klant Veenhuizen	62
Bijlage Stamboom Mokcaarts	67
Hendricus Jacobus Jut (Kop van Jut)	73
De pijpenkop van Jut.....	74
Hendrik Jacobus Jut	75
Liedje geschreven over Kop van Jut	77
Johannes Barger.....	78
Blikken Dominee.....	80
Straatlied	80
Uitleg van Blikken dominee.....	80
Biografie Johan Barger	81
Gebroeders Hogerhuis.....	81
Gevangen op glas	82
Ansichtkaarten Hoogerhuis.....	83
Open brief.....	83
IJje Wijkstra.....	84
Een verhaal over IJje Wijkstra.....	84
Het teken van het beest	85
Levensgeschiedenis IJje Wijkstra	86
Het bloedige Drama te Grootegast.....	93
Teken van het Beest.....	93
Brief van IJje Wijkstra aan Pieter Veenstra	94
Tekst brief, Waarde vriend en Huisgenoten	94
Brieven van IJje Wijkstra aan Dirk Postema.....	95
Het digitale dossier IJje Wijkstra.....	95
Film Het teken van het Beest	96
Op de vlucht voor de buurman	96
Dit stond in de Tilburgse Courant van 10-05-1930.....	97
Gevangen op de glasplaat.....	98
Durk Tabak 1930.....	98
Rache.....	100
Niets bemerkt	101
Tekeningen van Durk Tabak	102
Iepenloftspul Durk Tabak	102
Tabak - it liet fan mem.....	102
Pijpenrek Durk Tabak.....	103
Links op internet.....	103
Krantenknipsels Durk Tabak	104
Wat anderen vertellen	104
Verslag van de rechtszaak.....	104

Verdachte voorgeroepen	104
Het requisitoir	105
De verdediging.	105
Getuigen à décharge.	106
Emanuel Polak	107
Reconstructie.....	107
Biografie van Emanuel Polak	108
Registratie Bijzondere Strafgevangenis	109
Wat anderen schrijven	109
Grote consternatie rond het Waterlooplein	110
Menigte loopt te hoop tegen verdachte	110
Voorgoed onschadelijk maken.....	110
“De moordenaar was ‘gelukkig’ een jood”	111
Emanuel Polak.....	112
Gevangen op glas	113
De film De bende van Oss	113
Trailer De bende van Oss	113
Npo 3 serie Bende van Oss.....	113
De Bende van Oss (Andere Tijden)	114
Het boek De bende van Oss	114
Informatie over het boek,	115
De Osse Bende opgerold.....	115
Wat anderen vertellen	115
De film	116
Ondervoeding.....	116
Gevangen op glas	116
Bende leden	117
1946 Eric De Lyon	118
Het proces.....	118
Het vonnis zou evenwel luiden:	119
Locaties detentie	119
De detentie Bijzonder Strafgevangenis Leeuwarden.....	119
Dekenkist en 11 wapenschildjes	120
Het geheim van de beeldhouwde Madonna	120
Obelisk	121
De voorwaardelijke invrijheidstelling.....	121
Krantenberichten en media	122
De Colombo affaire.....	123
Boek: De Colombo Tragedie	123
Chris Blanken	124

Bekentenis (1953)	125
1e Ontsnapping 1955	125
2e Ontsnapping 1965	126
Krantenknipsels over Chris Blanken	126
Dokter O.....	126
De brieven van gifmoordenaar dokter O	127
Vergeten verhalen	131
Wat anderen vertellen	131
Adrie Lodder	132
Brief van Dr. O.....	133
Boek - Als tie maar niet wordt als zijn vader	133
Documentaire over de gifmoorden.....	133
1974 Aage Meinesz.....	134
Citaat uit zijn boek	135
Wat anderen vertellen	135
Schilderkunst van Aage M	137
Koos Reinsma over Age M	137
1981 Stephan Kraan.....	137
Dagboek Stephan Kraan	138
Tentoonstelling Dienstweigeraar	138

Beruchte gevangenen

1852 Jan Buuts

Relaas over het vermoorden van Adriana van den Boom. Op de vooravond van zondag 26 september 1852 werd een afschuwelijke moord gepleegd op het grondgebied van de gemeente Heesch. Het slachtoffer was de 23-jarige jonge dochter Adriana van den Boom, dochter van Jacobus en van Joanna van de Boom, wonende op het gehucht Donzel te Nistelrode. Deze jonge dochter had verkering met zekeren Jan Buuts, metselaar en klompenmaker, uit Heesch. Het drama had zich voltrokken in de omgeving van de Heesche Wijst, ongeveer bij de verkeersweg Nistelrode – Heesch.

1867 Lammert, Marcus en Auke Dalstra

Drie leden van de familie Dalstra hadden in 1867, het welgestelde echtpaar Hiddema uit Nijega (Smallingerland) beroofd en vermoord. Vader Lammert Teijes, 65 jaar, zoon Marcus Lammerts, 27 jaar, en neef Auke Freerks Dalstra van 36 jaar kregen voor het Gerechtshof in Leeuwarden alle drie tuchthuisstraf, 'ieder voor den tijd van zijn levenslang'. Vader Lammert overleed in 1885 in de gevangenis. Zoon Marcus (foto) kwam vrij in 1894. Neef Auke Freerks was ooit eerder veroordeeld en zat van het drietal het langst vast. Na 35 jaar tuchthuis kwam hij in 1906 vrij.

1870 Hendrik Josephus Johannes Mokcaarts

Op 5 mei 1870 wordt Hendrik Josephus Johannes Mokcaarts met de boevenwagen overgebracht naar de gevangenis van Leeuwarden. Op 9 mei is hij ingeschreven en zijn straf van twintig jaar ging op die datum in. De oud marechaussee Hendrik Mokcaarts die hevig verliefd was op Anna Stada de echtgenoot van Frederik van de Steen, schoot zijn rivaal in dat jaar namelijk dood. Henricus Mokcaarts verlaat de gevangenis in Leeuwarden op 12 augustus 1889. Eind 1874 behoort Henricus tot één van de 445 gevangenen in de Leeuwarder gevangenis.

1875 Henricus Jacobus Jut - Kop van Jut -

Henricus Jacobus Jut was een 19e eeuwse moordenaar uit Den Haag. Jut werd in 1851 te Den Haag geboren als buitenechtelijk kind van Maria Geertruida Jut. Na wegens "lichaamsgebreken" uit militaire dienst te zijn ontslagen ging hij in zijn geboortestad als kelner werken. Daar kwam hij de 23-jarige Christina Goedvolk tegen, die in 1872 korte tijd als dienstbode bij de rijke weduwe M.Th. van der Kouwen-ten Cate werkte. Uit angst voor een lynchpartij werd hij overgebracht naar een gevangenis in Leeuwarden, waar hij twee jaar later overleed.

1894 Johannes Barger

Dominee Johannes Barger, ook wel genoemd "de blikken dominee". In maart 1894 komt in Harlingen een gewelddadig einde aan het leven van Cato Mirande (23). Ze was al twee jaar lang in het diepste geheim de minnares van Hervormd dominee Johan Barger (40). Barger werd op 2 juni 1894 door het gerechtshof te Leeuwarden veroordeeld tot levenslange gevangenisstraf. Hij overleed op 46-jarige leeftijd in Bijzondere Strafgevangenis te Leeuwarden aan een longziekte en werd begraven op het kerkhof van de gevangenis van Leeuwarden.

1895 Gebroeders Hogerhuis

Troelstra neemt het op voor Hogerhuizen. Nadat ook Wybren in 1905 - na negen jaar en negen maanden - in vrijheid wordt gesteld. Uit De Zaak Hogerhuis. Eene gerechtelijke misdaad. De drie broers Keimpe, Marten en Wybren Hoger" huis worden in 1896 veroordeeld voor 'een der zwaarste vergrijpen tegen den eigendom, eene poging tot diefstal bij nacht'. De twee laatstgenoemden worden ook veroordeeld wegens poging tot doodslag.

1929 IJje Wijkstra

Op 18 januari 1929 wacht Wijkstra de veldwachters op met een karabijn. Volgens de overlevering zou het zo'n 18 graden gevoren hebben die dag. IJje weet alle vier veldwachters neer te schieten, bij drie snijdt hij later ook nog de keel door. Zelf raakt hij lichtgewond. Hij brengt Aaltje onder bij een neef en vlucht naar Groningen. Op weg naar het ziekenhuis wordt hij aangehouden. In gevangenschap kreeg hij tuberculose en werd steeds somberder. Hij besloot zelfmoord te plegen. Hij sneed met een aardappelmesje zijn buik open maar overleefde dit.

1930 Durk Tabak

Durk Tabak is een tweevoudig moordenaar en kunstenaar. In 1930 werd Tabak veroordeeld tot 15 jaar cel nadat hij in een Drachtster café de 29-jarige Jan van der Meulen had doodgestoken. Enkele jaren na zijn vrijlating schoot hij in Augustinusga zijn minnares Grietje Groenland-Hayema dood. Na deze gruwelijke daad pleegde hij zelfmoord door zichzelf door zijn slaap te schieten. Tabak was een begiftigd tekenaar, maar daarnaast kon hij ook verdienstelijk trekharmonica spelen. Tot zijn vriendenkring behoorden IJe Wijkstra en Jan Hut.

1934 Emanuel Polak

Emanuel Polak was een Nederlands lustmoordenaar, die vooral bekend werd als de verkrachter en moordenaar van het 7-jarige meisje Sara Beugeltas. Sara Beugeltas was een Nederlands meisje van Joodse komaf. Toen het kind zeven jaar oud was werd ze vermist en later vermoord teruggevonden. De zaak sprak enorm tot de verbeelding van de Amsterdamse bevolking en leidde tot grote massahysterie. De dader was Emanuel Polak, een 21-jarige pakhuisknecht. Hij was al eerder in aanraking met het gerecht gekomen wegens kindermisbruik en zat in feite tijdens proefverlof.

1935 de Bende van Oss

Bende van Oss. Er was in de jaren vóór de oorlog in Noord-Brabant een groep criminelen actief, die bekend stond als "de bende van Oss". Na bloedig treffen met de politie kwamen zij voor de rechter en hun bestemming werd Leeuwarden. Vader, zoon en oom De Bie, enkele Van Galens, Van Bernes en Hendriksen zorgden voor Brabantse inbreng binnen onze muren. Onderlinge vechtpartijen kwamen regelmatig voor en soms werden meningsverschillen uitgevochten met ook wel doorslaggevende argumenten als zware Rijksstrijkijzers!

1946 Eric de Lyon

Eric de Lyon Sergeant-vlieger Erich Henry Johann de Lyon (roepnaam Eric). 1943 Een onvoorwaardelijke gevangenisstraf van 20 jaar voor sergeant-vlieger Eric de Lyon. Eric de Lyon muntte niet alleen uit in durf - een vlotte babbelaar, een 'man van standing' - maar beschikte ook over creatieve expressie. Hij bleek een natuurlijke aanleg te hebben voor beeldhouwen. De Lyon ontpopte zich in de gevangenis als een getalenteerde houtsnijder. Op 30 april 1950 werd de ex-piloot op voorspraak van de directeur A.B.R. Jansen in voorlopige vrijheid gesteld.

1953 Chris Blanken

Chris Blanken (27) voor de moord op politieagent A. van Eck die hem en zijn broer betrapte op diefstal in de nacht van 13 op 14 november in Woerden, waarop Blanken de agent doodschoot. Hij bekende uiteindelijk de daad en ging niet in hoger beroep. Hij ontsnapte twee keer uit de gevangenis, in 1955 en in 1965. Beide keren werd hij binnen een dag weer opgepakt. Een aantal jaren na zijn laatste ontsnappingspoging kreeg hij gratie. Zijn broer Johannes Blanken (25) kreeg 6 jaar. In de krant stond deze zaak inmiddels bekend als: De Woerdense Moordzaak Chris Blanken

1954 Adrie Lodder.

Adri L. werd door de rechtbank te Dordrecht op 15 april 1954 in eerste instantie veroordeeld tot een gevangenisstraf van 18 jaar maar in hoger beroep door het Haagse gerechtshof veroordeeld tot levenslang. Adri L. bleek namelijk zijn vrouw te hebben omgebracht met arsenicum. Adri kreeg zes jaar later "een koekje van eigen deeg": hij werd in de gevangenis vergiftigd door de beruchte Dr. O.

1955 Dokter O

Dokter O en de gifmoorden. Een proces dat aan het begin van de jaren zestig landelijke bekendheid kreeg, betrof dat van de voormalige huisarts Dr. O uit Berkel Rodenrijs. In 1954 was Dr. O reeds in Den Haag tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld wegens moord (vergiftiging door cyaankali) op zijn vrouw. In mei 1955 werd hij in de Leeuwarder gevangenis gedetineerd. Hij ontmoette daar Adriaan Lodder die zijn vrouw eveneens door gif (arsenicum) had vermoord en eveneens in 1954 te Den Haag tot levenslange gevangenisstraf was veroordeeld.

1974 Aage Meinesz

Aage Vening Meinesz – bijnaam: de Meesterkraker – Door het grote aantal kraken en de geweldloosheid waarmee hij deze uitvoert krijgen de daden van Aage Meinesz een unieke reputatie binnen het criminele circuit. Als gereedschap gebruikt hij vaak zijn legendarisch geworden thermische lans. Op 11 juli bekennt ook hij een kraak bij de V&D in Leeuwarden. Op 28 november wordt hij door de rechtbank in Leeuwarden tot vijf jaar cel veroordeeld. In hoger beroep wordt dat 4,5 jaar. Op 18 april 1974 weet Aage Meinesz te ontsnappen uit het Huis van Bewaring.

1981 Stephan Kraan

Totaalweigeraar - ook wel dienstweigeraar - In 1981 moet Stephan Kraan als dienstweigeraar 12 maanden de gevangenis in. In zijn cel in Leeuwarden ontvangt hij duizenden brieven en kaarten die hij allemaal beantwoordt. Hij is onderwerp van twee filmdocumentaires en schrijft het boek 'De Muesli Bloeit', naar aanleiding van zijn radiodagboek voor de VPRO. In de jaren na zijn vrijlating blijft Stephan Kraan zich inzetten voor totaalweigeraars en het vrije-socialisme in de geest van Ferdinand Domela Nieuwenhuis.

Jan Buuts

Relaas over het vermoorden van Adriana van den Boom. Op de vooravond van zondag 26 september 1852 werd een afschuwelijke moord gepleegd op het grondgebied van de gemeente Heesch. Het slachtoffer was de 23-jarige jonge dochter Adriana van den Boom, dochter van Jacobus en van Joanna van de Boom, wonende op het gehucht Donzel te Nistelrode. Deze jonge dochter had verkering met zekeren Jan Buuts, metselaar en klompenmaker, uit Heesch. Het drama had zich voltrokken in de omgeving van de Heesche Wijst, ongeveer bij de verkeersweg Nistelrode – Heesch, in de richting van het gehucht Zevenbergen. De moordenaar gaf haar met zijn gewerkolf een slag op haar hoofd. Om zich van het ontzielde lichaam te ontdoen besloot hij haar lijk te werpen in een diepe waterkuil, ruim ½ uur gaans van de martelplaats. Hij torste het ontzielde lichaam op zijn rug, en zo vervolgde hij, in het nachtelijk duister, door het buitengebied, genaamd Het Lijk, zijn weg naar de waterpoel in het Grolder, de plaats waar hij het slachtoffer te water wierp.

Litho, Origineel grens gekleurd. Uit 1865 en gemaakt door cartograaf Jacob Kuiper; Gemeenteatlas, een uitgave van Surringar Leeuwarden. Op de grens van Heesch en Nistelrode ligt het gebied "Lijk".

Op maandag 4 oktober 1852 vertoefde in dat Heesche broek Antonie v.d. Ven uit Heesch als koeherder met zijn vee. Hij kon niet verklaren waarom de dieren zo onrustig te keer gingen en snuivend heen en weer langs het water renden waaraan maar geen eind kwam. Daarom ging hij rond de waterplas eens kijken wat dit kon betekenen en daar zag hij tot zijn ontsteltenis een paar mensenvoeten boven het water uitsteken. De koeherder maakte zijn ontdekking kenbaar en weldra verscheen de politie. Het bleek het al sinds ruim 1 week vermiste Jaantje van den Boom te zijn. De moordenaar van het meisje had haar rokken over haar hoofd vastgesnoerd en geballast met haar kloppe, een graszode en andere voorwerpen. Jan Buuts, zoon van Jan Buuts en Gerdien Zegers, werd daags na de vondst van het lijk opgepakt. Bij de verhoren bekende hij maar trok later zijn bekentenis weer in. Er

was bij zijn rechtszaak op 28 december 1853 meer dan voldoende bewijs tegen hem verzameld. Hij werd door het provinciaal gerechtshof in 's-Hertogenbosch dan ook veroordeeld voor doodslag en kreeg hiervoor 12 jaar gevangenisstraf en de straf van het zwaaien met het zwaard boven het hoofd. Voor deze laatste straf werd hem in april 1854 door koning Willem III kwijtschelding verleend. Naar het motief voor de moord blijft het gissen. Jaantje bleek, na sectie op het lijk, al een half jaar zwanger te zijn en Jan Buuts sloot, bij verhoor nadien, niet uit dat het zijn kind kon zijn. Johanna van den Boom, weduwe en nog onwetend over de zwangerschap van haar dochter, had Jan Buuts al eens aangespoord om met haar dochter Jaantje te trouwen maar dat was Jan Buuts geenszins van plan. Het gezin Van den Boom kende meerdere dochters die Jan graag het hof maakte wat zorgde voor onrust en wedijver binnen dat gezin. Vermoedelijk is Jan Buuts in paniek geraakt, was hij voor het trouwen nog niet klaar en kon hij de druk voor het vaderschap en de schande van het moeten trouwen niet aan. Jan Buuts werd in Woerden gevangengezet. Tussen 1853 en 1860 werd aan de buitenzijde van de westelijke vleugel een gebouw van twee verdiepingen met zolder toegevoegd. Gestraften fungeerden als (onvrijwillige) bouwvakkers voor de bouw van hun eigen gedwongen onderkomen. Jan Buuts was metselaar en het ligt voor de hand dat hij in Woerden als bouwvakker werd ingezet. Deze aanbouw stond in de volksmond bekend als 'de vrouwengevangenis'. Toen de verbouwing in 1860 gereed was, verloor het Kasteel zijn functie als gevangenis voor mannen en werd het bij Koninklijk Besluit van 4 juni 1861 als gevangenis voor veroordeelde vrouwen aangewezen.

Ingekleurde staalgravure door L. Rohboch en J. Poppel van het Kasteel te Woerden in de periode (1851) dat het als strafgevangenis fungeerde (1830-1872). De afbeelding toont het Kasteel vanuit het zuidoosten; rechts is ook de Hofpoort nog te zien. Collectie: RHC Rijnstreek en Lopikerwaard.

De gevangenen verbleven in Woerden onder erbarmelijke omstandigheden. Tot tweemaal toe brak er cholera uit in het kasteel (1853 en 1859) waarbij veel gevangenen stierven. Op 7 mei 1861 wordt Jan Buuts, metselaar uit Heeze(!), tijdelijk ingeschreven in het bevolkingsregister van Leeuwarden. Maandelijks, maar meer nog in april en mei 1861, komen gevangenen Leeuwarden binnen. Reden van zijn overplaatsing naar Leeuwarden is zeer waarschijnlijk de omzetting van mannen- naar vrouwengevangenis in Woerden. Het bevolkingsregister van Leeuwarden 1859 –

1876, paginanummer B0003, geeft exact aan wanneer men nadien wordt overgeplaatst naar een andere gevangenis of bedelaarsgesticht en ook wanneer men wordt ontslagen uit de gevangenis. Voor Jan Buuts is dit ontslag niet weggelegd; zijn naam wordt in dit bevolkingsregister, bij zijn overlijden op 15 april 1864, doorgehaald. Op 16 april 1864 doen Johan Wilhelm Milius (56) en Adam Ulrich (59), beiden bedienden in de strafgevangenis en wonende in Leeuwarden aangifte dat Jan Buuts op 15 april om 13.00 uur 's middags is overleden. Jan Buuts, oud 36 jaren, metselaar, geboren en woonachtig te Heeze (!), zoon van Johannes Buuts en Dientje Zegers, zijnde verder niets bekend. (Bron: overlijdensregister 1864, Leeuwarden, aktenummer A271). In Leeuwarden was het verblijf voor gevangenen nauwelijks beter. Daar overleden jaarlijks veel gevangenen zoals uit onderstaand staatje blijkt:

De bevolking van het huis bedroeg in 1844, 1845 en 1846, — 853, 869 en 909 hoofden, gemiddeld alzo 877; daarvan stierven 1844, 42, — 1845, 49, — 1846, 52 personen, gemiddeld alzo 47 ad 48 of 5,46 pct. Toen waren nog niet gebouwd de localen, die de groote achterplaats omsluiten. In 1858, 1859 en 1860 bedroeg de bevolking 775, 798 en 810 hoofden, gemiddeld 794 ad 795; daarvan stierven 1858, 49, — 1859, 58, — 1860, 80 personen, gemiddeld alzo 62 ad 63 of 7,83 pct.
--

De internetsite van Museum Blokhuispoort is informatief over de straffen welke nog tot laat in de achttiende eeuw werden toegepast. De galg was in de negentiende eeuw nog in gebruik. In 1860 werd de laatste executie in Maastricht voltrokken. Na 1860 werd nog verschillende malen de doodstraf uitgesproken, door de Koning werd echter steeds gratie verleend. In 1870 werd de doodstraf afgeschaft. Pas in 1886 kwam het ook nu nog gebruikte nationale Wetboek van Strafrecht uit met de tweedeling misdrijven

en overtredingen. Lijfstraffen en ontterende straffen werden afgeschaft. De straffen werden nu globaal: gevangenis, hechtenis en geldboete.

Moordlied

Van deze doodslag in Heesch bestaat ook een zgn. straatlied genaamd “Moord te Grolder”. Straatliedereen zijn over het algemeen zijn het erg eenvoudige liederen, zonder enige artistieke pretentie. Ze werden vooral geschreven door en voor de gewone man. De eerste straatliederen ontstonden omstreeks 1750, maar pas in de negentiende eeuw kwam het genre tot bloei. De straatliederen zouden populair blijven tot aan de eerste wereldoorlog en min of meer bekend tot 1940. Daarna ging het snel bergafwaarts. Moorden hebben in alle eeuwen sterk tot de verbeelding der mensen gesproken. Het is daarom te begrijpen dat de straatzanger en zwerver er zich sterk toe aangetrokken voelde. Op de kermissen kon hij met een bloederig vers over moord of doodslag de aandacht van de toeschouwers trekken. En dat was nodig want hij moest concurreren tegen clowns, de potsenmakers en kiezentrekkers, die eveneens op de markt stonden. In zijn felrealistische levenslied kon hij niet nauwkeurig genoeg zijn: zijn toehoorders genoten van de meest sensationele en gruwelijke details. Het fascinerende aan die moordliederen was bovendien, dat ze allemaal echt gebeurd waren. We kennen schokkende liederen over vader- en moedermoorden, drie- en vierdubbele moorden, gruwelijke gifmisdaden en andere ijselijke euveldeaden. In de eerste helft van de negentiende eeuw bereikten de moordliederen hun toppunt van populariteit maar daarna treedt er snel een oververzadiging op. Na honderden bloederige verzen gehoord te hebben, kreeg men er op den duur schoon genoeg van. Onderstaand lied is mij in februari 2014 voorgezongen door Mevr. Tineke Hanegraaf – van de Ven uit Nistelrode.

Het lied over de moord in het Grolder kent overigens meerdere versies.

- Moeder der allerschoonste vrouwen (Zij sprak haar zoon zo spijtelijk aan. Ach zoontje wat heb ik van jou verstaan). 2xWilt gij met zulk een meisje gaan trouwen (Die reeds lang met een ander verkeerd En ik heb haar zelve op schuld getrappeerd). 2x
- Moeder dan zal zij dat duur gaan betalen, (Indien zij mij die schande aandoet Zal ik er mijn handen wassen in haar bloed). 2x
- Zij zijn toen beiden het bos ingetreden. (Wat nooit een mens nog dier had begaan. Sprak hij allerliefste gij moet er aan). 2x
- Ach minnaar ach minnaar laat mij in het leven (Ik zal er gaan dolen zo ver al van hier Al met mijn klein kindje voor jouw plezier). 2x
- Hij gaf haar geen woord meer om te spreken (Hij gooide haar al tegen het zand, al met een blank mesje al in zijn hand). 2x
- Hij gaf haar geen veertien maar vijftien steken (Als zij daar lag vermoord in haar bloed, Roept ze voor het laatste Heer Jezus Zoet). 2x
- Toen is hij gegaan om zijn handen te spoelen. (Dat onnozele bloed het wou er niet af. Dat is voor een jonkman verdiende straf). 2x
- Zie daar nou die moordenaar lopen. (Een man die verslindt een maagd met een kind Een moordenaar zoals men nergens vindt). 2x

We zien in meerdere moordliederen en ook in dit lied dat de bloedvlekken niet meer weg te wassen zijn. Het is een bekend magisch element in het moordlied. K. ter Laan geeft in zijn Folkloristisch woordenboek enkele voorbeelden: In 1557 werd de pastoor van Nispen vermoord; dertien jaar lang konden de bloeddruppels op de stenen drempel niet worden uitgewist. Er zaten niet te verwijderen bloedvlekken op de preekstoel van Waterlandkerkje, waar in 1668 de dominee werd vermoord en kerkgangers werden mishandeld. Zo zaten er ook bloedvlekken in het Huis ten Dijke bij Pietersburen, waar een Moorse knecht een meisje doorstak.

Harrie van Grinsven April 2014

Bron: extract uit Verkenningen naar de moord in Het Lijk uitgegeven door H.A.M. van Grinsven (2014) Boek kost 10 euro exclusief verzendkosten. Bestellen via emailadres:

hvgrinsven@home.nl

Ype Baukes de Graaf

Het is op vrijdag 23 maart 1860 wanneer Ype de Graaf een groen gordijntje opzieschuift van de ruimte in het Paleis van Justitie, zetel van het Gerechtshof en de Arrondissementsrecht, aan het Wilhelminaplein in Leeuwarden. Het is die vrijdag markt in de stad en er zijn 20.000 mensen voor hem gekomen. Ype is geboren in Workum op 10 augustus 1812, maar zal het grootste deel van zijn leven doorbrengen in Harlingen, wanneer hij tenminste niet in de gevangenis zit.

De laatste Fries die de doodstraf kreeg

Een Harlinger Crime Passionnel. Nog een paar sigaartjes voor Ype de Graaf. Het is op vrijdag 23 maart 1860 wanneer Ype de Graaf een groen gordijntje opzieschuift van de ruimte in het Paleis van Justitie, zetel van het Gerechtshof en de Arrondissementsrecht, aan het Wilhelminaplein in Leeuwarden. Het is die vrijdag markt in de stad en er zijn 20.000 mensen voor hem gekomen.

De haven van Harlingen ca 1858, door Hermanus Siderius. Bron: Hannemahuis.

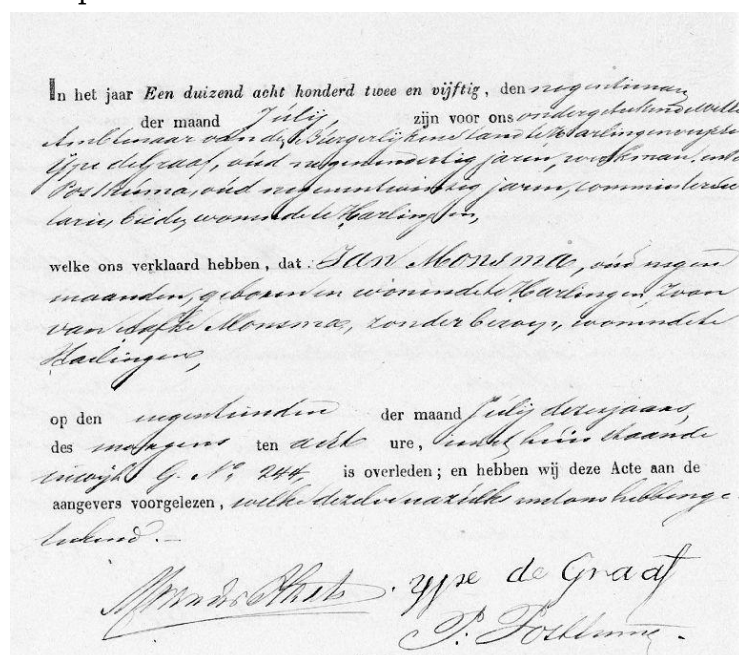

Ype is geboren in Workum op 10 augustus 1812, maar zal het grootste deel van zijn leven doorbrengen in Harlingen, wanneer hij tenminste niet in de gevangenis zit. Hij is de zoon van Bauke Arjens de Graaf en Weltje Jans Timmerman en is het vierde kind dat in het gezin geboren is. De woning in de Hongarensteeg was van de Roomse Gemeente en het gezin woont hier met nog drie andere gezinnen. Hij is een jongen die zal opgroeien voor galg en rad. In 1831 zal hij,

wanneer hij 18 jaar jong is, voor het eerst worden veroordeeld en een tuchthuisstraf van twee jaar krijgen voor het plegen van meerdere diefstallen. Het zal niet zijn laatste keer zijn. Na twee jaar gaat het weer mis, Ype wordt meedogenlozer en zijn wandaden worden ernstiger. Het lijkt hem niet te deren en de daaropvolgende straffen accepteert hij. Onverbeterlijk. Het jaar erna, krijgt hij het bericht te horen dat zijn moeder is overleden. Zij is op 12 januari 1834, 's ochtends om half zeven in het water gevonden. Ze is verdronken en gevonden in de Brouwersvaart in Workum. In Harlingen behoort hij tot de onderklasse, hij vindt er werk als dijkwerker en als sjouwerman, het laden en lossen van de schepen in de haven. Het is in de tijd van onder meer het aardappeloproer van juni 1847. Na de mislukte oogsten stijgen de prijzen van aardappelen zo hoog, dat deze onbetaalbaar zijn geworden voor de arme bevolking. Er heerst hongersnood in de armste buurten van de havenstad. Zelfs het roggebread is niet verkrijgbaar en dat terwijl er schepen vol voedsel in de Harlinger havens liggen voor de export. De paupers uit onder andere, de Bargebuurt zien dit met lede ogen aan, totdat een woedende menigte rond 8 uur 's avonds een stoomboot vol aardappelen bestormt. In dat jaar zal Ype voor het plegen van meerdere delicten, op het Wilhelminaplein in Leeuwarden met een strop om de hals worden afgeranseld door de beul met een bullenpees; de gedroogde penis van een stier. Ook wordt hij gebrandmerkt. Voor de rest van zijn leven heeft hij 'TP' in de muis van zijn hand getatoeëerd gekregen. Het brandmerk TP; Travaux Perpétuels, oftewel 'eeuwige dwangarbeid' is met een gloeiendhete pook aangebracht, waarna de beul de wond met buskruit in heeft gesmeerd. Hierdoor zal het voor altijd duidelijk zichtbaar blijven. Het zal Ype echter niet tot inkeer brengen.

Dolend door de stad en weer de fout in.

In de achterbuurten van Harlingen vindt hij onderdak bij Murk Jans, een maat van hem en een oomzegger van Ype. In de jaren 50 van de 19e eeuw, wanneer hij ongeveer 40 jaar oud is, ontmoet hij Aafke Monsma op de jaarlijkse kermis. Aafke is de dochter van Tjietske Cornelis Monsma en een onbekende vader en wordt zondag 28 februari 1830 geboren in de Wortelstraat. Zij zal opgroeien in de Bargebuurt en behoort, net als Ype, tot de armste klasse van de stad. Ze vindt haar werk op straat, ze lost schepen en ze sjouwt op markten. Ook haar vinden we terug in de rolboeken van de rechtbank. Op 23 januari 1847 wordt ze veroordeeld voor de diefstal van een 'vrouwenjak'. Haar straf is drie maanden cel. De armoede vreet aan het stel en Ype lijkt zich in te kunnen houden van zijn tot dan toe zondig bestaan. Ze zwerven van woning tot woning in de stad, een onzeker bestaan. Ze trouwen niet; geen geld en Ype ziet het belang er niet van in. Op woensdagochtend 1 oktober 1851, rond tien uur, bevalt Aafke van een zoontje; Jan. Vroedvrouw Dirkje van Echten ondertekent de aangifte. Het zoontje zal niet oud worden en zal negen maanden later komen te overlijden, 's ochtends om 8 uur op 19 juli 1852 in de Kerkpoortstraat 23.

De overlijdensakte van Jan Monsma met de handtekening van Ype de Graaf. Bron: Alle Friezen.

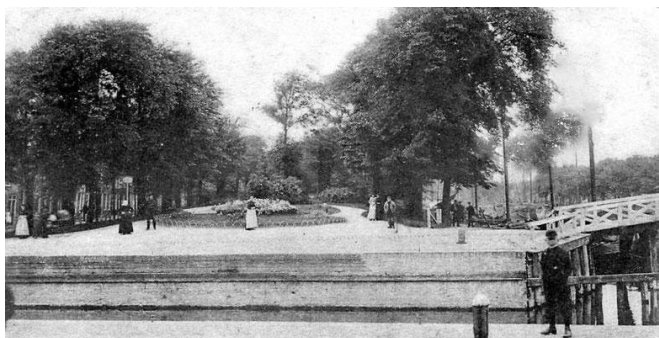
Nog geen vijf maanden later bezwijkt Ype voor de verleiding van een diefstal van aardappelen van de boerenknecht Anne Zeinstra van Midlum. "Ik verrichtte de daad uit grote armoede en gebrek," zal Ype verklaren tegenover de rechter. Vonnis: drie maanden gevangenisstraf en het betalen van de proceskosten. In maart van het jaar daarop, mag Ype terug naar Harlingen. Terug naar zijn Aafke. Op 2 januari, tijdens Ype's gevangenschap, is in de Scheerstraat hun dochttertje geboren; Tjietske. Vernoemd naar Aafkes moeder.

Schrijnende armoede zonder uitzicht.

Een meisje met een kansarme toekomst. Met een alleenstaande moeder die hard zal moeten werken om hun beider hoofd boven water te houden. Het leven is hard en oneerlijk. Vanaf elk punt waar de armoedige inwoners van de stad wonen, is het maar kort lopen naar de herenhuisen van de patriciërs aan de Noorderhaven of de Voorstraat. Het gepeupel woont in de achtertuinen van de dure huizen en ziet hun rijke bewoners langs de straten paraderen of in hun koetsjes over de keien rijden. Het snijdt hen door de ziel. De stad kent zoveel inwoners, het is lange tijd de meest dichtbevolkte stad van het land. Rond die tijd zijn er voor de ongeveer 10000 inwoners slechts zo'n 1800 woninkjes beschikbaar. Grotendeels van hout en bestaand uit één woonkamer en soms twee bedsteden. Het eten bestaat vaak uit dat wat er maar te vinden is, zoals alikruiken. De vaak grote huishoudingen gaan alikruiken zoeken tussen de stenen van de dijksglooiing. Tijdens stormen en regen staat men doodsangsten uit en niet dikwijls gaat er een woninkje daardoor tegen de vlakte. Ook houdt men het binnen niet droog. De begraafplaats is overvol. Door diverse crisissen is de situatie bijna onhoudbaar. In de Harlinger straatjes en steegjes woont men hutjemutje. Velen overlijden aan de epidemieën zoals cholera of darmziekten. Tuberculose zal dan uitgroeien tot de meest dodelijke van de ziekten. De stank door ziekten, uitwerpselen en industrie moet ondraaglijk zijn geweest. Het werk ging dag en nacht door zoals in de visrokerijen in de buurt. 's Nachts werken daar vaak de armsten en de kinderen, die dan weer overdag hun waar aan de man proberen te brengen. En uitzicht op een beter bestaan is er niet. Ook voor het gezin van Ype en Aafke niet. Maar deze keer komt Ype thuis met een doel. Zijn Aafke en Tjietske. Zijn gezin. Maar de armoede is blijvend en ook hij, net als vele andere Harlingers die hun salaris uitbetaald krijgen in een café, zoekt zijn heil in de jenever. Hij ziet geen andere oplossing dan weer op het dievenpad te gaan, ook al heeft hij zijn Aafke nog zo beloofd op het rechte pad te zullen blijven en te zorgen voor het gezin. In april 1854 wordt hij voor de derde keer in zijn leven, veroordeeld tot de beschamende straf van een openbare geseling op het Wilhelminaplein en tot een gevangenisstraf van vijf jaren. Hij zit deze straf uit in het tuchthuis van de Blokhuispoort. En wederom is ook een brandmerk zijn deel, nu op zijn andere hand. Na zijn straf te hebben uitgezeten in mei 1859 haast hij zich om de trekschuit te halen, terug naar Harlingen. Hij is net 46 jaar oud geworden. Terug naar zijn Aafke die dan nog geen dertig jaar oud is en al die tijd voor hun dochttertje heeft moeten zorgen. Aafke weet dat Ype terug zal komen naar haar, maar ze wil hem niet meer. Het leven is zo al zwaar genoeg en ze wil de gewelddadige en agressieve Ype niet meer terug. Hoe vaak heeft hij haar al niet toegezegd op het rechte pad te zullen blijven.

Een laatste kans

Hij realiseert zich dat hij niet zomaar weer bij Aafke en hun dochttertje op de stoep kan staan. Zijn dochter die nog maar slechts één jaar oud was toen hij haar voor het laatst zag, moet nu kunnen lopen en praten. Hij is nieuwsgierig naar haar, maar durft niet aan te kloppen dus gaat Ype weer naar het huis van Murk Jans in de Bargebuurt. Maar die laat hem niet meer binnen. Er zit voor hem niet anders op een ander onderkomen te zoeken. Hij vindt onderdak bij zijn broer en echtgenote, en de ouders van Murk; Jan Baukes de Graaf en Aafke Murks van Slooten. Hij is slaapsteehouder aan het Molenpad en heeft nog wel een slaappleats over. Geen eigen kamer, maar een ruimte waar men kan overnachten in een gemeenschappelijke slaapruijnte. Ype weet werk te vinden als dijkwerker. Het zal niet lang duren voordat Aafke en Tjietske, Ype in de stad zullen treffen. Het is tijdens de jaarlijkse kermis dat Ype hen aanspreekt en voor het eerst zijn dochttertje van dichtbij kan zien en aanraken. Aafke zal zijn geschrokken, maar is kwetsbaar en staat er alleen voor in het rauwe bestaan in de wereld van de havenstad. Maar gedrieën keren ze weer naar het huis van Murk Jans en Geertruida Sanft die hen nu wel binnenlaten. Het lijkt een tijdje goed te gaan die zomer en, na en tijdje trekt het kleine gezinnetje weer in bij Ype's broer Jan, die een huisje heeft achter de Grote Kerk.

De Engelsche tuin. Bron: Harlingen Toen.

Wandelen en een kus bij het afscheid. De armoede blijft, de onzekerheid ook en bij Aafke ontstaat de angst dat Ype weer de fout in zal gaan. Hun situatie lijkt er bijna om te vragen. Aafke heeft haar twijfels over hun relatie, ze kent hem, en dat is niet onopgemerkt gebleven bij Ype. Hij praat met Murk en vertelt hem meerdere

malen dat hij aarzeling bespeurt bij Aafke over hun toekomst. Wanneer hij Aafke niet terug zal kunnen winnen, dan zal dat “zijn of haar ongeluk betekenen”. Hij heeft geprobeerd de samenleving te hervatten en in de afgelopen maanden lijkt hij ook niet in aanraking te zijn geweest met politie of justitie. Op zondag 28 augustus om 8 uur 's avonds treffen Ype en Aafke elkaar bij het huis van Watze de Groot. Zij heeft Ype beloofd te zullen komen en ze praten. De dag erna vertrekken Aafke en Tjietske en trekken in bij Popkje de Jager, een ongehuwd breister en vriendin van Aafke. Op dinsdagavond komt Ype langs bij het huis van Popkje, ze drinken samen koffie en wederom praten ze over hoe het verder moet. Popkje zal later verklaren dat ze niets heeft waargenomen van een verstoorde verstandhouding tussen het stel. Na de koffie hebben ze nog wat gewandeld door de stad en Ype heeft Aafke weer thuisgebracht. Bij de trap van het huis van Popkje nemen ze afscheid met een kus en spreken voor de volgende dag weer af. Op deze woensdag gaan ze 's avonds weer een wandeling maken en Aafke gaat nog bij haar moeder langs om het loon te gaan halen wat ze heeft verdiend door voor haar te werken. Maar Ype is ongeduldig aan het worden. Aafke laat Ype in onzekerheid. En dat knaagt aan hem. Ze heeft nog steeds haar twijfels en Ype voelt agressie bij hem opkomen. Ze lopen door de Engelsche Tuin, het in 1843 aangelegde stadspark op het oude bolwerk aan het Franekereind. Hij zegt haar, dat hij 'moe' wordt van haar weifelende houding. Hij legt het gesloten knipmes in zijn hand en bijt haar toe dat dit mes haar lot zal zijn, wanneer ze langer zal twijfelen. Natuurlijk schrikt Aafke van het mes en de dreigende houding van Ype. Nooit eerder heeft hij haar direct bedreigd en ze zegt Ype toe dat ze het weer zullen gaan proberen. Het is te laat in de avond om de spullen van Aafke en Tjietske te gaan halen maar ze hebben afgesproken dat Ype de volgende dag de spullen mag komen halen om weer terug te keren in het huisje van Ype's broer Jan. Ze zullen weer gaan samenleven en dit lucht Ype op. Wanneer Aafke die avond weer het huisje van Popkje betreedt valt ze bewusteloos neer.

De afwijzing

Die donderdag treffen ze elkaar bij toeval, 's ochtends ter hoogte van het politiebureau op de Voorstraat en Ype vraagt haar of hij alvast de spullen kan gaan halen uit Popkjes huis. Aafke vertelt hem dat ze om tien uur een afspraak heeft bij de commissaris van politie. Ze wil aangifte tegen hem doen. Hij kan het niet geloven wat ze zegt en Ype wordt driftig en neemt op dat moment het besluit haar te zullen vermoorden. Hij is afgewezen en in zijn beleving heeft hij er alles aan gedaan om de draad weer op te pakken, maar het valt voor hem niet te verkroppen dat straks iemand anders er met 'zijn' Aafke vandoor zal gaan. Hij bruist van woede en voelt de grond onder zijn voeten wegzakken. Het is gedaan en zijn besluit staat vast. Vrijdagavond is Ype te vinden in de tuintjes bij de Kerkpoortstraat; 'de Spoketuun'. Bij de Groote Sluis heeft hij een zandsteen gevonden. Het mes dat hij heeft, is maar aan één zijde scherp, en in de tuintjes slijpt hij de andere zijde. Hij wil er zeker van zijn, dat het goed scherp is. Het mes, met op het heft het Duitse opschrift; 'Heute Rot, Morgen tot', is nu vlijmscherp en de steen gooit hij weg. De laatste nacht in vrijheid brengt hij door in het huis van zijn broer Jan. Op zaterdagochtend 3 september rond half vijf 's ochtends staat Ype op. Hij kleedt zich aan en loopt naar de aardappelmarkt. Hij verwacht dat Aafke daar die ochtend aan het werk zal zijn. In die tijd kende de havenstad nog vele grachtjes en waterlopen.

De overgang van de Kleine Voorstraat naar de Voorstraat waar de Katterugspijp lag. Bron: Harlingen Toen.

Handelswaar, zoals turf, groenten en aardappelen werden met barge over het water vervoerd door de stad. Hij wacht haar op bij de Katterugspijp. Bij deze lage brug, gelegen tussen de nog niet gedempte Voorstraat en de Kleine Voorstraat heeft hij goed zicht op de straten die daarop uitkomen, maar het duurt even voordat hij Aafke weet te ontwaren en hij beent richting de Spekmarkt. Zo'n drie kwartier later ziet hij Aafke samen met twee andere vrouwen Lamkje en Dieuwkje van der Geest. Beide vrouwen vragen naar de relatie tussen Aafke en Ype. "De smeerlap", zegt Aafke. Op korte afstand volgt Ype haar. Ype stapt op Aafke af, pakt haar vast en vraagt haar zich te bezinnen. "Dou blijfst met dien pōten fan mie ô!", roept Aafke en rukt zich los. "Dat salst drekst dan wel sien", briest Ype. Hij heeft het mes nog steeds niet gepakt, maar weet wel dat de plek waar hij nu is, te druk is voor zijn plan. "Hij acht het gelukken van de aanslag niet gunstig", zal hij later verklaren. Koopman Wybren Nauta die net bij de haven vandaan komt, heeft nog een kort gesprekje met Ype, maar die draait zich plotsklaps om wanneer hij Aafke naar de Schritsen ziet lopen. Hij loopt haar achterna richting de brug op de Spekmarkt en blijft daar staan. Met het mes verborgen in zijn mouw. Hij ziet Aafke een zak aardappelen afleveren bij een huis op de Schritsen aan de zuidzijde van de gracht. "Su, dat is één. Nou sal ik gauw de andere oek hale". Aan het pand ernaast ziet ook metselaar Jelte Doekes van der Leij haar de aardappelen afleveren.

"Ik loof, dat ik bloed"

Een andere metselaar; Hendrik Jans de Vries die aan de Noordzijde van de gracht aan het werk is, ziet dat Ype op Aafke afloopt en haar bij de hand beetpakt en vasthoudt. "Laat mie los! Blijf fan mie ô", roept Aafke, maar Ype laat haar niet los. Ook Anna Mank een werkster die op weg is naar haar betrekking ziet het gebeuren. "Nee, bliksem ik laat dij niet los!". Het is nu kwart over zes en Ype is weer afgewezen. Hij roept "Aafke! Bruuk dien festân. Bedink je"! Maar Aafke bedenkt zich niet. Ze heeft haar besluit genomen. Anna Mank ziet dat Ype de vrouw, waar hij zo graag samen mee wil zijn, op de grond werpt en ze ziet dat hij iets glinsterends uit de mouw

trekt. Ype knipt zijn mes open en begint te steken. Aafke zit in een knielende houding op de grond, maar Ype blijft steken. Hij zal haar zeven keer steken. Koopman Wybren Nauta, die eerder nog kort met Ype heeft gesproken, hoort vanaf de Schritsen “Moord, moord” schreeuwen en mensen snellen toe. Ype veegt het bloed van het mes en maakt zich uit de voeten en rent weg terwijl hij nog één keer achteromkijkt. Via een steeg rent hij van de Schritsen naar de Zuiderhaven, over de Zuiderbrug en verlaat de stad via de voormalige Zuiderpoort. Aafke krabbelt op van de straat en Wybren Nauta en metselaar De Vries zijn als eerste bij het slachtoffer. Ze is zwaargewond en probeert weer op te staan, maar valt weer neer waarna De Vries haar opvangt en ontdekt dat Aafke hevig bloedt uit haar linkerzij. Hij vraagt haar wie dit gedaan heeft, en Aafke zegt dat dit Ype de Graaf is die achter de kerk woont; “bij roode Aaf”. “Ik loof, dat ik bloed”, zegt Aafke vol ongeloof. “Mien arm kien, mien arm kien”. Nauta probeert de wond te stelpen met water en azijn en geeft dit Aafke ook te drinken, maar dit braakt ze al spoedig weer uit met een prop bloed.

Hoek Spekmarkt en Schritsen. Bron: Harlingen Toen.

De helpers dragen Aafke naar het pakhuis van Martinus van Slooten op de Schritsen, op nummer 53. Dienaar van politie, Wytze Westra die in de buurt woont is, half aangekleed, op het lawaai afgekomen. Van de getuigen hoort hij dat Ype de Graaf de dader moet zijn en welke kant hij is opgerend. Ype is echter de stad weer binnengekomen via de Kerkpoortsbrug en agent Westra heeft hem op de Rozengracht staande weten te houden. Ype houdt zich onwetend. Inmiddels is chirurgijn Ansingh ter

plekke in het pakhuis en ziet de vele wonden. Die zaterdagochtend 3 september 1859 om half zeven, sterft Aafke in zijn armen. Ze is nog maar 29 jaar. Het lichaam van Aafke wordt onderzocht door de ‘Heeren Petrus Ens, Medicine Doctor en Daniel Snijder, Chirurgijn’, beiden van Harlingen. Uit de lijkschouwing zijn ze tot de conclusie gekomen dat Aafke is overleden aan een steek in het hart. Meerdere organen zijn geraakt en dat in combinatie met het vele bloedverlies, is haar fataal geworden. Tjietske is dan slechts zes jaar oud. Ype de Graaf wordt door Westra geboeid en overgebracht naar het politiebureau. Er is woede en paniek onder de bevolking. Op weg naar het politiebureau dreigt de samengestroomde en razende menigte de moordenaar aan te vallen. Agent Westra kan dit maar met moeite verhinderen. Uit de rechterbroekzak van Ype, haalt hij het dan schone mes, het moordwapen. Op het bureau geeft Ype al snel toe dat hij de moord heeft gepleegd. Verder vertelt hij de intentie te hebben gehad zijn dochttertje te vermoorden en van plan was zelfmoord te plegen. Enkele dagen later wordt Aafke, onder grote belangstelling, begraven. Haar dochter, Tjietske wordt opgenomen in het Stadsweeshuis.

Het proces tegen Ype Baukes de Graaf

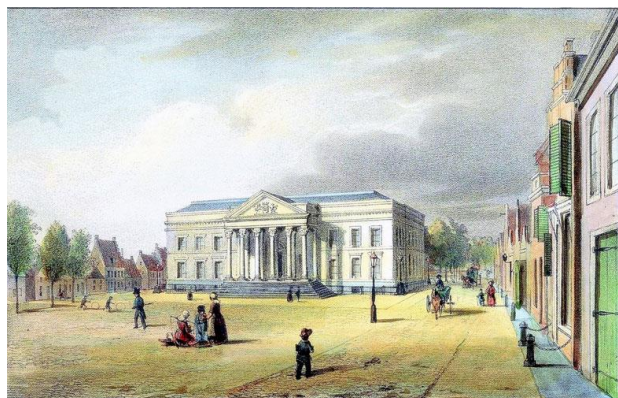
Ype de Graaf is een half uur voordat Aafke is begraven op transport gezet naar de gevangenis in Leeuwarden en zal op maandag 7 november voor het Gerechtshof terecht moeten staan. De Leeuwarder Courant meldt drie dagen eerder, dat indien men de rechtszaak wil bijwonen, men voorzien moet zijn van een bewijs van toegang. Te verkrijgen bij de conciërge van het Paleis van Justitie. Er zijn elf getuigen opgeroepen waarvan er vier de moord hebben zien gebeuren. Ype zal door advocaat Telting worden bijgestaan. Er valt niet veel te verdedigen. Ype zwijgt en kijkt star voor zich uit. Hij heeft al schuld bekend en het lijkt hem niet te raken. De beschuldiging luidt moord met voorbedachten rade. Ook het knipmes van Ype is ter zitting. Op 12 november 1859 zal de voorzitter van het hof, jhr. mr. H.M. Speelman Wobma uitspraak doen. Volgens ooggetuigen houdt mr. Speelman Wobma een scherpe toespraak, waarin hij aangeeft dat Ype de Graaf zich zal moeten voorbereiden op de dood. Ype luistert, maar blijft gelaten. Een week later op 14 november volgt de uitspraak. De rechter meldt dat artikel 302 van toepassing is. „Al wie

schuldig is aan moord, aan vadermoord, aan kindermoord en aan vergiftiging, zal met den dood gestraft worden onverminderd de bijzondere verordening van art 13, ten aanzien van den vadermoord". De levenslange celstraf wordt pas in 1870 ingevoerd. Na de zitting besluit advocaat Telting een gratieverzoek in te dienen. De Hoge Raad der Nederlanden komt in zitting bijeen op 29 december 1859. Pas op 22 maart 1860 krijgt Ype om twaalf uur, in zijn cel te horen van Procureur Generaal Van Maanen dat zijn gratieverzoek is afgewezen. De doodstraf blijft staan en hem wordt medegedeeld dat hij zich de komende 24 uur kan gaan voorbereiden op zijn dood door ophanging op het schavot. Kalm hoort hij dit alles aan, zonder een blijk van ontsteltenis. Berusting. Hij wordt erop gewezen dat hij geestelijke bijstand kan krijgen van een priester. Ype staat geregistreerd als Rooms Katholiek, maar hij wenst daar halsstarrig geen gebruik van te maken. Totdat het vonnis de volgende dag voltrokken zal worden, wordt hij bewaakt door Brigadier-Majoor der Rijksveldwacht H. Vermeulen. Vermeulen zal het veroordeelde gezelschap houden tot het vonnis voltrokken is. Ze praten over de dingen van de dag, koetjes en kalfjes. Ype vertelt veel over zijn verleden, waarna zijn bewaker nogmaals hem probeert over te halen, geestelijke bijstand te accepteren omdat zijn leven nog slechts een paar uur zal gaan duren. Wederom weigert hij. Wanneer later alsnog een geestelijk verzorger langskomt, vertelt deze aan Ype dat Aafke gelijk heeft gehad door hem af te wijzen en dat hij de dood heeft verdiend. Hij reageert onverschillig met: "Su, dan wete jou ut beter as ik!". Later zal hij alsnog, zo nu en dan een vluchtige blik in een gebedenboek werpen. Het eten dat hij krijgt, smaakt hem kostelijk en een sigaartje bij de thee vindt hij zelfs geurig. Aan het eind van de middag laat Vermeulen zich even een uurtje vervangen door Brigadier De Wit. Aan hem vraagt Ype of hij nog wat van die lekkere sigaartjes mag hebben, en dat mag. Nadat Brigadier Majoor Vermeulen, De Wit weer komt aflossen, begrijpt Ype dat Vermeulen in Harlingen een politiebetrokking heeft gehad. Ype vertelt opgetogen over zijn criminele strapatsen. Er lijkt geen eind te komen aan de verhalen over zijn laatste woonplaats. Ook licht hij toe hoe en waarom hij zo vaak ter verantwoording, voor de rechter heeft moeten verschijnen. Wanneer het bedtijd is, rond tien uur, wordt hem bevolen zich te ontkleden en te gaan slapen. Na ongeveer 15 minuten valt hij in een diepe, en een ogenschijnlijk onschuldige, slaap. Hij wordt wel een aantal keren wakker, draait zich om, en slaapt weer verder.

De laatste uren van Ype Baukes de Graaf

De volgende ochtend moet Ype door de bewaker worden om vijf uur worden gewekt. Hij wast zich en laat zich een boterham goed smaken. Ype maakt het bed op, alsof hij er 's avonds weer in zal gaan slapen. Rond negen uur die ochtend komt de koets voorrijden bij de Kanselarij aan de Druifstreek en bewaker en veroordeelde nemen plaats om de rit naar het gerechtshof aan het Wilhelminaplein aan te vangen. Om Ype het zicht op het schavot te ontnemen, heeft de koetsier opdracht gekregen een andere route te nemen dan gebruikelijk. Door de Oude Oosterstraat, de Peperstraat, over de Nieuwestad en via het Schavernek naar de achterzijde van het Paleis van Justitie. Daar stappen de mannen uit, zodat Ype de aanblik van de galg bespaard blijft. Ype is kalm, heeft rust, hij is flegmatisch. Het is nu bijna tien uur en een laatste maaltijd, 't galgenmaal, zal Ype worden geserveerd. Aardappelen, vlees en snijbonen. Hij laat zich het warme eten goed smaken en het bord gaat leeg.

Paleis van Justitie te Leeuwarden rond 1850. Bron: Rijksmuseum.

Om half twaalf wordt Ype naar een vertrek aan de voorzijde van het Paleis van Justitie geleid waar ook de raadsheren van het hof aanwezig zijn. Enige maten in de gevangenis hebben Ype in zijn laatste maanden zeer gesteund. Hij pleit voor strafvermindering voor deze drie. Voor Ype, totaal onverwacht, komen de beul Dirk Visser en zijn knecht via een andere deur van het vertrek binnen. Het is de eerste, en tevens ook laatste keer dat Brigadier Majoor Vermeulen, Ype hevig ziet

schrikken. En dat is op het moment dat hij bij de keel wordt gegrepen door Visser. Zijn halsbedekking wordt losgemaakt en met een routineus gebaar plaatst de beul de zijden strop om de hals van Ype. De verwarring duurt echter niet lang. Hij herstelt zich snel en met de strop om zijn hals neemt hij plaats op een stoel bij het raam waar een groen gordijntje voor hangt. Eventjes schuift hij het gordijn opzij en ziet de grote mensenmenigte op het Wilhelminaplein. Het gonst op het plein. Maar wanneer de klok twaalf keer slaat, neemt het geluid zachtjes af. Brigadier Majoor Vermeulen neemt afscheid van Ype. Hij wordt gemaand op te staan en tussen beul en beulsknecht in, wordt Ype naar de ingangdeur van het Paleis van Justitie geleid. Wanneer de deur opengaat wordt het nog stiller op het Wilhelminaplein. "Als het gesuis van een herfstwindje, dat zich door een dennenbos baant". Gevolgd door een twaalfstal rijksveldwachters in vol ambtsgewaad, staat de korte stoet op het bordes tussen de pilaren van het Rechtsgebouw even stil. Op het overvolle plein is het nu doodstil geworden. Het gezelschap daalt de trappen af, een kort stukje de straat over, waarna de beul, zijn knecht en pastoor J.H. Goossens, Ype begeleiden naar het schavot dat behangen is met zwarte doeken. Slechts een paar treden is het weer omhoog. Ype wordt voor de paal van de galg geplaatst en trekt zelf zijn schoenen uit. Vakkundig haakt Dirk Visser de knoop van de zijden strop onder de kin van de veroordeelde. Pastoor Goossens knielt en bidt. Het publiek kijkt toe en houdt de adem in. Wat er in Ype's hoofd omgaat laat zich niet raden. In gedachten telt Visser een paar seconden. Het luik onder de voeten van Ype valt naar beneden. Het volk ziet het lijk bungelen. Op deze koude en trieste dag, is het vonnis voltrokken en de 47-jarige Ype Baukes de Graaf is opgehouden te bestaan. Ype's levenloze lichaam wordt snel van het schavot gehaald en overgebracht naar de begraafplaats aan de Spanjaardslaan. In een hoekje aan de zijkant en achteraf wordt hij begraven. Het is het laatste doodvonnis dat het provinciaal gerechtshof Friesland heeft uitgesproken. Door: Eddy de Vries.

Bronnen: Delpher, Samarangsch Advertentieblad, Leeuwarder Courant, Fenno L. Schoustra; Moord en doodslag in Friesland, Simon Vuyk; De blikken dominee, Harlinger Courant. Met dank aan: Jeanine Otten, Anneke Visser, Carla Gonggrijp, Gerrit Twijnstra. Lees ook een ander artikel "Arrest tegen Ype B. de Graaf van den 12 November 1859" op [HCL](#)

Lammert, Marcus en Auke Dalstra

Drie leden van de familie Dalstra hadden in 1867, het welgestelde echtpaar Hiddema uit Nijega (Smallingerland) beroofd en vermoord. Vader Lammert Teijes, 65 jaar, zoon Marcus Lammerts, 27 jaar, en neef Auke Freerks Dalstra van 36 jaar kregen voor het Gerechtshof in Leeuwarden alle drie tuchthuisstraf, 'ieder voor den tijd van zijn levenslang'. Vader Lammert overleed in 1885 in de gevangenis. Zoon Marcus (foto) kwam vrij in 1894. Neef Auke Freerks was ooit eerder veroordeeld en zat van het drietal het langst vast. Na 35 jaar tuchthuis kwam hij in 1906 vrij.

Moord en doodstraf

Het gaat er wreed aan toe in de wereld. Dagelijks lezen we in de media over moord en doodslag. Vreselijke straffen worden er soms gegeven. In delen van de wereld wordt doodstraf nog steeds uitgevoerd. Maar wist je dat het nog geen 150 jaar geleden is dat in Nederland de doodstraf werd afgeschaft? Hiervoor in de plaats kwam levenslange tuchthuisstraf. Het parlement kon het niet eens worden over de beslissing om de doodstraf af te schaffen. De strijd werd dan ook niet zonder slag of stoot gevoerd in de Eerste en Tweede kamer. Maar na vier dagen debatteren werd het voorstel toch aangenomen. Op 17 september 1870 schafte Nederland als één van de eerste landen in West-Europa de doodstraf af. Levenslange opsluiting werd de hoogste straf die door de rechtbank kon worden opgelegd. En de eerste levenslange gevangenisstraf werd gegeven aan, tsja drie Friezen! Drie leden van de familie Dalstra hadden in 1867, het welgestelde echtpaar Hiddema uit Nijega (Smallingerland) beroofd en vermoord. Vader Lammert Teijes, 65 jaar, zoon Marcus Lammerts, 27 jaar, en neef Auke Freerks Dalstra van 36 jaar kregen voor het Gerechtshof in Leeuwarden alle drie tuchthuisstraf, 'ieder voor den tijd van zijn levenslang'. Dat het geen lieverdjes waren blijkt uit het uitvoerige arrest van het Gerechtshof.

Vader Lammert overleed in 1885 in de gevangenis. Zoon Marcus kwam vrij in 1894. Neef Auke Freerks was ooit eerder veroordeeld en zat van het drietal het langst vast. Na 35 jaar tuchthuis kwam hij in 1906 vrij. Levenslange gevangenisstraf betekende ook in die tijd nog niet altijd levenslange opsluiting. Bron: Archief Gerechtshof Leeuwarden, inventarisnummer 84

Lammert Teijes Dalstra

68 jaar oud toen hij in de gevangenis terecht kwam en overleed in 1885 op 77-jarige leeftijd. Zijn tweede vrouw Hinke Pieters Pool was in 1876 al overleden. Lammert heeft altijd beweerd onschuldig te zijn aan de moorden op het echtpaar Hiddema. Zijn zoon Marcus echter had zo'n zwaar belastende schuldverklaring tegen hem afgelegd, dat hij op zijn minst schuldig was aan het feit dat hij erbij aanwezig was geweest (medeplichtigheid). De verklaringen van de andere getuigen spraken vaak ook niet in zijn voordeel, hij werd vaak herkend aan zijn typische stamelende stem en aan zijn horrelvoet (klompvoet). Zijn advocaat kon hierdoor niet voorkomen dat Lammert Dalstra de cel in moest. Misschien werd hij inderdaad te zwaar bestraft met levenslang omdat hij niemand daadwerkelijk had vermoord.

Overlijdens bericht Lammert Teijes Dalstra LEEUWARDEN 16 september 1885

In de vorige week overleed in de gevangenis alhier Lammert Teijes Dalstra uit Smalingerland. Hij bereikte den ouderdom van 80 jaren en was in 1871 tot levenslange tuchthuisstraf veroordeeld wegens het vermoorden van W.T. Hiddema en vrouw te Nijega (Smalingerland) in den nacht van 25 november 1867. (Bron: www.archiefleeuwardercourant.nl)

Marcus, Lammerts Dalstra

Oud 50 jaar, arbeider, gehuwd, protestant, geboren te Houtigehage, onder Drachten, laatst gewoond hebbende te Surhuisterveensterheide, lang 1.70 meter, haar en wenkbr. Bruin, voorhoofd breed, ogen blauw, neus spits, mond gewoon, kin rond, baard zonder, aangezicht ovaal, kleur gezond. Werd 8 maart 1871 door het provinciaal gerechtshof in Friesland wegens manslag met voorbedachten rade en diefstal tot levenslange tuchthuisstraf veroordeeld, welke straf in 1892 is verwisseld in 25 jaren tuchthuisstraf. Hij is, na gratie te hebben gekregen op 6 september jl uit de strafgevangenis te Leeuwarden ontslagen en zal zich ter ontvangst zijner uitgaanskas naar buitenpost gemeente Achterkarspelen begeven. Zijn gedrag in de gevangenis was zeer goed. Hij was als reiniger (schoonmaker) werkzaam. Hij kan schrijven.

Marcus Lammerts Dalstra is op 68-jarige leeftijd overleden op 20 maart 1911. Marcus Lammerts Dalstra is een jaar na de moord op 12 december 1868 getrouwd met Stijntje Pieters de Meer. Stijntje had al een kind uit haar vorige huwelijk, Marcus erkende het kind als zijnde van hem en gaf het kind de naam Lammert. Vlak voor zijn arrestatie op 28 augustus 1870 kwam dochter Ymkje op de wereld. Later heeft Stijntje nog 6 kinderen gekregen van Gerardus Franzes Postmus. Deze kinderen hebben allemaal de achternaam Dalstra gekregen omdat het 26 jaar heeft geduurd voor ze officieel kon scheiden van Marcus, nadat hij werd vrijgelaten.

Auke Freerks Dalstra

Werd over het algemeen beschouwd als de aanstichter/bedenker en hierdoor de hoofdverdachte van deze dubbele moord op het echtpaar Hiddema en heeft 35 jaar straf uitgezeten, mede omdat hij eerder was veroordeeld door twee ter rechtszitting voorgelezen extract-arresten en door de erkenning van dezen beschuldigde, - dat deze beschuldigde bij arrest van dit hof van 5 april 1861, ter zake diefstal van vee in de weide, is veroordeeld tot een tuchtstraf van vijf jaren en; nadat op den 5 april 1861 uit de gevangenis was ontslagen, bij gelijk arrest van den 26 september 1870 ter-zake van diefstal van vee in de weide, na vroeger tot eene criminele straf te zijn veroordeeld geweest, is veroordeeld tot een tuchtstraf van 6 jaren'.

Auke's alibi

De angst was bij Auke het ergst aanwezig en had zich voorgenomen om een gedegen alibi aan te nemen. Hij vroeg aan boer Frans Jans Kuperus uit Rottevalle waar hij van maart tot en met mei 1869 aan het werk was geweest te verklaren dat hij de bewuste avond van 25 november 1867 tot elf uur 's avonds op zijn boerderij was gebleven. Het antwoord van de boer was echter overduidelijk en niet mis te verstaan "dat kan ik niet verklaren want dan zit ik er ook tot over mijn nek in". Auke Freerks Dalstra is op 84-jarige leeftijd in hetzelfde armenhuis te Drachten alwaar zijn moeder ook heeft gewoond, overleden. Ironische kanttekening bij zijn overlijden is dat

hij is overleden op dezelfde plaats als waar het echtpaar Hiddema lag opgebaard toen dokter Pel en dokter Brouwer sectie op hen verrichte.

Het moordplan

Het moet rond 23 of 24 november 1867 zijn geweest, toen kwam Marcus Dalstra thuis van zijn werk op de polder. Heel precies wist hij dit niet meer te vertellen toen hij zijn getuigenverklaring deed op 22 oktober 1870, bijna 3 jaar later. Hij woonde op de Surhuisterveenseheide, vlak bij de Speklaan (Spekloane). Hier woonde Marcus met zijn vader Lammert Teijes Dalstra en zijn moeder Fokje Jans Haarsma. Drie van de vier kinderen (Jan, Sietske en Tije) hadden het ouderlijk huis al verlaten. Neef Auke Freerks Dalstra uit Houtigehage was ook aanwezig op deze bewuste novemberdag in 1867. Het was dus op zaterdag of zondag 24 november dat ze bij elkaar zaten, plannen bedenkend om aan geld te komen. Het was al erg genoeg om vrije landarbeider te zijn, om dan ook nog deze vreselijke armoede te moeten meemaken was helemaal ondraaglijk. Nu, met de winter voor de deur voelden ze allemaal dat ze alles bij elkaar zouden moet schrapen. In deze periode ging men vaak als bedelaar of als bezem- en boender verkoper door het leven. Zomers, wanneer er bij de boer werd gewerkt had men het beter omdat er voor geld werd gewerkt. Zo kwam de oude boer Wytze Tjeerds Hiddema waarvoor Marcus had gewerkt, ook ter sprake. Hiddema woonde in Nijega met zijn vrouw Sytske Wopkes Sijtsma aan de Hogeweg (Hegewei), vanaf wat nu de kilometerweg heet Richting Drachten, de eerste boerderij aan de rechterkant. Op deze boerderij waren geen kinderen aanwezig, ook waren er op deze dag geen arbeiders aan het werk en dus een geschikte dag en plaats om een overval uit te voeren. Bovendien wist Marcus waar het echtpaar hun geld en andere kostbaarheden opborg, omdat hij hier als knecht had gewerkt. Om ongezien binnen te kunnen komen hadden ze het plan opgevat om net te doen alsof ze een koe wilden kopen. (Bron: de dubbele roofmoord van Nijega)

Op weg naar Nijega

Vader Lammert, zoon Marcus en neef Auke Dalstra gingen op maandagavond 25 november richting Nijega. Aan de reis werd begonnen toen het al donker was, om op deze manier niet het risico te lopen bekenden tegen te komen. Eerst langs een klein binnendijkje en aan het huis van een zekere Dictus voorbij. In Rottevalle over de Jan Gaukeslaan en hierna over de straatweg naar de laan toe die op de Hogeweg uitkomt. Volgens een getuige had Auke een blauwe kiel aan en hield hij in zijn hand een stok vast met een veter eraan. Ze waren dus toch nog een bekende tegengekomen die hen ook nog een goedenavond had toegewenst. Een paar meter verderop had Lammert met zijn onmiskenbare zware en stotterende stem de opmerking geplaatst “W-wat doet hij zo laat nog op straat?” Volgens de voorbijganger (Barend van der Wal uit Surhuisterveensterheide) kon dit alleen maar Lammert zijn geweest omdat hij zijn stem onmiddellijk herkende. Deze latere getuige kwam zojuist van zijn werk uit Oudega en was een kwartiertje geleden bij de boerderij van Hiddema langsgelopen. (Bron: Dubbele roofmoord van Nijega)

De Moord

Toen de drie Dalstra's bij de boer aankwamen, deed Auke het woord. Ze kwamen om een koe te kopen, Met dit gegeven liet Hiddema het gezelschap vlot binnen. Marcus was immers al een vertrouwd persoon voor boer Hiddema, hij had bij hem als boerenknecht gewerkt. Het was dan ook niet vreemd dat het gehele gezelschap nog even naar de huiskamer ging om een beetje bij te praten bij een bakje koffie. Na het bijpraten gingen ze richting de stal, Auke en boer Hiddema werden het eens over de koop van een bepaalde koe. Hierna ging het in optocht terug naar het huis, Lammert voorop met het licht, hoogstwaarschijnlijk met een zogeheten “Snotneus” (olielamp), hierna kwam mevrouw Hiddema met Marcus en toen boer Hiddema met Auke. Ze hadden van tevoren een plan bedacht, op het moment dat Lammert aan de terugweg begon richting het huis met de petroleumlamp, zou hij de lamp uitblazen. Dit was het afgesproken teken om het echtpaar om te brengen. Toen het licht uit ging, stond de boer op de stalgang, hier heeft Auke zijn keel dicht geknepen. Mevrouw Hiddema stond op dat moment op de karnhoek en Marcus heeft haar op dezelfde manier om het leven gebracht. “De oude man is dood” zei Auke, nu hadden de Dalstra's alle tijd om het huis te doorzoeken naar de kostbaarheden die ze zo graag wilden hebben. Marcus wist wel ongeveer waar ze moesten zijn.

Volgens hem moesten ze naar de voorkamer omdat daar het kabinet stond. Zijn vader maakte het vuur van de lamp weer aan door met een tang een stuk vuur uit de haard te halen. Uit het kabinet haalden ze een gouden oor-ornament voor een hoofdkap, een zilveren horloge met een koperen kast, een zwartzijden halsdoek, twee gouden gespen, een stuk katoen, wat geld en twee stukken zogeheten “vijfschaft”. Dit waren dure lappen grof textiel die geweeft waren op een weefgetou met vijf schachten. Hiervan maakte men gewoonlijk hemden, onderbroeken of rokken. Het domste artikel dat ze hebben meegenomen was een broodmes met een benen handvat. Op dat handvat stond de unieke tekst “Op kool en worst volgt grote dorst”. Verder stalen ze nog de winterjas van de boer en een “everlasten” broek. Deze had unieke splitten aan de onderkant van de broekspijpen en een brede klep. Een stuk spek werd ook onder de jas gestoken en meegenomen. Hierna duwde Marcus de raamluiken open. Toen hij naar buiten ging, liep hij ergens zo hard tegenaan dat zijn jas onder het bloed kwam te zitten van de wond die hij hierdoor opliep. Toen ze weggingen van de boerderij deed Lammert zijn schoenen uit om geen sporen achter te laten, later heeft hij ze weer aangetrokken. (Bron: Dubbele roofmoord van Nijega)

Rijk?

Nadat de drie Dalstra's thuis waren werd bedacht dat ze het gestolen spul moesten verbergen. Volgens Lammert was begraven onder de varkenstrog de beste plaats, zoon Marcus ging hier ook mee akkoord. Tezamen hebben ze de hoofdkapspeld, zilveren schaar en het zilveren horloge in de grond begraven. Onderling hebben ze het gestolen spek verdeeld. Vier dagen later ging Marcus naar de markt in Drachten. Doordat zijn geweten begon op te spelen, voelde hij zich daar niet geheel op zijn gemak. Hij voelde zich onrustig en opgejaagd. Marcus wilde ondertussen ook wel eens te weten komen hoever het politieonderzoek was gevorderd. Op de markt liep hij veldwachter Geart Oenes Schriemer tegen het lijf en vroeg aan hem of de identiteit van de vermoorde mensen al bekend was, “iedereen weet al wie het zijn maar ik weet het nog niet” aldus Marcus. Veldwachter Schriemer is met dit verhaal naar zijn collega Klaas Johannes Diemersen getogen. De familie Diemersen kenden de Dalstra's tot in detail, ze woonden scheef achter hen. Schriemer en Diemersen zijn 6 dagen na de moord op 1 december 1867, bij Marcus langs geweest om hem te ondervragen. Als alibi gaven Lammert en Marcus op dat ze samen op zoek waren naar werk in de omgeving van Opeinde, onder andere bij boer Harmen Broers Kijlstra. Nadat dit was nagevraagd bij boer Kijlstra werd al snel duidelijk dat dit alibi niet klopte omdat boer Kijlstra van niets wist en hen niet had gezien. Het is nog steeds een raadsel waarom de Dalstra's na dit voorval niet zijn aangehouden voor een uitgebreidere, dieper gravende ondervraging! Ook hierover later meer. Het op afbetaling kopen van eten en goederen was even voorbij voor de Dalstra's, even geen armoede meer. Alles wat aangeschaft werd, betaalden de Dalstra's direct. Dit verklaarde later ook de vrouw van de winkeluitbater Hendrik Bethlehem uit Rottevalle.

De arrestatie

De bewijslast tegen de drie Dalstra's stapelde zich snel op toen er op 16 augustus 1870 een inval werd gedaan in hun plaggenhutten. Hier werd vervolgens gevonden:

- 1 goed werkend geweer
- 2 pistolen
- 1 ingekorte sabel (iets wat op een degen lijkt)

Bij Auke werd een zogeheten lommerdbriefje gevonden waarop stond dat het om een duffeljas (zware winterjas) ging. Op deze zelfde dag werden er ook getuigenverklaringen afgenomen van iedereen die iets aan de drie Dalstra's hadden beleend of van hen had gekocht.

Op 3 december 1870 zijn de Dalstra's gearresteerd op verdenking van moord met voorbedachten rade. Zeer opmerkelijk blijft het feit dat er drie jaar voor nodig is geweest om al de bewijslast bij elkaar en sluitend te krijgen, hierover straks meer. Op 7 februari 1871 was de akte van inbeschuldigingstelling pas klaar.

Het vonnis

Vanuit alle richtingen wees het er overduidelijk op dat de drie Dalstra's de moord van het echtpaar Hiddema op hun geweten had. Hierop stond toen ter tijd zonder uitzondering, de

doodstraf. In 1859 is in Leeuwarden de bekende Friese moordenaar Ype Baukes de Graaf verhangen, In het jaar erna is het laatste doodvonnis in Nederland uitgevoerd. Op 18 mei 1870 is de doodstraf in Nederland afgeschaft na een debat dat zeven dagen heeft geduurd. De overheid was al lange tijd bezig om deze nieuwe wet erdoor te krijgen maar dit lukte pas na 40 jaar, met een zeer krappe meerderheid aan stemmen. Het is niet bekend of dit een van de redenen is geweest dat de Dalstra's zo lang (3 jaar) op vrije voeten zijn gebleven, maar een maand na deze wetsverandering heeft de overheid actie ondernomen en hebben ze de Dalstra's gearresteerd. Wanneer het toen niet was gelukt om de doodstraf af te te schaffen, hadden de drie Dalstra's gegarandeerd de doodstraf gekregen! Al was het dan nog niet gezegd dat dit vonnis ook was uitgevoerd, Koning Willem de III had vanaf 1860 het recht verworven om gratie te mogen verlenen aan gestraften. Voor de voorstanders van de doodstraf was dit een uitgesproken gelegenheid geweest om de roofmoord op de Hiddema's te gebruiken als uitstel voor het afschaffen van de doodstraf in Nederland. Auke Dalstra verliest verzoek om gratie. Hierdoor gebeurde het dat alle drie de Dalstra's levenslang kregen. Letterlijk stond er dan ook in het uitgesproken vonnis van 8 maart 1871: “Lammert Teijes Dalstra, Marcus Lammerts Dalstra en Auke Freerks Dalstra, alle drie tot een confinement in een huis van reclusie en tuchtiging, ieder voor een tijd van zijn leven lang, om aldaar door zijn arbeid zijn onderhoud te gewinnen”. (Artikeltje uit de Leeuwarder Courant van 25 juni 1871)

Bronnen: Dubbele roofmoord in nijega De krant van toen (Leeuwarder Courant) Tresoar

De rechtspraak

S.W.J. Van Welderen baron Rengers – Advocaat van Lammert Dalstra.

L.W. Van Kleffens – Advocaat van Marcus Dalstra.

W.R. Van der Weide – Advocaat van Auke Dalstra.

De getuigen

1) Klaas Pieters Pel, Dokter te Drachten

Stelde de oorzaak vast van het overlijden door sectie te verrichten op de lichamen van het echtpaar. Door deze sectie kwam naar voren dat het echtpaar door verstikking (suffocatio) is omgebracht.

2) Rinze Reeling Brouwer, Dokter te Drachten

Stelde de oorzaak vast van het overlijden door sectie te verrichten op de lichamen van het echtpaar. Voor deze sectie kwam naar voren dat het echtpaar door verstikking (suffocatio) is omgebracht.

3) Jacob Mients de Jong, politiedienaar en onbezoldigd rijksveldwachter te Drachten.

Heeft met collega van Houten uit Oudega vlak voor de moord nog koffiegedronken en aldaar enige boterhammen genuttigd met het echtpaar Hiddema

4) Harmen Broers Kijlstra, Boer en wethouder van Smalingerland te Opeinde.

Verklaard dat hij samen met zijn knecht, boer Hiddema nog levend heeft gezien na 17:00 uur.

5) Antje Wiebrens Pijl te Nijega.

Verklaard dat zij mevrouw Hiddema om 19:00 uur nog naar het haardhouthok heeft zien gaan.

6) Alle Jelles Kroes, te Nijega.

Heeft verklaard dat om 20:15 uur de raamluiken waren gesloten bij de familie Hiddema. Er brandde licht maar er was niemand te horen, gewoonlijk kon men op straat de stemmen in huize Heddema wel horen.

7) Hattem Alles Welling, boer te Opeinde.

Verklaarde onderweg te zijn naar boer Hiddema, dat de raamluiken bij aankomst dicht waren, er in de huiskamer een flauw licht brandde, er in de stal bij het vee volop licht brandde.

8) Teije Klazes Jansma, Boer te Beetsterzwaag

Verklaarde dat Auke Freeks Dalstra bij hem in dienst is geweest van 12 mei 1855 tot en met 12 mei 1857, kan zich niet meer herinneren of Auke de desbetreffende broek die als bewijsstuk dient in zijn bezit had in de periode dat Auke daar in dienst was, tevens hetzelfde voor het horloge.

9) Sjoerd Reinders Jacobi, boer te Nijega.

Verklaarde dat na de moord de schotel op de deur zat, tussen de karnhoek en het klompenhok.

10) Wijtze Gerrits van der Hei, boer te Nijega.

Wonende schuin achter de Hiddema's en eerste ontdekker van de stoffelijke overschotten van het echtpaar. Bovengenoemde kwam naar boer Hiddema om te onderhandelen over de huur van een stuk land.

11) Jonas Reinders Jacobi, Hiddema's naaste buurman, boer te Nijega.

Kwam samen met de op nummer 10 genoemde persoon binnen en constateerde hetzelfde als voornoemd persoon.

12) Poppe Siebes Siebinga, Hiddema's overbuurman, boer te Nijega.

Verklaarde om 10:30 uur naar de plaats-delict te zijn gekomen, constateerde hetzelfde als getuigen 10 en 11, verklaarde verder dat hij in de wetenschap verkeerde dat boer Hiddema een "Everlasten" broek bezat.

13) Sijtse Wopkes Sijtsema, (broer van Sijtse Wopkes Sijtsema)

Verklaarde het horloge en de zwarte halsdoek te herkennen als zijnde eigendom van het echtpaar Hiddema.

14) Tieke Lammerts Rozema, naaister te Nijega.

Verklaarde de "Duffelskejas" de twee lappen "vijschaft" en het mes te herkennen als zijnde van het echtpaar Hiddema.

15) Froukje Eizes Wijma, echtgenote van Bartele Algra, koemelkster te Nijega.

Verklaarde ook het eerdergenoemde "vijschaft" te herkennen als zijnde van het echtpaar Hiddema.

16) Aaltje Popkes Jansma, echtgenote van Wiebe Huizinga, naaister te Oudega.

Verklaarde de "Everlasten"broek en de "Duffelskejas" te herkennen als zijnde van het echtpaar Hiddema.

17) Jan Izaaks Douma, grutter te Oudega.

Verklaarde dat hij aan boer Hiddema, twee dagen voor de moord, een aantal biljetten van 10 gulden en 20 rijksdaalders heeft betaald.

18) Lieuwe Gjalts van der Lei, veehouder te Nijega.

Verklaarde dat Marcus in het verleden bij boer Hiddema aan het werk was geweest en bekend was met het reilen en zeilen in de huishouding van boer Hiddema.

19) Wiegier Sjoerds van Bruggen, arbeider te Surhuisterveen op de heide.

Heeft met zijn zoon Sjoerd op de dag van de moord gezien dat Marcus en Auke bij elkaar waren, een stuk ijzer hebben gescherpt en met een pistool of geweer hebben geschoten.

20) Sjoerd Wiegiers van Bruggen, arbeider te Surhuisterveen op de heide.

Zie verklaring 19e getuige

21) Barend van der Wal, arbeider op de Surhuisterveenseheide.

Verklaarde op de dag van de moord de zware, stamelende stem van Lammert Dalstra te hebben herkend.

22) Hendrikje Siebes Boomsma, weduwe van Jan Wolters Veenstra, arbeidster op de Surhuisterveenseheide.

Heeft verklaard in de nacht van de moord de drie Dalstra's vanaf de Speklaan te hebben zien thuiskomen.

23) Antje Pertus Mulder, vrouw van Wander de Baes, boerin te Rottevalle.

Verklarende dat, ze vier personen langs haar woning voorbij heeft zien lopen vanuit Opeinde richting Rottevalle, ze Lammert herkende aan zijn Horrelvoet (klompvoet red. Zie akte van beschuldiging).

24) Trijntje Roels van de Meulen, echtgenote van Henrik Bertlehem, winkelbediende te Rottevalle.

Verklaarde dat de Dalstra's na de moord nooit meer bij haar op krediet dingen hebben gekocht.

25) Klaas Johannes Diemersen, dienaar van politie en Smalingerland.

Verklaarde dat, hij samen met veldwachter Geart Oenes Schriemer al op 1 december 1867 bij Lammert en zijn zoon Marcus Dalstra waren geweest om aan hen te vragen waar zij op het tijdstip van de moord waren. Lammert en Marcus verklaarden op zoek te zijn geweest naar werk in de omgeving van Opeinde, hij op 31 maart 1869 samen met rijksveldwachter Wijbrand van der Wijde en Hans Heines Schriemer bij Ludser Petrus van der Molen is geweest om een "onderbaaitsje" en een horloge in beslag te nemen, hij op 16 juni 1870 met dezelfde veldwachters bij Auke Dalstra is geweest en een met met een vlierhouten heft (handvat) en een los benen heft waarvan op de laatste een spreuk stond gegraveerd, in beslag heeft genomen.

26) Wijbrand van der Heide, rijksveldwachter te Surhuisterveen.

(Zie verslag van getuige 25)

27) Hans Heines Schriemer, Rijksveldwachter te Surhuisterveen.

(Zie verslag van getuige 25)

28) Arjen Lieuwe Biesma, politiedienaar te Opeinde.

Herkende het mes als zijnde van het echtpaar Hiddema doordat hij zelf met eigen ogen had gezien hoe boer Hiddema het benen heft vastmaakte met een kaaskorst nadat mevrouw Hiddema klaagde dat het heft los zat.

29) Ypkje Smeding, weduwe van Gerben Gerbens de Jong, te Houtigehage.

Verklaarde dat ze het mes met vlierhouten heft wel eens van Antsje Jans Mulder (vriendin van Auke) heeft geleend maar het heft met spreuk erop nooit heeft gezien.

30) Yme Thomas Bakker, Handelaar te Sneek.

Verklaarde dat hij nooit een mes aan Auke Dalstra heeft verkocht.

31) Ludser Petrus van der Molen, bakker te Drachtster-Companie.

Verklaarde dat de vriendin van Auke, Antsje Jans Mulder, drie onderpanden aan hem heeft gegeven met de verklaring van eerste recht tot terugkopen (zie verslag).

32) Antsje Gjalts Welling, te Drachtster-Companie, vrouw van bakker Ludser Petrus van der Molen.

(Zie verslag getuige 31)

33) Geart Oenes Schriemer, politiedienaar te Smallingerland.

Verklaarde dat, hij vier dagen na de moord Marcus tegenkwam op de markt te Drachten, Marcus aan hem heeft gevraagd of het al bekend was wie de vermoorde mensen waren terwijl iedereen wel wist dat het om het echtpaar Hiddema ging (zie ook getuige 25).

34) Marijke Freerks Dalstra, zuster van den derden beschuldigde.

Verklaarde dat haar broer wel een zilveren horloge heeft gehad maar er anders uitzag dan dit bewijsstuk.

35) Frans Jans Kuperus, boer te Rottevalle, onder Opeinde.

Verklaarde dat Auke hem vroeg een alibi te verschaffen (zie eerder verslag).

36) Antsje Jans Mulder, vriendin van Auke Freerks Dalstra, uit Houtigehage.

Wist onder andere het benen mes-heft met de spreuk erop tevoorschijn te halen.

37) Hinke Petrus Pool, echtgenote van Lammert Teijes Dalstra, stiefmoeder van Marcus Lammerts Dalstra (zie akte van beschuldiging).

Heeft meerdere belastende verklaringen afgelegd over alle drie Dalstra's.

38) Oebele Sjoerds van der Veen, (overleden in 1868)

39) Wietske Hanzes Nieuwenhuis, echtgenote van Pieter Eizes Sloterdijk, naaister te Surhuisterveen. Verhindert vanwege ziekte. Verklaarde dat ze acht weken na de moord een onderbroek heeft gemaakt voor Marcus. Dit heeft ze vervaardigt uit een lapje "vijschaft", verder had hij wel vijftig gulden (fl. 50,-) op zak.

40) Antsje Teijes Tuinstra, echtgenote van Meindert Teake van der Meer, te Surhuisterveen.

(Verhindert vanwege vergevorderde zwangerschap)

Verklaarde dat de winter voor de moord, Lammert Teijes Dalstra nog aan het bedelen was om rond te kunnen komen maar dat de volgende winter hij alles contant bij haar afrekende en schijnbaar geen gebrek meer had aan geld.

De dubbele roofmoord van Nijega 25 november 1867

Een familieplan tegen armoede.

Geschreven door Siebes Siebenga.

Vertaald uit het Fries door: Harrie Nicolai

roofmoord-nijega.pdf

Adobe Acrobat document 444.7 KB

Bijzonder ontmoeting

Het is zaterdag avond 23 november 1867, neef Auke, vader Lammert en zoon Marcus zitten in de huiskamer en smeden een plan om aan geld te komen waarbij de keuze valt op het welgestelde echtpaar Hiddema aan de Hegewei in Nyega.

Afbeelding: Boerderij Fam. Hiddema Nyega

Het is maandagavond 25 november 1867. De drie mannen gaan richting Nyega naar het huis van het echtpaar Hiddema die ze daar op brute wijze vermoorden en er met hun geld en overige kostbaarheden vandoor gaan. Het is 1870, de doodstraf is net afgeschaft, waardoor deze drie Friese mannen als eersten veroordeeld worden tot levenslange gevangenisstraf en die moeten uitzitten in de Bijzondere Strafgevangenis te Leeuwarden. De moord, wat er aan vooraf ging en hoe de familie verdachten werden tot de inhechtenisneming is prachtig verwoord in het stuk “DE DÚBELE RÔFMOARD FAN NYEGEA” geschreven door amateur historicus Siebe Siebenga naar het Nederlands vertaald door onze vrijwilliger Harrie Nicolaï, je kunt het meebeleven op bovenstaande download. We dachten er niets meer over te horen dan alleen de door Google geregistreerde enthousiaste lezers maar niets bleek minder waar. Tot onze verbazing meldt zich vanuit het naburig Frankrijk een nazaat van deze beruchte Friezen. Rolf Laning die bezig was met zijn familiestamboom te onderzoeken leest verrassend het verhaal op onze website en neemt meteen contact met ons op om meer te weten te komen over zijn familie en hun verblijf in de Blokhuispoort. Daar Siebe Siebenga al een heel onderzoek gedaan had werd er gauw contact gemaakt en een bezoek gepland op zaterdag 31 oktober 2015 om de Blokhuispoort en de omgeving waar de familie had gewoond en geleefd te bezoeken.

Foto: l-r. Siebe Siebenga, Rolf Laning en Froukje Sytsma

Het is zaterdag 31 oktober 10.30 uur als wij elkaar treffen in de Blokhuispoort waar een verslaggeefster van Omrop Fryslân zich bij het groepje voegt om er verslag van te doen. Wij beginnen ons verhaal op de B-vleugel van de voormalige Bijzondere Strafgevangenis waar de mannen de eerste vijf jaar in totale afzondering verbleven waarna het alkoven gebouw werd aangedaan en verteld onder welke omstandigheden ze hun straf hier verder moesten ondergaan. Siebe neemt ons mee terug in de tijd richting Nyega naar de plek waar het huis van de Hiddema's heeft gestaan en langs de woon en verblijfplaats van de Dalstra's naar het Openluchtmuseum de Spitkeet waar vooral aandacht besteed wordt aan de plaggenhut die gelijk moet zijn waarin de familie destijds ook in geleefd moeten hebben. “In de Blokhuispoort kreeg ik een onbehaaglijk gevoel over de leefomstandigheid waar ze aan onderhevig waren” aldus Rolf “en nu langs het pad te gaan waar ze hebben gewoond en een plaggenhut te zien waarin ze geleefd hebben wordt het extra intens, een hele belevenis” Verbazend was dat Marcus zowel als Auke hun levenslange gevangenisstraf (respectievelijk 25 jaar en 35 jaar) uitgezeten hebben wat zeer uitzonderlijk was in die tijd. Waarschijnlijk om die reden dat de leefomstandigheden binnen de gevangenis stukken beter was dan hun onfortuinlijk bestaan in de plaggenhut. Wij hebben weer een stukje van de puzzel toe kunnen voegen aan Rolf zijn verleden en hem een leuke dag bezorgd, daar doen we het voor. Omrop Fryslân gaat er een documentaire van maken dat in het radioprogramma [bureau de Vries](#)

Yn de kriminele fuotstappen fan 'de Dalstra's '

Yn 1870 is yn Nederlân de deastraf ôfskaft. De earsten dy't in libbenslange straf oplein krigen wiene 'de Dalstra's '. Heit, soan en neef Dalstra hie in echtpear yn Nyegea fermoarde en berôve. Nei de feroardieling kaam it trijetal yn de Blokhúspoarte om dêr harren straf út te sitten. Alle dagen sieten se yn de sel; se mochten der in healoerke deis út en op snein moasten se nei de tsjerketsjinst yn it gefang. De Nederlânske Belch Rolf Lunting kaam troch stambeamûndersyk achter dit kriminele ferline fan syn foarâlden. Hy woe der mear fan witte en gong op ekskurzje. Yn de kriminele fuotstappen fan 'de Dalstra's ' Bron: [Omrop Fryslan Buro de Vries](#)

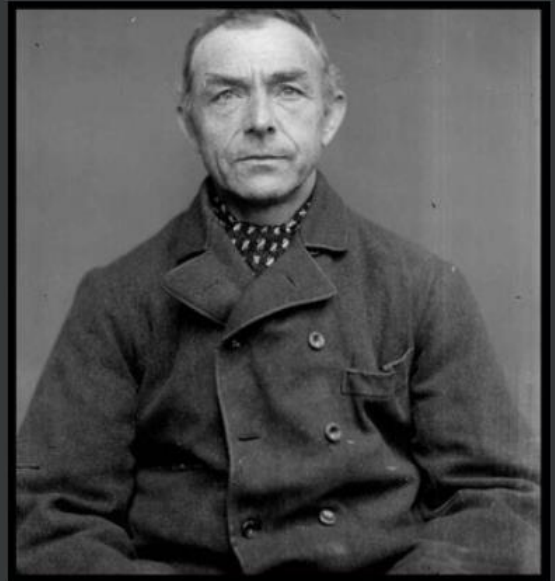
Marcus Dalstra is ook beschreven op de website gevangeninglas.nl

DALSTRA, Marcus Lammerts; oud 50 jaar, arbeider, gehuwd, Protestant, geboren te Houtigehage, onder Dragten, laatst gewoon hebbende te Surhuisterveensterheide, lang 1.70 meter, haar en wenkbr bruin, voorhoofd breed, oogen blauw, neus spits, mond gewoon, kin rond, baard zonder, aangezicht ovaal, kleur gezond:

Werd 8 Maart 1871 door het provinciaal gerechtshof in Friesland wegens manslag met voorbedachten rade en diefstal tot levenslange tuchthuisstraf veroordeeld, welke straf in 1892 is verwisseld in 25 jaren tuchthuisstraf.

Hij is na gratie bekomen te hebben 6 Sept.jl uit de strafgevangenis te Leeuwarden ontslagen en zal zich ter ontvangst zijner uitgaanskas naar Buitenpost gemeente Achtkarspelen begeven.

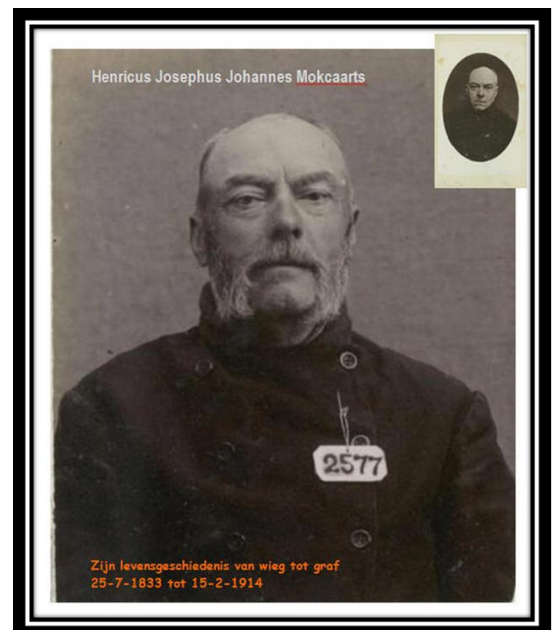
Zijn gedrag in de gevangenis was zeer goed. Hij was als reiniger werkzaam. Hij kan schrijven.

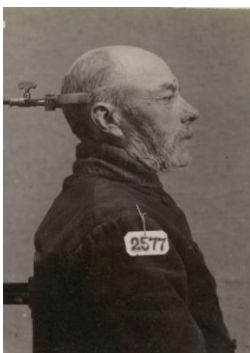
Henricus Mokcaarts

Op 5 mei 1870 wordt Henricus Mokcaarts met de boevenwagen overgebracht naar de gevangenis van Leeuwarden. Op 9 mei is hij ingeschreven en zijn straf van twintig jaar ging op die datum in. De oud marechaussee Hendrik Mokcaarts die hevig verliefd was op Anna Stada de echtgenoot van Frederik van de Steen, schoot zijn rivaal in dat jaar namelijk dood. Henricus Mokcaarts verlaat de gevangenis in Leeuwarden op 12 augustus 1889.

Biografie. Eind 1874 behoort Henricus tot een van de 445 gevangenen in de Leeuwarder gevangenis. Tevens één van de 79 die voor moord, doodslag of poging daartoe die daar verblijven. Tot de personen die de doodstraf hadden gekregen maar omgezet tot twintig of meer jaren gevangenisstraf, is hij dan één van de 47 personen. Nabij de woning van Van der Steen zijn aangekomen kijkt hij op zijn zakhorloge om te weten hoe lang hij zou moeten wachten. Het was kwart voor negen. In de tuin achter de gevangenis blijft hij met zijn rug tegen de heg wachten. Over drie kwartier zal Van der Steen, nadat hij met zijn hond heeft gewandeld, naar de geitenstal lopen om daar de hond voor de nacht vast te leggen. Tijdens het wachten neemt hij wederom de marechausseekazerne met gevangenis in oenschouw. Het zijn twee gebouwen onder één kap. Op de begane grond bevinden de cellen van de gevangenis,

een cipiers- en wapenkamer. Boven bevinden zes slaapvertrekken, ingericht voor de zes aanwezige marechaussees. In de lichte schemering van de avond hoopt hij dat niemand hem daar zo ziet staan. Plots hoort en ziet Henricus Mokcaarts na ruim een half uur wachten, dat Frederik van der Steen naar de geitenstal loopt. Henricus begeeft zich snel naar het hekje van de tuin. Wanneer Van der Steen uit de stal komt, roept Mokcaarts hem toe met de woorden: Hier is de man met de luizen, die komt u nog eens begroeten. Terwijl hij naar Van der Steen loopt, roep Van der Steen tot hem: Zijt gij weer daar rakker. Dan verliest Mokcaarts zijn evenwicht. Al struikelend loopt hij nog twee passen en het pistool dat hij in zijn hand heeft en waarvan de haan is overgehaald gaat af. Nadat het schot is afgegaan vlucht hij naar de tuin van wachtmeester Takens. Bij het huis van Van der Steen hoort hij dan veel leven en rumoer. Nadat de cipier de woning heeft verlaten, hoort zijn vrouw een schot en een gil. Uit de gang van de woning ziet zij haar man op de grond vallen. Zij rent naar hem toe en hoort de stem van Henricus Mokcaarts, die zij overigens niet ziet, zeggen: Jij ook varken, en er gebeurt dan verder niets. Frederik van der Steen is op de buitenplaats zodanig door een pistoolschot getroffen dat hij weinig ogenblikken daarna is overleden. Anna Stada sleept het lijk van de open plaats tot de achterdeur van de binnenplaats bij haar woning. Ongeveer twee uur in de nacht meldt Henricus Mokcaarts zich vrijwillig bij de kazerne van de marechaussee en wordt dan meteen in hechtenis genomen.

Henricus Mokcaarts Veenhuizen

Henricus Mokcaarts heeft niet een prettig leven geleden. Wie is nu Henricus Josephus Johannes Mokcaarts? Marius van Loon leest de gratis krant "de metro" en leest een interessant stukje: Een vroege maar verjaarde stalking geschreven door criminoloog Klaas de Graaff uit Nuenen. Marius van Loon gaat op onderzoek uit en komt vele zaken tegen. Hendrik M. schijnt de in 1833 geboren Haarlemmer Henricus Josephus Johannes Mokcaarts te zijn, soms ook als Mockaarts geschreven. Zijn straf van twintig jaar ging in. In de Leeuwarder gevangenis verricht Henricus Mokcaarts enige arbeid als reiniger. Henricus Mokcaarts verlaat de Bijzondere Strafgevangenis in Leeuwarden op 12 augustus 1889. Door zijn goed gedrag wordt door de directeur van de gevangenis aan de Hoge Raad een verzoek ingediend om hem in 1879 en 1882 respectievelijk negen en drie maanden strafvermindering te verlenen. De strafverminderingen worden eerst door diverse instanties beoordeelt eer koning Willem III de gevraagde strafvermindering bekrachtigd. De eerste strafvermindering wordt op 6 juni 1879 met zes maanden en de tweede strafvermindering op 21 maart 1882 nog eens met drie maanden bekrachtigd. Mokcaarts moet daarna regelmatig naar Veenhuizen wegens bedelarij, op 16 juni 1905 mag hij Veenhuizen voorgoed verlaten. Op 15 februari 1914 overleed Henricus Mokcaarts. Na een dag van gedane arbeid op een zonnige dag van 1 september 1999 in een grafisch bedrijf in Hardinxveld-Giessendam, kwam ik aan op het kleine stationnetje van het dorp. De trein naar Gorinchem is dan juist enkele minuten daarvoor vertrokken. Wandelend over het perron zie ik in de groene zuil van de gratis krant Metro nog enkele exemplaren liggen. Schenk er verder geen aandacht aan en loop verder. Teruglopend passeer ik weer die zuil en besluit toch om een exemplaar uit te nemen. Wachtend op de trein, blader ik even door de krant en mijn oog valt op een kopregel Een vroege maar verjaarde stalking geschreven door criminoloog Klaas de Graaff uit Nuenen. In een flits zie ik de plaatsnaam Waalwijk in het verhaal vermeld staan. Als oud-Waalwijker wil ik daarover wel het fijne weten. Maar de trein rijdt het stationnetje al binnen en stap in een bijna volle coupé. Wil vlug het artikel lezen, maar het verhaal krijgt bij de eerste regels al de volle aandacht. Gelukkig dat de trein in Gorinchem enige minuten blijft staan, anders zou de trein met mij erin verder zijn gegaan. Thuisgekomen, lees ik het verhaal nog eens rustig door. Wie is toch die Hendrik M. uit Haarlem die in het verhaal vermeld staat? Het geval speelde zich af in het midden van de negentiende eeuw. Na enige dagen laat dat artikel mij nog steeds niet los en ben een krant uit die periode gaan lezen in het stadsarchief van 's-Hertogenbosch. Daar ben ik niet veel wijzer van geworden en dan begint mijn spuurwerk in vele archieven en kranten. Ben half Nederland gaan rondreizen om wat gegevens over deze persoon te verzamelen. Beetje bij beetje passen al enkele stukjes van de puzzel in elkaar. Hendrik M. schijnt in 1833 te Haarlem zijn geboren als Henricus Josephus Johannes Mokcaarts. Op een gegeven moment komen er geen nieuwe feiten meer boven water. Met nog heel veel vragen leg ik dit onderzoek ten slotte naast me neer. In welk archief zou ik op een van de vragen een antwoord kunnen vinden? Archieven en kranten waren in 2004 bij lange na nog

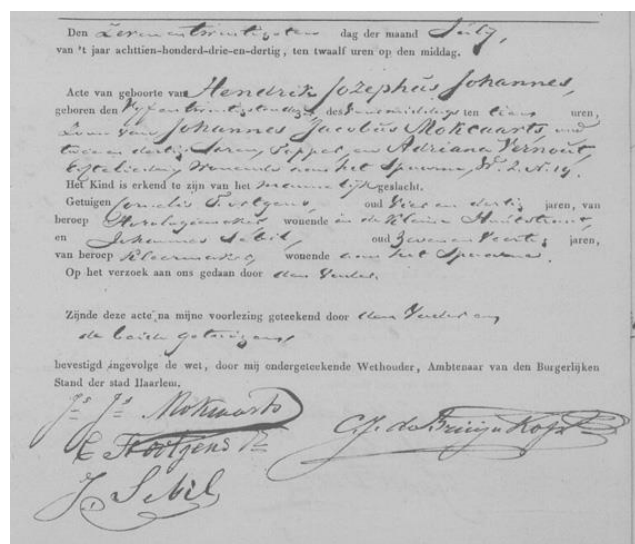
niet zo gedigitaliseerd zoals nu het geval is. Mijn werk laat ook niet toe om vele dagen van het jaar in archieven door te brengen. Daarnaast is de familie Mokcaarts in Nederland, zover ik weet, uitgestorven en kan via die weg geen informatie vragen. Ben dan in de periode 2008-2012 andermaal intensief gaan bezighouden met zijn levensloop. Weer geheel Nederland aan het rondtoeren van west naar oost en van noord naar zuid, om vele archieven en musea te gaan bezoeken. Sommige archieven wel meer dan één keer. Het is alleen jammer dat veel archiefstukken meestal alleen maar de feiten weergeven en ons naar de achterliggende beweegredenen van al de betrokkenen laten gissen. Historische kranten brachten vaak uitkomst, met als gevolg dat het concept weer grondig aangepast moest worden. Het bracht tevens ook nieuwe informatie naar boven, dat niet of moeilijk in de archieven te vinden was. Een ander probleem bij dit onderzoek is de betrouwbaarheid van de originele stukken van ná 1855 die betrekking hebben op Henricus Josephus Johannes Mokcaarts. Door foutieve informatie die daarin bewust of onbewust staan beschreven, wordt het onderzoek enigszins bemoeilijkt. Men weet dan niet waar men dan verder moet gaan zoeken en bovenal wat is nu eigenlijk de waarheid. Het lijkt tevens, dat onze vriend Mokcaarts bewust verkeerde burgerlijke gegevens op zijn documenten laat verspreiden. Wilde hij dat zijn verleden niet bekend zou worden, of wilde hij een spel spelen met nieuwsgierige personen die naar zijn verleden zouden gaan zoeken? Onder meer een proces tegen hem bij de arrondissementsrechtbank te Heerenveen op 26 juni 1890 is niet meer in het archief terug te vinden. Zou haast willen zeggen: voer voor psychologen. Zeker niet onbelangrijk is het proces tegen Henricus Mokcaarts eind 1869 waarvoor hij verdacht werd van moord op Frederik van der Steen. Daarnaast een ingezonden brief dat op 11 december van dat jaar in De Noordbrabanter is opgenomen, zeer ten nadele van de verdachte. Er zijn naar mijn mening ook cruciale fouten gemaakt door een jonge verdediger van Henricus Mokcaarts. In het geheel heb ik niet kunnen vermoeden dat een gewone middenstander uit Haarlem zoveel van zichzelf heeft achtergelaten. Om zoveel gegevens aan de hand van originele documenten te staven is niet altijd eenvoudig geweest; maar het was wel een zeer uitdagend onderwerp om verder te blijven zoeken. Veel archieven in Drenthe, Friesland, Gelderland, Noord-Brabant, Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland bezocht, tevens oud-gevangenis Blokhuispoort te Leeuwarden en het oud-gesticht Veenhuizen. Mede dankzij fantastische medewerking van heel veel personen, ook vanuit vele archieven en musea, is dit resultaat tot stand gekomen. Daarvoor mijn zeer welgemeende dank. Nadat het onderzoek op 15 februari 2014 op de site van Blokhuispoort online is gegaan heb ik het verhaal gelaten zoals het was. Begin juni van dat jaar ben ik even bezig geweest of er nog nieuwe gegevens te vinden zouden zijn. Men weet per slotte nooit wat er in één jaar op online is geplaatst. Toeval wil dat ik in het Haags Archief op een huwelijksbijlagen uit 1816 stuitte die me nieuwe inzicht gaf over de voorouders van de hoofdpersoon in dit verhaal Hendrik Josephus Johannes Mockaarts. De oudste tot nu toe gevonden voorouders zijn Jan Mokkaart (overleden Haarlem 1807) en Maria Strijbos (begraven Haarlem 1789). Dit gezin, dat katholiek was, kreeg zeven kinderen en Jan Mokkaart hertrouwde ongeveer 1794 met Catharina Houtappel waarbij hij nog eens drie kinderen kreeg. Bij de Haarlemse familie Mockaarts of Mokkaart lagen de roots in Vlaanderen en misschien wel uit de omgeving van Brussel. Te meer dat de familie ook de Franse taal machtig was. Deze familienaam kwam en komt men nog in vele varianten in en rond Brussel tegen. Toen Hendrik Josephus Mockaarts, de grootvader van de hoofdpersoon, met de Zwolse Femmetje Oosthuizen trouwde zijn de kinderen Gereformeerd gedoopt. Femmetje Oosthuizen had een Gereformeerde opvoeding gehad en over het algemeen nemen de kinderen de godsdienst aan van de moeder. Ook is het niet denkbeeldig dat de grootvader de Gereformeerde leer heeft aangenomen.

Jeugd in Haarlem

De geschiedenis van de hoofdpersoon Henricus Josephus Johannes Mokcaarts begint in Haarlem op 25 juli 1833 om tien uur in de ochtend. Het jonge gezin Mokcaarts is dan woonachtig aan de Spaarne in wijk 2 nummer 19, waar hij is geboren. Al vóór het huwelijk van zijn ouders Johannes Jacobus Mokcaarts en Adriana Vernout, dat plaats zou vinden in Haarlem op 30 januari 1833, kondigt hij zich al aan. Hij zal het enige kind van dit echtpaar worden. Wat gebeurde er zoal voor zijn komst. Het eerste huwelijk van Adriana Vernout, gedoopt Haarlem 12 maart 1797, vindt plaats te Haarlem op 4 maart 1818 met de toen 29-jarige Ernst Adolf Ferdinand Wenzel, wachtmeester bij het regiment huzaren nummer zes. Hij is geboren in Landsberg aan de Warthe Pruisen op 27 september 1788. Voordat het huwelijk is gesloten ziet Charlotte Henriette Caroline Wenzel op 4 februari 1818 om drie uur in de middag te Haarlem het

levenslicht. Het huwelijk heeft slechts twee maanden geduurd. Op 6 mei 1818 om 15:45 uur overlijdt Ernst Adolf Ferdinand Wenzel in het huis van zijn schoonouders staande in wijk 1, Jansstraat 62, waar het jonge paar hun intrek heeft genomen. Als jonge weduwe blijft zij achter met haar drie maanden oude dochttertje. Als weduwe trouwt Adriana Vernout voor de tweede maal te Haarlem met een borstelmaker Michael Hendrik Lem op 25 juli 1821. Hij is geboren te Haarlem 27 september 1795. Het jonge paar gaat zich spoedig daarna vestigen in de Tuchthuisstraat nummer 906. Daar wordt ook hun zoon Willem Hendrik op 1 april 1823 om één uur 's middags geboren. Enige jaren later gaat het gezin zich vestigen in wijk 2 aan de Spaarne 19, bij het slepershoofd. Michael Hendrik Lem handelt, samen met zijn compagnon W. Krul, op dat adres in diverse soorten kolen. Met zijn vrouw exploiteert hij op dat adres ook een tapperij. Voor Adriana Vernout is dit huwelijk eveneens geen lang leven beschoren. Op 7 februari 1832 's middags om twee uur overlijdt haar man en volgens zijn overlijdensakte laat hij geen onroerende goederen na. Zij blijft als weduwe met twee kinderen achter. De kinderen zijn dan dertien en negen jaar oud. Om toch nog enig inkomen te hebben blijft zij de tapperij aan de Spaarne uitbaten. In een overlijdensadvertentie schrijft zij het volgende: De affaire zal provisioneel door mij, op dezelfde voet gecontinueerd worden in het aandenken mijner geëerde begunstigers. Het feit van het plaatsen van deze advertentie lijkt erop dat haar tapperij niet tot de laagste categorie van Haarlem zal hebben behoord. Handel in steenkolen zal zeer waarschijnlijk in handen zijn gekomen van zijn compagnon W. Krul. Nog geen honderd meter van Adriana Vernout woont aan de Lange Veerstraat in wijk 2 nummer 1092 Johannes Jacobus Mokcaarts. Ook zijn ouders wonen op dat adres en evenals zijn vader beoefent hij het kappersvak uit. Het is niet denkbeeldig dat hij zijn kappersvak in Parijs heeft afgerond. Een advertentie in de Oprechte Haarlemsche Courant, van 12 juli 1821 leest men het volgende: J.J. Mokcaarts, Dames-Kapper, komende van Parijs, maakt paruken, toeren, plakjes en allerhande soort van Dameswerk naar de laatste smaak. Onder zijn Nederlandstalige advertentie staat zijn Franstalige advertentie. Mogelijk om klandizie aan te trekken van chique Franse en Waalse dames die in Haarlem zijn neergestreken. Op een gegeven moment zouden spontaan de vonken kunnen zijn overgeslagen in de tapperij van Adriana Vernout of bij dameskapper Mokcaarts. Na het huwelijk trekt Johannes Jacobus Mokcaarts bij Adriana Vernout en haar twee kinderen in. Het resultaat van de knetterende vonken kondigt zich aan op 25 juli 1833, toen hun liefdesbaby het levenslicht zag. Hoe de tapperij van de familie Mokcaarts aan de Spaarne eruit zou hebben uitgezien is zonder verdere gegevens niet te zeggen. Aan de hand van publicaties over tapperijen zou men enigszins een beeld kunnen vormen. Voornamelijk bevonden de tapperijen zich in een voorkamer van een huis. De entourage, waarin de tapster Adriana Vernout haar beroep uitoefende, zal niet veel meer zijn geweest dan enige degelijke tafels met eveneens daarbij behorende degelijke stoelen. Achter een degelijk buffet stond de tapster of tapper. Een kast achter de tapper/tapster tegen de muur staande was ook van dezelfde kwaliteit. Daarin stonden flessen gebrande waeteren zoals jenever, brandewijn en kruidenbitters en daarin ook de nodige glazen. Uiteraard was het bier bij Adriana Vernout ook voldoende voorradig. Midden in de ruimte stond een potkachel, dat in de wintermaanden voor de nodige warmte moest zorgen. Als brandstof werd steenkool, hout of turf gebruikt.

Geboorteakte van Hendrik Josephus Johannes Mokcaarts

Levering van drank ging in die periode lang niet altijd direct van een fabrikant, maar zeker bij bier vaak via een tussenhandelaar, de bierbottelarij. Sommige tapperijen waren tevens bierbottelaar en betrokken hun bier van een brouwer om per kan of kruik te verkopen. In de stad Haarlem waren dan twee brouwerijen werkzaam: Van der Aa en Schmidt & Co, die de brouwerij Het Scheepje exploiteerde en de firma H. Lans en Zoon van de brouwerij Het Hert. Bij het ontbreken van een administratie van de laatste brouwerij is het niet aan te tonen of de tapperij van Adriana Vernout tot hun klanten behoorden. Van brouwerij Het Scheepje was wel de boekhouding bewaard gebleven. Traditioneel werd er al honderden jaren uit andere plaatsen drank de stad ingevoerd. De

familie Mokcaarts-Vernout konden dan ook medeschuldig zijn aan drankzucht van menig Haarlemmer. De kleine Henricus zal dan vermoedelijk ook meermalen hebben gezien hoe personen in een aangeschoten toestand de tapperij van zijn ouders verlieten. Drankgebruik en drankmisbruik waren gedurende de gehele negentiende eeuw een probleem. Haarlem was wat dat betreft niet anders dan in andere steden in Nederland. Drankmisbruik beperkte zich overigens beslist niet tot een bepaalde bevolkingsgroep. Het kwam zowel onder arbeiders voor als onder de hoge klasse van de bevolking. Alleen was het financiële gevolg voor arbeiders en hun gezinnen vanzelfsprekend een groter probleem dan voor welgestelden, die meer geld te besteden hadden. Nieuwe ondernemers klaagden dan ook steen en been over de drankzuchtige Haarlemmers. Tevens klaagden deze ondernemers ook, dat de arbeiders uit de stad Haarlem nauwelijks werkervaring hadden. Veel arbeiders waren vermoedelijk ondervoed, fysiek verzwakt, analfabeet en slecht ontwikkeld. Deze nieuwe ondernemers gingen in hun vroegere vaderland personeel werven die wel de nodige scholing hebben genoten. Dit personeel had dan ook tot taak om de Haarlemmers te leren werken in deze nieuwe ondernemingen. Doordat veel Haarlemmers niet geschoold waren, zoals zoveel Nederlanders in die tijd, kwam men ook nooit aan geregeld inkomen. Er heerste dan ook in de stad Haarlem een grote armoede. Een op de vijf inwoners moest dan ook een beroep doen op verdeling. Ter verdediging van deze arbeiders mocht overigens gelden, dat de nieuwe fabrieken waren gesticht van een geheel andere opzet dan de gemiddelde Haarlemmer gewend was. Een negatieve kwalificatie die destijds door de fabrikanten gegeven was, moest wel met enige achterdocht worden bekeken. Ruim een maand na de geboorte van de hoofdpersoon uit dit verhaal overleed op 30 augustus 1833 om drie uur in de middag in haar woning Jansstraat 62 zijn grootmoeder van moederszijde Steventje van Dam op 78-jarige leeftijd, echtgenoten van Arend Vernout. Zij was gedoopt in het Gelderse Putten op 1 december 1756. Zij liet volgens haar overlijdensakte, kinderen en vaste goederen na. Henricus zou opgroeien in verschillende straten van Haarlem waar welgestelde Haarlemmers, burgers en handwerklieden, woonachtig waren. De huizen waren er doorgaans van een dergelijke omvang, dat men enig inkomen moest beschikken om daar een woning te kunnen vinden. Er kwamen voor de familie Mokcaarts-Vernout toch ook donkere tijden aan. Diverse epidemische ziekten maakten in Nederland vele slachtoffers. Een grote cholera-epidemie teisterde in 1832 Nederland, in samenhang met de heersende armoede. Dat had tot gevolg, dat onder pasgeborenen, zieken en verzwakte volwassenen een grote sterfte heerste. De gezondheidszorg van een kind was in de negentiende eeuw erg laag. Henricus overleefde alle epidemieën die in de negentiende eeuw teisterden, maar niet de volwassenen uit zijn naaste omgeving. Een oudere zus van zijn moeder, Baarendje Vernout op 11 oktober 1820 getrouwd met de Amsterdammer Jan Schalkwijk, overleed op 3 maart 1837 op 42-jarige leeftijd in haar woning aan de Bakenessergracht, wijk 1, nummer 721. Zijn oom Jan Schalkwijk, op 13 juni 1838 hertrouwt met de weduwe Annachien Roelofs Petter, overleed 5 februari 1839 op hetzelfde adres als zijn eerste vrouw in de leeftijd van 47 jaar. Zijn beroep werd in de overlijdensakte vermeld als zijnde tapper. Nog geen vijf jaar oud overleed zijn vader na een lang en smartelijk lijden op 7 mei 1838 om zes uur in de avond in de leeftijd van 38 jaar in het huis aan de Spaarne. Met zijn overlijden liet hij één kind achter, maar geen vaste goederen. Onbekend is waaraan hij was overleden, maar aan een van die tijd teisterende epidemieën was niet uit te sluiten. Tussen 1830 en 1875 kwamen veel soorten epidemieën in Nederland voor. Besmettelijke ziekten zoals cholera, ook wel Aziatische buikloop genoemd, en tyfus werden veroorzaakt door een bacterie die zich onder meer verspreidde via open riolen en vervuild drinkwater. In arme buurten in Haarlem waren de woonomstandigheden erbarmelijk slecht. Vieze grachten en afvoergoten liepen soms langs de huizen. Een medicijn voor deze epidemieën was dan nog niet voorhanden. Eén jaar na het overlijden van zijn vader trouwt op 18 april 1839 te Haarlem zijn tante Johanna Catharina Mokcaarts met een veel oudere weduwnaar Pieter Jacobus Daams, een horlogemaker uit Haarlem. Ongetwijfeld waren Henricus, en zijn moeder, en halfzus Charlotte en halfbroer Willem op deze bruiloft aanwezig. Maar ook dat huwelijk duurde niet al te lang. Anderhalf jaar na het huwelijk overleed eerst zijn oom op 28 oktober 1840 en ruim één jaar later zijn tante op 28 november 1841. Van zijn tante Johanna Catharina was bekend dat zij een zwakke gezondheid had. De ontwikkeling ging ook in Haarlem verder. Na vijf jaar van onderhandelingen en aanleggen van het spoor werd op 20 september 1839 de eerste spoorlijn van Nederland feestelijk geopend. Eer het zover zou komen, had deze modernisering heel wat voeten in de aarde. Het stadsbestuur van Haarlem toonde in eerste instantie weinig of geen belangstelling voor een spoorwegverbinding met Amsterdam. Maar bij de opening van deze lijn was het stadsbestuur van Haarlem wel pontificaal aanwezig. Het gewone

volk van Haarlem was bij deze feestelijke opening niet uitgenodigd en werd op een afstand gehouden. Nu het zover was, stonden heel veel bewoners van Haarlem aan de stadszijde langs de rivier de Spaarne apathisch de verrichtingen gade te slaan. Ook Henricus stond tussen de mensenmassa. Hij hoorde mensen praten over de hoge snelheid en het lawaai over dit nieuwe vervoer. In de verte hoorde men een donderend geraas van een naderend onbekend voertuig, dat locomotief heette. Rookpluimen boven de bomen verried haar aantocht. Piepend en sissend kwamen de locomotieven De Snelheid en De Arend voor het feestelijk versierde station van Haarlem aan de overzijde van de Spaarne iets over twee uur 's middags tot stilstand.

Achter de locomotieven bevonden vier diligences, vier char-à-bancs en één grote Engelse diligence; allen versiert met vanen en draperie van nationale kleuren. Autoriteiten uit Amsterdam en Haarlem en Nederland stapten welgedaan uit de rijtuigen, terwijl ze hun statige hoeden op hun edele hoofden plantten. Talrijke dames, geholpen door dezelfde autoriteiten, kwamen stappen elegant uit de rijtuigen. Terwijl het muziekkorps van de Haarlemse schutterij de autoriteiten en de begeleidende dames met muziek vermaakten, werd de terugreis naar Amsterdam in gereedheid gebracht. Na een half uur vertrok het gezelschap van ongeveer 270 personen richting Amsterdam. Op dinsdag 24 september werd de spoorlijn Amsterdam Haarlem voor het grote publiek opengesteld. In zeer grote getale waren ze aanwezig. Om acht uur vertrok de wagontrein, zoals die in de volksmond ook wel werd genoemd, uit Amsterdam naar Haarlem waar het vijfendertig minuten later aan kwam. De dienstregeling gaf aan dat om negen uur de wagontrein naar Amsterdam terug keerde. Veel passagiers zaten er niet in. Men vond in die tijd het vervoer met de trekschuit toch veiliger, maar ook veel goedkoper. Een treinkaartje in 1839 vanuit Amsterdam naar Haarlem kostte al vijftenzestig cent. Voor het gewone volk veel te duur en vooral voor de Haarlemmers waar veel armoede heerste, dat mede veroorzaakt werd door verscheidene epidemieën. Zijn grootvaders Arent Vernout en Hendrik Josephus Mokcaarts, waar hij naar was vernoemd, maakten deze evolutie nog mee. Enige maanden later op 18 januari 1840 was Hendrik Josephus Mokcaarts om vier uur in de namiddag in zijn huis aan de Lange Veerstraat 1092 overleden. Voor die tijd in een gezegende leeftijd van bijna 68 jaar. Zijn hele leven was hij kapper geweest. Hij liet, volgens zijn overlijdensakte, kinderen na maar ook vaste goederen. De familie Mokcaarts en dan meer zijn grootouders, bleek toch niet zo armlastig te zijn en behoorden zeer waarschijnlijk tot de gegoede middenklasse van de stad. In de periode 1840 en 1855 kwam men regelmatig advertenties in de Opregte Haarlemsche Courant, van geboorte, ondertrouw, huwelijk en overlijden van deze familie tegen. Ook de familie Vernout, die een loodgietersbedrijf bezat, behoorde ook wellicht tot de Haarlemse middenklassen. Na alles wat zijn grootmoeder Femmigetje Oosthuizen had meegemaakt liet zij, naar aanleiding van het overlijden van haar dochter Johanna Catharina, op 28 november 1841 in de Opregte Haarlemsche Courant, een overlijdensaankondiging plaatsen. Deze ging als volgt: Na veel-jarig lijden, bezweek heden mijne beminde dochter Johanna Catharina Mokcaarts, wed. Pieter Johannes Daams, op achtendertig jarigen leeftijd volgde zij haren echtgenoot in de eeuwigheid, die haar derwaarts, nu ruim een jaar verleden, was vooruitgegaan. Zij, die weten, dat ik nu, binnen vier jaren, van mijnen man en mijne kinderen door den dood beroofd en alleen overgebleven ben, zullen eenigermate beseffen kunnen, hoe diep mij deze vernieuwde ramp, in mijnen vergevorderden leeftijd, ter neder drukt. De weduwe Adriana Vernout verhuisde spoedig na het overlijden van haar man met haar drie kinderen naar haar vader, wonende aan de Sint Jansstraat nummer 62. Lang heeft zij niet meer voor haar oude vader kunnen zorgen. Na een kortstondig ziekbed van acht dagen overleed op 13 juni 1842 te Haarlem Arent Vernout om halfelf in de morgen in zijn woning. Hij bereikte voor die tijd een zeer comfortabele leeftijd van 85 jaar en 4 maanden. Hij liet kinderen en vaste goederen na. Volgens een schrijven van 3 september 1869 bleek dat Henricus lager onderwijs te hebben genoten. Hoeveel klassen hij heeft doorgelopen was mij niet bekend. Daar heeft hij ook het schrijven geleerd en zijn handtekeningen wijzen daarbij op, dat hij een mooi handschrift heeft ontwikkeld. In 1850 woonde de weduwe Femmigetje Oosthuizen in de

Haarlemse Groote Houtstraat 629. Volgens het bevolkingsregister van Haarlem, zou daar ook haar kleinzoon Henricus Josephus Johannes Mokcaarts woonachtig geweest zijn. Mogelijk dat hij maar tijdelijk bij zijn grootmoeder woonachtig is geweest. Zijn halfbroer

Willem Hendrik Lem, verliet het huis aan de Sint-Jansstraat verlaten wanneer hij op 14 april 1852 op 29-jarige leeftijd in het huwelijk trad. Zijn beroep werd als zadelmaker vermeld. De op 10 januari 1820 in Haarlem geboren Dorothea Margaretha Negrijn ging zijn leven delen. Bij de geboorteaangifte van zijn nichtje Femmina Johanna Mokcaarts op 27 juli 1854 bleek hij op de

Koudenhorn te wonen. Adriana Vernout bleek na 14 april 1852 vanuit de Sint-Jansstraat 62 met haar twee kinderen naar Koudenhorn te zijn vertrokken. Over de verdere jeugd van Henricus Josephus Johannes Mokcaarts is helaas niet veel meer bekend. Net als andere kinderen begon hij ook al heel jong met het doen van allerlei kleine werkzaamheden. Kinderarbeid was in die periode een normaal verschijnsel en bracht voor een gezin enkele stuivers binnen. Vast werk was niet vaak voorhanden, om welke reden dan ook. Doordat hij kon lezen en schrijven had hij werk gevonden als winkelbediende. Dat heeft hij gedaan totdat hij voor militaire dienst zou worden opgeroepen.

Stichten van een gezin

Omdat alleen met vrijwilligers aan de norm van het aantal personen in het leger niet werd voldaan, bestond de Nationale Militie ook uit ingelote dienstplichtigen. Voor de loting moest ieder mannelijke inwoner die dat jaar zijn negentiende levensjaar zou bereiken zich inschrijven in de woonplaats van zijn ouders. Een provincie werd daarvoor ingedeeld in militiedistricten van ongeveer honderdduizend inwoners, die vervolgens werden ingedeeld in ieder tien kantons. In elke kanton werd geloot, zo ook in Haarlem. Wie was ingeloot, kon eerst proberen om vrijstelling te krijgen. Indien er geen reden was tot vrijstelling, kon men een vervanger worden aangesteld. Dit kon een remplaçant zijn of een nummerverwisselaar; iemand die dat jaar was uitgeloot – hij ruilde dan voor een lager lotnummer. Het inzetten van een plaatsvervanger was een kostbare aangelegenheid, maar er werd toch vaak gebruik van gemaakt.

MODEL Litt. I. L.
Art. 200 der Wet.

Gratis.

om te bewaaren

NATIONALE MILITIE.
Provincie NOORD-HOLLAND.

CERTIFICAAT.

DE STAATSRAAD, COMMISSARIS DES KONINGS IN
DE PROVINCIE NOORD-HOLLAND,
verklaart, dat *Henricus Josephus Johannes Mokcaarts*,
geboren te *Haarlem*, den *25 Julij 1833*,
van beroep *Winkelbediende*,
Zoon van *Johannes Jacobus*
en van *Adriana Vernout*,
van beroep _____ wonende te *Haarlem*

SIGNALEMENT.
Lengte 1 *El. 6 Pmb Dm. -St.* binnen de gemeente van *Haarlem*,
Aangezicht *vaal* voor de Nationale Militie is ingeschreven; dat aan hem vervol-
Voorhoofd *vaal* gens bij de loting is ten deele gevallen het nummer *111*,
Oogen *bruin* hetwelk hem tot de dienst verplichtte, en dat hij daaraan heeft
Neus *klein* voldaan door Nummer-verwisseling.
Mond *gewoon*
Kin *vaal*
Haar *bruin*

Wenkbrauwen *vaal* Gegeven te HAARLEM den *6 October 1853*.
Merkbare Teekenen _____
Handteekening *H. J. Mokcaarts* De Staatsraad, Commissaris des Konings voornoemd,
J. van Lingen

Geregistreerd N^o. *4714*

Mokcaarts

Henricus Josephus Johannes Mokcaarts werd binnen de gemeente Haarlem voor de Nationale Militie ingeschreven, dat hem vervolgens bij de loting ten deel was gevallen het nummer 222. Dat nummer verplichtte hem in dienst te treden. Zijn argumenten om vrijstelling te krijgen waren niet ontvankelijk verklaard. Hij of de familie Mokcaarts heeft dan iemand bereid gevonden om voor hem de plaats in te nemen. Ondanks zijn pokdalig gezicht had hij een relatie met een zeer jonge Haarlemse. Mogelijk hadden zijn heldere blauwe ogen de doorslag gegeven, of waren dat zijn bruine ogen? Bij zijn signaleringen stond de ene keer dat hij blauwe ogen had en de andere keer bruine ogen. Wie had kunnen zeggen op welke kleur ogen zijn toekomstige vrouw voor hem is gevallen.

Op heden den *zesentwintigsten* October achtien honderd drie en vijftig, zijn
 voor ons, *Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Stad Haarlem*, verschenen, ten einde een Huwelijk aantegaan:
Hendrik Josephus Johannes
Mokcaarts, oud *twintig* Jaaren, geboren
 alhier, zonder beroep, wonende aan *den Heiden-*
shoer, *mindejarige* *Keon van Johannes* *Jac-*
cobius Mokcaarts, overleden en van *Adriana*
Vermeert, zonder beroep, wonende *als* *vroor*, in *de* *bu-*
cht *leiden* en *Petronella* *Wilhelmina*
Blansert, oud *achtteen* Jaaren, geboren alhier,
 zonder beroep, wonende aan *de* *Smalle* *Oudegracht*,
mindejarige *dochter* van *Hendrik* *Blansert*,
Schrijnwerker en *Magdalena* *Maria* *Hols*, *zon-*
der *beroep*, *leiden*, *wonende* *als* *vroor*. En heb-
 ben *de* *beide* *afsondering*, *zonder* *Stuering*,
plaats *gehad* *alhier* *op* *den* *huid* *in* *den*
en *twintigsten* *October* *dizis* *jaars*. En hebben
 hi *tot* *dat* *ende* *aan* *ons* *overgelegd* *een* *ge-*
boorte *extract* *van* *de* *eerste* *Contractant*, *ten*
dood *extract* *van* *den* *Decker* *van* *de* *eerste* *Contract-*
stant, *ten* *Contractant* *van* *volboeren* *aan* *de*
Nationale *militie*, *ten* *geboorte* *extract* *van* *de*
tweede *Contractant*. *De* *mediar* *van* *de* *eerste*
Contractant *en* *de* *ander* *van* *de* *tweede* *Contract-*
stant *heer* *tegenwoordig* *hebben* *ons* *verklaard* *en*
huwelijk *toestemmen*

Huwelijksakte tussen Hendrik Josephus Johannes Mokcaarts en Petronella Wilhelmina Blansert

In 1853 besloot hij op 20-jarige leeftijd in het huwelijksbootje te stappen. Op 16 oktober was het dan zo ver. De gelukkige die met hem in dat bootje ging stappen was de 18-jarige Haarlemse Petronella Wilhelmina Blansert, geboren 27 juli 1835 om tien uur 's avonds. Zij was een dochter van schrijnwerker Hendrik Blansert en Magdalena Maria Hols, woonachtig aan de Smalle Oudegracht. Zijn halfbroer Willem Hendrik Lem trad op als een van de getuigen. Waarom deze jonge mensen besloten om te gaan trouwen, terwijl beiden vermoedelijk geen inkomen hadden, was nog niet helemaal duidelijk. Een reden voor dit huwelijk zou kunnen zijn geweest dat men een huis met winkel aan de Groote Houtstraat in wijk 3 nummer 623 kon betrekken, een paar huizen van zijn grootmoeder Femmigetje Oosthuizen vandaan, hebben kunnen krijgen. Enkele weken na het huwelijk werkte Petronella Wilhelmina Blansert zelfstandig als modegoedmaakster, dat onder meer inhield het verkopen van mode-artikelen. In november 1853 opende zij haar winkel aan de Groote Houtstraat met een advertentie in de krant: De ondergeteekende haren Winkel in Mode geopend hebbende, heeft de eer de Dames te berigten dat zij de Modellen uit Parijs ontvangen heeft, zich vleijende door vele bezoeken vereerd te zullen worden.

Half april 1854 plaatste deze jonge onderneemster in de Opregte Haarlemsche Courant, een tweetal advertenties met de volgende tekst: De ondergetekende heeft de eer de dames te berigten dat zij de modellen, alsmede een assortiment stroo en fantasie hoeden uit Parijs ontvangen heeft. Haar echtgenoot Henricus bleek dan nog steeds geen werkzaamheden te verrichten.

M O D E S.
De ondergetekende heeft de eer de Dames te berigten, dat zij de MODELLEN, alsmede een assortiment STROO en FANTASIE HOEDEN uit Parijs ontvangen heeft.
W. P. MOKCAARTS BLANZERT,
Groote Houtstraat, Haarlem.

DOOR STERFGEVAL TE KOOP:
De MODE-AFFAIRE, van wijlen Mevrouw P. W. MOKCAARTS, in de Groote Houtstraat te Haarlem, bestaande in een groot Assortiment ARTIKELEN tot het vak behoorende. Men adresseere zich in persoon of met franco Brieven, bij H. J. J. MOKCAARTS, te Haarlem.

Petronella Wilhelmina Blansert had in zeer korte tijd een goede klandizie opgebouwd en was daardoor van een goed inkomen is verzekerd. Als men ervan uitging, dat om diverse redenen, in 1854 een vijftiental advertenties in de Opregte Haarlemsche Courant, zijn verschenen, kan men aannemen dat deze familie nog steeds tot de middenklasse van Haarlem zou kunnen behoren. Juist in deze periode schijnt ook een dramatisch jaar voor het jonge gezin Mokcaarts te zijn aangebroken. Op 16 april om negen uur in de avond overleed, enige huizen van hen vandaan wonende grootmoeder Femmigje Oosthuizen, na een zachte en kalme verwisseling des levens. Zij bereikte een hoge leeftijd van 86 jaar en 5 maanden.

Op heden den *Achtentwintigsten* *July* achtien
honderd vier en vijftig, is voor ons, Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Stad Haarlem, verschenen:
Hendrik Josephus Johannes Mokcaarts
oud *veertig* jaren, van beroep *Zonnet* wonende
in de groote Houtstraat Wijk 3, N^o. *625*, welke ons heeft verklaard, dat op den
Achtentwintigsten *July* des *na* middags ten *uur* ure,
in voormiddag is geboren een kind van het *Veruoct* geslacht uit
Petronella Wilhelmina Blansert, zijne
Echtgenote, zonder beroep, wonende als voor
welk kind zal genaamd worden *Femmina Johanna*.

zijnde deze inschrijving gedaan op aangifte van eerstgemelde als *Pauw Jan*
van welke verklaring wij deze akte hebben opgemaakt in tegenwoordigheid van *Jan*
van der Vliet
oud *veertig* jaren, van beroep *hoedmaker* wonende
in de Sint Jansstraat en van *Willelm Hendrik Tom*
Maatmaker oud *veertig* jaren, van beroep
wonderende *aan den Kerkhof* en is deze akte
na voorlezing ondertekend door ons, door *aanvaarder* en de beide getuigen.

J. J. Mokcaarts
J. E. Bernvoit
W. H. Lem

Geboorteakte van Femmina Johanna Mokcaarts

Nog even was er een heugelijk feit binnen de familie Mokcaarts. Een dag na de 21ste verjaardag van Henricus schenkt zijn vrouw in hun huis aan de Groote Houtstraat op 26 juli 1854 om drie

uur in de namiddag een dochtertje. Het kind kreeg de namen Femmina Johanna, vernoemd naar de enige maanden daarvoor overleden grootmoeder en de moeder van Henricus.

In huize Mokcaarts was die dag een gezellige drukte te bespeuren. De dag na de geboorte van zijn dochter trekken de nieuwbakken vader met zijn halfbroer Willem Hendrik Lem en zijn neef Jan Ernst Vernout naar het stadhuis om de geboorte van zijn dochtertje aan te geven. Spoedig zal deze vreugde omslaan. Petronella kreeg na haar bevalling allerlei complicaties en er kwam weinig of geen geld binnen bij het jonge gezin Mokcaarts. Op 5 oktober 1854 om elf uur in de morgen overleed Petronella ten gevolge van deze complicaties. Henricus bleef alleen achter met zijn twee maanden oude dochtertje. Bij haar overlijdensbericht, in de Opregte Haarlemsche Courant, stond vermeld: Heden overleed alhier in den zoo bloeienden leeftijd van 19 jaren en ruim 2 maanden aan de gevolgen eener Kraamziekte van tien weken, mijne innige en hartelijk geliefde Echtgenoot Petronella Wilhelmina Blansert, na eene allergelukkigste echtvereniging van nog geen jaar, een pand onzer liefde nalatende. De Algoede God sterke mij in dit zoo treffend verlies, en doe mij vertrouwen, dat zij in zaliger gewesten is ingegaan, waar ik hoop eenmaal weder voor eeuwig met haar verbonden te zullen zijn.

Op heden den *zesden* *October* 8 140
honderd vier en vijftig, zijn voor ons, Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Stad Haarlem, verschenen:
Cornelis Hazenkamp
oud *trouw en justitie* jaren, van beroep *anspreker* wonende *in de*
Winningslaan *En* *Sozica Mesman*
oud *trouw en justitie* jaren, van beroep *zondai* wonende *in de*
Kinderhuislaan *En* *bekenden* van de overledene, welke ons hebben verklaard, dat op den
zesden *des* *van* *middags* *ten* *elf* *ure*,
in het huis staande *in de* *groote* *Heitlaan* *Wijk* *3*, N°. *620*, is overleden:
Petronella Wilhelmina Blansert
in den ouderdom van *Negen* *en* *een* jaren, geboren *achttien*
van beroep *Madaguismaakster* gewoond hebbende *aan* *trouw* *lichtge*
noot *van* *Hendrik* *Josephus* *Schannes*
Mokcaarts *dochter* *van* *Hendrik* *Blansert*
Timmerman *En* *Magdalena* *Maria*
Hos *zondai* *trouw* *lichtge* *trouw* *aan*
macht *overgacht*
En hebben wij hiervan deze akte opgemaakt, welke na voorlezing is ondertekend door ons en door de beide angevers.
Ge *Hendrik* *Kamp*
mesman

Overlijdensakte van Petronella Wilhelmina Blansert

Henricus was nu genoodzaakt om de goederen van zijn overleden vrouw te verkopen. In de Opregte Haarlemsche Courant, plaatste hij toch vrij kort na haar overlijden een advertentie met de volgende tekst: Door sterfgeval te koop de mode-affaire van wijlen mejuffrouw P.W. Mokcaarts in de Groote Houtstraat te Haarlem, bestaande uit een groot assortiment artikelen tot het vak behorende. Een en ander zal spoedig in andere handen zijn overgegaan, maar toch bleef hij nog met het nodige aantal goederen zitten. Daarom plaatste hij eind november weer een advertentie in dezelfde Haarlemse krant met de tekst: Finale uitverkoop, van eenige mode-artikelen van

wijlen mevrouw P.W. Mokcaarts te Haarlem, bestaande in plusse, felours, satijnen, Gros de Naples en al hetgeen wat tot het vak behoort. Bij het huwelijk van zijn halfzus Charlotte Henriette Caroline Wenzel op 17 januari 1855 te Haarlem met de stafrompetter bij het 3e regiment dragonders George Wilhelm Stein geboren Futtleben in Saksen op 18 november 1808, trad Henricus op als getuigen. In de betreffende huwelijksakte was te lezen, dat hij weduwnaar is en zonder beroep was. Om toch aan wat inkomen te geraken, begon Henricus wat later in 1855, na de nodige aanpassing, met een winkeltje in zijn woning aan de Grootte Houtstraat. Volgens het bevolkingsregister van Haarlem was hij tabaksverkoper. Niet lang na het overlijden van zijn vrouw Petronella Wilhelmina Blansert zal ongetwijfeld een andere vrouw, mogelijk Maria Jacoba van Sluijters, in het huis van Henricus Mokcaarts zijn gekomen. Aan hertrouwen dacht Henricus mogelijk nog niet. Zij zal voor de kleine Femmina Johanna gezorgd kunnen hebben en wat huishoudelijke taken hebben verricht. Doordat de levensomstandigheden in het Haarlemse, evenals in geheel Nederland, nog steeds zeer zorgelijk waren, overleden nog heel veel kinderen voordat ze de vijfjarige leeftijd bereikt hadden.

Op heden den *negentien* *November* achtien
honderd *vijf en vijftig*, zijn voor ons, Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Stad Haarlem, verschenen:
Antonius Joannes de la Porte
oud *duwentyf* jaren, van beroep *advocaat* wonende *aan*
Koningsstraat *op* *Hendrik George Pruiseman*
oud *negenen zestig* jaren, van beroep *advocaat* wonende *in de*
grootte Houtstraat *van* de overledene, welke ons hebben verklaard, dat op den
zestien *des* *na* middags ten *zeven* ure,
in het huis staande *aan* *de* *grootte Houtstraat* *Wijk 3, N°. 233*, is overleden:
Femmina Johanna Mokcaarts
in den ouderdom van *ten en een vierde* jaren, geboren *althier*
van beroep *kenner* gewoond hebbende *als* *vrouw*, *doch*
ter *van* *Hendrik Josephus Johannes*
Mokcaarts, *winkelier*, *wonende* *als* *vrouw*,
en van *Petronella Wilhelmina Blansert*,
overleden *in* *der* *tyd* *lehteluden*
En hebben wij hiervan deze akte opgemaakt, welke na voorlezing is onderteekend door ons en
door de beide angevers.
A. J. de la Porte
J. G. Pruiseman

Overlijdensakte van Femmina Johanna Mokcaarts

Ook Henricus werd daarmee geconfronteerd. Zestien maanden na haar geboorte overleed ook zijn dochtertje Femmina Johanna op 16 november 1855 om zeven uur in de avond. In de overlijdensaankondiging in de Opregte Haarlemsche Courant, stond het volgende geschreven, opgesteld door de vader: Nog treurende over het smartelijk verlies van mijne geliefde Echtgenoot, of op nieuw werd mijn hart diep getroffen, daar het den Almagtigen God behaagde, ook het eenige overgebleve pand, welke zij mij had achtergelaten, Femmina Johanna, in den ouderdom van circa 16 maanden door den dood van mijne zijde op te eischen. Niets blijft mij hier thans meer dan over dan te gelooven en mij te troosten, dat zij bij haren Heer en Vriend Jezus Christus, in den Hemel is ingegaan. Zal de zachtaardige Henricus Josephus Johannes Mokcaarts, zoals bleek uit de smartelijke woorden in de advertenties bij het overlijden van zijn vrouw en kind, deze slag ooit te boven komen. Had dit er mogelijk toe geleid dat deze jonge man

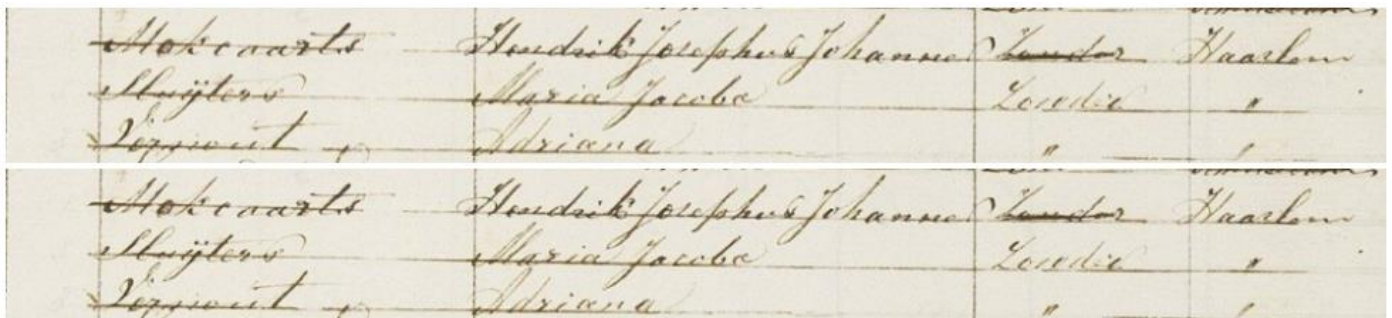
In de marge uitspraak van het vonnis tot echtscheiding. Het leven zat Henricus Mokcaarts echt niet mee. Hij werd alleen maar geconfronteerd met tegenslag op tegenslag. Enige maanden voor zijn tweede huwelijk had hij een behoorlijke schuld, inclusief interesten en kosten aan timmerman en aannemer Johannes Welsenaar uit Haarlem. Deze timmerman zou in 1855 een nieuw interieur in zijn winkel aan de Groote Houtstraat 623 kunnen hebben gemaakt. Dat mogelijksterwijs al in de eerste helft van dat jaar zou hebben plaatsgevonden, al ontbrak enige vermelding van een advertentie in de Opregte Haarlemsche Courant. In de overlijdensakte van zijn dochtertje Femmina Johanna werd hij aangeduid als winkelier. Hij zou tabak, snuif, sigaren en koffie zijn gaan verkopen. Door nog onbekende oorzaak kon hij niet meer aan de betalingsverplichtingen voldoen. Ter veroordeling door de rechtbank van Haarlem van de gedaagde aan de eiser te betalen was dat een som van f 351,57. Op 2 maart 1856 werd opgetekend, dat hij over februari van dat jaar 9 gulden en 31,5 cent aan de eiser had betaald. De schulden waren zo hoogopgelopen, dat hij deze niet meer kon betalen en een faillissement was bijna niet meer tegen te houden. Helaas waren de faillissementdossiers van de rechtbank van Haarlem tot 1918 vernietigd. Daardoor was men nu aangewezen op publicaties advertenties in kranten uit de periode 1856-1857. In de Opregte Haarlemsche Courant, werd op 31 juli 1856 door de procureur mr. H. Gerlings Cz. een advertentie geplaatst: Al wie iets te vorderen mogt hebben, van den Heer H.J.J. Mokcaarts, Winkelier in Tabak, in de Groote Houtstraat, te Haarlem wordt verzocht daarvan opgave te doen vóór den 15den Augustus aanstaanden, ten Kantore van de Procureur Mr. H. Gerlings Cz. aan de Nieuwe Gracht, Wijk 6, no. 253. Als curator werd mr. H. Enschedé aangesteld die op 29 augustus 1856 een advertentie plaatste in dezelfde courant, dat als volgt luidde: Ingevolge Bevelschrift van den Edel-Achtbaren Heer Regter-Commissaris in het Faillissement van Hendrikus Josephus Johannes Mokcaarts, Winkelier en Tabakskerver in de Groote Houtstraat te Haarlem, worden de Schuldeischers van voornoemde gefailleerde, de bevoorregte en Pand- en Hypotheek hebbende daaronder begrepen, opgeroepen, om op Vrijdag den 12den September 1856, des voormiddags ten 10 ure, tegenwoordig te zijn bij de eerste Verificatie van Schuldvorderingen, die gehouden zal worden in het Paleis van Justitie in de Zijlstraat te Haarlem. Een paar weken later volgde een soortgelijke advertentie in de Haarlemse Courant, van 17 september. Ingevolge Bevelschrift van den Edel-Achtbaren Heer Regter-Commissaris in het Faillissement van Hendrikus Josephus Johannes Mokcaarts, Winkelier en Tabakskerver te Haarlem, zal de tweede verificatie van schuldvorderingen plaats hebben op Vrijdag den 26sten September 1856, des voormiddags ten 10 ure, in het Paleis van Justitie, in de Zijlstraat te Haarlem. De schuldeischers in genoemd Faillissement, de Hypotheek hebbende en bevoorregte niet uitgesloten, worden mitsdien ter bijwoning van bovengenoemde verificatie opgeroepen. Dezelfde curator liet in een advertentie in dezelfde Haarlemse krant op 26 januari 1857 het volgende weten: Ingevolge last van den Ed. Achtb. Heer Regter-Commissaris in het faillissement van H.J.J. Mokcaarts, wordt aan de belanghebbenden in genoemd Faillissement kennisgegeven, dat de staat van algemeene rangregeling op Maandag den 26sten Januarij 1857, ter inzage zal gelegd worden op de Griffie van de Arrondissements-Regtbank te Haarlem. Na maanden van voorbereiding om tot een rechterlijke uitspraak te komen, maakte curator mr. H. Enschedé per advertentie in de Opregte Haarlemsche Courant, van 10 maart 1857 bekend, dat op maandag 16 maart een faillissement over de winkel van Henricus zal worden uitgesproken. Aan zijn schuldeisers werd bekend gemaakt dat de rekening en verantwoording in faillissement zal worden gedaan in de raadkamer van het Arrondissementsrechtbank in Haarlem. Het was niet met zekerheid te zeggen waar het echtpaar Mokcaarts-van Sluijters na hun vertrek uit de Groote Houtstraat woonachtig was. Mogelijk bij zijn moeder Adriana Vernout aan de Lange Veerstraat 1091, waar het Bevolkingsregister naar verwees. Plots verscheen er een advertentie in Opregte Haarlemsche Courant, van 30 april 1857 opgesteld door Adriana Vernout met als kopregel: Het Spaansche Wapen. Onder deze kopregel werd verder meegedeeld: Ik ondergeteekende heb de eer de geachte Begunstigers te berigten, dat ik mijne AFFAIRE, in Tabak, Snuif, Sigaren en Koffij, geopend heb, in de Lange Veerstraat op de hoek van de Berkerodesteg, wijk 2, no. 1091, vroeger Groote Houtstraat, wijk 3, no. 623, belovende door eene prompte en civiele bediening het vroegere vertrouwen wederwaardig te maken. Zou het kunnen zijn geweest dat zijn moeder de failliete boedel heeft opgekocht en deze heeft over laten plaatsen naar het nieuwe pand in de Lange Veerstraat? Men zou ook kunnen veronderstellen dat Adriana Vernout voor haar zoon deze zaak tijdelijk heeft overgenomen van de gebroeders Pieter en Bartholomeus Mertz. Pieter Mertz lag toen in een scheiding verwickeld met zijn overspelige echtgenote Johanna van der Putten. Een

advertentie in het Haarlems Weekblad van 27 augustus 1854 staat: Tabak van 50 cent voor 45, van 40 voor 35 cent en van 30 voor 25 cent de vijf ons. Sigaren tegen fabrieksprijzen, verkrijgbaar bij B. Mertz in het Spaanse Wapen, Lange Veerstraat hoek Berkerodesteege te Haarlem. Niet lang nadat de familie Mokcaarts Haarlem had verlaten exploiteerde Bartholomeus Mertz weer deze sigarenwinkel. Een advertentie in het Haarlems Weekblad van zaterdag 19 februari 1859 meldde: Alle soorten van sigaren tegen fabrieksprijzen te verkrijgen in het Spaanse Wapen, Lange Veerstraat, hoek Berkerodesteege, wijk 2, nr. 1091 te Haarlem. B. Merts.

Het was niet bekend hoe het interieur van deze tabakswinkel eruit heeft gezien. Als men de voorgaande situatie bekend was, zou men denken dat het interieur eenvoudig moet zijn geweest. Van een kamer uit een pand op de hoek Lange Veerstraat/Berkerodesteege, mogelijk de achterkamer, was een aquarel uit 1850 bekend. Het zou gaan om het pand Lange Veerstraat 1091 nu nummer 13. De achterwand van deze kamer was met een houten gescheiden van een vertrek dat

Lange Veerstraat 13 (hoek Berkerodesteege), interieur. Aquarel van J. Striening, 1850 Noord-Hollands Archief daarachter lag. Mogelijk de keuken. Links van de achterwand stond een bedstee gesierd met een turkoois gordijn en aan de linkerkant van het vertrek was nog juist een deel van de schouw waar te nemen. Of daarvan de achterkant was betegeld met tegeltjes. Rechts gaf een klein gangetje toegang naar, vermoedelijk, de keuken. Dat gangetje bracht je ook tot de kelder of trapkast en de trap naar de eerste verdieping. Maar ook deze winkel was geen lang leven beschouwd. Had Henricus Josephus Johannes Mokcaarts geen fingerspitzengefühl om als tabaksverkoper zijn brood mee te verdienen. Wat kon de reden voor het vertrek naar Zutphen zijn, in augustus 1858 daar ingeschreven, was niet bekend. Volgens de Bevolkingsregister van Haarlem was hij samen met zijn vrouw en zijn moeder op 18 september 1858 in Haarlem uitgeschreven.

Bevolkingsregister van Zutphen

Ongeveer in het midden van de negentiende eeuw werden de uiterwaarden van de grote rivieren voor de Nederlandse baksteenindustrie steeds belangrijker. Zoals langs de rivier de IJssel nabij Zutphen. Deze belangstelling was een gevolg van de eenvoudige verwerking van goedkope grondstof, de betere verbindingen via het water en het grote arbeid overschot, dat tegen relatief lage lonen arbeid verrichten. Doordat Adriana Vernout enige tijd bij haar dochter in Zutphen verbleef, heeft zij deze opkomende industrie nabij de IJssel zien opkomen. Mogelijk dat zij haar zoon heeft bepraat om in Zutphen of omgeving naar werk te zoeken. Henricus vertrok naar Zutphen en solliciteerde bij een bedrijf. Daar zal hij worden aangenomen, mits zijn vrouw ook in de fabriek ging meewerken. Ze gingen zich vestigen in een schamele woning gelegen in wijk nummer 4, letter D op nummer 147 oud nummer zou zijn 1090a. Mogelijk gelegen nabij de fabriek. Deze verwijzing in de Bevolkingsregister zou de Laarstraat of Larestraat zijn, gelegen in de zogenaamde wijk Polsbroek, een wijk net buiten het centrum van Zutphen. Deze wijk heeft in de negentiende eeuw de reputatie van een enigszins a-sociale volksbuurt. Mensen leefden daar in armoede en de omstandigheden waren er vaak slecht. Het werk op de steenfabriek was seizoensgebonden en men moet voor een grijpstuiver lang en hard werken. Dagen van zestien uur werkzaam op het fabrieksterrein waren geen uitzonderingen. Als de seizoenarbeid was afgelopen, werden deze arbeiders weer aan hun lot overgelaten doordat men geen werk meer voor ze had.

Echtscheiding

Ook de familie Mokcaarts was werkloos geworden. Om werk te vinden, vertrok Henricus naar Amsterdam. Daar ondertekende hij op 1 januari 1859 een vrijwillige verbintenis voor de duur van zes jaar bij het Zevende Regiment Infanterie als soldaat voor handgelden toegestaan vijftig gulden en kreeg als stamboeknummer 47843. In februari 1859 werd het echtpaar in Zutphen uitgeschreven en zou naar Amsterdam vertrekken. Zijn moeder werd in Zutphen op 5 oktober 1860 uit het bevolkingsregister van Zutphen geschreven en keerde terug naar Haarlem. Lang was het echtpaar Mokcaarts-van Sluijters niet in Amsterdam gebleven, misschien maar enkele maanden. In het bevolkingsregister van Amsterdam was het echtpaar niet te vinden. Dat zou al een aanwijzing kunnen zijn, dat ze maar heel kort in Amsterdam hebben gewoond en niet noodzakelijk hebben gevonden zich te laten inschrijven. Volgens de StaatsCourant, van 1849, nummer 64 Wet op Bevolkingsregister zou dat door Burgermeester en Wethouders van Zutphen hebben gemoeten. Een vermoeden zou kunnen zijn geweest dat de Burgermeester en Wethouders van Zutphen aan de betreffende gemeente Amsterdam hun vertrek uit Zutphen niet was doorgegeven. Mogelijk had de familie Mokcaarts-van Sluijters in het geheel geen intentie om zich in Amsterdam te gaan vestigen. Het blijft vooralsnog een mysterie wat zich in of vóór Amsterdam heeft afgespeeld. Bij de ondertekening op 1 januari 1859 bij de Zevende Regiment Infanterie was melding gemaakt dat zijn laatste woonplaats Haarlem zou zijn geweest. Er was in 1859 ook een signalement van hem bekend. Het week iets af van de vorige uit 1853, hij zou geen pokdalig gezicht meer hebben. Groot: 1 el, 6 palmen, 2 duimen en 2 strepen.

Verdere kenmerken van deze signalementen waren:

- Aangezicht: ovaal mond: gewoon
- Voorhoofd: rond kin: rond
- Ogen: blauw haar: bruin
- Neus: gewoon wenkbrauwen: bruin
- Merkbare tekenen: geen

Of het echtpaar Mokcaarts-van Sluijters al of niet in Amsterdam heeft gewoond, is voorlopig nog niet te achterhalen. Tussen 1859 en 1861 was Maria Jacoba van Sluijters als echtgenote van Henricus Josephus Johannes Mokcaarts naar Haarlem teruggekeerd. Daar was zij werkzaam als winkeljuffrouw en woonachtig aan de Groote Houtstraat. Even later zal zij naar de Verwulft verhuizen en werkzaam zijn geweest als dienstbode. Waarom zij naar Haarlem was teruggekeerd moet men in het ongewisse laten. Feit was wel dat Henricus Mokcaarts tijdelijk in Amsterdam woonachtig moet zijn geweest. Terwijl Henricus Mokcaarts nog in Amsterdam woonde, later in Den Helder, en zijn vrouw in Haarlem lag een scheiding voor de hand. De spanningen tussen beide echtlieden moeten toch wel vrij heftig zijn geweest. Zijn echtgenote Maria Jacoba van Sluijters schuwde niet om 1861 ongeoorloofde middelen te gebruiken, door een echtscheidingsprocedure in gang te zetten. De in 1811 te Haarlem geboren gerenommeerde advocaat mr. Ferdinand Lodewijk Willekes Macdonald behartigde, tijdens de rechtszitting op 10 juni 1862 te Haarlem, de belangen van de eiseres Maria Jacoba van Sluijters. De aanklacht luidde als volgt: Maria Jacoba van Sluijters, huisvrouw van Hendrikus Johannes Josephus Mockaarts, dienstbode, wonende te Haarlem, eischeresse, verschijnende bij den procureur mr. Ferdinand Lodewijk Willekes Macdonald. Tegen Hendrikus Johannes Josephus Mockaarts hare echtgenoot, soldaat bij het 7de Regiment Infanterie te Helder, gedaagde niet verschenen. Mr. F.L. Willekes Macdonald voor de eischeresse concludeert aangegeven de eischeresse op den 9de Juli des jaars 1856 is gehuwd met den gedaagde blijkens uittreksel uit de registers van den BS der gemeente Haarlem behoorlijk gelegaliseerd aangezien de gedaagde goed heeft gevonden reeds in het laatste dierzelfde maand de gemeene woonplaats te Haarlem zonder wettige oorzaak te verlaten. Aangezien de gedaagde sedertdien tijd weigerachtig is gebleven en nog blijft om tot zijne vrouw terug te keren zijnde hij daartoe nog den 14de Januari ll bij behoorlijk geregistreerde exploit vruchteloos gesommeerd, dan hier dan daar heeft rondgezworven en zich thans te Helder bevindt zonder zich ooit in het minst zijne vrouw die hij achterliet te bekommeren. Aangezien derhalve de gedaagde door het verloop van vijf jaaren sedert den dag waarop hij de laatste gemene woonplaats te Haarlem verlaten heeft jegens de eischeresse gepleegd heeft kwaadwillig verlaten en de eischeresse op dien grond geregtigd is volgens Art. 264 en 266 van het Burgerlijk Wetboek een eisch tot ontbinding van het huwelijk door echtscheiding tegen den gedaagde in te stellen. Dat bij vonnis van deze Arrondissements Rechtbank zal worden uitgesproken de

ontbinding van het tusschen de eischeres en de gedaagde bestaande huwelijk door echtscheiding met al de gevolgen daarvan met veroordeling van de gedaagde in de kosten van het regtsgeding. Artikel 264 van het Burgerlijk Wetboek bevat de vier echtscheidingsgronden, die allen een schuldige gedraging van een echtgenoot inhielden. De meest gebruikte hiervan was overspel. In bovenstaand geval gaat het om "kwaadwillige verlaten". Artikel 266 van het Burgerlijk Wetboek zegt daarover: In geval van kwaadwillige verlaten zomede in het geval van een verandering van hoofdverblijf of werkelijk verblijf geschied nadat de grond voor echtscheiding is ontstaan, kan de eis tot echtscheiding ook worden gedaan bij de rechter van het laatste gemene hoofdverblijf of, bij gebreke daarvan, van het laatste gemene werkelijk verblijf. De eis tot echtscheiding, uit hoofde van kwaadwillige verlaten kan alleen worden toegestaan, wanneer degene der echtgenoten die de gemene woonplaats, zonder wettige oorzaak heeft verlaten, in zijn weigering volhardt om tot de zijnen echtgenoot terug te keren. De rechtsvorderingen daartoe kan niet vroeger worden aangevangen, dan na verloop van vijf jaren te rekenen van het tijdstip waarop de echtgenoot de gemene woning verlaten heeft. Wanneer de verwijdering ene wettige oorzaak heeft tot grond gehad, zal de termijn van vijf jaren beginnen te lopen van het oogenblik waarop die oorzaak heeft opgehouden. Diverse keren zou hij, volgens de procedure, gesommeerd zijn geweest om bij zijn vrouw terug te keren. Het was daarom des te jammer, dat hij niet als getuigen optrad bij het tweede huwelijk van zijn halfbroer Willem Hendrik Lem met Maria Versteeg in Haarlem op 15 mei 1861. Dan zou men ook zijn woonplaats geweten hebben. Of hij bij deze bruiloft aanwezig is geweest, is niet met zekerheid te zeggen. Maar gezien alle problemen rond zijn persoon waarschijnlijk niet. Zijn moeder Adriana Vernout, die dan weer in Haarlem is teruggekeerd, was wel bij het huwelijk aanwezig. Vervolgens verhuisde zijn moeder nog diverse keren onder meer naar Zutphen 1861 en Steenbergen 1863 en was dan woonachtig bij haar dochter Charlotte Henriette Caroline Wenzel. Na het overlijden van het kinderloze echtpaar Stein-Wenzel uit het Noord-Brabantse Steenbergen in het jaar 1872 en 1873 is zij weer naar Haarlem teruggekeerd. In deze stad is zij op 13 mei 1885 op 88-jarige leeftijd in het Diaconiehuis, gelegen aan de Sint Jansstraat 36, overleden. Terugkerend naar de rechtszitting op 10 juni 1862 was het typerend dat de plaats Amsterdam daarin was veranderd in Den Helder. Dit gegeven zou mogelijk aantonen dat Henricus Josephus Johannes Mokcaarts in Amsterdam woonachtig is geweest. Aangezien deze echtscheidingsprocedure nogal leugens bevatte, zou het wel aannemelijk kunnen zijn dat de gedaagde Mokcaarts geheel niet in Amsterdam woonachtig zou zijn geweest maar in Den Helder. Er was ook geen bewijs voorhanden dat de dagvaardingen ook daadwerkelijk naar Amsterdam zijn verstuurd. Daarnaast waren ook de voornamen en familienaam van de gedaagde Mokcaarts verkeerd weergegeven. Na het herstellen van deze fout was alsnog op 12 november van dat jaar de echtscheiding door de arrondissementsrechtbank van Haarlem bekrachtigd. In de kantlijn van hun huwelijksakte werd het volgende opgetekend: Ingevolge vonnis van de Arrondissementsrechtbank te Haarlem in dato den 10den Juni 1862 is het huwelijk tussen Hendricus Johannes Josephus Mockaarts onder welke naam evenwel deze rechtbank haar op de 28 oktober 1862 genomen een conclusie dezelfde persoon verstaat als dien, welke in de hierna vaststaande huwelijksakte wordt genoemd Hendrik Josephus Johannes Mockaarts en ten gevolge waarvan zij dan ook verlangd dat de naam van deze persoon zoals die in het vonnis voorkomt zal worden gelezen als te zijn geschreven Hendrik Josephus Johannes Mokcaarts en Maria Jacoba van Sluijters door echtscheiding ontbonden. Ook in de Opregte Haarlemsche Courant, bij publiekelijk bekendmaking van echtscheiding in een advertentie van 31 juli, 1 september en 2 oktober 1862, waren de voornamen en familienaam ook al verkeerd weergegeven. Bij vonnis van de Arrondissements-Regtbank te Haarlem, van den 10den Junij 1862, geregistreerd, is het Huwelijk tusschen Maria Jacoba van Sluyters, wonende te Haarlem en Hendrikus Johannes Josephus Mockaarts, vroeger soldaat bij het 7de Regiment Infanterie, thans in dienst bij de Kompagnie Koninklijke Marechaussee van Noord-Brabant en Zeeland te 's-Hertogenbosch, door Echtscheiding ontbonden. Voor Extract Willekes Macdonald, Proc. Toen deze fout eenmaal was gecorrigeerd en de eis van echtscheiding alsnog werd bekrachtigd was Henricus Mokcaarts in 's-Hertogenbosch als marechaussee werkzaam. Deze scheiding moet toch heel fel zijn geweest, anders zou men niet kunnen verklaren waarom Maria Jacoba van Sluijters met een leugenachtige verklaring kwam en Henricus Mokcaarts nadien geen enkel woord over haar zal hebben uitgesproken.

Bij de marechaussee

Henricus Mokcaarts werd op 5 juli 1862 overgenomen van het Zevende Regiment Infanterie als marechaussee te voet onder vrijstelling van borgtocht. Drie dagen later op 8 juli was hij zodanig voor een tijd van acht jaar als marechaussee aangegaan. Als stamboeknummer kreeg hij 713 en werd opgenomen in de Compagnie Marechaussee Noord-Brabant/Zeeland Eerste Divisie. Om bij de marechaussee terecht te kunnen komen diende men van onbesproken gedrag te zijn. Ook het lezen en schrijven moest men goed kunnen beheersen. Henricus had een prachtig handschrift, zoals al bleek in zijn huwelijksaktes gezette handtekeningen. Als marechaussee te voet zou hij een jaarwedde van 310 gulden ontvangen. Ongeveer die periode was ook weer een signalement van hem bekend, dat niet was aangepast sinds 1 januari 1859. Hij kreeg een donkerblauwe rok aangereikt, gedragen op een lange lichtblauwe pantalon. De uitrusting bestond uit één koeharen ransel met model opgerolde overkleding. Verder had men een karabijn en een korte sabel nummer twee model 1819 behoorden tot de bewapening. Tevens droegen ze tot 1869 een helm met witmetalen beslag. De reis van Den Helder naar 's-Hertogenbosch, waar hij gestationeerd zal worden, was in die periode nog een hele onderneming. Op 18 juli 1862 werd hij dan als bewoner in het bevolkingsregister van 's-Hertogenbosch ingeschreven. Lang heeft hij in de marechausseekazerne op de hoek Wolvenhoek/Keizerstraat niet vertoefd.

Marechausseekazerne op de hoek Wolvenhoek-Keizerstraat te 's-Hertogenbosch

Negen maanden later, op 13 april van het jaar daarop, werd hij naar Waalwijk overgeplaatst. Hij meldde zich bij wachtmeester Jan Takens. Zijn taken in Waalwijk bestonden onder meer uit het surveilleren in de toenmalige gemeenten Besoijen, Capelle, Sprang en Loon op Zand Kaatsheuvel, heel vaak met een van zijn wapenbroeders. Daarnaast nog administratieve werkzaamheden en getuigen bij het kantongerecht van Waalwijk betreffende een proces-verbaal dat hij of zijn wapenbroeder tijdens het surveilleren heeft opgemaakt aan de verdachte. Het waren van zeer kleine bijna onschuldige overtredingen. Intussen hadden ook Frederik van der Steen, geboren in 's-Hertogenbosch 23 april 1829, en zijn vrouw Anna Stada, geboren Terschelling 26 maart 1832 als Antje Stada, zich in Waalwijk gevestigd. Hij had gesolliciteerd op een vacature als cipier van de gevangenis van Waalwijk. Al hadden Frederik en Anna elk een andere religie, het had hen niet belet om op 19 juli 1855 op het eiland Terschelling in het huwelijk te treden. Volgens de huwelijksakte was hij gepasporteerd militair, dat zover wilde zeggen dat hij uit dienst was ontslagen of op groot verlof. Er was dan ook een oud

spreekwoordelijk gezegde als een katholiek en een protestant samen trouwen: Op één kussen slaapt de duivel ertussen. Na negen jaar in 's-Hertogenbosch te hebben gewoond en beiden onder meer daar werkzaam zijn geweest in de gevangenis, vestigden ze zich op 31 mei 1864 in Waalwijk. Ze betrokken een cipierswoning, dat gelegen was tussen de Grotestraat en de Winterdijk met als huisnummer C62. Een echt spannend moment was voor Henricus Mokcaarts in Waalwijk voorlopig nog niet weggelegd. Om een indruk te geven wat een surveillance zoal voor Mokcaarts inhield, was gewoon een willekeurige dag genomen. Op een zonnige middag van 28 juni 1865 surveillerden Henricus Mokcaarts samen met zijn wapenbroeder de zeeuw Cornelis van Gijs in de bossen van Loon op Zand. Wandelend over de Waalwijkse Baan sloegen ze rechtsaf de Eftelingsteeg in. Tegen twee uur in de middag kwamen ze in het, met ongeveer tien schamel onderkomen grootte gehucht Efteling, gelegen onder de gemeente Loon op Zand aan. In het mastbos, dat toebehoorde aan de Loonse notaris A. Bossers, zagen beide marechaussees de 65-jarige Hendrika Klijn, wonende aan de Sprangse Vaart onder Sprang, bezig met het verzamelen van mastspelden. Men vroeg haar vriendelijk, met toch een heffende toon, of zij van de eigenaar toestemming had gekregen om deze mastspelden te verzamelen en mee te nemen. Hendrika Klijn heeft dat ontkennend moeten beantwoorden. Vervolgens namen beide marechaussees haar rijf en de mand met daarin behoorlijk veel mastspelden mee om deze op het kantongerecht van Waalwijk te deponeren als bewijsmateriaal. Terwijl ze op weg waren naar Waalwijk, kwamen ze in hetzelfde stuk mastbos twee personen tegen die ook al bezig waren met het verzamelen van mastspelden, door middel van een houten rijf. De 32-jarige Johanna van den Hurk en de 11-jarige Francisca van Son, beide wonende aan de Vaart onder Kaatsheuvel gemeente Loon op Zand hadden ieder een hoeveelheid verzameld in een bij zich hebbende zak verzameld en hadden ook nog enige kleine hoopjes in het bos verspreid. Ook aan deze personen stelde stelt Henricus Mokcaarts, weer op een heffende toon, of beiden toestemming van de eigenaar hadden gekregen. Ook deze personen gaven een ontkennend antwoord. Vervolgens confisqueerden de marechaussees ook deze rijven en zakken, om ook deze op het kantongerecht in Waalwijk te gaan deponeren. Nu met drie rijven, twee zakken en een mand met daarin mastspelden toogden ze via de bossen richting Waalwijk waar ze tegen vier uur in de namiddag aankwamen. Nadat beide marechaussees de in beslag genomen spullen op het kantongerecht hadden ingeleverd vertrokken ze weer richting Efteling. Niet ver van het mastbos gelegen weide, ook al eigendom van notaris A. Bossers, zagen ze twee kinderen op een perceel land gras aan het plukken. De kinderen waren de 14-jarige Maria van den Heuvel en de 12-jarige Lina van den Heuvel, woonachtig achter het gehucht Efteling. Ook de daarvoor meegebrachte zakken werden door Mokcaarts en Van Gijs in beslag genomen. Begin augustus kwamen de overtreders van de wet voor het kantongerecht van Waalwijk en ze werden veroordeeld tot één dag cel. Henricus Josephus Johannes Mokcaarts trad die dag op als eerste getuigen op en Cornelis van Gijs als tweede getuigen. Of de veroordeelden ook daadwerkelijk één dag achter de tralies hadden gezeten was toch twijfelachtig. Om de sleur van het surveilleren en bureaucratisch werk te ontkomen werd aan Henricus ook de mogelijkheid gegeven om zijn familie in Steenberg te gaan bezoeken. Zijn moeder en zijn halfzus Charlotte Henriette Caroline waren daar sinds 1863 in die plaats woonachtig. Hij kon daar geraken per diligence of per trekschuit. Tijdens zijn administratieve bezigheden op de marechausseekazerne bleek dat Henricus toch op zijn qui-vive was. Onbedoeld kwam hij in een brandbriefzaak terecht. Drie dagen na hun veertienjarig huwelijk vond de 60-jarige Maria Catharina van der Halen op 5 mei 1865, vrouw van de 76-jarige Willem Koenraad Jorissen, op de drempel van hun huis in Drunen een vreemd briefje met de volgende tekst: De heer Jorezen, Gei moet maken als dat er 7 gulden zijn en anders zal ik U huis afstoken woensdag afont om 5 uren naar den Oostenhout op den hoek van het huis. De familie Jorissen was dan zo verstandig om deze brief aan veldwachter Timmermans te geven die het geld de volgende dag naar de gevraagde plek bracht. Verdekt opgesteld bleef hij op wacht, maar er kwam niemand opdragen. Later zal gebleken hebben, dat niemand heeft kunnen komen opdagen. De dader had men namelijk al achter slot en grendel zitten. Het was de 18-jarige Cornelis Kees van der Sanden, schoenmaker uit Drunen. Terwijl veldwachter Timmermans in hinderlaag lag, was Kees van der Sanden bij marechaussee Henricus Mokcaarts in Waalwijk om te bedelen voor een aalmoes. In plaats van hem een aalmoes te geven, had hij hem echter ingesloten wegens bedelarij. Blijkbaar maakte Kees van der Sanden zich toen al verdacht. Henricus kreeg het idee dat hij wel eens de schrijver kon zijn van het zogenaamde brandbriefje, dat hij die ochtend onder ogen had gekregen. De marechaussee vroeg de gevangene om een brief te schrijven waarin hij om zijn vrijheid kon verzoeken. Van der Sanden voldeed aan zijn verzoek en de oplettende Henricus

zag dan een duidelijke overeenkomst met de tekst dat de familie Jorissen uit Drunen had ontvangen. Vervolgens schakelde marechaussee Mokcaarts de plaatselijke kantonrechter in, die de jongen de tekst van het briefje op hetzelfde soort papier liet schrijven. Beide geschriften leken sprekend op elkaar. Op de vijfde september 1865 surveilleerde hij, samen met Jan Takens en Andries van Toor-nenburg, voor de variatie eens in de gemeente Baardwijk. Omstreeks kwart voor twaalf in de morgen arriveerden de drie mannen in deze gemeente. Wandelend op de Provinciale Steenweg, kwam een kar bespannen met een paard hen tegemoet. Op de bok zat een jonge voerman de in Baardwijk woonachtige 16-jarige Hendrikus Mulders, zoon van Adrianus Hendricus Mulders. De marechaussees lieten de jonge voerman stoppen omdat het paard in een draftempo liep, terwijl het paard met een enkele lijst bespannen was. De jonge zondaar kreeg daardoor een verbaal aan zijn broek. Tussen 18 en 25 april 1866 verhuisde Henricus Josephus Johannes Mokcaarts om onbekende redenen vanuit Waalwijk voor twee of meerdere weken naar Bokhoven. Wanneer hij voor het kantongerecht van Waalwijk op woensdag 18 april als getuigen aantrad woonde hij nog in Waalwijk. Eén week later als hij weer als getuigen voor dezelfde rechtbank aantrad, werd zijn woonplaats Bokhoven vermeld. Zijn laatste proces-verbaal als marechaussee in Waalwijk luidde als volgt: ...dat de in eene kar gespannen hond waarvan de gedaagde geleider was op den 21e maart 1866, los en onbeheerd stond op de openbare straat te Waalwijk, terwijl de gedaagde zich bevond in eene woning. Dat hij daaruit komende opgaf geleider van het gespan te zijn en hij hem alstoen heeft bekeurd. Op interpellatie zegt getuige dat de gedaagde zeer gunstig bekend staat...Zijn allerlaatste op schrift staande daad als marechaussee in Waalwijk was zijn getuigenis bij het kantongerecht betreffende bovenstaande feit op 2 mei 1866. Hij woonde dan nog steeds in Bokhoven. Een hele tocht als men vanuit dat dorpje met nog geen 250 inwoners elke dag naar Waalwijk moest lopen en weer terug. Voor wachtmeester Jan Takens moest dat geen goede oplossing zijn geweest om Henricus Mokcaarts elke dag die afstand te laten afleggen. Een andere reden kan ook zijn geweest dat Henricus Mokcaarts ziek was geworden, zoals in december 1869 zou blijken uit een ingezonden brief in een krant. Takens zocht een oplossing. Jan Takens had zeer zeker de familie Van der Steen benaderd of ze bereid waren om Henricus Mokcaarts in hun huis op te nemen. Frederik van der Steen en Anna Stada hadden het verzoek van de wachtmeester ongetwijfeld ingewilligd om zijn karige salaris als cipier in Waalwijk wat aan te vullen. Daar zal Henricus Josephus Johannes Mokcaarts bijna vier maanden woonachtig zijn geweest. Om een of andere reden zijn Anna Stada en marechaussee Henricus Mokcaarts heel goed met elkaar bevriend geraakt, zelfs meer dan dat. Haar man zal daar ongetwijfeld van hebben geweten. Door het gehele stadje Waalwijk ging de ronde over de ongeoorloofde verstandhouding tussen Anna Stada en Henricus Mokcaarts. Om niet alles te laten escaleren was door wachtmeester Takens een verzoek uitgegaan om Henricus over te laten plaatsen. Als hij maar ver genoeg van Anna Stada ging wonen en werken, zal ook het verlangen naar elkaar op een gegeven moment kunnen zijn verminderd en dan geheel voorbij zijn. Men was eraan voorbijgegaan aan het feit, dat er nog andere manieren waren om elkaars aandacht te blijven behouden. Nadat hij vanuit Waalwijk op 30 augustus 1866 was overgeplaatst naar de marechausseekazerne, staande aan de Grote Berg 9 in Eindhoven, hield hij toch contact met “zijn” Anna Stada in Waalwijk via een briefwisseling. Zijn brieven verstuurde hij naar de weduwe Van der Lee, die Anna Stada bij haar kwam afhalen. Ook nadat hij een paar maanden later op 5 november vanuit Eindhoven naar Gemert werd overgeplaatst, ging de briefwisseling gewoon door.

Binnenplaats marechausseekazerne
aan de Grote Berg te Eindhoven

De marechausseekazerne in Gemert bestond uit een huis aan de Haageijk, dat men huurde van het Rooms Katholieke Armbestuur. Ook in dit stadje bleef de dagelijkse sleur voor Henricus alsmaar voortduren. Maar op 1 januari 1867 werd hij te Gemert bevorderd tot eerste chevron een rang onderscheidingsteken. In Gemert surveilleerde hij, zoals op een winterse dag van 18 januari 1867 samen met Cornelis Leemans door Gemert. Op die dag ongeveer halftwaalf in de morgen, constateerden beide marechaussees dat de beklagde Martinus van der Linden uit Boekel komende van een perceel land langs een provinciale grintweg onder de gemeente Gemert en dragende een bussel vers afgesneden banden of wilgen. Deze werden in beslag genomen en een proces-verbaal werd opgemaakt.

Derde pand links van 1849-1896 de marechausseekazerne aan de toenmalige Haageijk te Gemert

Aangezien zijn surveillerend gebied ook onder een deel van een druk bevaren Zuid-Willemsvaart viel, surveilleerden Henricus Mokcaarts en Cornelis Leemans enkele weken later op 3 februari langs het kanaal. Om halfdrie in de namiddag constateerden beide marechaussees, dat op de Zuid-Willemsvaart onder de gemeente Beek en Donk een liggend schip een aak, genaamd Pauline van de 42-jarige schipper Pieter Melsen uit 's-Gravenmoer, in de verbredingskom van het kanaal liggend met alleen de achterstevan met een touw aan de meerpalen vastlag. Doordat andere schepen aan de overige meerpalen vastlagen was de voorstevan door middel van een anker aan de buitenkant van de kanaaldijk vastgehaakt. Dat was een overtreding en daardoor werd voor dat feit een verbaal opgemaakt. Leven zonder Anna Stada was voor Henricus geen optie en vele maanden heeft hij haar niet meer gezien. Heel graag zou hij met haar willen trouwen, maar gedurende zijn verbintenis bij de marechaussee was dat voor hem voorlopig niet mogelijk. Om ontslag uit dienst te verkrijgen, arrangeerde Henricus een ontmoeting met haar. Een omgang met een getrouwde vrouw paste niet in die tijd en zeker niet bij een gedegen korps als de marechaussee. Daardoor was Henricus ook uit Waalwijk verbannen. In een van zijn brieven aan Anna zou hij kunnen hebben voorgesteld om elkaar in Boxtel te ontmoeten. Een leugentje van Anna aan haar man Frederik, dat zij voor een paar dagen naar haar vriendin in 's-Hertogenbosch zou gaan, vertrok zij op een vroege ochtend in mei bij een voorjaarszonnetje met de diligence via 's-Hertogenbosch naar Boxtel. Haar lover Henricus was dan juist één uur eerder vanuit Gemert met een diligence in Boxtel aangekomen en wachtte bij de herberg Het Fortijn op Anna. Daar zal ook de diligence vanuit 's-Hertogenbosch naar Eindhoven een stop hebben gemaakt. Een slanke vrouw met halflang golvend blond haar stapte uit. Een mooie lach verscheen op haar gezicht toen als zij hem in het vizier kreeg. Het weerzien van beiden was dan ook heel emotioneel en hartstochtelijk. Vurige lippen zochten elkaar, terwijl zij heel sereen haar grote heldere groene ogen sloot. De zon scheen voor die tijd heel aangenaam en in de loop van de middag steeg ook de temperatuur. Wandelend en pratend door de velden rondom Boxtel, zagen ze tussen de bomen het kasteel Stapelen, dat aan de rand van het dorp lag ligt. De familie Mahie, die daar woonachtig was, had enige jaren terug het toen wat bouwvallig kasteel deels in Neogotische stijl laten restaureren. Ze naderden de spoorweg dat in Breda begint en in

Eindhoven eindigt, dat geëxploiteerd werd door de Staatsspoorwegen. In de verte zagen Henricus Mokcaarts en Anna Stada een rookpluim, dat afkomstig was uit een trein. Anna had dan nog nimmer een trein gezien. De trein stond stil bij het station, waar ze naar toe wandelden. Het gebouw was rechthoekig met twee verdiepingen. De zijgevels en het middendeel hadden puntgevels. In het middendeel bevonden zich drie rondboogvensters. De schemering kwam over Boxtel en ze besloten in de herberg Het Fortijn de nacht door te brengen. Daar vertrokken de diligences morgen in alle vroegte weer in alle richtingen. De nacht brachten ze innerlijk door in een alkoof. Henricus smeekte Anna voor de zoveelste keer die dag om haar echtgenoot definitief te verlaten, waarop Anna hem met een toestemmend gebaar zal hebben beantwoord. Zij knipte een lok van haar oogverblindende blonde haar af en gaf deze aan Henricus. Anna haalde haar buideltje onder de rok vandaan en toverde daar een portretje tevoorschijn, dat zij in Waalwijk had laten maken door een rondreizende portrettekenaar en gaf deze ook aan hem. Met een hartstochtelijke kus, scheidde de volgende dag voor beiden hun wegen. Anna Stada ging terug naar Waalwijk en Henricus Mokcaarts naar Gemert, wetende dat hij spoedig zal worden ontslagen omdat hij zich had "misdragen". Eigenaardig was wel, dat men ná 29 april 1867 niets meer over Henricus Josephus Johannes Mokcaarts in Gemert en omgeving kon vinden. Geen surveillance en/of proces-verbaal. Tijdens de processen in augustus, waarbij hij nog betrokken was als marechaussee, op het kantongerecht te Helmond was hij ook niet meer als getuigen verhoord; wel zijn toenmalige maat Cornelis Leemans. Men zou kunnen veronderstellen dat hij geschorst was en geen werkzaamheden als marechaussee of daarmee in verband houdende mocht uitvoeren. Enig bewijs is daarvoor was nog niet aan te dragen. Daarnaast was hij niet bekend in het bevolkingsregister van Gemert. Om nog onbekende redenen zou de betreffende ambtenaar nalatig kunnen zijn geweest. Een andere reden, dat marechaussee Mokcaarts niet in het bevolkingsregister stond vermeld, maar kort op verschillende adressen in Gemert of omgeving had gewoond.

Terug naar Waalwijk

Daar stond hij dan, Henricus Mokcaarts, aan de Hoge Steenweg te 's-Hertogenbosch, de plaats waar hij op 12 juli 1862 vanuit Den Helder zich als marechaussee had aangemeld, wachtende op de diligence van de firma H. Bogaerts en Cie dat hem naar Waalwijk zal brengen. Nadat het gezelschap was geïnstalleerd, nam ook de voerman plaats op de bok en het geheel zette zich om drie uur in de namiddag in beweging. In de stad mocht alleen maar worden gedraafd. Weldra de Spoorstraat achter zich te hebben gelaten zette de voerman buiten de stad een flinke vaart in. Aan de rechterzijde, aan de westzijde van het Staatsspoor, zag hij een gloednieuw houten station. Onverschillig zat Henricus Mokcaarts in een hoekje van de diligence, luisterend naar het proestten van de aanwezige jonge dames. De atmosfeer in de diligence was afschuwelijk door de angstvallende gehechtheid van het merendeel van de reizigers, aan gesloten raampjes en hierdoor werd de aanvoer van verse lucht belemmerd. Daarbij kwam nog de damp van verschillende soorten meestal slechte sigaren en kwalijk riekende knaster. Henricus dompelde even weg. Plots werd hij uit zijn dutje wakker geschud, keek naar buiten en zag dat de diligence zojuist Baardwijk binnen reed. Het was ongeveer vijf uur in de namiddag toen de diligence voor de herberg De Gouden Leeuw in Waalwijk tot stilstand kwam. Ladders werden tegen de diligence geplaatst en de voerman klom op de ladder om de bagage van de reizigers, die in Waalwijk achterbleven, op het dak onder een zeil vandaan te halen. Henricus stapte snel uit en nam zijn reiskist in ontvangst, terwijl een licht herfstbriesje van 1868 door zijn dunne haren speelde en keek in het rond. Enige oudere vrouwen met een Brabantse poffer op hun hoofd staarden van dichtbij hem verbaasd aan. Wat moest hij hier in Waalwijk, las hij in hun ogen. Henricus wierp nog een blik naar de paarden die juist verzorgd werden, om daarna naar Raamsdonk verder te draven. Hij nam zijn reiskist op en stapte richting het raadhuis, terwijl de ogen van de vrouwen in zijn rug priemden. Bij het raadhuis gekomen, draaide hij zijn hoofd nog eens, om een minachtige blik in de richting van de vrouwen te werpen. Slaat dan het paadje in, dat ten oosten van het gebouw was gelegen. Langs de marechausseekazerne en gevangenis ging hij op weg naar "zijn" Anna.

Het verdwenen raadhuis met daarachter de marechausseekazerne met gevangenis

Anna Stada hoorde hem aankomen door zijn manier van lopen. Henricus stapte de kamer binnen en drukte Anna zacht tegen hem aan. Zijn mond zocht haar mond en snel waren ze in een vurig samen zijn. Zijn rechterhand kroelde door haar blonde haren. Langzaam ging zijn hand naar beneden en masseerde hij teder over haar mooi gevormde rechterborst. Veel tijd om daarmee verder te gaan had hij niet. Haar man Frederik van der Steen kon ieder moment binnen stormen. Nog vrij onverwacht ging de deur met een ruk open en haar man verscheen in de deuropening. Hij had zijn "vijand" al vanuit de ciperskamer zien aankomen. Zijn gezicht sprak boekdelen, hij was in het geheel niet blij dat Henricus Mokcaarts weer bij hen introk. Anna Stada wilde hem echter graag helpen om een nieuw bestaan op te bouwen en met tegenzin had haar man ermee ingestemd. Henricus was enige maanden daarvoor, op 20 juni 1868, met pensioen gegaan en kreeg daardoor 60 gulden uitgekeerd. Te weinig om daarvan rond te kunnen komen en het was voor hem ook niet mogelijk om vast werk te vinden in zijn laatste standplaats Gemert. Bekend was wel dat hij in 1871 een bedrag van 120 gulden als pensioen zou hebben ontvangen. Na enige weken wat klusjes te hebben uitgevoerd binnen en buiten de woning van de familie Van der Steen en de nodige plezierige uitspattingen met Anna Stada, kreeg hij een baan op de griffie bij griffier Bernard van Roij van Zuidewijn. Als oud-plaatsgenoot, beiden waren geboren in Haarlem, wilde Van Roij van Zuidewijn hem wel aan een baantje helpen. Per slot van rekening was Henricus Mokcaarts goed ontwikkeld, had hij een mooi handschrift en beheerste uitstekend de Nederlandse taal. Ondertussen had de buitenwereld in de gaten dat Anna Stada, zoals een paar jaar eerder het geval was, een betere relatie heeft met Henricus Mokcaarts dan met haar eigen man. De spanningen in het huis van Van der Steen waren te snijden. Frederik van der Steen en Anna Stada kregen steeds vaker en heftiger ruzies over de aanwezigheid van Henricus onder hun dak, mede de oorzaak van al die roddels dat in het kleine stadje Waalwijk de ronde deden. Anna Stada zag op een gegeven moment zelf ook in, dat het zo niet verder kon gaan en na enige dagen nam zij een besluit. Zij verbrak elke relatie met... Henricus Mokcaarts. De op het zijspoor gezette Henricus wilde Anna alleen voor zichzelf hebben, maar Anna ging niet meer op zijn avances in. Zij was geheel van gedachten veranderd om eens samen met Henricus Mokcaarts verder door het leven te gaan. De bom was in de woning van de familie Van der Steen

tot ontploffing gekomen. Er vielen tussen de ex-geliefden onaangename voorvallen plaats. Het leven werd dan voor hem zo ondragelijk en hij verliet de woning en trok in bij de familie Brands, die ook in Waalwijk woonachtig waren. Henricus Mokcaarts was dan nog steeds werkzaam bij griffier Bernard van Roij van Zuidewijn. Op een van de dagen in mei 1869 beklagde Frederik van der Steen bij de griffier over het ongeregelde levenswijze van zijn werknemer Henricus. Deze was enige dagen daarvoor naar het huis van Van der Steen gegaan om nog enig goed en een kistje te halen. Van der Steen voer aan, dat hij nog geld schuldig was. Er ontstond dan weer een twist in het huis, nadat de bewoner hem had beschuldigd zijn vrouw te verleiden. Daarop werd Henricus zo boos, dat hij een pook bij de kachel nam en Frederik van der Steen daarmee bedreigde hem zijn hersens in te slaan. Plots draaide hij zich om, smeed de pook in de hoek en vertrok spoorlags uit de woning van Van der Steen. Nog steeds stapelverliefd op Anna Stada begaf Henricus Mokcaarts zich in de vroege ochtend van 10 juli 1869 naar de woning van de familie Van der Steen. Voor het raam van Anna bleef hij staan, met een pistool in zijn hand, afkomstig van zijn diensttijd als marechaussee. Half smekend zei hij tot haar: Laat u eens zien. Terwijl hij in de richting liep naar de achter de woning staande kippenhok. Hij ontdeed zich daar deels van zijn kleding. Nabij het kippenhok zag wachtmeester Taken, zijn voormalige chef bij de marechaussee, hem gedeeltelijk ontkleed zitten met een pistool in zijn hand. Wachtmeester Takens liet snel kantonrechter, de in Besoijen woonachtige Jacob van Heusden, waarschuwen over dit voorval. De ontredderde Henricus Mokcaarts dreigde zichzelf te zullen doden, zodra “zijn” Anna zich zal vertonen. Zijn oud-chef kalmeerde hem en vertelde dat zijn “geliefde” naar ’s-Hertogenbosch was vertrokken. Bereidwillig liet Henricus het geladen pistool door wachtmeester Takens uit zijn hand nemen. Van de kantonrechter kreeg hij de raad mee om Waalwijk te verlaten. Daarbij beloofde hij Henricus dat hij zijn best zal doen hem een dienst te bezorgen.

Moordaanslag C62

Kantonrechter Jacob van Heusden nam Henricus Mokcaarts drie dagen later mee naar ’s-Hertogenbosch. Terneergeslagen nam hij naast de rechter op de bok plaats. De sjees zette zet zich in beweging, dat voortgetrokken werd door een prachtig opgetuigde zwarte hengst. De kantonrechter had de hulp van zijn halfbroer Willem Constans van Heusden uit ’s-Hertogenbosch ingeroepen. Hij had geregeld dat Henricus een kamertje kreeg op het Tweede Korenstraatje B262. Tevens had Willem Constans van Heusden voor hem in zijn winkel aan de Hinthammerstraat A43 een baantje als boekenverkoper. De in Breda geboren, maar in ’s-Hertogenbosch wonende nog ongehuwde boekhandelaar en uitgever, had een paar maanden daarvoor in deze grafische stad een boekenwinkel geopend. Henricus Mokcaarts werd in ’s-Hertogenbosch als maar depressiever. Hij voelde zich verraden door zijn Waalwijkse “vrienden”. Zij was helemaal niet naar ’s-Hertogenbosch vertrokken. Mensen die zich om hem bekommerden, waren voornemens om alleen Henricus bij Anna Stada weg te houden en hadden daarom een list bedacht om hem naar ’s-Hertogenbosch te laten vertrekken. Dat deze list ook bedoeld was om tegen zichzelf te beschermen, was dan nog niet tot hem doorgedrongen. Zijn gedachten waren te veel bij Anna Stada. Overmand door eenzaamheid en liefdesverdriet zat hij terneergeslagen op zijn kamertje aan de Tweede Korenstraatje. Vaak keek hij naar haar portret, dat hij altijd bij zich heeft gedragen. Ook liet hij haar haarlok alsmaar door zijn vingers glijden. Daarbij gingen zijn gedachten terug naar het voorjaar van 1867 in Boxtel. Zo snel hij in het verleden wegdroomde, kwam hij ook even snel in de werkelijkheid terug. Hij kon zich nog steeds niet verkroppen dat Anna voor haar man had gekozen en niet meer voor hem. Het liefst had zou hij dood willen zijn, maar hij had de moed niet om dat uit te voeren. Zijn gezicht leek nog bleker met zijn baard, dat hij sinds zijn ontslag als marechaussee had laten staan om zijn pokaardig gezicht mee te camoufleren. Met zijn ellebogen steunende op tafel, staande bij het open raam, liet hij zijn handen door zijn dunne bruine haar gaan. Bij het aanhoren van een vrolijk geluid uit het straatje, ging hij uit het raam hangen om met zijn doffe blauwe ogen het geluid te lokaliseren. In de ban van zijn depressieve periode schreef Henricus Mokcaarts de donderdagavond van 26 augustus een kwetsende brief naar Anna Stada. Bij de brief voegde hij een deel van haar haren bij die hij in Boxtel van haar had ontvangen. De volgende dag in de vroege ochtend bracht hij deze brief naar het postkantoor aan de Postelstraat H238, dat daar sinds eind juli was gevestigd. Voor het huis van de heer Douaij, dat naast het postkantoor stond, hield hij even stil. Veel zin om de verzending te betalen had hij niet. Hij dacht erover na om de brief ongefrankeerd naar Waalwijk te versturen, zodat zij de verzending voor haar rekening zal moeten nemen. Henricus liep verder en ging het postkantoor binnen. Er waren geen mensen

aanwezig die bediend moesten worden. De postbeambte mompelde iets binnensmonds toen hij hem benaderde en overhandigde de brief. Kost vijf cent, zei de beambte hem, terwijl hij op zijn zakhorloge keek. De beambte nam dan de betreffende stempel in zijn hand en na het indrukken op een door inkt doorweekte kussentje liet hij de stempel met een ferme klap op het hoofd van koning Willem III neerkomen. Anna Stada, die tot op die dag niets meer van hem had vernomen, kreeg deze brief op zondag 29 augustus door de weduwe Van der Lee in haar handen gedrukt. Zij las de brief waarin Henricus zich kwetsend uitliet en vond daarbij ook nog een stukje blonde lok dat zij eens aan hem had gegeven. Terwijl Anna Stada zijn brief op die zondag las, was die dag voor Henricus Mokcaarts een hel. De volgende ochtend kocht hij in het winkeltje van Willem en Henri van der Meulen aan de Hinthammerstraat C67 twee pistolen, een doosje slaghoedjes en enig kruid. Hij had twee pistolen nodig in het geval er een zou weigeren. De dag daarop kocht hij bij Van der Meulen nog hagel van nummer vier. Als oud-marechaussee wist hij precies wat hij moest aanschaffen. Maar wat was hij van plan? Op dinsdag 31 augustus vroeg hij aan zijn werkgever Van Heusden of hij de volgende dag één uur later in de winkel zou mogen komen dan gebruikelijk. Hij zou op die woensdag en daarna niet meer komen opdagen. Iets voor vijf uur in de namiddag vertrok hij te voet vanuit 's-Hertogenbosch naar Waalwijk, bij zich hebbende twee pistolen. Het was een ietwat bewolkt en de gevoelsmatige temperatuur was ongeveer zeventien graden. Gedurende de gehele weg waren zijn gedachten op de komende avond gericht; hij had weinig of geen oog voor de omgeving en ontweek zoveel mogelijk de bevolking van de plaatsen waar hij doorheen liep.

Wanneer hij de Baardwijkse Overlaat achter zich had gelaten, gelegen tussen het huidige Drunen en Waalwijk, verliet hij de eeuwenoude Langstraatweg. Henricus vervolgde verder zijn weg via de honderd meter noordelijk gelegen Winterdijk, dat bescherming bood tegen het hoge water voor de toenmalige zelfstandige dorpen Baardwijk, Waalwijk en Besoijen. De wijzers van de klok van het slecht onderhouden hervormde kerkje van Baardwijk wezen bijna kwart voor acht aan, toen als Henricus deze passeerde. Achter Baardwijk, onder aan de Winterdijk tussen de langs de dijk staande struiken, laadde hij zijn pistool, één met hagel en één met een kogel. Een licht briesje uit het noorden speelde met de bladeren van de struiken. Op dat moment had hij nog steeds de intentie om zichzelf voor de voeten van Frederik van der Steen en diens vrouw Anna Stada van het leven te beroven. Dan liep hij verder, richting Waalwijk. Hij schatte dat het ongeveer negen uur moest zijn wanneer hij nabij de woning van Van der Steen was aangekomen. In de tuin achter de gevangenis bleef hij met zijn rug tegen de heg wachten. Over een goed half uur, zou Van der Steen, nadat hij met zijn hond had gewandeld, naar de geitenstal lopen om daar de hond voor de nacht vast te leggen. Tijdens het wachten nam hij wederom de marechausseekazerne met gevangenis in ogenschouw. Het waren twee gebouwen onder één kap. Op de begane grond bevonden zich de cellen, een cipiers- en wapenkamer. Boven bevonden zich zes slaapvertrekken, ingericht voor de zes aanwezige marechaussees. In de lichte schemering van de avond hoopte hij dat niemand hem daar zo zag staan.

Plots hoorde en zag Henricus Mokcaarts, na ruim een half uur wachten, dat Frederik van der Steen naar de geitenstal liep. Henricus begaf zich snel naar het hekje van de tuin. Toen Van der Steen uit de stal kwam, riep Henricus hem toe met de woorden: Hier is de man met de luizen, die komt u nog eens begroeten. Terwijl hij naar Van der Steen liep, riep Van der Steen hem toe: Zijt gij weer daar rakker. Dan verloor Henricus Mokcaarts zijn evenwicht. Al struikelend liep hij nog twee passen en het pistool dat hij in zijn hand had en waarvan de haan was overgehaald ging af. Iets over halftien klonk er een schot. Nadat het schot was afgegaan, klonk er een doodscreet door de donkere avond. Henricus vluchtte in de richting van de tuin van de wachtmeester Takens. In zijn haast verloor hij daarbij zijn pet. Nog op de buitenplaats van Van der Steen bevindende hoorde hij veel leven en rumoer. Nadat de cipier zijn woning had verlaten, hoorde zijn vrouw een schot en een doodscreet. Vanuit de gang van haar woning zag zij haar man op de grond vallen. Zij rende naar hem toe en hoorde nog de stem van Henricus Mokcaarts, die zij overigens niet zag, zeggen: Jij ook varken. Er gebeurde verder niets.

No. 56
 In het jaar een duizend acht honderd negen en zestig, den ^{Wederdags} ~~Wederdags~~ der
 maand ~~Septemb~~ ^{Septemb}, zijn voor ons ~~Met de burgemeester~~ ^{W. A. Wytten}
 Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Gemeente WAALWIJK, Provincie Noordbrabant,
 verschenen: ~~Gerardus Struijcken~~
 oud ~~Negenentwintig~~ jaren, van beroep ~~Marechaussee~~
 wonende te ~~Waalwijckgen~~ ^{Waalwijckgen} ~~en~~ ^{en} ~~Johanna~~
~~Verpoort~~ ^{Verpoort} oud ~~Negenentwintig~~ jaren, van beroep
~~Marechaussee~~ ^{Marechaussee} wonende te ~~Waalwijckgen~~ ^{Waalwijckgen}
 van ~~den~~ overledene, die verklaarden aangifte te doen, dat op den ~~der~~ ^{der} ~~maand~~ ^{maand}
~~Septemb~~ ^{Septemb}, een duizend acht honderd negen en zestig, om ~~wa~~ ^{wa} ~~der~~ ^{der}
~~maand~~ ^{maand} ~~Septemb~~ ^{Septemb}, binnen deze Gemeente overleden is ~~Frederik van der Steen~~
~~Peltgroot van Anna Stada~~
 oud ~~Tienentwintig~~ jaren van- beroep ~~Cijfisch~~ geboren
 te ~~S. Hertogenbosch~~ ^{S. Hertogenbosch} wonende te ~~Waalwijck~~ ^{Waalwijck} ~~Leuven~~ ^{Leuven}
~~van~~ ^{van} ~~Sambert~~ ^{Sambert} ~~van~~ ^{van} ~~der~~ ^{der} ~~Steen~~ ^{Steen} ~~en~~ ^{en} ~~Wytten~~ ^{Wytten}
~~van~~ ^{van} ~~der~~ ^{der} ~~Steen~~ ^{Steen} ~~en~~ ^{en} ~~Wytten~~ ^{Wytten}

En hebben wij hiervan opgemaakt deze akte, die aan de verschenen personen voorgelezen, en
 geteekend is door ons ~~met~~ ^{met} ~~de~~ ^{de} ~~hand~~ ^{hand}

~~Wytten~~ ^{Wytten}
 De Ambtenaar van den Burgerlijken Stand,
~~W. A. Wytten~~ ^{W. A. Wytten}

Overlijdensakte van Frederik van der Steen.

Frederik van der Steen was op de buitenplaats zodanig door een pistoolschot getroffen, dat hij weinige ogenblikken daarna kwam te overlijden. Anna Stada sleepte het lijk van haar man van de open plaats tot de achterdeur van de binnenplaats bij haar woning. Met behulp van wachtmeester Takens, die op het geluid van het schot en geschreeuw naar buiten was gegaan, had samen met Anna het lijk van haar man naar binnen gedragen. Het kwam in die tijd nog regelmatig voor, dat mensen de lijken van de plaats van het misdrijf al weghaalden en zelfs al aflegden, voordat de medici en politie aan de pas waren gekomen. Wat later op de avond kwamen, door de marechaussee ontboden, kantonrechter Van Heusden en geneesheer Johan Caspar Torman uit Sprang bij het huis van Van der Steen aan. De op 29 oktober 1806 in Rotterdam geboren geneesheer Torman constateerde de dood. De dood was veroorzaakt door een schotwond met een kogel van klein kaliber. Het kogeltje was via zijn rechterborst in zijn lichaam gegaan op een afstand van achttien centimeter van het sleutelbeen. Vervolgens tussen de ribben en de pleura costalis borstwand, het gedeelte van het borstvlies dat aan de binnenkant tegen de ribben ligt, onder de rechterlong even beneden de punt van het hart was doorgedaan; de onderste kant van de linkerlong op twee plaatsen had doorboord en na het onderste gedeelte van het linkerschouderblad verbrijzeld te hebben, zich even beneden hetzelfde tussen de ribben ruimte in een rechtstandige richting een uitweg had gebaad. De dood moest volgens geneesheer Torman, nagenoeg direct zijn ingetreden. Daarbij moest het schot op enige afstand zijn afgevuurd, doordat de kleren van het slachtoffer niet waren geschroeid en de borstspieren rondom de wond een gewone kleur vertoonde. Ongeveer twee uur in de nacht meldde Henricus Mokcaarts zich vrijwillig bij de kazerne van de marechaussee en werd hij meteen in hechtenis genomen. Alle marechaussees stonden rondom de verdachte; wachtmeester Takens, waarvan zijn neus door dit voorval nog spitsler leek te zijn geworden dan het al was, Hendrik Steinz, Philip Christiaan Sausenthaler, Pieter Adriaanse, Gerardus Struijcken en Johannes Verpoort die sinds enige wegen vanuit Heusden in Waalwijk was gestationeerd. Men vond bij de verdachte een pistool met hagel en kruid geladen, evenals een pakje kruid, een pakje hagel, een doosje slaghoedjes en een kruidmaatje.

Bij de vraag hoe hij aan het pistool was gekomen, antwoordde Henricus Mokcaarts: Ja, het zit zo, ik heb op Van der Steen geschoten. Daar vernam hij ook dat Van der Steen door zijn toedoen was overleden. Om half drie in de nacht werd hij naar zijn cel gebracht, waar ook Willem van der Schans zich bevond, die de vorige dag om kwart voor elf als laatste door Frederik van der Steen in de cel was opgesloten. Terwijl Henricus de handen door zijn dunne haar liet glijden, dacht hij na over zijn gruwelijke daad, dat hij deze nacht had gepleegd. De volgende dag werd er een bevel uitgegaan van voorlopige aanhouding afgegeven door de Officier van Justitie uit 's-Hertogenbosch. Nadat Van der Schans om elf uur in de morgen was vrijgelaten door de plaatsvervangende cipier en wachtmeester Jan Takens, ging men op de plaats van het misdrijf een onderzoek instellen. Het was iets frisser dan de vorige dag doordat het wat had geregend, was de vochtigheidsgraad veel hoger. Henricus liep geboeid tussen de twee marechaussees naar de plek des onheils. Op de bleek, bij de woning van Van der Steen, vond men een gedeelte van het pistool terug waarmee Frederik van der Steen mee was gedood. Henricus Mokcaarts kon niet verklaren hoe de loop van het pistool daarvan was weggeraakt. Hij wees ook de plek aan waar hij was gestruikeld en het pistool was afgegaan. Na een dag van onderzoek werd Henricus Mokcaarts op vrijdag 3 september om halfacht in de morgen onder leiding van marechaussee Cornelis Hoefnagel overgebracht naar het Huis van Bewaring in 's-Hertogenbosch. Een bezigheid dat Henricus weleer ook pleegde te doen. Om klokslag twaalf uur was hij in het Huis van Bewaring ingeschreven en overgenomen door de directeur.

Huis van Bewaring aan de Sint Jorisstraat in 's-Hertogenbosch

Het bevel tot voorlopige aanhouding van 2 september werd op 7 september door de arrondissementsrechtbank van 's-Hertogenbosch en raadskamer bekrachtigd. Tevens werd er een weer signalementkaart van hem aangelegd, waaruit hier dan duidelijk bleek dat hij maar 1,65 meter groot was, en er verder als volgt uitzag:

- Aangezicht: ovaal kleur: bleek
- Voorhoofd: hoog neus: gewoon
- Mond: gewoon kin: rond
- Ogen: bruin wenkbrauwen: bruin
- Haar: donker baard: bruin

De pers

Op maandag 4 september meldde in de geboortestad van Henricus Mokcaarts verschijnende Oprechte Haarlemsche Courant, een kort berichtje over de moord in Waalwijk. Het was dan ook niet denkbeeldig, dat menig Haarlemmer ook de dader wist te herkennen. Maria Jacoba van Sluijters, ex-vrouw van Henricus Mokcaarts, zou mogelijkerwijs al dat achterklapse geroddel uit het verleden niet meer hebben kunnen verdragen. Niet veel later werd zij op 15 september 1869 in het Bevolkingsregister van Amsterdam ingeschreven. Zij was wat later weer naar Haarlem teruggekeerd, waar zij op 11 september 1912 om acht uur 's avonds in het Diaconessenhuis gelegen aan Hazepaterslaan 24 was overleden. In haar overlijdensakte stond vermeld dat zij wettig was gescheiden van Henricus Josephus Johannes Mokcaarts. Een zeer groot aantal toenmalige Nederlandse kranten maakten diverse keren melding over deze moord. Bij het lezen van de betreffende artikelen zou men geneigd zijn te denken, dat het slachtoffer op meerdere plaatsen moet zijn geraakt en op verschillende tijdstippen zijn overleden. Een greep uit de toenmalige dagbladen. De Noordbrabanter schreef het volgende: Het schot viel terwijl de verslagene zijn hond naar achter bragt en trof hem in de linkerzijde, zoodanig, dat hij zeer spoedig den laatsten adem uitblies. De Bredasche Courant, tekende weer een andere versie over de moord: F. van der Steen, cipier aldaar, door een pistoolschot in de borst te hebben getroffen aan de gevolgen daarvan deze onmiddellijk is overleden. Een krant buiten de provincie Noord-Brabant, de Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, had zelfs twee versies van deze moord. In de eerste versie van september werd daarover geschreven: ongelukkigerwijze afgang en het schot Van der Steen zoodanig in de buik trof, dat hij onmiddellijk dood nederviel. Een tweede versie over deze moord verscheen op 15 december in deze krant, vlak voor het proces, met de nodige eigen impressie van de verslaggever dat luidde: Mockaarts was vroeger in de kost bij Van der Steen en had dienst echtgenoot intieme betrekkingen aangeknoopt, waarom hij dat huis moest verlaten. Hij geeft voor, dat hij zich daarom in tegenwoordigheid der vrouw heeft willen doodschieten en tot dat einde van Van der Steen aanbelde in de meening dat de vrouw zoude voorkomen. Hij liep op den persoon die opende toe, maar struikelde naar zijn voorgeven, waarbij het schot afging en Van der Steen, die open had gedaan, zoodanig in de borst verwondde, dat deze in weinig oogenblikken een lijk was. Het Schager Courant, had weer een andere versie cipier het huis van bewaring te Waalwijk op de buitenplaats van gemeld huis zoodanig door een pistoolschot getroffen, dat hij weinige dagen daarna overleed. Door overijverigheid van een van de journalisten, mogelijk uit Waalwijk afkomstig, van de Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant, verscheen zijn verslag over deze moord, in verkorte versie dan welke was aangeleverd, pas op dinsdag 7 september. Wat had deze krant aan haar lezers kunnen vertellen over deze moord. Waalwijk - Een vreselijke misdaad is gisteravond ongeveer ten tien ure alhier gepleegd. De cipier der Kantonale gevangenis Frederik van der Steen, is op de plaats der kazerne van de Koninklijke Marechaussee alhier doodgeschoten door Hendrik Mokcaarts, gepensioneerde marechaussee te Den Bosch, zijn vroegere kostganger, die expres uit de stad die avond was overgekomen om den gruwelijke moord te plegen. Wetende dat de cipier voor het naar bed gaan telken avonden zijn hondje in een schuurtje bracht, heeft hij die gelegenheid afgewacht om hem te vermoorden. Op last van de officier van justitie en in zijne tegenwoordigheid als ook van de kantonrechter van Waalwijk, is de lijkschouwing des anderendaags gedaan door de heren L.G. van Heijst, med. docter alhier en J.C. Torman, genees-, heel- en verloskundige te Sprang, waaruit gebleken is, dat de kogel door de rechterzijde is ingedrongen onder het hart, daar de grote stamvaten heeft verscheurd en door de linkerlong heen aan de achterste linker borstvlakte is uitgegaan. De dood was instantenal, de overledene is den namiddag, gevolgd door de hoge marechaussee en verschillende burgers, ter aarde besteld; de dader is des andere daags, onder begeleiding zijne vroegere wapenbroeders, naar het huis van arrest te Den Bosch overgebracht. Zoals gewoonlijk bij dergelijke misdaden waar diefstal het doel niet is, is hier weder een vrouw in 't spel. Op 4 december moest een andere Brabantse krant De Noordbrabanter voor het proces op 12 december nog zijn verleden in geuren en kleuren het gebeuren aan haar lezers vertellen. Den Bosch - Tot welke rampzalige gevolgen het toegeven aan zijne hartstochten leiden kan, in stede van driften te beteugelen leert ons wederom het droevige voorbeeld van H.J.J. Mokcaarts, gepensioneerde marechaussee, geboren te Haarlem, laatstelijk bediende bij een boekhandelaar te 's-Hertogenbosch. Voormelde Mokcaarts was een persoon, die niet alleen gedurende zijn diensttijd door zijn brave en oppassend gedrag zich de achting en het vertrouwen van zijn superieuren had verworven, maar ook, toen hij daarop gepensioneerd werd van zijn verschillende patroons de vleiende loffelijke getuigenschriften heeft ontvangen omtrent zijn handel en wandel.

Wij hebben slechts één opmerking op het hierboven vermelde. Gedurende zijn verblijf in Waalwijk was hij in de kost geweest bij Van der Steen en gedurende die tijd schijnt hij liefdesbetrekkingen te hebben aangeknoopt met diens echtgenote. Deze relatie is gedurende drie jaar voortgezet. De beledigde echtgenoot evenwel, schijnt ten laatste achterdocht te hebben opgevat over de ontrouw van zijn vrouw en van dat ogenblik was de rust in zijn leven verstoord. De hevigste tonelen ontstonden van nu af aan tussen de beledigde echtgenoot en Mokcaarts, tengevolge waarvan ook de verstandhouding tussen de laatste en de vrouw van de eerste werd afgebroken. De briefwisseling tussen Mokcaarts en vrouw Van der Steen gevoerd is een sterksprekend bewijs van de hevigheid en de hartstocht, waarin hij was ontvlamd. Mokcaarts had reeds meermalen en in zijn correspondentie en in mondelinge gesprekken met verschillende personen onderhouden, als zijn onveranderlijk besluit te kennen gegeven, dat het leven hem ondragelijk was geworden, sedert zijn relatie met vrouw Van der Steen op vijandige wijze waren afgebroken, en dat hij, om die reden, zich voor de voeten van de vrouw Van der Steen, door zelfmoord het leven wilde benemen. Op den 10de juli zat hij dan ook bijna geheel ontkleed achter het huis van Van der Steen, met een geladen pistool in zijn hand, ten einde zich dood te schieten, zodra vrouw Van der Steen zich buiten haar deur mocht vertonen. Deze laatste vertoonde zich gelukkig niet. Hij had verder verschillende strooibiljetten rondom zich op de grond liggen, waarin hij op zeer sentimentele wijze zijn verstoorde levensgeluk als de oorzaak van zijn zelfmoord aangaf. Mokcaarts is vervolgens door enige zijner vorige krijgsmakkers tot bedaren gebracht en naar huis gegaan, hoewel hij in zeer opgewonden, ja aan krankzinnigheid grenzende toestand was. Na zich de 30ste augustus pistolen, kruid, hagel, enzovoorts aangeschaft te hebben, is hij met twee geladen pistolen in de handen achter de woning van Van der Steen te Waalwijk het ogenblik blijven afwachten tot vrouw Van der Steen zich buiten haar huis zou vertonen, ten einde zich alsdan onmiddellijk door een pistoolschot te doden en voor de voeten van het aangebeden voorwerp zijner liefde te sterven. Doch, toen zich Van der Steen zelve het eerst aan de deur vertoonde, wilde hij, denkende dat het diens vrouw was, naar haar toegaan om zijn noodlottig voornemen ten uitvoer te brengen, docht struikelde toevallig over een zonnebloem, waarop het pistool, tengevolge een door zijn val veroorzaakte krampachtige samentrekking van de handspieren, ongelukkig afgang en de borst van Van der Steen jammerlijk met een kogel werd doorboord. Mokcaarts droeg steeds haar portret benevens een haarlok op het hart. De droevige zaak van H.J.J. Mokcaarts, zal donderdag de 12de december voor het Provinciaal Gerechtshof in deze stad worden behandeld. Naar wij vernemen heeft jonkheer J.L. Kuijper, advocaat alhier, de verdediging van Mokcaarts op zich genomen. Wat was de waarheid van alle publicaties in de kranten over deze moord die door Henricus Mokcaarts was gepleegd? Uiteraard kwam op deze publicatie een reactie in de vorm van een ingezonden brief, dat in dezelfde krant op 11 december was opgenomen. Deze brief was afkomstig van een Waalwijker waarvan de naam niet bekend was. Wat had deze brief voor verrassing te melden, geschreven door een persoon die Henricus Mokcaarts niet eens persoonlijk heeft gekend. Had hij alle roddels, die in Waalwijk de ronde deden, op een hooft gegooid en Anna Stada daardoor in bescherming te hebben genomen. Ik was er stellig van overtuigd, dat een streng katholiek persoon en die niets van de protestante religie moest weten, deze ingezonden brief op 8 december thuis in Waalwijk heeft geschreven. Of... had hij daarnaast een oogje op deze jonge knappe blonde weduwe? Waalwijk – In uw Courant, lees ik een artikel, dat hier veel opzien gebaard heeft, te meer daar het in uw Courant, gevonden werd. Uwe goede trouw trekt hier niemand in twijfel, maar vermoedelijk is u de dupe geweest van iemand die, onder de schijn van een zedenlesje te geven, een ongelukkige en bedroefde weduwe voor het publiek aan de kaak stelt, en zich zoekt te dekken door de woorden “het schijnt” waarvan het publiek gewoonlijk de kracht niet verstaat. Wat de lofuitingen aangaat die aan Mokcaarts toegezwaaid worden, die laat ik voor hetgeen ze zijn. Ik heb de man persoonlijk niet gekend, mogelijk zijn ze gegrond geweest, want in het tegenovergestelde geval zou Van der Steen, die katholiek en zeer godsdienstig was, hem niet in de kost gewild hebben. Maar men kent iemand niet goed, of men moet er medegedeeld of een ton zuurkool mee gegeten hebben, zegt een spreekwoord. Het artikel luidt verder “gedurende zijn verblijf te Waalwijk was hij in de koste geweest bij Van der Steen”. Dat is waar, maar slechts voor enige tijd was hij daar opgenomen, omdat hij geen ander kosthuis kon vinden. In die tijd is hij nog ongeveer drie maanden ziek geweest en werd met alle attentie opgepast door Van der Steen en zijn vrouw. Dit bewijst voor zijn dankbaarheid. Nu begint het ‘schijnen’. “Gedurende die tijd schijnt hij liefdesbetrekkingen te hebben aangeknoopt ‘met diens echtgenote’ en die relatie is gedurende drie jaar voortgezet”. Welk bewijs is daarvoor aan te voeren? Nauwkeuriger zou geweest zijn: in

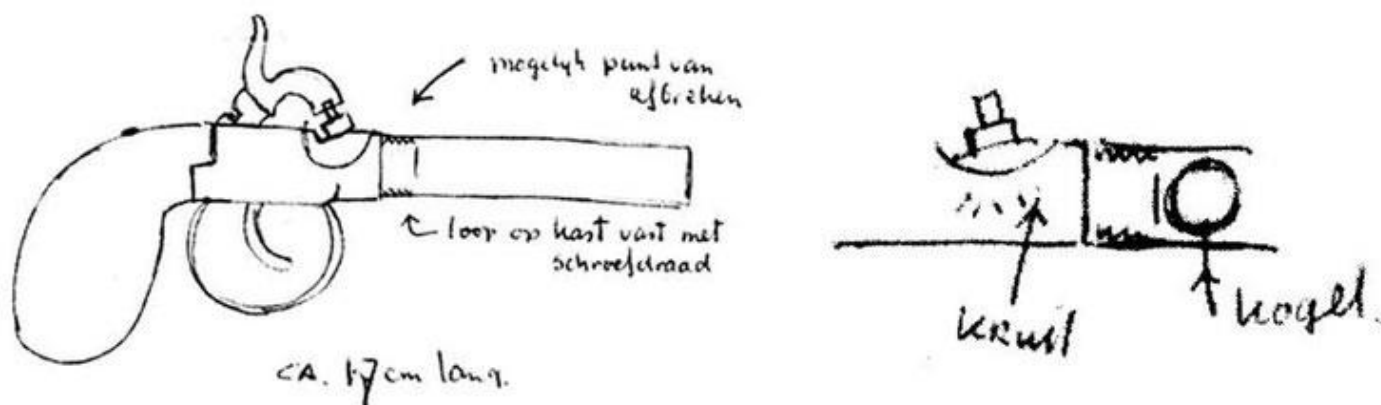
die tijd schijnt het, dat Mokcaarts een hartstochtelijke liefde voor de vrouw heeft opgevat, maar het schijnt, dat de vrouw daarvan niets heeft willen weten. En het schijnt, dat zij haar man heeft ingelicht van deze last, die zij van de kostganger had en het schijnt dat hij daarom heeft moeten ruimen. Iedereen toch kan getuigen, dat Van der Steen met zijn vrouw in de volmaaktste harmonie leefde, niettegenstaande zij in geloof verschilden. Wat ook nog daaruit blijkt, dat hij bij testament zijn vrouw als enige erfgenaam benoemd heeft. “De hevigste toomden ontstonden daardoor tussen de beledigde echtgenoot en Mokcaarts. Is dit te verwonderen? Zou dit niet het geval zijn met elke echtgenoot, die zijn vrouw liefheeft en hoogacht? De briefwisseling tussen Mokcaarts en vrouw Van der Steen”, is onjuist gezegd. Vrouw Van der Steen heeft nooit een brief aan Mokcaarts geschreven, dit is een sterksprekend bewijs, dat Mokcaarts geen brief in zijn bezit had. Toen men hem daarnaar gevraagd had, heeft hij gezegd er wel ontvangen maar ze verscheurd te hebben. Het zal toch iedereen onwaarschijnlijk voorkomen, dat hij alle brieven zou verscheurd hebben van haar die hij zo hartstochtelijk zocht. Dat hij, zoals gemeld is “haar portret benevens een haarlok op zijn hart droeg.” De 13de juli zat hij achter het huis van Van der Steen met geladen pistool ten einde zich dood te schieten. Hier werd destijds gezegd dat hij toen reeds dreigde, wat hij 30 augustus geëffectueerd heeft. Dit is zeker dat hij voor enkele dagen in verzekerde bewaring gehouden is en men hier in de stellige verbeelding verkeerde, dat hij als schuldig aan die bedreigingen, naar 's-Hertogenbosch zou zijn getransporteerd, maar later is gebleken dat hij zelfs gerecommandeerd is als bediende bij een boekhandelaar te 's-Hertogenbosch. Wat nu het feit betreft van 30 augustus, daarover zal het hof weldra beslissen. Uit het visum repertum en uit de richting van het schot zal wel blijken of het geweest is van iemand die staande op zijn slachtoffer mikt, of wel een iemand, die toevallig over een zonnebloem struikelt, welke in de gehele hof niet aanwezig was. Dit wordt hier gezegd als bewezen uit het onderzoek in loco, dat de dader geposteerd stond, niet bij het huis maar bij het schuurtje, enige passen van het huis verwijderd waar hij van vroeger wist dat gewoonlijk Van der Steen en niet zijn vrouw 's avonds zijn hond bracht. En dat het schot eerst gelost is, toen Van der Steen zijn hond geborgen en het deurtje dicht gemaakt te hebben, omkeerde om naar huis te gaan, zodat hij niet in de borst, maar in de rechterzijde werd getroffen. Ten slotte is het misschien ook dienstig dat het publiek dit weet. Mokcaarts is protestant en was de lieveling van de invloedrijke protestanten je zult denken een vreemde smaak, maar over een anders smaak kan men niet oordelen en het artikel in de Noordbrabanter en in het Provinciaal blad, denkt men hier dat slechts in de wereld gestuurd is om, de publieke opinie te beïnvloeden. Van der Steen was een goed katholiek, deed zijn plicht en hield zich schier met niemand op en was daarom ook niet de vriend van de meeste kazerne-bewoners. De vrouw heeft, in het oog onze verdraagzame protestanten, een onvergeeflijke iets misdaan. Enige weken vóór het noodlottige geval van haar man, had zij zich aangemeld om katholiek te worden. Ik vroeg me hierbij wel af, hoe en waar de journalisten en/of redacties van de kranten aan hun gegevens kwamen. Van de journalisten zouden eventuele burgers van Waalwijk als bron kunnen hebben gediend. Vergeleek men de schrijvende pers met de rechtbankverslagen, dan zat in de krantenverslagen een grote kern van waarheid. Het intrigeerde me, dat ik er nog niet ben achter gekomen wie deze onbekende persoon was die de ingezonden brief heeft geschreven. Een gewone burger van Waalwijk was het zeer zeker niet geweest, wat men kon aantonen aan de woordkeuzes. Zou men deze persoon in de wereld van geneeskundige of juridische richting moeten zoeken? De woorden visum repertum, die gebruikt werden bij juridische verslagen, wilde zo goed als zeggen: schriftelijk verslag van een onderzoek van een lijkschouwing. Dat Anna Stada naar het katholieke geloof was overgegaan was bekend aan de hand van vermelding RK achter haar naam in het bevolkingsregister van Waalwijk. Daarnaast zou de onbekende briefschrijver, zoals hij beaamde Henricus Mokcaarts nimmer heeft ontmoet, toch op een of andere manier goed op de hoogte moet zijn geweest. Ervanuit gaande dat Henricus Mokcaarts na 2 mei 1866 bij de familie Van der Steen wegens zijn ziekte daar ongeveer drie maanden heeft gewoond, was aan de hand van de gevonden gegevens geheel wel mogelijk.

Het proces

Gezien het requisitoir van de procureur-generaal, bij monde van de advocaat-generaal mr. Polis, toegelicht en ondertekend aan het hof overgegeven luidde: Gezien het bevelschrift op 30 oktober 1869 in raadkamer uitgevaardigd, door de arrondissementsrechtbank te 's-Hertogenbosch waarbij de zaak van en tegen Hendrik Josephus Johannes Mokcaarts, zich thans in hechtenis bevindende in het huis van bewaring aldaar, naar hem procureur-generaal is verwezen. Gezien

de overige stukken van den proces. Overwegende, dat daaruit ontstaat, dat tegen de genoemde beklaagde genoegzame bezwaren voorhanden zijn, als zoude hij zich hebben schuldig gemaakt aan moord. Op 10 november werd de zaak naar de openbare terechtzitting verwezen en deze werd op 12 december behandeld. Er werden daarbij negen getuigen verhoord. De verdachte beweerde voor de rechtbank, dat hij op die dag depressief was geweest, uit 's-Hertogenbosch naar Waalwijk was gegaan. Daar heeft hij zijn pistool geladen met het plan de huisvrouw van Van der Steen daarmee te bedreigen. Van der Steen heeft zich naar hem, toen hij naar buiten was gekomen, in beledigende zin uitgelaten. Henricus Mokcaarts had naar hem toe willen gaan, en was in een plant of in een frambozenstruik blijven haken, waardoor het pistool was afgegaan. Helaas voor hem had de marechaussee geen enkel struikelobject kunnen waarnemen. Op de plaats waar Henricus zou zijn gestruikeld, bevond alleen een struikje goudbloemen ter hoogte van een voet. Daarin kon de beschuldigde onmogelijk met zijn voet in kunnen blijven haken. De reconstructie op de plaats van de moord wees alles in zijn nadeel. De procureur-generaal rekwireerde de beklaagde schuldig te verklaren aan manslag met voorbedachte raden of moord en hem te dier zake te veroordelen tot de straffe des doods. De pas 24-jarige jonkheer mr. Jean Louis Edouard Marie de Kuijper, zoon van de oud-raadsman en oud-burgemeester van 's-Hertogenbosch en oud-gouverneur van het Hertogdom Limburg Eduard Josephus Corneille Marie de Kuijper en Veronica Cornelia Huberta Smits van Eckart, trad op als raadsman van de verdachte. In alle opzichten een invloedrijke familie. Deze jonkheer wees op het onberispelijke levensgedrag van de beschuldigde, zowel gedurende zijn dienstdtijd als daarna. Wegens lichaamsgebreken heeft hij de dienst moeten verlaten, waarvan al zijn patroons op loffelijke wijze getuigden. Uit dit gunstige levensgedrag putte de raadsman een krachtig argument om het betoog te leveren, dat de animus occidendi de opzet hebben om iemand te doden, welke een intern feit was alleen uit de omstandigheden op te maken, niet op het ogenblik van het plegen van het misdrijf bestond. Vervolgens beweerde zijn jonge raadsman, dat de verstandhouding tussen de vrouw Van der Steen en de beschuldigde uit dit proces gebleken daadzaken luce clarius was; ter adstructie hiervan werden vijf argumenten aangevoerd. In deze verstandhouding lag de reden en betekenis van de voorgenomen zelfmoord van de beschuldigde. Zonder deze relatie zou die wanhopige daad alle raison d'être hebben gemist. Verder werd betoogd, dat het voornemen, dat bij de beschuldigde bestond om zich van het leven te benemen, kon worden afgeleid, zowel uit de brieven aan verschillende personen gericht, alsook uit het voorval op 11 juli laatst leden heeft plaats gegrepen, terwijl de bedreiging, welke door de beschuldigde tegen de verslagenen zou zijn geuit slechts uit een enel getuigenis bleek. Veel, zeer veel, zo vervolgde de verdediger, hing er in deze af van subjectieve appreciatie, op vele vragen moest zowel aanklager als verdediger het antwoord schuldig blijven, door de duisternis die heerste toen het jammerlijke voorval plaats greep, alsook wegens het opgewonden en zenuwachtige gemoedstoestand van de beschuldigde, waar in al zijn opgaven alleen zo nauwkeurig mogelijk waren zonder het tot volkomen zekerheid te kunnen brengen. Ten slotte wees de verdediger, in een zo duistere zaak als de onderhavige, waar vruchteloos getracht werd de lichtstraal op te sporen, die de nevel deed wijden op de rechtsregel. Nadat iedereen zijn woord had gedaan, stelde de rechterbank voor om op 23 december met het vonnis te komen. De rechtszaal begon vol te lopen. Anna Stada was ook aanwezig evenals enkele oude vrienden van Henricus Mokcaarts uit Waalwijk. Ondanks de verdediging van de verdachte en zijn raadsman, achtte het gerecht de opzet van de doding bewezen. Alle bezoekers in de rechtszaal wachtten gespannen af wat het vonnis zal zijn. Vervolgens kwam de uitspraak van het vonnis. Het gerecht veroordeelde de verdachte tot... de doodstraf. Deze straf zal worden uitgevoerd aan de galg op een der openbare pleinen binnen de gemeente van 's-Hertogenbosch. De Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant, maakt de volgende dag een impressie van de uitspraak van het arrest: ...de heer voorzitter mr. Versfelt spraak gevoelvolle woorden tot den veroordeelde; hoewel er alstoen eene treurige stilte in de gerechtszaal heerstte. De katholieke Amsterdamse krant De Tijd, dat op 17 juni 1845 in 's-Hertogenbosch het levenslicht zag, plaatste enige dagen later het vonnis. Men citeerde uit de mond van Johan Versfeld, op 26 mei 1805 in 's-Hertogenbosch gereformeerd gedoopt, het volgende: de waarnemende voorzitter bij het Provinciaal Hof te 's-Hertogenbosch mr. Versfelt de veroordeelde opmerkzaam, hoewel men in het land algemeen tegen het uitvoeren van doodvonnissen was, en niet dan in zeldzame gevallen tot uitvoering besloten werd, hij de veroordeelde niet te vast vertrouwen mocht hebben op de gratie, die alleen door de koning kon gegeven worden, maar dat hij beter zou doen zich voor te bereiden op het geval dat het uitgesproken vonnis moest worden uitgevoerd.

Laconiek werd deze veroordeling in diverse kranten vermeld. Hoeveel mensen hadden van deze zaak kennisgenomen? De uitspraak geschiedde in tegenwoordigheid van het personeel volgens een voorgeschreven wet. De veroordeelde scheen er ook niet veel mede te doen hebben en toch werd Mokcaarts ter dood veroordeeld. Vanwaar die onverschilligheid bij het publiek, vanwaar de dat kille en laconieke houding van de rechtszitting? Volgens het geweten van het volk durfde men de uitspraak van de doodstraf niet meer te voltrekken. Ook dat men zeker weet, dat er gratie zou komen op het verzoek van de veroordeelde, op een zegeltje van 21 cent geschreven en aan de koning ingediend. Nog dezelfde dag was cassatie aangetekend en verzonden op 3 januari 1870 naar de Heren Hoge Raad in 's-Gravenhage. Was zijn raadsman De Kuijper niet te jong om deze belangrijke zaak te verdedigen? Was de verdediging, voor zover men deze kende, voor die periode goed gevoerd? Een nadeel voor de verdediging was, dat het betreffende lijk al voor de autopsie naar binnen was gebracht. Het bleek regelmatig voor te komen dat mensen de lijken van de plaats van het misdrijf weghaalden en deze zelfs al aflegden. Medici en politie waren er dan nog niet aan te pas gekomen om enig onderzoek te kunnen verrichten. Zou inwendige bloeding de doodsoorzaak kunnen zijn geweest? De getuigenverklaring van Anna Stada, was in het nadeel van de verdachte. Dat zij later die zaken in haar voordeel omdraaide, zoals haar portret en haarlok, was begrijpelijk. Maar of dit van enig invloed zou hebben gehad voor het vonnis, was niet met zekerheid te zeggen. De brief van een onbekende schrijver, dat op 11 december 1869 in De Noordbrabanter was opgenomen, was ook niet in het voordeel van de verdachte. Ik vroeg mij af, of het vonnis dat later die maand zou worden uitgesproken, daardoor niet was beïnvloed. Het was heel lastig om na zo'n lange tijd dat vast te kunnen stellen. Bleef het nu bij een interpretatie. Wat ik geheel miste in deze procesvoering was de vraag waarom de familie Van der Steen de van moord verdachte Henricus Mokcaarts vanaf oktober 1868 weer onderdak heeft verleend? Ook in de brief van 11 december 1869 werd daarover met geen woord gerept. Heel eigenaardig, na al die avances van de verdachte tegenover Anna Stada, gepleegd zijnde tussen 2 mei en 30 augustus 1866! Tevens werden de niet ongunstige antecedenten van Henricus Mokcaarts, evenals van zijn zielstoestand tijdens het proces niet meegewogen. Ook zijn onophoudelijke ontkenning, dat hij niet bewust op het slachtoffer heeft geschoten, heeft men tijdens het proces naast zich neergelegd. Een reconstructie aan de hand van de tot nu toe bekende gegevens vertelde het volgende. Ervan uitgaande dat de verdachte Henricus Josephus Johannes Mokcaarts een ongeveer zeventien centimeter lange percussie pocketpistool of pistolen, in die periode gewoon in een winkel te koop, heeft aangeschaft. Dat de loop van de percussie pocketpistool tijdens zijn val was afgebroken, zou kunnen duiden op een onkundig gebruik, dat zeer waarschijnlijk niet het geval zal zijn geweest. Of het kon van zeer slechte kwaliteit van het betreffende wapen zijn geweest. Er was ook nog een andere mogelijkheid tot het afbreken van de loop. Bij het laden van het pistool met kruid en hagel kon dit door elkaar raken en mogelijk de schroefdraadverbinding beschadigen met als het gevolg het afbreken van de loop bij de val tekening links.

Een grondige reconstructie van de inslag van het kogeltje, volgens de processtukken was het van een klein kaliber, in het lichaam van Frederik van der Steen zou men eventueel kunnen vaststellen of Henricus Mokcaarts daadwerkelijk gestruikeld zou kunnen zijn. Mogelijk was hij als gevolg van het schot en de terugslag van het wapen en/of emoties gestruikeld. Naar aanleiding van een andere reconstructie, de loop van het kogeltje in het lichaam van het slachtoffer, bleek dat de verdachte staand schuin tegenover deze persoon moest hebben gestaan en dat toen het schot was afgegaan. Een andere mogelijkheid zou nog kunnen zijn geweest, dat

het slachtoffer bezig was zich om te draaien om in de richting van zijn huis te lopen. Het kogeltje liep horizontaal door het lichaam en geen diagonale richting. Mocht hij gestruikeld zijn door de terugslag van het schot, dan had hij al gevuurd. Aangezien Henricus Mokcaarts volgens het proces twee pistolen heeft geladen waarvan één met een kogeltje en de ander met hagel nummer 4, kon men constateren dat hij het pistool met een kogeltje heeft gebruikt. Want Jan Takens vond bij Henricus een geladen pistool geladen met hagel en kruid. Maar hagel werd niet in een pistool gebruikt en mocht de betreffende hagel nummer 4 zijn geweest, ongeveer 3,5 millimeter in doorsnee, zou volgens wapendeskundige de heer W Schaatsbergen te klein zijn om een mens mee te doden. De Hoge Raad, Kamer van Strafzaken, behandelde enige weken later op 17 februari de zaak van Henricus Mokcaarts, tegen een arrest van het Hof in Noord-Brabant waarbij hij is schuldig werd verklaard aan moord en veroordeeld tot de straffe des doods. De twee middelen van cassatie in deze zaak bepleit door de verdediger mr. Beelaerts van Blokland, bestonden in eerste de schending der artt. 211 en 214 van het Wetboek van Strafvordering, omdat het arrest door een der raadsheren niet was ondertekend. Ten tweede: de schending der artt. 426, 434 en daarenboven art. 433 van hetzelfde Wetboek, omdat bijzondere oordeelvellingen en meningen bij redenering opgemaakt als getuigenissen zijn aangenomen en daarenboven het afzonderlijke getuigenissen van een enkele getuige als wettig bewijs heeft gegolden. Op de 21ste van die maand zal advocaat-generaal Römer zijn conclusie hebben genomen. De uitspraak dat door de Hoge Raad op 8 maart zou worden bepaald was, om onbekende redenen, verdaagd tot woensdag 16 maart 1870. Bij arrest van de Hoge Raad van 16 maart was deze cassatie verworpen. In een kille cel van de gevangenis van 's-Hertogenbosch wachtte Henricus Mokcaarts rustig af wat er met hem verder zal gaan gebeuren. Zijn pensioen over 1871, dat 120 gulden zou gaan bedragen, was als zijnde geroyeerd tot eene infamerende straf verwezen en het beroep in cassatie verworpen bij arrest van den Hooge Raad, dd. 15 maart 1870. Politiek Den Haag was al één jaar druk in vele discussies gewikkeld over de afschaffing van de doodstraf. Dit op verzoek van de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken C. Fock, uit het kabinet Van Bosse-Fock. Al jaren was men bezig met een humaner strafstelsel, zoals ook bij onze toenmalige Oosterburen Pruisen. Voornamelijk de antirevolutionaire afgevaardigden waren fel tegen de afschaffing van de doodstraf. Voor hen gold de Bijbeltekst die eens anders bloed vergiet, diens bloed moet ook de mens vergoten worden. Veel dominees op de kansel, met de bijbel in de hand, lieten niets heel over de afschaffing van de doodstraf. De Tweede Kamer aanvaarde op 20 mei 1870 uiteindelijk het wetsvoorstel waarmee de doodstraf werd afgeschaft. De achterban van de antirevolutionairen verzamelden tienduizenden handtekeningen en deze werden aan de Eerste Kamer overhandigd. Men verzocht op bijbels-christelijke gronden de wet tot afschaffing van de doodstraf niet aan te nemen. Op 12 september 1870 heeft de Eerste Kamer het wetsvoorstel tot afschaffing van de doodstraf aangenomen met 20 tegen 18 stemmen. In het oorlogsstrafrecht en het militaire strafrecht in oorlogstijd bleef de doodstraf bestaan. Nederland was daarmee een van de eerste landen die de doodstraf afschafte. De laatste terechtstelling, aan de galg, heeft plaatsgevonden op 1 november 1860 toen de beul van Maastricht de strop om de nek van de moordenaar Nathan legde. Aan de Hoge Raad in 's-Gravenhage werd weer een verzoek ingediend tot het verlenen van gratie. De betrokken autoriteiten waren op 22 april 1870 eenstemmig van oordeel, dat het vroegere onbesproken gedrag van de veroordeelde, zo wel als de omstandigheden, waaronder de misdaad was gepleegd aanleiding gaven tot kwijtschelding van de doodstraf. Ook in overeenstemming met het voorstel van de Procureur-Generaal in Noord-Brabant, uwe Majesteit in overweging om die straf te verwisselen in tuchthuisstraf van twintig jaar, terwijl de Procureur-generaals bij de Hoge Raad meende dat de duur van de tuchthuisstraf zou kunnen worden bepaald op vijftien jaar. Dit naar aanleiding van de niet ongunstige antecedenten van de veroordeelde als van zijn zieltoestand, waarin hij de laatste tijd voor het plegen van zijn misdaad schijnt te hebben verkeerd, welke toestand, schoon niet van waanzin getuigende, echter van enige invloed op de werking van zijn vrije wilskracht kan zijn geweest. Terwijl men tijdens het proces in 's-Hertogenbosch de niet ongunstige antecedenten naast zich heeft neergelegd, heeft de Hoge Raad deze zaken wel meegewogen in zijn advies aan koning Willem III. Vier dagen later verleende koning Willem III aan Hendrik Josephus Johannes Mokcaarts kwijtschelding tot verlenen van de doodstraf. Daarvoor in de plaats kreeg hij twintig jaar tuchthuisstraf, blijvend het arrest overigens in zijn geheel. Het verzoek van de Procureur-Generaal bij de Hoge Raad om na vijftien jaar om te zetten, werd niet gehonoreerd. Spoedig daarna zou hij naar het huis van opsluiting en tuchtiging te Leeuwarden vertrekken.

Bijzondere Strafgevangenis Leeuwarden

Men doet er een paar dagen over om vanuit de gevangenis in 's-Hertogenbosch naar de Bijzondere Strafgevangenis te Leeuwarden te vervoeren. Op 5 mei 1870 werd Henricus Mokcaarts met een boevenwagen overgebracht naar de Bijzondere Strafgevangenis van Leeuwarden nu genaamd De Blokhuispoort. Waarschijnlijk na enige dagen, op 9 mei, stond de boevenwagen met Henricus Mokcaarts erin voor de poort van de gevangenis. Henricus hoorde en zag, dat er hard aan de renovatie en uitbreiding van de gevangenis werd gewerkt.

Arnhemse boevenwagen half negentiende eeuw.

Inbrenger G. Berghuis bracht hem naar de commandant van de gevangenis en beiden ondertekenden het bewijs van overneming. De nodige gegevens van de Henricus werden in het gevangenisboek opgetekend onder nummer 4380. Alle persoonlijke spullen moest hij afstaan. Zijn hoofdhaar werd afgeschoren tot enkele millimeters en ook zijn baard moest eraan geloven. Henricus kreeg zijn grauwe Rijkskleding aangereikt en een nummer dat hij zichtbaar moest dragen. Gedurende de gehele detentie werd de gevangene niet meer met zijn naam aangesproken, maar met zijn nummer. Daardoor werd zijn identiteit geheel afgenomen. Geboeid en met een celkap over zijn hoofd werd hij door drie bewakers naar zijn detentie cel gebracht. Dat wilde zeggen dat men onderging in afzondering en tevens ook écht op water en brood. Zijn straf van twintig jaar ging in op die datum. Vermindering van voorarrest was er in die tijd niet bij. Bij de wet van 28 juni 1851 Staatsblad no. 68 werd het stelsel van eenzame opsluiting ten onzent ingevoerd, aanvankelijk voor de tijd van hoogstens een half jaar. Dit maximum was in de loop van de jaren geleidelijk verhoogd en het artikel 11 van het Wetboek van Strafrecht bepaalde: Gevangenisstraf van vijf jaar of minder wordt geheel, gevangenisstraf van langere duur gedurende de eerste vijf jaren in afzondering ondergaan. In geval de veroordeelde meerdere gevangenisstraffen achtereenvolgens moet ondergaan, worden zij te deze als één straf aangemerkt. Deze eenzame opsluiting zou bedoeld kunnen zijn als “meditatie” om eens goed over de gepleegde misdaad na te denken.

Volgens de gematigde liberale baron Wilco Julius van Welderen Rengers zouden in Leeuwarden de verdorvenste en voor zedelijke indrukken het minst vatbare elementen van onze maatschappij. Zedelijke middelen blijken voor dezulken, helaas, geheel onvoldoende. Deze man had tussen 1866 en 1877 zitting in het College van Regenten over de strafgevangenen van Leeuwarden. Henricus liep door de gang van het cellenblok en zag links en rechts de dikke celdeuren met een klein luikje erin geplaatst. Enig geluid vanuit de cellen was niet waar te nemen. Eer hij het beseftte stonden ze voor zijn celdeur en hoorde hij de sleutels rammelen. De zware metalen celdeur ging open. Zijn boeien werden afgedaan en de celkap werd van zijn hoofd genomen. Henricus Mokcaarts keek met zijn doffe ogen een kleine ruimte in. Een ruimte dat niet groter was dan ongeveer elf vierkante meter. De vloer was van steen evenals de wanden en het gebogen plafond. Op ongeveer twee meter hoogte was een klein raampje aangebracht met een matglasplaat afgeschermd. Henricus trad zijn cel binnen en de deur ging met veel gerinkel van sleutels achter hem op slot. In een hoek van zijn cel stond een metalen emmer. Op het deksel zag hij het nummer staan, dat met het nummer van zijn cel correspondeert. Daarop kan hij zijn behoeftes doen. In deze cel zal hij 23 uur van de dag doorbrengen als verblijfplaats, slaapplek en arbeidsruimte. Na een ogenschijnlijke slechte nacht kreeg hij door het luikje van de deur zijn ontbijt aangereikt, dat bestond uit water en een homp brood. Enige uren later hoorde hij gerammel van sleutels aan zijn celdeur. Bewakers kwamen zijn cel binnen en schreeuwden enige kreten die alle gevangenen blindelings moesten opvolgen. Hij kreeg weer een celkap over zijn hoofd en hij werd geboeid met een paar medegevangenen naar de luchtcellen gebracht. Onderweg mocht geen woord gesproken worden. Men zou aan de hand van zijn stem horen wie hij zou kunnen zijn. Henricus hoorde een wagentje met piepende wielen aankomen die nodig gesmeerd moest worden. De persoon achter het wagentje, een gevangene met een milde straf, haalde de emmers op waarvan de inhoud in een daarvoor bestemde wagen werd geleegd. De luchtcellen waren 15 vierkante meter groot, iets groter dan zijn cel. Deze werden gevormd door spaaksgewijs geplaatste muren tegen een halfcirkelvormige geplaatste muur. Deze muren hadden een hoogte van drie meter. Geen enkel zonnestraaltje zou enige kans krijgen om binnen deze muren te dringen. Het dak werd gevormd door een stevig traliewerk voorzien van kippengaas. Dit was ook het enige wat deze gevangenen van de wereld te zien kregen. Eind 1874 behoorde Henricus tot één van de 445 gevangenen in de Leeuwarder gevangenis. Tevens één van de 79 die voor moord, doodslag of poging daartoe die daar verbleven. Tot de personen die de doodstraf hadden gekregen, maar omgezet tot twintig of meer jaren gevangenisstraf, was hij dan één van de 47 personen.

Na vijf jaar eenzame opsluiting, werd Henricus overgebracht naar een andere afdeling (alkovengebouw) van het gevangeniscomplex. Daar verbleven de gevangenen in complete gemeenschap. De werkzalen en verblijfszalen waren daar vrij ruim. Op de eerste verdieping van het betreffende gebouw bevonden zich ijzeren slaapkooien, ook wel alkoven genaamd. Deze waren geheel door in Andreaskruis gevormde één centimeter brede platte traliewerk afgesloten en hadden de volgende afmeting: lang: 1,98 meter, breed 1,17 meter en hoog 1,8 meter. In de kooi was aan het hoofdeinde een plank bevestigd waarop beddengoed gevouwen en al erbij lag een po.

Door plaatijzer waren de kooien onderling afgescheiden. Naast de hangmat in de kooi was er een kleine ruimte om zich om te kleden. Voor de slaapkooien bevonden voor de gevangenen bestemde wasgelegenheden, bestaande uit een gootvormig bassin.

- Interieur van de gevangeniscel in de Blokhuispoort.
- Slaapkooi voor de gevangenen zowel in Blokhuispoort te Leeuwarden als in Veenhuizen.
- Celkap

De dag voor de gevangenen in grote lijnen werd als volgt ingedeeld:

06:30 uur Reveille

- Opstaan en wassen zonder onnodig lawaai te veroorzaken.
- Bed model opmaken.
- Niet gedragen kleding op behoorlijke wijze opbergen

07:05 uur

- Iedereen staat volledig gekleed voor zijn bed of chambrette en meldt zich bij het horen afroepen van zijn naam aanwezig met “present”. In de alkoof begeven de gedetineerden zich vervolgens van hun slaapzalen naar hun verblijfszaal. Vervolgens gaan de per zaal door de dienstgeleider aangewezen drie gedetineerden naar de keuken tot het ophalen van brood en drinken. In de tussentijd worden de zaaltafels gedekt. Door de kamerwacht met zijn helpers wordt het van de keuken ontvangen brood op de broodschalen gedeponereerd. Tevens wordt de thee of koffie in de daarvoor bestemde kannen overgegoten. Hierna neemt ieder plaats aan tafel. Na het “smakelijk eten” wordt met de boordmaaltijd begonnen onder leiding van de kamerwacht.

07:45 uur

- Einde van de maaltijd met gelegenheid tot stilte.
- Begin van de arbeidstijd. Gedetineerden begeven zich naar hun arbeidsplaatsen. Eén van de drie tot het halen van brood en drinken aangewezen gedetineerde brengt de broodbak met eventueel resterend brood en de drinkenskan eerst terug naar de keuken en begeeft zich daarna naar zijn arbeidsplaats. Overblijvende hele broden, of brood wat nog niet op tafel is geweest c.q. brood uit de schalen wat nog overblijft en waar niemand aan geweest is, wordt hygiënisch en zindelijk behandeld en teruggebracht naar de keuken en komt niet in de spoeling. De tafels worden afgehaald, plastic tafelkleden vervangen door de aanwezige fantasiekledjes. De zaal- en alkoofreinigers beginnen met de hun opgedragen werkzaamheden. Het schoonmaken van de verblijf- en de slaapzalen geschiedt door de kamerwachten. Door de dienstdoende Geleider Alkovengebouw wordt het schoonhouden van het alkovengebouw door middel van de overige reinigers geregeld.

11:45 uur

- Einde van de morgenarbeid. Gedetineerden blijven op hun arbeidsplaatsen tot het volgende belsignaal.

11:50 uur

- Gedetineerden verlaten het arbeids- of werkplaatsen en begeven zich naar hun verblijfszalen. De volgens rooster tot het afhalen van het eten aangewezenen begeven zich tot dat doel naar de keuken. Wanneer het eten binnengebracht is en de tafel gedekt, wordt het eten geschept door de kamerwacht en zijn helpers in de daartoe aanwezige schalen. Hierna neemt ieder plaats aan tafel. De maaltijden begint op dezelfde wijze als omschreven bij de ochtendmaaltijd.

12:15 uur

- Na beëindigde maaltijd en stilte te hebben gehouden, brengt de kamerwacht de overgebleven etensresten bijeen in gamellen eetketels, welke naar de keuken worden teruggebracht en aldaar in de gereedstaande spoelinggamellen worden over gestort.

12:30 uur

- Gelegenheid tot wandelen op de binnenplaats.

13:25 uur

- Gedetineerden begeven zich naar hun arbeids- of werkplaats. De reinigers hervatten hun werk.

17:45 uur

- Einde arbeid. Gelijke regeling als omschreven na 11:45 uur.

17:50 uur

- Gedetineerden keren terug uit hun arbeids- en/of werkplaatsen en begeven zich naar hun zalen. Gelijke regeling als omschreven na 11:50 uur.

18:30 uur

- Gelegenheid tot luchten, recreatie, studie, voor hen daartoe toestemming hebben ontvangen.

21:25 uur

- Gedetineerden begeven zich naar hun slaapzalen en brengen hun bedden in gereedheid voor de nachtrust.

21:35 uur

- Appèl op de slaapzalen op gelijke voet zoals beschreven bij het morgenappèl. Na gehouden appèl begeeft men zich ter rusten.

21:45 uur

- Allen te bed.

In de Leeuwarder gevangenis verrichtte Henricus Mokcaarts enige arbeid als reiniger. Zoals hierboven beschreven hield dat in, het schoonhouden van de gebouwen. Zou dat met zijn militaire discipline te maken kunnen hebben gehad? De Franse kunsthistoricus Henry Havard, die in 1877 tijdens zijn trektocht door Nederland deze gevangenis bezocht, was vol bewondering over de netheid. Op de trappen en in de gangen is alles even helder. Te vergeefs zou men naar een smetje of stofje zoeken, ter naauwernood een bevlekt tighel of eene beslagen vensterruit aantreffen. Alles is met zooveel zorg gereinigd, geborsteld, geschrobt en geboend, dat menigeen zou wenschen zijn eigen huis zoo zindelijk te zien. Door het goede gedrag van Henricus Mokcaarts werd door de directeur van de gevangenis aan de Hoge Raad in 's-Gravenhage een verzoek ingediend om hem in 1879 negen maanden en in 1882 drie maanden strafvermindering te verlenen. De strafverminderingen werden eerst door diverse instanties beoordeelt eer Willem III de gevraagde strafvermindering bekrachtigde. De eerste strafvermindering werd op 6 juni 1879 met zes maanden en de tweede strafvermindering op 21 maart 1882 nog eens met drie maanden bekrachtigd. Tijdens zijn in Leeuwarden doorgebrachte jaren was Henricus Mokcaarts kaal geworden, maar had hij wel een gezonde kleur op zijn gezicht gekregen. Voordat de zware poorten van de Bijzondere Strafgevangenis te Leeuwarden (Blokhuispoort) voor hem opengingen, werd er nog eens een foto van hem genomen. Deze foto met daarbij enige gegevens kwamen in het boek Geheime Register van ontslagenen gevangenen in 1889. Henricus Josephus Johannes Mokcaarts verliet de gevangenis van Leeuwarden op 12 augustus 1889 en kreeg zijn identiteit weer terug.

Vaste klant Veenhuizen

Na ontvangst van zijn uitgaanskas vertrok hij vanuit de gevangenis Blokhuispoort in Leeuwarden naar Assen. Daar verbleef hij aan de Singelstraat 8 nu Singelpassage en had zeer waarschijnlijk in die stad geen werk kunnen vinden. Zo nu en dan had hij contact met zijn burens zoals Jan Beekman woonachtig op nummer 4 en reiziger in tabak en de weduwe Wigmans die ernaast woonde. Enige maanden later vertrok hij op 3 maart 1890 vanuit Assen naar Amsterdam en nam, volgens het bevolkingsregister, zijn intrek in een logement. Lang was hij daar ook niet gebleven, mogelijk omdat hij in Amsterdam ook geen werk had kunnen vinden. Dan was hij gaan zwerven.

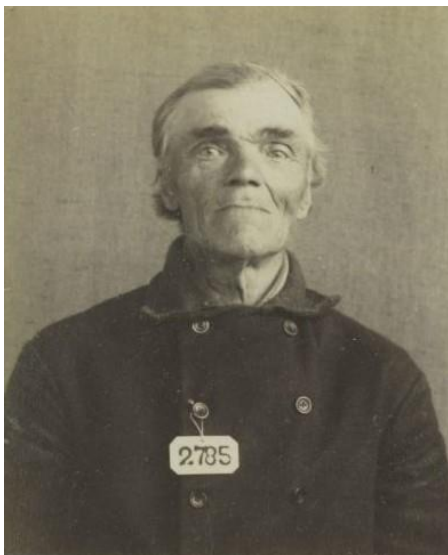
VEEMARKT TE HEERENVEEN

Donderdag den 26 Junij 1890.

Uit: Leeuwarder Courant, 18 juni 1890

Op een zekere dag in juni kwam hij in Friesland aan. Daar liep hij ene Einte Hermanus Vos tegen het lijf. Samen gingen ze lopend naar Heerenveen, waar op 26 juni een veemarkt zal worden gehouden. Dat betekende, dat heel veel mensen van overal vandaan kwamen. Mensen met geld, zodat ze daar met bedelen wat geld bij elkaar konden schrapen. Ze waren niet alleen met die gedachten. Vele landlopers/bedelaars hadden dezelfde gedachten en waren ook op weg richting Heerenveen. Daar was het bestuur van Heerenveen niet van gecharmeerd en liet zoveel mogelijk bedelaars oppakken. Onder hen ook Henricus Mokcaarts en zijn maatje de 63-jarige Einte Hermanus Vos, die op 21 of 22 juni werden opgepakt. Beiden werden op 24 juni van bedelarij in verenigd verband ten laste gelegd en verwezen naar de terechtzitting dat dezelfde dag nog plaats zal vinden.

Einte Hermanus Vos

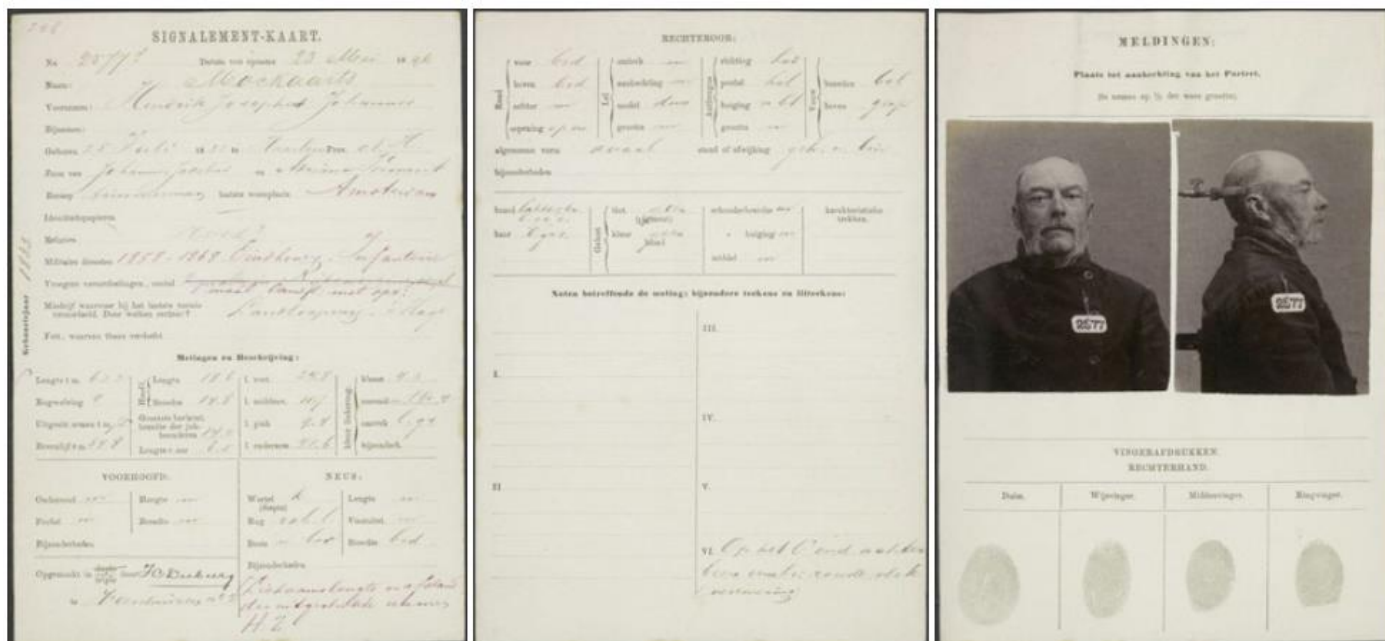
Aangezien het vonnis van de arrondissementsrechtbank van Heerenveen, rolnummer 6001, op onverklaarbare redenen in het provinciale archief Treasor te Leeuwarden niet was te vinden, ben ik er dan deels vanuit gegaan aan de gegevens die in rolnummer 6002 stonden vermeld, dat vergelijkbaar was met de veroordeling van onze vriend Henricus Mokcaarts. Bij hem zou kunnen hebben gestaan: ...is opgepakt te Heerenveen op 21 juni als bedelarij in verenigd verband. Laatst woonachtig in Amsterdam thans zonder beroep en vaste woonplaats. Het vonnis luidde, dat ook uit andere stukken wel bekend was, 12 dagen hechtenis en 3 jaar “opzending”, dat Veenhuizen zou betekenen. Henricus Mokcaarts en Einte Hermanus Vos gingen Veenhuizen nog vaker van binnen zien. Bedelen en landloperij waren volgens het wetboek van strafrecht geen misdrijven, maar overtredingen. Daarom werd een werkloze vagebond gezien als een ziekte, iemand die moest worden genezen in zijn luiheid. De verpleegden in een rijswerkinstelling moest leiden tot een straffe

arbeidsdiscipline. De verpleegden werden in Veenhuizen onder een gemeenschapsregime geplaatst. Dat wilde zeggen, dat ze gezamenlijk werkten, sliepen en recreëerden een groot verschil met de huizen van bewaring en strafgevangnissen. Er bestond dan een relatief grote bewegingsvrijheid en de ontsnappingskansen waren navenant. Toch was de opzending naar Veenhuizen geen pretje. Voor een tamelijk lichte overtreding werd een dakloze of thuisloze namelijk veroordeeld tot een langdurige vrijheidsberoving, variërend van drie maanden tot drie jaar. Een zwerver kon ná 1886 alleen door een rechterlijk vonnis worden opgezonden zoals dat heette. Sommige rechtbanken schenen al te royaal van deze mogelijkheid gebruik te hebben gemaakt. Rond 1900 scoorden de rechtbanken van 's-Hertogenbosch, 's-Gravenhage en Utrecht het hoogst.

VOLG- NUM- MER.	NAMEN EN WOONPLAATSEN VAN BEKLAAGDEN.	A A R D DER WANBEDRIJVEN.	AANMERKINGEN. <i>Datum van het vonnis en straf</i>
5998	<i>Oferant Colwold & Steenwijk</i>	<i>het opzettel en we- deruchtel vernies- ten van eenig te ander toebereid- goed</i>	<i>7 Juli 1890 een maand ge- vangenisstraf</i>
5999	<i>Jan de Vries & Noordoos</i>	<i>eenvoudige belee- diging van ambte- naren gedurende de de rechtmatige uitsloffen hunne be- diening</i>	<i>7 Juli 1890 acht dagen ge- vangenisstraf</i>
6000	<i>Theunis Lemmens & Stavoren</i>	<i>eenvoudige beleid van ambte- naren ont. 2 we- derspanningheid</i>	<i>7 Juli 1890 vijf dagen ge- vangenisstraf</i>
6001	<i>1 Nijntje Veronamus van 2 Hendrik Josephus Johannes Noe Kants gedetineerden</i>	<i>bedelarij in we- veniging opgelegd en</i>	<i>21 Juni 1890 ieder 12 dagen lichtnis en 3 ja- ren opzending</i>

Bijna twee weken later werden de veroordeelden door een speciale "geleider" per trekschuit vanaf Heerenveen naar de veertig kilometer verder gelegen Rijkswerkinrichting Veenhuizen vervoerd. Binnen in de roef was het vochtig en koud. Al vele dagen viel de regen gestaag neer op de Friese en Drentse bodem en de temperatuur kwam met veel moeite boven de vijftien graden. Het water in de vaarten stond hoog en het paard liep in een rustig tempo verder, terwijl de regen zijn lijf bleef geselen. Niet alleen Nederland ging gebukt onder stortregens en koude, maar bijna geheel Europa. Plots draaide de schuit naar links en ging de vaart op die de veroordeelden naar het gesticht voerde. Vlak voor de ingang van het Tweede Gesticht werd de trekschuit aan de kade vastgelegd. Terwijl de striemende regen nu ook de ruggen van de veroordeelden geselden liepen dezen zo vlug mogelijk naar de ingang van het gesticht. Bij aankomst was er eerst een intake dat bestond uit het noteren van lichaamskenmerken, het aanleggen van een signalementkaart en vervolgens het geven van een nummer. Na de intake werden ze eerst goed in bad gestopt om te ontsmetten van allerlei ongedierte. Voor de verpleegden een welkom geschenk nu ze hun koude lijf konden opwarmen. Daarna werden ze voorzien van gestichtskleding, die voor allen gelijk was. De verpleegden kregen een genummerd uniform uitgereikt, bestaande uit een pet, twee bruine buizen met een groene kraag, twee bruine broeken, twee katoenen of halflinnen onderbroeken, twee katoenen halsdoeken, twee katoenen zakdoeken, drie paar wollen kousen, een paar klompen en een paar draagbroekbanden of een gordel van linnen singel. Met het oog op het gure klimaat van Veenhuizen waren dan de laatste jaren eerst de buizen gevoerd. Later waren de buizen en borstrokken langer gemaakt, dan ze voorheen waren.

Daags na aankomst werden de verpleegden door de geneesheer van het gesticht onderzocht en bij een van de arbeidsdiensten ingedeeld. Jongeren en sterken kwamen vooral terecht in de landbouw of in een van de werkplaatsen. Ouderen werden geplaatst in de huishoudelijke diensten; zij kregen veelal een vertrouwensfunctie en speelden een grote rol in de sociale controle en het handhaven van tucht en orde. Op 12 juli 1890 werd Henricus Mokcaarts opgenomen in barak Veenhuizen II. Daar kreeg hij het nummer 2211 uitgereikt. Onwennig en gelaten liep hij al deze trajecten af. Hij was dan bijna 57 jaar oud. Te jong om geplaatst te worden bij de huishoudelijke diensten en te oud om in de landbouw terecht te komen. Naar alle waarschijnlijkheid had hij op de timmerwerkplaats van de Rijkswerkinrichting zijn werkzaamheden uitgeoefend. Na een viertal maanden was hij dan op 20 november eindelijk uit het bevolkingsregister van Amsterdam geschreven, terwijl hij al zeker vijf maanden niet meer in Amsterdam woonachtig was.

Precies drie jaar later werd Henricus op 12 juli 1893 op vrije voeten gesteld. Van aftrek van voorarrest had men toen nog steeds niet van gehoord. Lang zal hij niet van zijn vrijheid hebben kunnen genieten. Eind juli kwam Henricus Mokcaarts in 's-Gravenhage aan. Zonder middelen van bestaan zwierf hij door deze plaats. Op 1, 2 en 3 augustus zijn opeenvolgend door de veldwachters Caenen, Frederik Henry Cornelis Christoffel van Bunge later een populaire commissaris van politie in 's-Hertogenbosch en Willem Karel Verbaarsschott aan Henricus Mokcaarts een nachtverblijf aan het Commissariaat van politie van 's-Gravenhage verleent. Mogelijk was deze gevestigd aan de Dagelijkse Groenmarkt eerste afdeling of Nieuwe Haven tweede afdeling. Beide commissariaten van politie bevonden zich in of nabij het centrum. Die dagen was het voor de tijd van het jaar erg koud waarbij de temperatuur overdag met heel veel moeite net boven de 15 graden uitkwam. Daarbij viel er regelmatig regen. Bij deze visitaties was bij Henricus geen geld gevonden, dat te lezen was in het proces-verbaal dat toen was opgemaakt. Na een warme periode waren juist deze dagen moeilijk voor de bedelaars en landlopers om zich warm te houden. Op 8 augustus werd de beklagde Mokcaarts naar de rechtszitting verwezen. Overwegende, dat daardoor het volledige bewijs was geleverd, dat de beklagde Henricus Mokcaarts zich heeft schuldig gemaakt aan de hem ten laste gelegde feiten en deze moesten worden gekwalificeerd als landloperij. Volgens de opgave van de verdachte bleek dat hij te kunnen hebben gewerkt als timmerman. Mogelijk dat hij deze de voorgaande jaren in Veenhuizen dat beroep heeft kunnen leren. De arrondissementsrechtbank van 's-Gravenhage veroordeelde hem voor de ten laste gelegde feiten op 11 augustus tot hechtenis van één dag en bovendien tot plaatsing in een Rijkswerkinrichting voor de tijd van drie jaar.

Veenhuizen II

Weer ging hij naar Veenhuizen. De trein bracht hem en enkele andere lotgenoten, onder strenge bewaking, naar Assen. Na vele uren in de derde klas rijtuig van de trein te hebben gezeten, naderde de trein het station Assen. Toen kreeg Henricus het station van Assen na ruim drie jaar weer in het vizier. Het was een zogenaamde SS 3e klas type. Opvallend was de hoge middenrisaliet. Aan de weerszijden hiervan een korte vleugel, overgaand in

een iets terugstaande eindvleugel. De veroordeelden werden, met degene die al eerder waren aangekomen, in rijen van twee opgesteld. In een marstempo gingen ze de Stationsstraat in. Gelukkig voor de veroordeelden waren er nagenoeg geen huizen in deze straat te vinden. Lopen over de schots en scheef gelegde Belgische keien was een minder prettige ervaring. Men vervolgde de weg via Kloosterstraat, Brink en Markt, waar ze alsmaar werden nagestaard door het aanwezige volk, kwamen ze bij de Vaart aan. Daar lag ligt het schip van de Drentsche Stoombootmaatschappij aan de kade dat de veroordeelden verder naar Veenhuizen zal vervoeren. Tegen de avond legde het schip vast aan de kade bij Veenhuizen. Doodvermoeid van de reis stapten Henricus en zijn lotgenoten van het schip om verder naar het betreffende gesticht te marcheren. Henricus werd, na de nodige bekende formaliteiten, daar op 14 augustus in barak Veenhuizen I onder nummer 2577 opgenomen. Alles was hetzelfde als in barak Veenhuizen II. Ook hier bevonden hangmatten boven de eettafels waar men aan at. Ook hier werden er ongeveer tachtig mensen onder gebracht waar men sliep, werkte en at. Enige privacy was ook hier in het geheel niet aanwezig. Voor ontspanning was een bibliotheek voorhanden. Al het andere vertier zoals de krant lezen, knutselen en spelen van schaak of kaarten was ten strengste verboden. Het zou voor de verpleegden niet bevorderlijk zijn voor hun genezing. Ook in gesticht I heerste verveling zoals in gesticht II het geval was. Weer werd hij geconfronteerd met hetzelfde eetpatroon. De verpleegden kregen zondag, dinsdag en donderdag aardappelen met groeten te eten. Maandag zal er groene erwtensoep werden voorgeschoteld. Gortsoep stond woensdag en zaterdag op het menu terwijl men vrijdag stijve gort met stroop op hun borden konden opscheppen. Als men het eten al dan niet smakelijk naar binnen had gewerkt, kwam er altijd een of andere spreuk op de bodem van het bord tevoorschijn, zoals: eet met smaak, zout is beter dan goud of gedenk den armen. Of men in Veenhuizen zich rijk moest voelen met deze dis voor je neus was toch twijfelachtig. In ieder geval had men eten en onderdak dat door de gemeenschap werd betaald. Enige maanden voordat hij zou worden vrijgelaten werd hij op 23 mei 1896 overgeplaatst naar barak Veenhuizen II. Daar werd van hem een nieuwe signalementkaart gemaakt. Zoals bleek uit onderzoeken stonden er op deze signalementkaart enige foutieve vermeldingen. Voor zover bekend was hij geen weduwnaar, maar een gescheiden man. Ook heeft hij tussen 1858 en 1868 geen dienst gedaan bij de infanterie in Eindhoven. Als laatste woonplaats werd Amsterdam vermeld, waar hij sinds 20 november 1890 was uitgeschreven. In het Drents Archief bevonden meer dan 5.000 signalementkaarten van personen die in Rijksinrichting Veenhuizen hebben gezeten. Deze minutieuze registratie van de verpleegden begon in het voorjaar van 1896 en eindigde in 1901. Naast persoonlijke gegevens van de verpleegde, dat overigens niet altijd naar waarheid was opgetekend, en de reden en plaats van veroordeling, bevatte deze kaart meer gegevens. Er werden vingerafdrukken genomen, beschrijvingen van speciale kenmerken en metingen van lichaamslengte en ledematen. Tevens werden foto's genomen de face en en profil. De antropocentrische identificatie methode was in 1879 ontwikkeld door de Fransman Bertillon. Deze methode van Bertillon bestond uit een classificatie van elf metingen. Beginnend met de lichaamslengte, de breedte van het hoofd, de lente van de onderarm, de afstand tussen jukbeenderen, de lengte van de linkervoet en middelvinger en ten slotte het rechteroor. Vooral aan het oor werd een bijzondere waarde toegekend als middel tot identificatie. Kort na deze fotosessie, werd Henricus Mokcaarts op 16 augustus 1896 uit Veenhuizen ontslagen. Weer trok hij richting 's-Gravenhage waar hij eind augustus of begin september zal zijn aangekomen. Na slechte nachtrust onder een van de bruggen van 's-Gravenhage begaf Henricus zich in de vroege ochtend van zaterdag 5 september richting Dagelijkse Groenmarkt. Het regenen was gelukkig opgehouden, maar in de vroege ochtend was het nog vrij fris. De wind was ietwat aangesterkt en speelde wat met zijn beetje haar. Hij liep het Buitenhof op en passeerde het kantoor van de Hollandsche Spoorweg, dat met tegeltableau aan de gevel was aangegeven. Meteen stond Henricus in de Dagelijkse Groenmarkt waar allerlei mensen in diverse pluimage rondliepen. Om die dag wat aan eten te komen vroeg hij aan de passanten een aalmoes. Op hetzelfde tijdstip liep gemeenteveldwachter Johannes Meerlo daar ook rond. Beiden passeerden elkaar op enkele centimeters. Nadat de gemeenteveldwachter het Buitenhof had bereikt keerde deze terug waar hij vandaan was gekomen en liep hij weer richting de Grote Kerk ook wel Sint-Jacobskerk geheten. Dan zag hij in zijn linker ooghoek dat Henricus bij enkele passanten een aalmoes vroeg. Met grote stappen liep Johannes Meerlo naar Henricus Mokcaarts toe en greep hem bij zijn kraag. Terwijl hij de kraag vastgreep sloeg juist de grote klok, genaamd Jhesus uit 1541, vanuit de zeskantige Haagse Toren negen slagen. De arrondissementsrechtbank van 's-Gravenhage veroordeelde hem voor de ten

laste gelegde feiten op 11 augustus weer tot één dag hechtenis en bovendien tot plaatsing in een Rijkswerkinrichting nu voor de tijd van twee jaar en zes maanden. Weer ging er een lange treinreis richting Assen. Weer lopende over de slecht gelegde Belgische stenen in de Assense Stationsstraat, waar nu meer huizen stonden en de mensen daar nu ook al gapend keken naar de zoveelste voorbijtrekkende stoet verpleegden richting de Vaart. Op 19 september van dat jaar werd hij voor de derde keer in Veenhuizen opgenomen, nu onder nummer 2496. In ieder geval had Henricus Mokcaarts weer voor een aantal jaren onderdak en eten. Nadat Henricus Mokcaarts op 18 maart 1899 uit Veenhuizen was ontslagen, was er daarna een aantal jaren niets over hem bekend. Had hij ergens werk gevonden, of liet hij zich niet meer zo eenvoudig oppakken? In mei 1902 was hij in Utrecht aan het rondzwerven. Op dinsdag 20 mei schreef de Utrechtse veldwachter Albertus Cornelis Gottlieb een proces-verbaal uit aan Henricus Mokcaarts voor landloperij en dat hij geen geld bij zich had. Dat gebeurde juist, nadat de zon achter de wolken die dag even te voorschijn kwam. Voor de vijfde keer in zijn leven werd hij op 68-jarige leeftijd voor de rechter geleid. Om onbekende redenen bleef hij lang in voorarrest. Het vonnis van 9 juni 1902 door de arrondissementsrechtbank van Utrecht opgelegd luidde: drie dagen hechtenis en drie jaar opzending. Weer was het Veenhuizen waar hij naar toe werd getransporteerd. Met de middagtrein kwam hij met andere personen op het station van Assen aan. Weer in rijen van twee liepen ze door Assen naar de Vaart waar het schip van de Drentsche Stoombootmaatschappij weer op hem lag ligt te wachten. In Veenhuizen te zijn aangekomen was hij op 16 juni opgenomen en kreeg hij nu het nummer 6338. Aan de hand van de gegevens bij de inschrijving zou Henricus Mokcaarts weduwnaar zijn. Haatgevoelens tegenover zijn tweede vrouw Maria Jacoba van Sluijters moesten toch wel groot zijn geweest. En nog steeds vroeg de schrijver zich af wat de oorzaak zou zijn geweest. Henricus zag dat het in Veenhuizen ietwat verandert was. De hangmatten boven de eettafels waren verdwenen. Daarvoor in de plaats waren ijzeren slaapkooien gekomen, zoals ze ook in de Bijzondere Strafgedangenis te Leeuwarden (Blokhuispoort) aanwezig waren. Het ging er in Veenhuizen toch niet altijd gemoedelijk aan toe. Dat constateerde men op 25 november 1902. Bij een klein geschil tussen de verpleegde Visser en onderbaasverpleegde, de 48 jarige Johan Godfried Josephus Hief, trok de eerste persoon een mes en stak daarmee in diens hals. Een slagader werd daarbij doorgesneden en hij overleed daardoor. Deze daad gebeurde bij de ingang van het Tweede Gesticht voor de deur van het bureau van de directeur. Mogelijk door dit toeval was de Minister van Justitie, de in Baardwijk geboren Johannes Alouisius Loeff, in Veenhuizen op bezoek geweest. Aan de procureur-generaal zond hij op 6 december van hetzelfde jaar een volgende circulaire. Bij een onlangs door mij aan de Rijks-werkinrichtingen te Veenhuizen gebracht bezoek heb ik aldaar aangetroffen vooreerst ver-scheidene verpleegden, die ten gevolge van hoogen ouderdom, groote lichaamszwakte, gekrenkte of verminderde geestvermogen, ernstige chronische kwalen of gebreken, gedurende hun geheele straftijd in het hospitaal moesten worden verzorgd en tot geenerlei werk, welk dan ook, in staat waren, en voorts tal van verpleegden, die tengevolge van algemeene fysieke gebrekkigheid, gebrekkige of ziekelijke psychische gesteldheid, bepaalde kwalen in meer of minder ernstige mate hulpbehoevend waren en met eene of andere handen-bezigheid onledig moesten worden gehouden. Het zal u met mij niet twijfelachtig voorkomen dat de straf van opzending naar eene rijkswerkinrichting niet tegen dergelijke personen kan zijn bedreigd, dat de Rijkswerkinrichtingen niet tot opname van dergelijke personen zijn bestemd en dat het verblijf aldaar op dergelijke personen niet de beoogde uitwerking kan hebben. Het is daarom dat ik uwe tusschenkomst inroep om aan de betrokken ambtenaren van het Openbaar Ministerie mijne bovenvermelde bevinding mede te deelen en naar aanleiding daarvan de uitnoodiging te richten, door gezet onderzoek vooraf en nauwkeurige voorlichting der betrokken rechterlijke autoriteiten ter terechtzitting, zooveel in hun vermogen ligt, de opzending van dergelijke individuen is verhoeden. Toepassing van een strenge interpretatie van het begrip “tot werken in staat” en van de voorschriften... Aangezien Henricus Josephus Johannes Mokcaarts toen ook al de 70-jarige leeftijd naderde was de vraag ook rechtvaardig of hij bij deze groep mensen behoorde. Volgens de stukken uit Veenhuizen was zijn gedrag in het “gesticht” altijd goed geweest. Dat zou er op kunnen duiden dat hij toch in staat was om de nodige werkzaamheden uit te voeren. Mogelijk als leider van een groep verpleegden. Op 16 juni 1905 mocht hij Veenhuizen verlaten en werd hij naar Zwolle overgebracht. Hij had de poorten van Veenhuizen nu voor zichzelf definitief gesloten.

Bijlage Stamboom Mokcaarts

IV JOHANNIS (JAN) MOKCAARTS (MOKKARDS, MOKKAARTS, MOKKART), afkomstig van Haarlem; overleden Haarlem 23 september 1807**; huwde (1) Haarlem 20 mei 1770* MARIA STRIJBOS, afkomstig van Haarlem, begraafing aangegeven Haarlem 5 mei 1789**

Uit deze relatie:

1 Hendrik Josephus Mokcaarts, gedoopt RK Haarlem 19 maart 1771 (zie V-a)

2 Maria Mokkaart, gedoopt RK Haarlem (De Heemskinderen) 1 april 1773*; overleden 's-Gravenhage 3 juni 1822 om 18:30 uur*; huwde Arnoldus van Rijn, gedoopt 's-Gravenhage 31 augustus 1779 (zoon van Arnoldus van Rijn en Adriana van Eden)

3 Anna Mokkaart, gedoopt RK Haarlem (De Heemskinderen) 9 september 1775*

4 Johanna Mokkaart, gedoopt RK Haarlem (De Heemskinderen) 30 september 1777*

5 Anna Mokkaart, gedoopt RK Haarlem (De Heemskinderen) ?? maart 1780*

6 Helena Mokkaart, gedoopt RK Haarlem (De Heemskinderen) 17 februari 1784*

7 Joanna Mokkaart (Mokkaart, Mockaars), gedoopt RK Haarlem (De Heemskinderen) 3 september 1785*; dienstmaagd; overleden 's-Gravenhage 13 oktober 1861 om 6:00 uur*; huwde 's-Gravenhage 18 september 1816* Bartholomeus Carel Biggendorp, geboren 's-Gravenhage 28 april 1793** (zoon van Bartholomeus Biggendorp en Alida van Attenhoven), geweermaker en behanger en winkelier, overleden 's-Gravenhage 18 mei 1823 om 15:00 uur* Huwde (2) Haarlem 11 november 1792* CATHARINA (KAATJE) HOUTAPPEL, geboren Haarlem ongeveer 1766, overleden Haarlem 27 maart 1813 om 7:00 uur*

8 Joannes Mokkaarts, gedoopt Haarlem (De Heemskinderen) 4 juni 1795*; koopman; ongehuwd; overleden Haarlem 31 oktober 1859 om 22:00 uur*

9 Antonie Hendrikus Mokkaarts, gedoopt RK Haarlem (De Heemskinderen) 16 april 1798*; timmerman; overleden Haarlem 22 februari 1862 om 15:00 uur*; huwde Haarlem 31 december 1823 Pieternelletje Hoogendorp, gedoopt RK Haarlem (Begijn hof) 25 september 1794* (dochter van Pieter Hoogendorp en Antje van Slobbe), naaister, overleden Haarlem 8 mei 1879 om 17:00 uur*

10 Catharina Elizabeth Mokcaarts (Mockart, Mockard), gedoopt RK Haarlem (De Heemskinderen) 19 april 1805*; naaister en winkelierster; overleden Haarlem 12 december 1872 om 14:00 uur*; huwde (1) Haarlem 28 april 1830; Johannes Boot, gedoopt RK Amersfoort 1 oktober 1804* (zoon van Cornelis Boot en Alida Brinkman), kleermaker, overleden Haarlem 5 februari 1834 om 1:00 uur*

Huwde (2) Haarlem 27 mei 1835 Cornelis van Roode (Rooden), gedoopt RK Haarlem (Sint Bavo) 9 april 1806* (zoon van Maarten van Roode en Neeltje Schreur), scheepsmaker en sloopstimmerman, overleden Haarlem 31 augustus 1899 om 17:30 uur*

Uit deze relatie:

a Geertruida Elizabeth van Roode, geboren Haarlem 1 maart 1836 om 13:00 uur*; overleden Haarlem 7 april 1840 om 11:30 uur*

b Catharina Wilhelmina van Roode, geboren Haarlem ongeveer 1837; winkelster; overleden Haarlem 17 april 1921 om 5:00 uur*; huwde Haarlem 3 oktober 1877* Jacobus Thuis geboren Nieuwer-Amstel ongeveer 1841 (zoon van Hendrik Thuis en Neeltje Verbraak), winkelbediende, overleden Haarlem 16 juni 1908 om 1:00 uur*

c Anthonie Martinus van Roode, geboren ongeveer 1840; overleden Haarlem 25 augustus 1841 om 6:00 uur*

d Johanna Catharina van Roode, geboren Haarlem ongeveer 1842; overleden Haarlem 24 oktober 1876 om 6:00 uur*; huwde Haarlem 14 december 1870* Jacobus Thuis, geboren Nieuwer-Amstel ongeveer 1841 (zoon van Hendrik Thuis en Neeltje Verbraak), winkelbediende, overleden Haarlem 16 juni 1908 om 1:00 uur*

e Wilhelmus Hendrikus van Roode, geboren Haarlem 18 december 1843; overleden Haarlem 30 maart 1844 om 11:30 uur*

f Cornelia Bartha van Roode, geboren Haarlem ongeveer 1844; overleden Haarlem 24 december 1850 om 6:00 uur*

g Sebastiaan Johannes van Roode, geboren Haarlem ongeveer 1847; schoenmaker; huwde (1) Amsterdam 28 april 1875 Carolina Frederika Jelders, geboren Amsterdam ongeveer 1837 (dochter van Gerrit Jelders en Henrica Euphemia Roeling), naaister; huwde (2) Amsterdam 23 mei 1894 Johanna Paulina Krick, geboren Amsterdam ongeveer 1857 (dochter van Joseph Johan Ludwig Krick en Catharina Maria Haarman)

** Bron: Huwelijksbijlagen, 's-Gravenhage 1816, nummer 140

V HENDRIK JOSEPHUS MOKCAARTS (MOKKART), gedoopt RK Haarlem (De Heemskinderen) 19 maart 1771* (getuigen: Pieter Strijbos en Alida van den Bosch); kapper; overleden Haarlem 14 januari 1840 om 16:00 uur*; huwde FEMMETJE OOSTHUIZEN, geboren Zwolle ?? december 1767 (dochter van Jacob Oosthuizen en Janina Grooten), overleden Haarlem 16 april 1854 om 21:00 uur*

Uit deze relatie:

1 Johannes Jacobus Mokcaarts, geboren Haarlem 27 juli 1800 (zie VI)

2 Johanna Catharina Mokcaarts, geboren Haarlem 10 maart 1803**; overleden Haarlem 28 november 1841 om 7:00 uur*; huwde Haarlem 19 april 1839* Pieter Jacobus Daams, gedoopt Schiedam 30 juni 1782 (zoon van Johannes Daams en Alida van Tol en weduwnaar van Maria van Donselaar), horlogemaker, overleden Haarlem 28 oktober 1840 om 10:00 uur*

VI JOHANNES JACOBUS MOKCAARTS, geboren Haarlem 27 juli 1800* en gedoopt NG Haarlem 30 juli 1800*; kapper en tapper; overleden Haarlem 7 mei 1838 om 18:00 uur*; huwde Haarlem 30 januari 1833* ADRIANA VERNOUT, geboren Haarlem 12 maart 1797* en gedoopt NG Haarlem 19 maart 1797* (dochter van Arend Vernout en Steventje van Dam en weduwe van Ernst Adolf Ferdinand Wenzel en Michael Hendrik Lem), tapster, overleden Haarlem 13 mei 1885 om 11:00 uur*

Uit deze relatie:

1 Henricus Josephus Johannes Mokcaarts, geboren Haarlem 25 juli 1833 (zie VII)

VII HENRICUS JOSEPHUS JOHANNES MOKCAARTS, geboren Haarlem 25 juli 1833 om 10:00 uur*; tabakswinkelier en militair en marechaussee; overleden Amsterdam 15 februari 1914 om 7:30 uur*; huwde (1) Haarlem 26 oktober 1853* PETRONELLA WILHELMINA BLANSERT, geboren Haarlem 27 juli 1835 om 22:00 uur* (dochter van Hendrik

Blansert en Magdalena Maria Hols), overleden Haarlem 5 oktober 1854 om 11:00 uur* Uit deze relatie: 1 Femmina Johanna Mokcaarts, geboren Haarlem 26 juli 1854 om 15:00 uur*; overleden Haarlem 16 november 1855 om 19:00 uur* Huwde (2) Haarlem 9 juli 1856* MARIA JACOBA VAN SLUIJTERS, geboren Haarlem 29 oktober 1831 om 20:00 uur* (dochter van Cornelis van Sluijters en Maria Sabelis), winkelierster en dienstbode, overleden Haarlem 11 september 1912 om 20:00 uur*; huwelijk ontbonden Haarlem 10 juni 1862

Bronnen Archieven

Brabants Historisch Informatie Centrum ('s-Hertogenbosch) - Gevangenen 's Bosch, toegangsnr. 266, fiche 1 en inv.nr. 273, fiche 2 -

Geheime Register van Ontslagen gevangenen, 8e jaargang, 's-Gravenhage 1889, nr. 963 met foto op fiche

- Gerechtshof 's-Hertogenbosch 1838-1930, toegangsnr. 22, inv.nr. 96, nr. 3432
- Gerechtshof 's-Hertogenbosch 1838-1930, toegangsnr. 22, inv.nr. 99, rolnummer 77
- Kantongerecht Helmond (1839-1930), toegangsnr. 34, inv.nr. 25, rolnummer 18
- Kantongerecht Helmond (1839-1930), toegangsnr. 34, inv.nr. 25, rolnummer 44
- Kantongerecht Helmond (1839-1930), toegangsnr. 34, inv.nr. 25, rolnummer 46
- Kantongerecht Helmond (1839-1930), toegangsnr. 34, inv.nr. 25, rolnummer 86
- Kantongerecht Helmond (1839-1930), toegangsnr. 34, inv.nr. 25, rolnummer 110
- Kantongerecht Helmond (1839-1930), toegangsnr. 34, inv.nr. 25, rolnummer 115
- Kantongerecht Helmond (1839-1930), toegangsnr. 34, inv.nr. 25, rolnummer 126/127
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 22, rolnummer 98
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 22, rolnummer 110
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 22, rolnummer 111
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 22, rolnummer 114
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 22, rolnummer 115
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 22, rolnummer 116
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 22, rolnummer 134
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 22, rolnummer 139
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 23, rolnummer 141
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 23, rolnummer 151
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 23, rolnummer 171
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 23, rolnummer 172
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 23, rolnummer 173
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 23, rolnummer 178
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 23, rolnummer 181
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 23, rolnummer 182
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 24, rolnummer 12
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 24, rolnummer 36
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 24, rolnummer 48
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 24, rolnummer 49
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 24, rolnummer 53
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 24, rolnummer 54
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 24, rolnummer 65
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 24, rolnummer 69
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 25, rolnummer 89
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 25, rolnummer 98
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 25, rolnummer 105
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 25, rolnummer 117
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 25, rolnummer 129
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 25, rolnummer 140
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 25, rolnummer 141
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 25, rolnummer 142
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 25, rolnummer 149
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 26, rolnummer 151
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 26, rolnummer 154
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 26, rolnummer 170
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 26, rolnummer 186
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 26, rolnummer 187
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 26, rolnummer 189
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 26, rolnummer 190
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 26, rolnummer 191
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 26, rolnummer 192
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 26, rolnummer 193
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 26, rolnummer 194
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 26, rolnummer 195
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 26, rolnummer 206
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 26, rolnummer 210
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 26, rolnummer 211
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 26, rolnummer 214
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 27, rolnummer 1
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 27, rolnummer 5
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 27, rolnummer 6

- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 30, rolnummer 80 proces-verbaal
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 30, rolnummer 81 proces-verbaal
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 30, rolnummer 82 proces-verbaal
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 30, rolnummer 83 proces-verbaal
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 30, rolnummer 84 proces-verbaal
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 30, rolnummer 85 proces-verbaal
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 30, rolnummer 87 proces-verbaal
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 30, rolnummer 89 proces-verbaal
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 30, rolnummer 94 proces-verbaal
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 30, rolnummer 95 proces-verbaal
- Kantongerecht Waalwijk (1838-1933), toegangsnr. 43, inv.nr. 30, rolnummer 99 proces-verbaal

Brabants Historisch Informatie Centrum ('s-Hertogenbosch) (voormalig Gemeentearchief Boxtel)

- Oude Pleisterplaatsen en herbergen in Boxtel Drents Archief (Assen)
- Bevolkingsregister Assen 1890-1900, deel 7, blad 176.
- Burgerlijke Stand Veenhuizen (Norg): overlijden
 - Veenhuizen/Ommerschans, inv.nr. 324, fiche 220 (Veenhuizen II, nr. 2211)
 - Veenhuizen/Ommerschans, inv.nr. 327, fiche 259 (Veenhuizen I, nr. 2577)
 - Veenhuizen/Ommerschans, inv.nr. 494, fiche 1075 (Veenhuizen I, nr. 2577)
- Internet: signalementkaart Veenhuizen/Ommerschans met foto's (Veenhuizen II, nr. 2577)
- Veenhuizen/Ommerschans, inv.nr. 494, fiche 1074 (Veenhuizen II, nr. 2496)
- Veenhuizen/Ommerschans, toegangsnr. 0137.01, inv.nr. 510, nr. 6338 Gemeentearchief Gemert-Bakel - Bevolkingsregisters Gemeentearchief 's-Gravenhage
 - Burgerlijke Stand 's-Gravenhage, huwelijksbijlagen 1816, nummer 140 Nationaal Archief ('s-Gravenhage), - Inventaris van het archief van het Kabinet des Konings, (1814) 1841-1897, toegangsnr. 2.02.04, inv.nr. 1840 nr. 16 (26 april 1870),
 - Inventaris van het archief van het Kabinet des Konings, (1814) 1841-1897, toegangsnr. 2.02.04, inv.nr. 2327 nr. 12 (6 juni 1879)
 - Inventaris van het archief van het Kabinet des Konings, (1814) 1841-1897, toegangsnr. 2.02.04, inv.nr. 2493 nr. 19 (21 maart 1882)
 - Inventaris het archief van de arrondissementsrechtbank 's-Gravenhage, toegangsnr. 3.03.15.01; inv.nr. 34 (1892 aug. 24 - 1893 okt. 30, rolrs. 7834-9873)
 - Inventaris het archief van de arrondissementsrechtbank 's-Gravenhage, toegangsnr. 3.03.15.01; inv.nr. 37 (1896 feb. 3 - 1897 jan. 12, rolrs. 13216-14652)
 - Inventaris het archief van de arrondissementsrechtbank 's-Gravenhage, toegangsnr. 3.03.15.01; inv.nr. 311 (rolnr. 9528 en vonnisnummer 1093)
 - Inventaris het archief van de arrondissementsrechtbank 's-Gravenhage, toegangsnr. 3.03.15.01; inv.nr. 341 (rolnr. 14088 en vonnisnummer 989)
 - Stamboeken marechaussee, toegangsnr. 2.13.09, inv.nr. 1418 (nummer 713)
 - Stamboeken 7de Regiment Infanterie, toegangsnr. 2.13.09, inv.nr. 1072 (nummer 47843)

Noordhollands Archief (Haarlem)

- Arrondissementsrechtbank Haarlem, toegangsnr. 452, inv.nr. 507, nr. 16
- Arrondissementsrechtbank Haarlem, toegangsnr. 452, inv.nr. 707 (echtscheidingen)
- Bevolkingsregister Haarlem 1850-1860, fiche wijk 1, pagina 66
- Bevolkingsregister Haarlem 1850-1860, fiche wijk 2, pagina 1024
- Bevolkingsregister Haarlem 1850-1860, fiche wijk 3, pagina 695
- Bevolkingsregister Haarlem 1850-1860, fiche wijk 3, pagina 702
- Bevolkingsregister Haarlem 1860-1900, fiche M, pagina 728
- Bevolkingsregister Haarlem 1860-1900, fiche V, pagina 483
- Bevolkingsregister Haarlem dienstbodes en knechten 1860-1865 L-Z, fiche 226
- Burgerlijke Stand Haarlem: geboorte, huwelijk, echtscheiding en overlijden
- Burgerlijke Stand Haarlem, huwelijksbijlagen 1853, nummer 169
- Burgerlijke Stand Haarlem, huwelijksbijlagen 1856, nummer 113
- Burgerlijke Stand Velsen: huwelijken - Volkstelling Haarlem 1829, fiche wijk 2, pagina 141
- Volkstelling Haarlem 1839, fiche wijk 1, pagina 16 Regionaal Archief Markiezenhof (Bergen op Zoom)
- Bevolkingsregister Steenberg, 1862-1874 (wijk B), pagina 326 Regionaal Archief Tilburg
- Burgerlijke Stand Oisterwijk, overlijden Regionaal Archief Zutphen
- Bevolkingsregister Wijk D (nrs. 126-228c) 1842-1861 Zutphen, toegangsnr. 0308, inv.nr. 008, p. 35
- Notaris Willem Jan Putman Cramer, 1856, toegangsnr. 349, inv.nr. 282, aktenummer 1920 (1 juli 1856) Regionaal Historisch Centrum (Eindhoven)
- Bevolkingsregister, 'Grote Berg' fiche 11, nr. 6 Stadsarchief Amsterdam
- Archief van het Armenhuis. "Stamboek" Register van ingekomen mannen en vrouwen met vermelding van uitgebreide personalia, toegangsnr. 348, inv.nr. 73, folio 3206
- Archief van het Armenhuis. "Dagelijkse afwisseling van de bevolking". Register van ingekomen, uitgeschreven of overleden bewoners, op naam, met hun stamboeknummer, toegangsnr. 348, inv.nr. 76 - Bevolkingsregister 1864 SS 25-42
- Burgerlijke Stand Amsterdam: overlijden
- Fiche logementen, 1874-1892, onder M
- Fiche gestichten, 1893-1939, nr. 7, pagina 79 Stadsarchief Breda
- Burgerlijke Stand, geboorten en overlijden Stadsarchief 's-Hertogenbosch
- Adresboekje van 's-Hertogenbosch uit 1869 - Burgerlijke Stand, geboorten

- Bevolkingsregisters - Inkomende personen 1854-1861 (S) en 1862-1863 (M)
 - Vertrekkende personen 1854-1861 (S) en 1862-1863 (M) Streekarchief Langstraat Heusden en Altena (Heusden) (voormalig Gemeentearchief Waalwijk)
 - Bevolkingsregisters
 - Burgerlijke Stand Waalwijk, overlijden
 - NAW 49, Bestekken en aanbestedingen van gemeentewerken 1846-1860, marechausseekazerne 1856 Tresoar (Leeuwarden)
 - Arrondissementsrechtbank Heerenveen, toegangsnummer 18-01, inv.nr. 107 (rolnr. 1766)
 - Arrondissementsrechtbank Heerenveen, toegangsnummer 18-01, inv.nr. 115 (rolnr. 6001)
 - Arrondissementsrechtbank Heerenveen, toegangsnummer 18-01, inv.nr. 229 (rolnr. 6001)
 - Burgerlijke stand Terschelling, huwelijken 1855
 - Inschrijvingsregisters van de strafgevangenis Leeuwarden, toegangsnummer 50-01, inv.nr. 1016, volgnr. 4380 Utrechts Archief (Utrecht)
 - Arrondissementsrechtbank Utrecht, toegangsnummer 382, inv.nr. 27 (1901-16/09/1905)
 - Arrondissementsrechtbank Utrecht, toegangsnummer 382, inv.nr. 49 (304-705)
- Bibliotheken
- Koninklijke Bibliotheek ('s-Gravenhage)
- Grootboek der gewone pensioenen 1871, bijlagen staatsbegroting voor het dienstjaar 1871, pagina 8
- Bibliotheek Haarlem
- Opregte Haarlemsche Courant, fiches

KRANTEN

- Algemeen Handelsblad, 2 juli 1856 (ondertrouw advertentie)
- Algemeen Handelsblad, 18 februari 1870
- Algemeen Handelsblad, 18 februari 1914 (familieberichten, overlijden)
- Amersfoortse Courant, 21 december 1869
- Amersfoortse Courant, 28 december 1869
- Arnhemsche Courant, 4 september 1869
- Bredasche Courant, 5 september 1869
- Bredasche Courant, 26 december 1869
- Bredasche Courant, 30 december 1869
- Bredasche Courant, 24 februari 1870
- Bredasche Courant, 17 maart 1870
- Bredasche Courant, 8 mei 1870
- Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage, 5 september 1869
- Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage, 25 december 1869
- Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage, 28 december 1869
- De Tijd, godsdienstig-staatkundig dagblad, 4 september 1869
- De Tijd, godsdienstig-staatkundig dagblad, 25 december 1869
- De Tijd, godsdienstig-staatkundig dagblad, 29 december 1869
- De Tijd, godsdienstig-staatkundig dagblad, 10 maart 1870
- De Tijd, godsdienstig-staatkundig dagblad, 17 maart 1870
- De Tijd, godsdienstig-staatkundig dagblad, 17 februari 1914
- Dordrechtsche Courant, 4 mei 1870
- Goessche Courant, 31 december 1869
- Haarlems Dagblad, 13 september 1912 (overlijden advertentie)
- Haarlems Weekblad, 27 augustus 1854 (advertentie "Spaansche Wapen")
- Haarlems Weekblad, 19 februari 1859 (advertentie "Spaansche Wapen")
- Heldersche en Nieuwedieper Courant, 5 september 1869
- Heldersche en Nieuwedieper Courant, 15 december 1869
- Heldersche en Nieuwedieper Courant, 26 december 1869
- Heldersche en Nieuwedieper Courant, 18 maart 1870
- Heldersche en Nieuwedieper Courant, 6 mei 1870
- Kanton Weert, 8 mei 1870
- Leeuwarder Courant, 18 juni 1870
- Leeuwarder Courant, 21 maart 1874
- Leidsch Dagblad, 18 februari 1870
- Leidsch Dagblad, 4 mei 1870
- Leydse Courant, 28 december 1869
- Leydse Courant, 4 mei 1870
- Middelburgsche Courant, 28 december 1869
- Nieuwe Rotterdamsche Courant, 25 december 1869
- Noord-Brabanter, 2 september 1869
- Noord-Brabanter, 3 september 1869
- Noord-Brabanter, 4 december 1869
- Noord-Brabanter, 11 december 1869
- Noord-Brabanter, 17 december 1869
- Noord-Brabanter, 23 december 1869
- Noord-Brabanter, 30 december 1869
- Opregte Haarlemsche Courant, 12 juli 1821
- Opregte Haarlemsche Courant, 8 november 1831
- Opregte Haarlemsche Courant, 12 november 1831

- Opregte Haarlemsche Courant, 8 mei 1838 (overlijden advertentie)
- Opregte Haarlemsche Courant, 23 april 1839 (huwelijksadvertentie)
- Opregte Haarlemsche Courant, 21 januari 1840 (overlijden advertentie)
- Opregte Haarlemsche Courant, 5 november 1840 (overlijden advertentie)
- Opregte Haarlemsche Courant, 30 november 1841 (overlijden advertentie)
- Opregte Haarlemsche Courant, 2 december 1841 (overlijden advertentie)
- Opregte Haarlemsche Courant, 4 december 1841 (overlijden advertentie)
- Opregte Haarlemsche Courant, 18 juni 1842 (overlijden advertentie)
- Opregte Haarlemsche Courant, 4 november 1853 (advertentie modes)
- Opregte Haarlemsche Courant, 19 april 1854 (advertentie modes)
- Opregte Haarlemsche Courant, 20 april 1854 (overlijden advertentie)
- Opregte Haarlemsche Courant, 21 april 1854 (overlijden advertentie)
- Opregte Haarlemsche Courant, 22 april 1854 (advertentie modes)
- Opregte Haarlemsche Courant, 29 april 1854 (dankbetuiging)
- Opregte Haarlemsche Courant, 31 juli 1854 (geboorte advertentie)
- Opregte Haarlemsche Courant, 1 augustus 1854 (geboorte advertentie)
- Opregte Haarlemsche Courant, 9 oktober 1854 (overlijden advertentie)
- Opregte Haarlemsche Courant, 10 oktober 1854 (overlijden advertentie)
- Opregte Haarlemsche Courant, 13 oktober 1854 (dankbetuiging)
- Opregte Haarlemsche Courant, 16 oktober 1854 (advertentie te koop)
- Opregte Haarlemsche Courant, 21 oktober 1854 (advertentie te koop)
- Opregte Haarlemsche Courant, 7 november 1854 (advertentie te koop)
- Opregte Haarlemsche Courant, 27 november 1854 (advertentie finale uitverkoop)
- Opregte Haarlemsche Courant, 30 november 1854 (advertentie finale uitverkoop)
- Opregte Haarlemsche Courant, 21 november 1855 (overlijden advertentie)
- Opregte Haarlemsche Courant, 22 november 1855 (overlijden advertentie)
- Opregte Haarlemsche Courant, 1 juli 1856 (ondertrouw advertentie)
- Opregte Haarlemsche Courant, 31 juli 1856
- Opregte Haarlemsche Courant, 29 augustus 1856
- Opregte Haarlemsche Courant, 17 september 1856
- Opregte Haarlemsche Courant, 26 januari 1857
- Opregte Haarlemsche Courant, 10 maart 1857
- Opregte Haarlemsche Courant, 30 april 1857
- Opregte Haarlemsche Courant, 31 juli 1862
- Opregte Haarlemsche Courant, 1 september 1862
- Opregte Haarlemsche Courant, 2 oktober 1862
- Opregte Haarlemsche Courant, 4 september 1869
- Opregte Haarlemsche Courant, 30 december 1869
- Provinciale Noord-brabantsche en 's-Hertogenbossche Courant, 7 september 1869
- Provinciale Noord-brabantsche en 's-Hertogenbossche Courant, 17 december 1869
- Provinciale Noord-brabantsche en 's-Hertogenbossche Courant, 24 december 1869
- Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 6 september 1869
- Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 15 december 1869
- Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 20 december 1869
- Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 28 december 1869
- Schager Courant, 16 september 1869
- Tilburg-sche Courant, 4 september 1869
- Tilburg-sche Courant, 25 december 1869
- Utrechtsch provinciaal en stedelijk dagblad: algemeen advertentieblad, 13 december 1869
- Utrechtsch provinciaal en stedelijk dagblad: algemeen advertentieblad, 31 december 1869
- Zierikzeesche Nieuws-bode, 9 september 1869
- Zierik-zeesche Nieuws-bode, 30 december 1869

PUBLICATIES

Graaff, Klaas de

- Een vroege maar verjaarde stalking, in: Metro 1 september 1999
- De doodstraf is een gebaar van onmacht, in: Metro 10 juli 2000
- Moorddadig Brabant, Eindhoven 2000, pagina's 136-138
- Branden in Brabant, Den Dungen 2009, pagina's 231-232

Grim, J.

- Personeel Koninklijke Mare-chaussee 1814-1940, Buren 1997

Jansen, Suzanna - Het pauperparadijs (een familiegeschiedenis), Amsterdam 2008

Maas, C. - De postgeschiedenis van Waalwijk, Baardwijk en Besoijen, Waalwijk 1972

Oss, Jeroen van - De lange weg naar een nieuw raadhuis 1824-1854 en verder, in: De Klopkei, jrg. 10, nr. 1, pagina 31
 Ruller, Sibbo van - Genade voor recht: gratieverlening aan ter dood veroordeelden in Nederland 1806-1870, Amsterdam 1987

MUSEA

Museum Blokhuispoort, Leeuwarden

Marechausseemuseum, Buren

Landelijk Gevangenis­museum Veenhuizen, Noordenveld

AUTEUR

Marius van Loon © 15 februari 2014

Marius van Loon - Gorinchem 13 januari 2012 Overleden op 28 aug 2014

"Geniet van het leven morgen kan het voorbij zijn"

Hendricus Jacobus Jut (Kop van Jut)

Hendricus Jacobus Jut was een 19e eeuwse moordenaar uit Den Haag. Jut werd in 1851 te Den Haag geboren als buitenechtelijk kind van Maria Geertruida Jut. Na wegens "lichaamsgebreken" uit militaire dienst te zijn ontslagen ging hij in zijn geboortestad als kelner werken. Daar kwam hij de 23-jarige Christina Goedvolk tegen, die in 1872 korte tijd als dienstbode bij de rijke weduwe M.Th. van der Kouwen-ten Cate werkte. Uit angst voor een lynchpartij werd hij overgebracht naar een gevangenis in Leeuwarden, waar hij twee jaar later overleed.

Henricus Jacobus Jut. (Den Haag, 19 juli 1851 - Leeuwarden, 12 juni 1878) was een negentiende-eeuwse moordenaar uit Den Haag. Jut werd in 1851 te Den Haag geboren als buitenechtelijk kind van Maria Geertruida Jut. Na wegens "lichaamsgebreken" uit militaire dienst te zijn ontslagen ging hij in zijn geboortestad als kelner werken. Daar kwam hij de 23-jarige Christina Goedvolk tegen, die in 1872 korte tijd als dienstbode bij de rijke weduwe M.Th. van der Kouwen-ten Cate werkte.

Inschrijving inkomstenboek van de strafgevangenis Leeuwarden. 6 mei 1876

Jut, die ook wegens Christina's zwangerschap geldproblemen had, herinnerde zich later de rijke weduwe en leende van zijn moeder tien gulden. Die gebruikte hij om twee pistolen en een dolk aan te schaffen. Op 13 december 1872 toog hij samen met Christina naar het huis van Van der

Kouwen aan de [Bocht van Guinea](#) te Den Haag en stak zowel Van der Kouwen als haar nieuwe dienstbode Leentje Beelo dood. Dagenlang was Den Haag in rep en roer. Jut en Goedvolk maakten enige omzwervingen naar New York en Zuid-Afrika, maar keerden al snel weer terug naar Nederland. Ze vestigden zich in Rotterdam, waar Hendrik een koffiehuis kocht. In april 1875 praatte hij zijn mond voorbij tegen een zekere Jan Roelfs en al snel werden hij en zijn vrouw gearresteerd. Christina werd wegens diefstal veroordeeld tot twaalf jaar tuchthuis. Jut, bijgestaan door Mr. Pieter Cort van der Linden, kreeg levenslang voor dubbele moord. Uit angst voor een lynchpartij - veel mensen wensten de zojuist in Nederland afgeschafte doodstraf voor Jut - werd hij overgebracht naar een gevangenis in Leeuwarden, waar hij twee jaar later overleed. Een kermisuitbater maakte de volkswoede te gelde door een attractie waarop mensen met mokerslagen hun woede konden afreageren Kop van Jut te noemen. Daardoor ontstond de uitdrukking: "de kop van Jut zijn", het moeten ontgelden, de zondebok zijn. Het échte hoofd van Jut werd na zijn dood op sterk water gezet en is jarenlang te zien geweest in het anatomisch museum; 'het Kabinet van Camper' van de Rijksuniversiteit Groningen. De fles waar zijn hoofd in werd bewaard schijnt echter te zijn gaan lekken en het hoofd is verloren gegaan. Het enige wat vandaag nog resteert is een gipsen afgietsel van het hoofd. Kop van Jut is een bekende kermisattractie. Het toestel bestaat uit een hefboom waarvan het uiteinde door een sterke veer omhoog wordt gehouden. Door er met een hamer op te slaan, wordt de veer ingedrukt en komt het andere uiteinde van de hefboom omhoog. Daarop ligt een gewichtje dat omhoog wordt geschoten en langs een rail omhoog glijdt. Slaat men hard genoeg, dan komt het gewichtje tot bovenaan en slaat het tegen een bel aan. De attractie ontstond in het einde van de negentiende eeuw. In die tijd werd het nieuws beheerst door Hendrik Jut, die een rijke weduwe en haar dienstmeid had vermoord en zich daarmee bij de bevolking niet geliefd had gemaakt.

De pijpenkop van Jut

De pijpenkop van Jut door P.K. Smiesing

Door P.K. Smiesing Artikel uit PKN 23, 1983, p. 68 t/m 69.

Aanvulling op de "pijpekop" van Jut. Door Theo Bottelier Artikel uit PKN 104, 2004, p. 1572 t/m 1574.

In het PKN-nummer van maart 1980 deed ik een oproep aan de collegaverzamelaars om uit te kijken naar de bijzondere pijp van de Goudse pijpenfabrikant G.J. Wagenaar. De aanleiding was een advertentie in het "Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad", nr.297 van het jaar 1875. Voor leden, die mogelijk niet in het bezit zijn van de betreffende PKN-aflevering volgt nog

even de advertentie. 'Als een staaltje van kurieuze speculatie medegedeeld dat de pijpenfabrikant G.J. Wagenaar Wz. op de Raam te Gouda, Goudsche pijpen verkoopt met de portretten van de vermoorde mevrouw van den Kouwen en hare dienstbode H. Beelo'. De dader Hendrik Jut werd nog het meest bekend door een bepaalde krachtmachine op de kermissen die in gebruik is gekomen onder de verse herinnering aan de moord op 13 december 1872. Dit voorjaar kreeg ik een telefoontje van Joël van de Rhoer.

Bij het graven in de bagger, afkomstig uit de slotgracht van een kasteeltje, vond hij zo'n pijp. Eerst bracht hij de portretten op de pijpenkop in verband met de geschiedenis van het kasteel. Totdat hij bladerend in de oude PKN-nummers de oplossing vond. De pijp heeft een gestroomlijnde kop met ronde bodem. De kop heeft een lichte helling naar achteren onder een hoek ten opzichte van de steel van 120° en is zelfs enigszins eivormig. De maten van de kop zijn: hoogte 47 mm, breedte 29 mm en de doorsnee van de mond meet 23,5 mm. De naden zijn weggewerkt en vertonen een streepjesmotief. Op het portret op de linkerzijde zien we een oudere dame getooid met een muts versierd met linten. Volgens het opschrift op de linker steelzijde stelt deze afbeelding mevr. v.d. Kouwen voor. Het portret op de andere zijde toond een jongere dame. Op de steel lezen we H. Beelo. Aardig is vooral dat dit oude krantenbericht een mogelijkheid blijkt tot dateren van deze pijp. De dienstbode Helena Beelo en Mevrouw van der Kouwen te Cate.

Aanvulling op de "De pijpekop van Jut" door Theo Bottelier

Bladerend in oude nummers van de PKN, kwam ik weer de pijpenkop tegen met hierop de portretten van de twee vermoorde dames in Den Haag (Smiesing 1980-1983). Omdat ik eenzelfde pijpenkop bezit met wat aanvullende historische gegevens, werd besloten om een en ander op papier te zetten. Op de pijpenkop staan de portretten van mevrouw W. TH. van der Kouwen te Cate en haar dienstbode Helena Beelo. De pijp is vervaardigd door G. J. Waagenaar te Gouda. Deze pijpen werden, blijkens een advertentie uit 1875 in het Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad nr. 297, door Waagenaar te koop aangeboden. Deze pijpen moeten gezien worden als een teken van gerechtigheid voor de brute moord op beide dames in 1872. In 1875 wordt de dader gearresteerd, in hetzelfde jaar brengt Waagenaar de pijp met hierop de portretten van beide dames op de markt. Mevrouw van der Kouwen te Cate bewoonde een statig huis aan de Bocht van Guinee waar ze een zekere stand ophield omdat ze in het bezit was gekomen van een nalatenschap van F 50.000., daarvan had ze dit huis gekocht en de rest gestoken in sieraden en aandelen. Als haar vriendinnen op bezoek kwamen, moesten deze met het dienstmeisje in de salon plaats nemen waarna een grote zwarte tas op tafel werd gezet. In deze tas zaten schitterend uitgevoerde effecten die door allen werden bewonderd en daarna weer werden opgeborgen, vervolgens kwamen de sieraden aan de beurt, dit herhaalde zich bij elk bezoek. Op 12 december 1872 werd mevrouw te Cate en haar dienstmeisje Leentje vermoord. Navraag bij de vriendinnen leverde op dat behalve alle juwelen voor tenminste F 20.000 aan bankbiljetten en zeker voor het dubbele aan effecten was verdwenen. Van de dader ontbrak elk spoor. Door verraad kwam de zaak in 1874 aan het rollen, de politie kreeg het bericht dat Hendrik Jacobus Jut, 24 jaar, bij zijn terugkeer uit Afrika een hoeveelheid aan goud, zilver en juwelen had meegebracht. Hendrik Jacobus had een zoon en was getrouwd met Christina Goedvolk die vroeger als dienstmeisje bij mevrouw te Cate had gewerkt en dus van haar rijkdom afwist. Het duurde echter tot 28 april 1875 voordat beiden werden gearresteerd, aanleiding was een dronkemanspartij waarbij Jut verklaarde in Den Haag de dubbele moord te hebben gepleegd. De aanleiding tot de diefstal lag in het feit dat Hendrik Jacobus een onecht kind was van Maria Jut en op zijn papieren de aantekening had 'vader onbekend'. Dit stak hem zo erg, dat toen Christina in verwachting van hem was en hij met haar wilde trouwen hij de roof beraamde die tenslotte op de dubbele moord uitliep. Als de roof slaagde kon hij met haar trouwen en zijn kind een goede naam geven, ook was hij meteen schatrijk (Jaarboek 89/90 Rijkspolitiemuseum Apeldoorn). Hendrik Jacobus Jut werd veroordeeld tot levenslang, (de doodstraf was jaren daarvoor afgeschaft) en Christina tot 12 jaar. Beiden moesten hun straf uitzitten in het tuchthuis te Haarlem. Dit gebouw werd gebouwd in 1609 en gesloopt in 1902. De fraaie poort van dit gebouw werd overgebracht naar het Frans Halsmuseum te Haarlem. Boven in de poort bevond zich een beeld met de voorstelling van De Liefde (Speet 1995). Jut stierf in 1878.

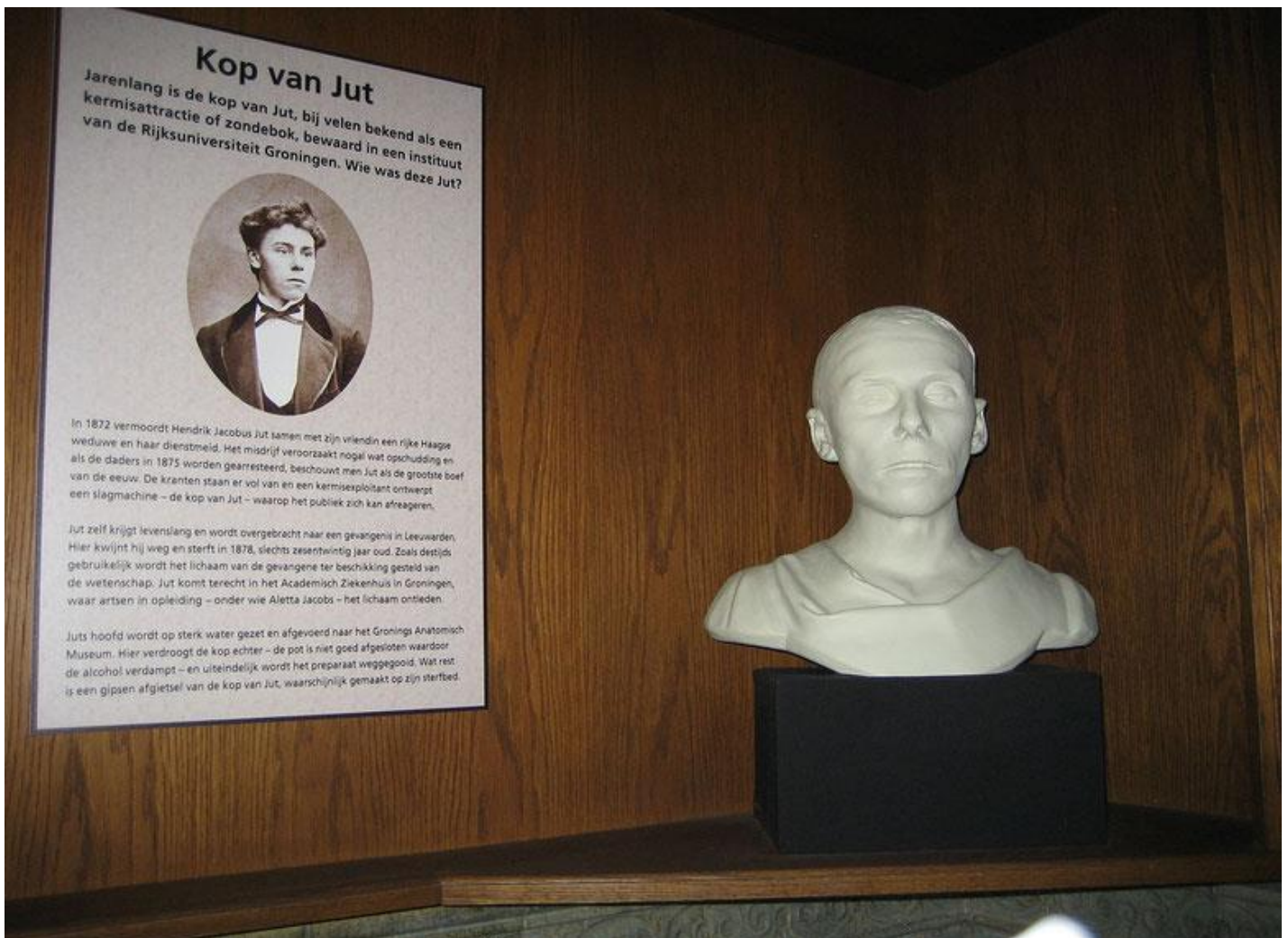
Hendrik Jacobus Jut

Wie was deze Jut? Over hem zijn weinig gegevens bekend, hij werkte als kelner in het Pico hotel aan het Haagse Spui. Of Jut echt zijn achter naam was is onzeker, de verklaring van een woordenboek bij 'kop van Jut' geeft: moordenaar uit Jutland (Van Dale 1999). Na zijn dood werd zijn hoofd, ook wel kop, van zijn lichaam verwijderd en op sterk water gezet. Het heeft jarenlang in de anatomische afdeling van de Rijksuniversiteit van Groningen gestaan, tot studieobject voor studenten en voor de macabere nieuwsgierigheid van vele niet-studenten. In deze periode zal ook de kermis term 'kop van Jut' zijn ontstaan. Christina heeft na haar vrijlating in 1888 de naam Munnema aangenomen en bewoonde omstreeks 1905 in Haarlem een huis waarin zich een gevelsteen bevond voorstellen de: DE LIEFDE. (Saillant detail is hier dat zowel Hendrik Jacobus Jut als ook later zijn weduwe in een pand waren gehuisvest waar de liefde als beeld boven de ingang stond!) Zij ging altijd in het zwart gekleed en leek een keurig net vrouwtje. Toen ze echter ging informeren naar een vrijgekomen woning in het hofje van Guurtje de Waal te Haarlem, werd ze door een andere woningzoekende herkend als de weduwe van moordenaar Jut. Toen er over haar informatie werd ingewonnen door armenopziener Nel Cornelis bleek zij de ene man na de andere te verschalken, op 70-jarige leeftijd had zij in haar huis nog een verhouding met een 27-jarige tuinder knecht. Zij was stevig aan de drank en had op de schoorsteen een fles eau de

cologne staan om de dranklucht te verdoezelen. Ook ging het gerucht dat zij met een pistool op zak liep. Na haar herkenning vertrok zij met onbekende bestemming (Steur 1986). Van de zoon, waar eigenlijk alles om begonnen was, omdat Hendrik Jacobus hem een eerlijke naam wilde geven, is niets bekend. De hier afgebeelde pijpenkop komt uit dezelfde mal als de pijpenkop die wordt afgebeeld op pagina 68 in PKN 23. Op beide pijpenkoppen is een foutje zichtbaar wat zich bevindt boven de afbeelding van mevrouw van der Kouwen. Om het portret is een kader aangebracht met enkele cirkeltjes. Rechts naast de bovenste cirkel bevindt zich het foutje in de vorm van een half cirkeltje. Ook zijn de maten van beide koppen gelijk, hoogte: 47 mm, breedte: 2,9mm en diameter monding: 24 mm. Op de linker steelzijde is de naam mevr. v.d. Kouwen met pareltjes omkaderd en op de rechterzijde die van H. Beelo. De naad aan de rokerszijde is weggewerkt en vertoont een streepjesmotief, de andere naad is niet weggewerkt. Over de moordzaak is in 1970 een roman verschenen van J. Fabricius genaamd: De kop van Jut. Foto's: J. van Rijsbergen

Geraadpleegde literatuur:

- Jaarboek Rijkspolitiemuseum Apeldoorn, Het Haagse volk eiste de kop van Jut, 1989/1990, p.35 t/m 37.
- Smiesing, P, Een bijzondere pijp, PKN 8, 1980, p.2 t/m 3
- Smiesing, P.K, De pijpekop van Jut, PKN 23, 1983, p. 68 t/m 69.
- Speet, B, Vijfhoek, Raaks en Doelen, 1995, p. 28
- Steur, A.G. van der, Arm in Haarlem, herinneringen van de Haarlemse armenopziener Nel Cornelis, 1986, p. 62 t/m 64.
- - Van Dale, groot woordenboek der Nederlandse taal, 1999, p. 1513.

Gipsen afgietsel van het hoofd van Hendrik Jut in het Universiteitsmuseum (Groningen)

Liedje geschreven over Kop van Jut

Jantje slaat op de Kop van Jut

Ja; elk jaar des zomers is t'r kermis op ons durp, dan is't feest vor alleman, mar 't meest vor Jan van Gurp. Die spaart dan vor deez dagen veul geld en ok veul fut en dà verbrast ie allemaal ... op de Kop van Jut.

Refrein: Ons Jantje slaat op de kop van Jut, Jut, Jut. En van je hots, knots, boem! Nog 'n stuiver of drie, dan is tie blut, blut, blut. En van je hots, knots, boem! En bij elke smak komt de fles uit z'n zak En dan nimt ie 'n slok en sla wir op die kop. Ons Jantje slaat op de kop van Jut, Jut, Jut. En van je hots, knots boem!

Jan slaat en jast en bralt en brast; hij et 't naar z'n zin. De roze die't ie zo verdient, die zijn vor z'n vriendin. Mar die danst op d'n urgel in de grote tenten bij gebrek aan Jan van Gurp ... mee'n and're vent

Refrein: Mientje et 't al lang gezien. D'r Jan is wir 's zat. Ze trekt d'r neus vor Janne op; z' et 't mee hem wel g'had. Hij ging mee haar nie op de vloer; hij liet ze zomar staan; dus danst en sjanst ze liever mee ... stoere blonde Daan

Refrein: Daan zwiert en danst en deint mee Mien; ons Jantje die e spijt. Hij è geloof ik ok wel deur: z'n Mientje is't ie kwijt. De roze vliege deur de tent. „Dà's pot verblomme flut. En dà”, zee Jan, “kom allemaal, deur de kop van Jut!”

Eindrefrein: Ons Jantje sloog op de kop van Jut, Jut, Jut. En van je hots, knots, boem! Z'n beurs is plat; hij is nou helemaal blut, blut, blut. En van je hots, knots, boem! En d'n andere dag, wat 'n hard gelag. De fles die was op; dà voelt ie aan z'n kop. 't Lijkend precies de kop van Jut, Jut, Jut. En van je hots, knots boem!

Geschandvlekt

De naam Jut was in Nederland na deze affaire geschandvlekt. Later is uitdien hoofde aan Angelica bij Koninklijk Besluit toestemming verleend een andere familienaam te voeren. Die nieuwe naam werd kiesheidshalve nooit gepubliceerd daar hij anders weinig gebaat zou hebben. Niet alleen de liedjeszangers maar ook kijktenten op kermissen hebben het Haagse drama in felle kleuren en tekeningen geschilderd. Het eerste couplet van het kermislied, dat wij hierboven reeds aanhaalden, luidde:

- Heb je wel gehoord van de schrikkelijke moord,
- De schrikkelijke moord in 't Haagje?
- Ze paken mevrouw Van de Kouwen bij d'r mouwen
- En de dienstbode bij d'r kraagje.
- Jut, o Jut, nou zit je in de put,
- Had je mevrouw Van de Kouwen
- Het leven maar laten houwen!
- Jut, o Jut, daar zit je nou voor in de put.

Een "smartlap" kun je dit niet noemen. Het lijkt eer een vrolijke boel. Zeker is het een tekenend voorbeeld van "volkse poëzie" in die dagen.

Geschiedenis van Huijgenspark Den Haag

Langs de Stationsweg en de Huijgensstraat werden sjeke huizen gebouwd en tussen de Huijgensstraat en Bocht van Guinea werd in 1860 een park aangelegd. Tot 1873 heette het hier Bogt van Guinea Na de roofmoord op mevrouw Van der Kouwen door Hendrik Jut werd de straatnaam op verzoek van de bewoners gewijzigd in Huijgenspark. In de 19de eeuw werd hier een politiebureau gevestigd, in de 20ste eeuw vestigde Siemens hier het Nederlandse hoofdkantoor. Bron [Geschiedenis van Den Haag](#)

Johannes Barger

Dominee Johannes Barger, ook wel genoemd "de blikken dominee". In maart 1894 komt in Harlingen een gewelddadig einde aan het leven van Cato Mirande (23). Ze was al twee jaar lang in het diepste geheim de minnares van Hervormd dominee Johan Barger (40). Barger werd op 2 juni 1894 door het gerechtshof te Leeuwarden veroordeeld tot levenslange gevangenisstraf, Hij overleed op 46-jarige leeftijd in Bijzondere Strafgedangenis te Leeuwarden aan een longziekte.

Johan Barger (Amsterdam, 8 december 1853 – Leeuwarden, 2 mei 1900) was een Nederlandse dominee en moordenaar. Hij was de zoon van de timmerman Petrus Barger en Johanna ten Broekhorst. Hij studeerde theologie te Utrecht en bracht in 1875 een redelijk goed ontvangen dichtbundel uit, getiteld Van Bloesems en knoppen. Vanaf 2 mei 1880 was hij predikant te Goudswaard. Hij was toen al getrouwd, maar blijktbaar was dat een weinig gelukkig huwelijk. In 1882 ontvluchtte hij wegens huwelijksproblemen zijn woning en legde zijn ambt in Goudswaard neer. In 1883 werd hij hulppredikant te Lettelbert, een gehucht in het Westerkwartier van de provincie Groningen met minder dan tweehonderd inwoners. Een jaar later werd hij er predikant en weer een jaar later werd hij benoemd te Garnwerd. Op 16 juli 1885 trouwde hij in Leek voor de tweede maal, met Eilke Venema (1864-1944), de 21-jarige dochter van schoolmeester Jan Venema en zijn Doortje Kooij. In 1888 maakte hij opnieuw een promotie met zijn aanstelling als predikant in Harlingen, waar hij een statig pand aan de Noorderhaven 29 betrok. Hij leerde in Harlingen al snel de 17-jarige Catharina Helena Mirande (Harlingen, 25 maart 1870 – Harlingen 6 maart 1894) kennen, die catechisatielessen bij hem volgde. Cato, zoals ze gebruikelijk werd genoemd was de dochter van winkelier Carel Louis Mirande (1829-1895), de jongste in het gezin. Ze had twee broers en twee zussen; een jonger zusje overleed jong en de moeder Laurina Jacoba van den Broeke (Middelburg, 1836 – Harlingen, 1874) stierf toen Cato vier jaar oud was. Het gezin leidde een teruggetrokken leven in hun woning op de Grote Bredeplaats 21, vlak bij de haven van Harlingen. Er ontstond via de catechisatielessen al snel een vriendschap tussen mevrouw Eilke Barger-Venema en Cato, die Cato twee dagen per week in dienst nam als naaister. Cato werd in de domineeswoning kind aan huis en zo kwam ze steeds meer in privécontact met de dominee. Die ging zich bemoeien met haar opvoeding en stelde zich

op als een voogd. Tijdens lange gesprekken in zijn studeerkamer zou het meisje verliefd op hem zijn geworden, aldus Barger in een latere verklaring. 'Ik ben nog zo jong en heb u lief', bekende zij hem. In 1892 kreeg Cato aanzoeken van andere mannen, maar op aandringen van Barger wees ze die van de hand. Toen zijn vrouw op 24 november 1892 niet thuis was, wist hij Cato het bed in te krijgen. Vanaf dat moment begon de dominee Cato Mirande steeds meer als zijn slavin behandelen. Hij bedreigde haar als hij zijn zin niet kreeg. Als stok achter de deur had hij een briefkaart voor haar familie klaarliggen waarin hij openheid van zaken zou geven. Op 30 januari 1894 barstte echter tijdens een huwelijksfeest bij de familie Mirande thuis de bom. Voor een toneelstukje moest Cato zich omkleden, maar Barger verbood haar dit te doen in aanwezigheid van enkele heren. Toen dit toch gebeurde, verliet hij woedend het 'huis van ontucht' van de Mirandes. Cato biechtte haar verhouding met de dominee op aan haar vader, die haar verbood nog langer bij de Bargers op bezoek te gaan.

Na de breuk raakte de predikant in slechte doen en hij greep naar de fles. In Amsterdam bestelde hij twee wapens, die hij op 2 maart 1894 ophaalde en thuis in de kast legde. Gedachten aan zelfmoord maakten plaats voor moordplannen, neergeschreven in een dagboek dat later als bewijsmateriaal zou dienen. Op 6 maart 1894 stuurde de predikant zijn vrouw naar het huis van de Mirandes om Cato te halen voor een laatste onderhoud. Misschien dat de zaak uitgepraat kon worden. Hij dronk zichzelf moed in en legde de geladen revolvers klaar. Toen zijn vrouw op de bovenverdieping de jas van Cato ophing, lokte de dominee de jonge vrouw naar een voorkamertje en deed vervolgens de deur op slot. 'Moet nu alles tussen ons uit zijn?' vroeg hij Cato. Het meisje wees hem echter af en probeerde tevergeefs te ontsnappen. De dominee was razend, greep een revolver uit zijn broekzak en schoot op zijn jeugdige geliefde.

Het eerste schot miste, het tweede bracht Cato ten val. Van dichtbij schoot hij nog een aantal malen door haar hoofd. Cato Mirande stierf vrijwel terstond. Vervolgens pakte hij zijn hoge hoed en wandelde in alle rust naar het politiebureau. Het pistool had hij nog bij zich. OP het bureau vertelde Barger aan agent Johannes van der Meulen dat hij een moord begaan had. Tijdens het verhoor zei hij: 'Ik ben geen Christen meer, ik ben een schurk, ik heb een moord gedaan!' Mevrouw Barger had het lawaai gehoord, maar toen ze beneden kwam, was haar man al op weg naar het politiebureau. Toen het tot haar doordrong wat er was gebeurd, probeerde ze zich in de Noorderhaven te verdrinken. Haar dienstmeisje Eke kon dit nog maar net verhinderen. De moord van de dominee verbijsterde niet alleen Harlingen, maar heel Nederland.

Tijdens de eerste zitting op 24 mei 1894 eiste het Openbaar Ministerie levenslang, maar mr. W.B. Buma, de verdediger van Johan Barger, bestreed dat er sprake was geweest van moord met voorbedachten rade. Het bewijs tegen Barger was echter overweldigend en hij werd dan ook op 2 juni 1894 door het gerechtshof te Leeuwarden veroordeeld tot levenslange gevangenisstraf, mede op basis van aantekeningen uit zijn dagboek. Hij tekende tegen het vonnis appel aan, maar ook het Openbaar Ministerie ging in hoger beroep. Dat wilde bereiken dat bij het eventueel omzetten van de levenslange gevangenisstraf in een lagere straf Barger toch zou worden ontzet uit alle burgerrechten.

Op 13 juli 1894 diende het hoger beroep en al op 25 juli 1894 werd het vonnis in hoger beroep bevestigd. Een snelle rechtsgang waarop we heden ten dage wel jaloers mogen zijn. Het huwelijk van Johan Barger met Eilke Venema werd op 16 april 1895 te Harlingen ontbonden. Eilke zou in 1908 voor de tweede maal in het huwelijk treden met Rikent Willem, die een zuivelhandel had. Barger stierf op 2 mei 1900 aan een longontsteking, 46 jaar oud. Hij werd de volgende dag begraven op de Algemene Begraafplaats in Leeuwarden, op de Vijfde Afdeling, van de naamlozen, zwervers en landlopers. Bron: muisenest.nl

Blikken Dominee

Blikken Dominee Johannes Barger. Dominee Johannes Barger, ook wel genoemd "de blikken dominee". In maart 1894 komt in Harlingen een gewelddadig einde aan het leven van Cato Mirande (23). Ze was al twee jaar lang in het diepste geheim de minnares van Hervormd dominee Johan Barger (40)

Ik ben geen Christen meer, ik ben een schurk, ik heb een moord gedaan, bekent de predikant tegenover de politie. Catos dood verbijstert niet alleen Harlingen, maar heel Nederland. De afschuw over dit misdrijf wordt verwoord in Ta-ra-ra-boem-di-ee, de blikken dominee, een van de bekendste straatliederen. Ewoud Sanders (1958) is historicus, journalist en lexicograaf. De geschiedenis van ons nationale straatlied.

Straatlied

Ta-ra-ra-boem-di-ee
De geschiedenis van ons nationale straatlied
Tararaboemdiee.pdf Adobe Acrobat document 3.7 MB

Uitleg van Blikken dominee

Een blikken dominee, volgens het Ndl. Wdb. III, 2784 'een zeer rechtzinnig en dientengevolge "stijf" predikant'. De betekenis van blikken is echter niet die van 'stijf', maar van onecht, niet vol, van weinig waarde; vgl. hd. blech, Sache von geringem Wert; sinnloses Zeug; blecherne Weisheit, nietsbetekenende wijsheid; ndl. een blikken, een officier van de administratie1). 'Een blikken domine' is een straatprediker of een oefenaar (Ndl. Wdb. II, 2847). Voor plaatsbewijzen zie Nav. XXIX, 262; Nkr. II, 6 Dec. p. 6: Daarbij plechtige gebaren makend, van een blikken dominee afgekeken; IV, 25 Dec. p. 6; VIII, 10 Jan. p. 2; Amst. 62: Hij is fijn geworden!... 't is de

blikken dominee, hij is van 't hondje gebeten; Kmz. 50; Kent. 35: Toen kijkt-ie me an met z'n valsche smoel, als 'n blikke dominée bij 'n sterfbed; Twee W.B. 91: Ach, blikke dominee, wou je met mij ruzie zoeken? Groot Nederland, Oct. 1914, bl. 419: Laat onzen lieven Heer 'r buiten - stel je niet as 'n blikken dominee an; Handelsblad, 2 Maart 1914 (avondbl.) p. 1 k. 2: De vroegere minister joeg op de Jantjes een blikken dominée af, die onder den eenen arm den Heidelbergschen catechismus droeg en onder den anderen Bunjam's pelgrimsreis naar de eeuwigheid; 24 Dec. 1915 p. 2 k. 1 (ochtenbl.);Amsterdammer, 13 Dec. 1914 p. 7 k. 1: Als niet te kwader ure op commando van een of anderen 'blikke-domine' van 'n legislatuur wij Amsterdammers zoo buitengewoon fatsoenlijk waren geworden; enz. Vgl. hd. ein blecherner Heiland, religionslehrer.

Biografie Johan Barger

Johan Barger (Amsterdam, 8 december 1853 – Leeuwarden, 2 mei 1900) was een Nederlandse dominee en moordenaar. Barger werd geboren te Amsterdam, als zoon van de timmerman Petrus Barger en Johanna ten Broekhorst. Hij studeerde theologie te Utrecht en was vanaf 2 mei 1880 predikant te Goudswaard. Wegens huwelijksproblemen ontvluchtte hij zijn woning, waarna hij in 1882 zijn ambt tijdelijk neerlegde. In 1883 werd hij hulppredikant te Lettelbert, waar hij in 1884 predikant werd. In 1885 werd hij benoemd te Garnwerd. Op 16 juli 1885 trouwde hij voor de tweede maal, nu met Eilke Venema. In 1888 werd hij aangesteld in Harlingen, waar hij woonde aan de Noorderhaven 29. [Lees meer](#)

Gebroeders Hogerhuis

Troelstra neemt het op voor Hogerhuizen. Nadat ook Wybren in 1905 - na negen jaar en negen maanden - in vrijheid wordt gesteld. Uit De Zaak Hogerhuis. Eene gerechtelijke misdaad. De drie broers Keimpe, Marten en Wybren Hoger" huis worden in 1896 veroordeeld voor 'een der zwaarste vergrijpen tegen den eigendom, eene poging tot diefstal bij nacht'. De twee laatstgenoemden worden ook veroordeeld wegens poging tot doodslag.

De Hogerhuis zaak

Troelstra neemt het op voor Hogerhuizen. Nadat ook Wybren in 1905 - na negen jaar en negen maanden - in vrijheid wordt gesteld, gaan de drie broers voor de poort van het Leeuwarder Huis van Bewaring op de foto. De beeltenis komt als ansichtkaart in de handel.

Uit De Zaak Hogerhuis. Eene gerechtelijke misdaad

Keimpe Hogerhuis afbeelding op glasplaat

De drie broers Keimpe, Marten en Wybren Hoger" huis worden in 1896 veroordeeld voor 'een der zwaarste vergrijpen tegen den eigendom, eene poging tot diefstal bij nacht'. De twee laatstgenoemden worden ook veroordeeld wegens poging tot doodslag. De drie krijgen zware straffen van zes, elf en twaalf jaar, waarvan de eerste vijf jaar in de zo gevreesde eenzame opsluiting. Iedereen is verbijsterd, want het bewijsmateriaal rammelt. De broers houden vol onschuldig te zijn, maar pas na jaren komt de waarheid boven tafel. Piter Jelles Troelstra neemt het voor de de mannen op. Met opzet beledigt hij de minister, zodat hij celstraf krijgt en daarmee

de zaak Hogerhuis weer onder de aandacht brengt. Spr. komt nu tot de zaak van de gebrs. Hogerhuis. (..) De 3 Minister was nog altijd te veel het hoofd van zekere klasse 11 van ambtenaren, zonder zelfstandig zijn frisch rechtsgevoel te raadplegen. De Minister heeft te veel gelet op de soevereiniteit van de rechterlijke macht, te weinig op de soevereiniteit [van het recht. (..) Er is trouwens eenige kentering gekomen in de opvatting omtrent de zaak-Hogerhuis.

Verleden jaar was er geen sprake van dat hier een dwaling had kunnen plaats hebben. Thans " wordt medegedeeld dat de gratie-adressen nog in overweging zijn. Toen beweerde de Minister nog dat men hier te doen had met een socialistische agitatie en thans zijn de adressen van gratie door 200 de mannen van naam (buiten de socialisten) ondertekend. Dat is 't verschil. En wat de zaak zelve betreft, herhaalt spr. wat hij vroeger heeft gezegd, dat toen nieuwe betrouwbare feiten aan den dag waren, gekomen, deze den emmer van twijfel hebben doen overloopen en het geïncrimineerde arrest aantastten. Spr. kan niet de onomstootelijke bewijzen leveren van de onschuld der Hogerhuizen; daartoe ontbreken hem de gegevens; maar de bestaande twijfel is te groot om onze gerustheid te vestigen aangaande de rechtmatigheid van het vonnis. (..) In verband hiermede wijst spr. op een paar feiten, die een hoogst ongunstigen indruk hebben gemaakt omtrent de onpartijdigheid der justitieele ambtenaren, die hunne macht gebruiken om de waarheid te smoren. Hij heeft het oog op de houding van het O.M. bij de Rechtbank en het Hof te Leeuwarden. t Het O.M. te Leeuwarden heeft de klacht wegens smaad verminkt, zoodat het bewijs van de waarheid der geïmputeerde feiten niet kon worden geleverd. Dat is niet de houding van een ambtenaar, die recht doet, maar het is de houding geweest van een justitie die hare macht misbruikt en die den Minister nog moet afbrengen van het kwade pad dat hij heeft ingeslagen tot verdediging van die rechterlijke ambtenaren voor wier daden hij de verantwoordelijkheid niet op zich mag nemen. En Rechtbank en Hof hebben bij die gelegenheid de verdediging geknot, zoodat zij niet toegelaten hebben de waarheid te bewijzen van de feiten. En het O.M. eischte 3 maanden tegen hen, die, volgens hem met bewustheid gelasterd hadden, terwijl hun de gelegenheid was ontnomen om hunne goede trouw te bewijzen. (..) De Voorzitter verzoekt den spr. zijn uitdrukkingen eenigszins te matigen. De heer Troelstra herneemt, dat die houding groote ontsteltenis heeft gewekt; zij gaf aan de zaak het hatelijke en het "emporende" van de zaak Dreyfus (..). Moet 't niet het rechtsgevoel krenken des volks, wanneer die personen, die voor de waarheid willen opkomen, tot 3 maanden gevangenisstraf worden veroordeeld? Spr. heeft hetzelfde misdrijf gepleegd, maar hem heeft men buiten vervolging gelaten. Laat men geen medelijden met spr. hebben, want als hij gezondigd heeft, zal hij de gevolgen van die zonde moeten dragen om den wille van het recht. Voor de revisie was geen wetswijziging noodig. Maar zelfs met de revisie zijn wij van de zaak nog niet af. Doch de vraag blijft dan nog of de Minister niet verantwoordelijk is voor het constateren der ongeloofwaardigheid van getuigen, zonder dat zij de waarheid hunner beschuldiging kunnen bewijzen. En zullen dan ook andere rechters, onbewust en onwillens, niet in dezelfde gedragslijn vervallen? Hoe 't zij, thans staat de Minister voor het feit der gratie-verzoeken. Spr. vraagt niet hoe op die verzoeken zal worden beschikt. Dit ware praematuur, maar de Minister bedenke wel dat het door hem uit te brengen advies niet zal moeten worden geïnspireerd door een al te blind vertrouwen op de adviezen van de rechters te Leeuwarden (..). Het land is zoo grootmoedig geweest in de zaken Dreyfus en Zola; het heeft partij getrokken voor de vermoorde onschuld in Frankrijk; (..). Laten wij de schatten onzer rhetorica niet uitstorten enkel voor den vreemdeling; laten wij hetzelfde recht willen voor onze eigen landgenooten. Dat is de eisch en daarom protesteert spr. in naam der vrijheid en van het recht in Nederland tegen de houding door de autoriteiten in deze gevolgd; en hij zal blijven protesteeren, zoo lang de Hogerhuizen niet in vrijheid zijn gesteld. (Applaus op de publieke tribune). (9-12-1898) Bron LC250. Lees meer op de website van [Hogerhuis](#)

Gevangen op glas

Op 5 december 1895 drongen drie gemaskerde mannen de woning van boer Haitsma in het dorp Britsum (Friesland) binnen. In het dorp werd verteld dat boer Haitsma veel geld bezat. De mannen werden door Haitsma en de daar logerende broer van zijn huishoudster betrapt. Er ontstond een handgemeen. De inbrekers namen met lichte verwondingen de vlucht. Zij renden naar Beetgum.

Op 6 december arresteerde de politie de drie broers Keimpe, Wybren en Marten Hogerhuis uit Beetgum. De drie broers werden beschuldigd van de mislukte roofoverval en door de rechtbank in Leeuwarden veroordeeld tot respectievelijk 12, 11 en 6 jaar gevangenisstraf. Het strenge vonnis was omstreden; socialisten, waarvan er in de omgeving veel leefden, spraken van klassenjustitie.

Keimpe Hogerhuis is ook beschreven op de website [gevangeninglas.nl](#)

IJje Wijkstra

Op 18 januari 1929 wacht Wijkstra de veldwachters op met een karabijn. Volgens de overlevering zou het zo'n 18 graden gevoren hebben die dag. IJje weet alle vier veldwachters neer te schieten, bij drie snijdt hij later ook nog de keel door. Zelf raakt hij lichtgewond. Hij brengt Aaltje onder bij een neef en vlucht naar Groningen. Op weg naar het ziekenhuis wordt hij aangehouden. In gevangenschap kreeg hij tuberculose en werd steeds somberder. Hij besloot zelfmoord te plegen. Hij sneed met een aardappelmesje zijn buik open maar overleefde dit.

Een verhaal over IJje Wijkstra

IJje Wijkstra werd geboren als de jongste van vijf kinderen van IJje Hendriks Wijkstra en Sjoukje Derks van Bolhuis. Zijn vader was los-arbeider. Dat hield in dat hij geen vast werk had en derhalve ook geen vast inkomen. Naar het schijnt konden beide ouders slecht met elkaar overweg, hadden ze ruzies over het geloof, en vielen er regelmatig klappen. Na de lagere school ging IJje leren als metselaarsleerling. Daarnaast zou hij samen met zijn vader gestroopt hebben; vaststaat in ieder geval dat IJje goed met een geweer wist om te gaan. IJje kan als ervaren voeger redelijk in zijn eigen onderhoud voorzien. Hij blijft bij zijn moeder wonen en zou anarchist geweest zijn. Hij moet niets hebben van het gezag. Overigens meende IJje zelf dat hij leed aan een zenuwziekte. In 1928 krijgt hij een verhouding met Aaltje Wobbles, de vrouw van zijn vriend Hendrik Wobbles. Deze vriend zit dan vast wegens diefstal. Volgens de overlevering heeft Aaltje een grote invloed op IJje. Hij blijft veertien dagen bij haar. Enige tijd later trekt Aaltje bij IJje in en laat haar zes kinderen in de steek. Moeder Wijkstra wil dat niet meemaken en vertrekt. Wegens het in de steek laten van haar kinderen wil Justitie in Groningen Aaltje horen. De burgemeester van Grootegast krijgt opdracht Aaltje aan te houden en naar Groningen te laten brengen. Klaarblijkelijk voorziet de burgemeester problemen, want hij laat maar liefst vier veldwachters de opdracht uitvoeren, twee gemeentelijke en twee rijksveldwachters. Op 18 januari 1929 wacht Wijkstra de veldwachters op met een karabijn. Volgens de overlevering zou het zo'n 18 graden gevoren hebben die dag. IJje weet alle vier veldwachters neer te schieten, bij drie snijdt hij later

ook nog de keel door. Zelf raakt hij lichtgewond. Hij brengt Aaltje onder bij een neef en vlucht naar Groningen. Op weg naar het ziekenhuis wordt hij aangehouden. In april 1929 wordt hij door de rechtbank in Groningen tot levenslang veroordeeld. In hoger beroep maakt het Gerechtshof te Leeuwarden daar 20 jaar van. In 1941 wordt Wijkstra van de strafgevangenis in Leeuwarden overgeplaatst naar het Rijkskrankzinnigengesticht te Woensel (Eindhoven). Daar sterft hij enige weken later op 45-jarige leeftijd aan de gevolgen van TBC. Hij wordt op 10 juni 1941 te Eindhoven begraven.

Het teken van het beest

Het drama in Doezum baart zeer veel opzien. De begrafenis van de vier agenten wordt een nationale gebeurtenis en in het gemeentehuis te Grootegast wordt een plaquette aangebracht, ter herinnering aan de vier veldwachters. Het leven van Wijkstra is vastgelegd in meerdere boeken, onder andere door Rink van der Velde. Het werd in 1980 verfilmd door Pieter Verhoeff, onder de titel Het teken van het beest. IJes Wijkstra, geboren op 04-07-1895 te Doezum, overleden op 06-06-1941 te Eindhoven op 45-jarige leeftijd, begraven te Eindhoven. In de barre winter van 1929 voltrok zich in het Fries-Groningse grensgebied een gruwelijk drama, waarvan het nieuws een schok door ons land deed gaan. In de tijd van enkele ogenblikken werden daar vier politiemannen bij het uitoefenen van hun plicht om het leven gebracht door de mysterieuze vrijbuiters Eije Wijkstra, een man, die velen vreesden, maar die voor deze slachting toch nauwelijks met de justitie in aanraking was geweest. IJes Wijkstra...een naam, die eens over miljoenen lippen ging, een naam, die sommige ouderen nu nog doet huiveren. Wie was hij, wat deed hij, hoe kwam hij tot het plegen van het meest geruchtmakende misdrijf in de laatste honderd jaar? Als de jongste in een gezin met vijf kinderen werd Lutje Eije, zoals men hem altijd bleef noemen, danig verwend. Overigens was armoede troef in huize Wijkstra: als los arbeider kon de oude Wijkstra amper de kost verdienen. Onenigheden tussen de (Hervormde) vader en de (Gereformeerde) moeder waren aan de orde van de dag; niet zelden werden de argumenten door handtastelijkheden kracht bijgezet. Op school was Eije een middelmatige leerling; toen hij twaalf was zei hij de school vaarwel om zelf wat te verdienen als metselaarsleerling; ook mocht hij wel met vader het veld in om te jagen. Senior was een voortreffelijke schutter, Junior wilde niet z'n mindere zijn. Zeventien jaar oud zag Eije voor de eerste maal een herberg aan de binnenkant; met veel oudere mannen proefde hij z'n eerste alcohol, hij begon te drinken, hij werd snel een drinker. Daarbij rookte hij veel: bij de markante kop met de scheve pet en de knalrode halsdoek hoorde een stoere pijp. Eije krijgt een verhouding met Aaltje Wobbles-Van der Tuin, wiens echtgenoot elders verblijft. Zij heeft hem volkomen in de macht - veertien dagen en nachten blijft Eije bij haar; dan keert de man naar z'n huisje en zijn oude moeder terug: er volgt een scheldpartij, zodra het oude mens hoort, dat hij al die tijd bij een getrouwde vrouw en moeder van zes kinderen is geweest. Eije's moeder verlaat dan het huis; vrouw Wobbles laat haar kinderen (leeftijd een tot veertien jaar) in de steek en trekt bij Eije in. De 17e januari 1929 verzocht de substituut-officier bij de Rechtbank te Groningen de burgemeester van Grootegast om Aaltje Wobbles te doen voorgeleiden. Omdat ze wel op moeilijkheden rekt, stuurt de politie in het vroege morgenuur van de bitterkoude dag daarna vier politiemensen op pad om Aaltje bij Eije vandaan te halen. Het zijn Mient van der Molen, chef-gemeenteveldwachter te Grootegast, Aldert Meijer, gemeente-veldwachter te Opende, Herman Hendrik Hoving, rijksveldwachter te Opende en Jan Werkman, rijksveldwachter te Sebaldeburen, die het huisje van Eije Wijkstra omsingelen. Eije pakt een karabijn en een geladen pistool en stopt vlug nog wat patronen in de broekzak. Een moment later verscheuren enkele schoten de stilte van de wintermorgen: getroffen in hoofd en buik zakt chef-veldwachter Van der Molen in elkaar. Zodra Eije daarna Hoving en Werkman in het vizier krijgt, laat hij zich op een knie zakken, drukt de karabijn op de schouder en met een aantal schoten uit het automatische wapen worden de beide politiemannen geveld. Dan komen er enkele schoten terug van Meijer, waardoor Wijkstra wel wordt geraakt, maar toch niet ernstig wordt gewond. Wanneer Eije ziet, dat Meijer dekking zoekt in een sloot, maakt de moordenaar een omtrekkende beweging, laadt onder het lopen z'n wapen opnieuw, knielt dan weer, richt z'n karabijn en schiet ook Meijer in borst en buik.

Al z'n vijanden heeft hij nu geveld, maar zekerheidshalve rent Eije Wijkstra nu naar z'n huisje terug, haalt een vlijmscherp mes en snijdt z'n slachtoffers de keel uit. Dan pakt hij de petroleumkan, gooit de inhoud leeg over z'n schamele huisraad en steekt de brand erin. Drie maanden na de tragedie, op 22 april 1929, verscheen Eije Wijkstra voor de rechtbank in Groningen. Twee weken later, bij de uitspraak, bleek de rechtbank hem schuldig te achten aan doodslag, driemaal gepleegd (op Hoving, Van der Molen en Werkman) en aan moord, eenmaal gepleegd (op Meijer) en veroordeelde hem conform de eis van de Officier van Justitie tot levenslange gevangenisstraf. Wijkstra tekende beroep aan en op 20 juni 1929 kwam de zaak opnieuw in behandeling, nu voor het Gerechtshof in Leeuwarden. Uiteindelijk deed het Hof op 26 mei uitspraak: het achtte Eije Wijkstra schuldig aan doodslag, viermaal gepleegd en veroordeelde hem tot een gevangenisstraf voor de tijd van twintig jaar. Aangetast door tuberculose en helemaal uitgeeterd werd Eije Wijkstra in 1941 van de stafgevangenis te Leeuwarden overgebracht naar een krankzinnigengesticht te Eindhoven. Slechts twee weken daarna kwam hij nog eens, en nu voor het laatst, in het nieuws: de moordenaar van Grootegast had voorgoed z'n ogen gesloten. (Bron: Rare Snaken door Fenno L. Schouwstra, Leeuwarden 1975).

Levensgeschiedenis IJje Wijkstra

Op verzoek van de reclassering ambtenaar schreef IJje Wijkstra in April 1929 in de gevangenis zijn levensgeschiedenis. De inhoud van deze brief leest u hier onder.

Ik vind het niet gemakkelijk om aan Uw verzoek te voldoen wat betreft een beschrijving te geven van mijn leven. Ik kan mij natuurlijk lang niet alles meer herinneren, zodoende zal ik wel vele dingen voorbij moeten laten gaan, die misschien wel hele gevolgen voor mij hadden gehad. Want ons leven is een aaneenschakeling van oorzaken en gevolgen, waaruit onze daden, hetzij groot of klein, goed of kwaad, noodwendig moeten voortvloeien, welke dan meteen weer een reeks oorzaken met zich meebrengen. Het leven van een mens is zo vreemd en ingewikkeld en wordt mijns inziens door zulke geheimzinnige motieven geleid, zodat men ten slotte genoodzaakt wordt in zichzelf het grootste raadsel te zien. Wat mijn eigen mening aangaat, zou ik hierover heel wat te vertellen hebben, maar het zegt voor een ander niets en daarbij, ik kan ook overal niet bij stilstaan, daarvoor is de tijd die mij gesteld is te kort. Ik moet dus proberen in zo weinig mogelijk woorden het voornaamste uit mijn verleden zo duidelijk mogelijk voor te stellen waaruit men een gevolgtrekking kan opmaken en ten slotte een beeld voor ogen krijgt, hoe of het mogelijk is, dat zo een vreeselijk drama, welke ik begaan heb en die zo tegen de menselijke natuur indruist en zoals ieder wel begrijpt, de armzalige toestand, waarin ik mij thans bevindt er het noodlottig gevolg van moest worden, toch mogelijk geweest is, hoewel ik de eerste tijd na het plegen der feiten slechts vaag en objectief leefde want mijn gevoel was tijdelijk verdoofd vanwege de vele emoties, kwam in de eenzaamheid van mijn cel vooral 's nachts, langzamerhand de reactie, waardoor een berg van wroeging en berouw voor mij oprees en ik mijn eigen toestand duidelijk bewust werd, zodoende werd ik gedwongen om diep tot in het oneindige over alles te denken, wat mij vreeselijk inspanning veroorzaakte en veel moeite heeft gekost, zo zelfs dat het mij duizelde en ik soms dacht plotseling geheel krankzinnig te worden. Ik prakkiseer hier altijd want ik kan nergens met mijn gedachten heen. Bovendien heb ik zulk geestdodend werk met papiervouwen zodat de gedachten steeds doorwoekeren. Toch ben ik onder dit alles nog staande gebleven, tenminste als ik het zo mag noemen want mijn inwendige subjectieve zielstoestand is meer dan verschrikkelijk. Ik kom hier straks nog nader op terug. Maar objectief ben ik geheel normaal. Ik geloof zelfs meer dan normaal en zodoende is het mij mogelijk geweest en heb ik naar mijn mening de juiste draad gevonden langs welke het mogelijk is van mijn vroegste jeugd af tot aan mijn hedendaagse toestand het raadsel van mijn wezen en van mijn gedrag op te lossen. Ofschoon de geest zeer veel heeft te lijden van deze gevoelskwestie. Hoewel ik nog maar slechts 33 jaar oud ben, ik word de 4 juli 34 jaar, toch heb ik al reeds een veelbewogen leven achter mij vol smart en bittere ondervinding, welke mij tot heden als demonen achtervolgd hebben. Ik ben nooit gelukkig geweest, behalve dan die weinig onschuldige kinderjaren, hoewel dit voor mij ook van zeer korte duur is geweest. Wij waren met ons vijven van broers en zusters. Er zijn zeven geweest, maar twee zijn op jeugdige leeftijd gestorven. Nu was Dirk de oudste, dan volgde Hendrik dan Roelfke en dan Aaltje en eindelijk ik. Ik was de jongste zoals gezegd en daarbij naar

mijn vader genoemd, zodoende kon ik het dan ook niet bederven. Ik kreeg in alles mijn zin. Toch heb ik lang geen weelde gekend want wij leefden in armoedige omstandigheden, hoewel het ergste toen al voorbij was. Het is zo jammer dat de tijd mij dringt anders zou ik veel uitvoeriger alles beschrijven. Ik had een zachte gevoelige natuur en was buitengewoon verstandig. Moeder heeft mij later vaak verteld dat zij reeds enige dagen na mijn geboorte vreemde dingen in mij bespeurd had, geheel verschillend met mijn andere broers en zusters, maar zij wist niet hoe of wat en zij kon er geen naam voor vinden. Helaas dit zou later op mijn menig droevige manier bewaarheid worden, moeder werkte in die tijd veel op het land, bij onszelf maar ook veel voor een ander, bijvoorbeeld schoffelen en wieden en hooien. Ik was dan als kleine jongen van 4 à 5 jaar altijd bij haar. Hoe vermaakte ik mij op een eigen manier. Ik verveelde mij nooit en ik merkte toen reeds vele dingen op wat betreft het leven en de kleuren van vogels en bloemen en insecten. Andere kinderen van mijn leeftijd zouden daar nooit aan denken. Ik kan mij nog veel uit deze jaren herinneren. Ook stelde ik mijn ouders toen al menige vraag naar het hoe en waarom van de dingen om ons heen. Moeder vertelde mij dat het allemaal Gods werk was en als ik later groot was zou ik alles veel beter begrijpen, maar als ik dan maar steeds verder vroeg, want ik was niet zo gauw bevredigd, dan ging moeder even bij mij zitten en dan vertelde zij mij van de goede God en de Engelen met vleugelen, waarbij ik dan een en al gehoor was. Moeder riep ik dan wanneer gaan wij eens naar de hemel. Want ik wil alles zien, ook hoe die engelen vliegen net zoals onze duiven. In die tijd kan een kind zulke wonderlijke vragen doen. Stil nu kind zei mijn moeder dan, ik moet weer aan het werk want je scheidt nooit uit met vragen. Ik zal je er later wel meer van vertellen en wij gaan ook eens naar de Hemel toe, daar zullen we dan altijd wonen. Wat was ik dan gelukkig met die onschuldige kinderdromen, en nu terwijl ik dit alles neerschrijf en aan mijn moeder terugdenk, ligt mijn zakdoek naast mij, want tranen verduisteren mijn ogen. Ik stik bijna van ontroering want ach, hoe wreed zou dit alles later verscheurd worden. Als men soms alles vooraf wist, zou men wensen nooit geboren te zijn, tenminste ik... Toen brak mijn schooltijd aan en de eerste schaduw viel op mijn jonge leven. O, wat staat mij alles nog voor de geest, die eerste morgen, toen ik met mijn zuster Aaltje voor het eerst naar school moest. Moeder bracht ons halfweg de Rottelaan. Zij had mij het hele eind gedragen en toen zij mij neerzette, toen volgde er een hartroerend afscheid. Ik snikte het uit en was niet in staat mijn weg in tegenovergestelde richting te vervolgen. Het is jammer dat ik niet alles tot in kleinigheden kan vermelden. Dat laat mij de gestelde tijd niet toe. Het schoolgaan beviel mij niet heel best. Ik had een vreeselijk heimwee naar huis. De dagen vielen mij wel een week lang en ik gevoelde mij op de schoolbank precies zoals ik mij nu voel. Ik ben altijd in het vrije veld opgegroeid en heb altijd op dezelfde plaats gewoond. En als ik dan 's avonds de school uit kwam, dan was ik de eerste de weg uit, met de klompen in de hand holde ik voort of het nat of droog was, daar stoorde ik mij niet aan. Ik wilde zo hard ik kon naar huis. Aaltje bleef drie avonds in de week op de breischool. Moeder stond mij dan op te wachten en o welk een weerzien na slechts een dag scheiden. Ach wie zou toen hebben gedacht, dat ik voor mijn lieve moeder zulk een bron van leed zou worden en toch is het zo dat straks wel zal blijken. Ik was bij de school meest alleen want ik voelde mij niet veel tot de andere kinderen aangetrokken. Ik vond ze ruw en wreed en het lijkt nu wel vreemd, maar vaak heb ik een stekelvarken of een kikvors of meikever voor hun ruwe natuur in veiligheid gebracht want het is eigenaardig, maar ik vond dat je een insect of zoiets niet mocht doden. Ik had zoals gezegd, een wonderlijk gemoed. Ik was meer medelijdend dan de anderen. Mijn liefde voor iets ging veel dieper, maar als mij drift ontstak over het een of ander dan was dat gevoel ook veel sterker dan bij de anderen bij mij aanwezig. Deze gevoelens zouden mij later parten spelen en wel op een zonderlinge manier. Het medelijden met Aaltje (de vrouw van Wobbles) is een belangrijke factor geweest. Ik ben zes jaar naar school geweest en ben tot de vijfde klas gekomen. Ik ben veel thuisgebleven uit mijzelf, maar ook vanwege het weer want wij moesten drie kwartier lopen. Ook ben ik vaak onder weg gebleven, wel alleen maar ook met de gebroeders Van Dijk, waarvan de een nu als getuige in mijn zaak zal worden gehoord. Wie had dat toen kunnen denken? Mijn rekenen en schrijven ging niet bijzonder best in school, maar mijn lezen ging zoveel beter. Dat kwam omdat dat beter in mijn smaak viel. En als het vrijdagmiddag was, dan vertelde meester Tamsma ons een sprookje. Ja, ik hield het toen voor waarheid, daar hield ik reusachtig van en die oude meester kon het zo mooi vertellen van Klein Duimpje, Roodkapje en

Dik Trom en meer van die verhalen. O, het was toch zo'n goede man die meester Tamsma. Hij is nu gepensioneerd en woont hier in Groningen. Ik wens hem nog veel gelukkige jaren toe. De verhouding tussen mijn ouders was verre van gelukkig. Vader was hervormd en moeder gereformeerd en hierover ontstond de onenigheid welke vaak zo hoog opliep, dat het vaak tot handtastelijkheden kwam want vader was een onverstandig man. Maar moeder was de liefde en goedheid zelve. Later, toen ik groter werd, heb ik haar vaak voor de ruwe behandeling van vader bewaard. Ik vind sommige dingen opmerkelijk, vader dreigde haar op een morgen te zullen doden en diezelfde dag verlamde zijn arm door een ongeval. Ik ben in de hervormde kerk gedoopt, maar ik ging nooit naar de kerk toe behalve op kerstdag of op een oudejaarsavond. Moeder wilde mij zondags mee naar de kerk hebben, maar vader wilde het niet, tenminste niet naar de kerk van de finen zoals hij zei. Laat de jongen dat zelf maar uitmaken zei hij. Wij bidden en lezen ook wel eens bij het eten, maar dat ging niet geregeld want ook dat ging vader zoveel mogelijk tegen. Ik heb ook nog een tijdje op de zondagschool gezeten, vreemd al hoe goed vader ook tegen mij was, ging mijn sympathie geheel over moeders kant. Als het soms gebeurde dat ik alleen met moeder thuis was, dan had zij geen rust of duur, want dan moest zij mij vertellen, zo lang drong ik aan. En dan vertelde moeder over van Genoveva. Dat lieve sprookje heeft zij mij wel honderdmaal verteld en dan leerde zij mij een morgen- en een avondgebedje, waarbij zij mij dan vermaande, dat altijd op te zeggen, ook als er een tijd kwam dat zij er niet meer was. Helaas, hoe is door verschrikkelijke invloeden van twijfel in mijn hart gekomen en heeft mijn eenvoudig kinderlijk geloof vernietigd. Wie zou toen hebben gedacht dat ik vijftienvintig jaar later als hulpeloze gevangene, in een hoek mijner cel in vertwijfeling zou neerknielen roepende tot God, welke ik in mijn leeftijd van achttien tot dertig jaar zo vervloekt heb en bespot. Het lezen van allerlei duistere lectuur heeft hoofdzakelijk mijn geloof ondermijnd, en nu smeed ik dezelfde God om behoudenis en vraag ik ootmoedig om teruggave van mijn kinderlijk geloof, hetwel mijn moeder mij geleerd heeft. O hoe moeilijk valt het mij dit te schrijven. Het brengt mijn gehele gemoed in opschudding, maar ik moet voortmaken, want ik ben nog maar aan het begin en er is nog zoveel. Ik ging in die jaren met vader naar de Marumer markt en naar Surhuisterveen en dat waren voor grote feestdagen. Ik zag dan allerlei vreemde dingen, welke ik niet kon verklaren en dat had juist de meeste aantrekkingskracht voor mij want hoe vreemd, het mystieke en geheimzinnige heeft mij altijd onweerstaanbaar aangetrokken. Als ik met vader winteravonden te avondpraten gingen, wat nogal vaak gebeurde, dan ging ik het liefst naar oude mensen. En als wij dan om het haardvuur zaten, dan had ik het liefst dat ze hele avond over spoken praten. Ik werd hierdoor verbazend bang, vooral in het donker en dat is mij altijd bijgebleven en is zelfs na het lezen van die vreeselijke boeken van Flammarion nog veel erger geworden. Ik geloofde onvoorwaardelijk in spoken en bovenaardse dingen. Al die soort dingen werkten ontzettend op mijn gemoed. Toen ik van school kwam heb ik het voegen en metselen geleerd. Eerst bij mijn broers want vader was toen al haast 70 jaar en ging niet veel meer uit. Wat ik leren wou, had ik al heel gauw onder het verstand. Het voegen en metselen is mij altijd goed bevallen, hoewel ik ook wel eens iets anders heb geprobeerd. Dit kwam ook omdat er altijd lang geen metsel en voegwerk was. Toen mijn broers eens aan een nieuw huis bouwden aan de Friese dijk - dat was het tweede huis dat ik voegde - toen gebeurde het eens op een nacht. Ik en Dirk sliepen in dat nieuwe huis op zolder in een hoop stro, want er woonde toen nog niemand in. Ik had toen nog geen fiets en daarom bleven ik en Dirk daar met ons beiden. Ik heb toen verschijnselen waargenomen, welke ik tot op deze dag nog steeds voor onnatuurlijk houd. Ik maakte Dirk wakker en die heeft het toen ook gehoord. Dit zal mijn broer Dirk nog wel weten. Wij hoorden toen duidelijk verschillende geluiden in dat huis en het kan niet anders of het moeten spoken zijn geweest. Toen ik een jaar of zestien/zeventien was, zette ik het voegen en metselen helemaal zelfstandig door. Ik kwam toen bij H. Scheffer te Doezum. Daar heb ik veel huizen voor gevoegd. Tot zover was ook altijd mijn kinderlijk gevoel voor onschuld gebleven. Ook geloofde ik toen nog grondig vast zoals moeder, maar nu zou helaas spoedig de afbraak beginnen. Er werd onder timmerlieden in die tijd veel sterke drank gedronken, vooral bij Scheffer. Deze man is hierdoor ook failliet gegaan. Het was anders een goeie kerel. Het spreekt vanzelf dat ik ook mijn part eraan deed, want ze zeiden zo iets eerst een man uitmaakte. En ieder wil in die jaren graag groot wezen. En op dat gebied was ik net als ieder ander. Bovendien bracht het mij in enige tijd in

verrukkelijke geestvervoering en dit was mij dubbel aangenaam omdat ik van jongs af aan altijd in een pessimistische stemming had verkeerd. In die tijd ben ik eens voor dronkenschap opgebracht. Het is vreemd, maar ook onder de invloed van alcohol was ik steeds zachtaardig van aard. Ik heb dan voor dit droeve geval nooit in een vechtpartij of zoiets gezeten. Helaas hoe treurig werkt de alcohol. Het werkt op onze hersenen en ruggenmerg. Ik zou dat spoedig genoeg ondervinden. Ik rookte in die tijd veel en las vele boeken, meest romans maar langzamerhand begon ik met zwaardere lectuur. Ik bevond mij nu voor goed op het hellende vlak. En het kwaad dat ik mij op verschillende manier zelf toebracht, kwam op onverbidelijke manier op mijzelf terugvallen. Dit is een vaste wet, maar dat wist ik toen nog niet. Onbewust bracht ik mijzelf in die vreeselijke toestand die eigenlijk niet te beschrijven is, namelijk zenuwziekte. Ik had daar toen nog geen idee van wat dat eigenlijk zeggen wilde. Helaas thans weet ik het maar al te goed. In die tijd begonnen er verschillende symptomen bij mij voor te doen. Ik werd bij de dag ongelukkiger. Ik kon niet meer slapen en als ik soms even insluimerde dan werd ik met een schrik wakker want ik werd onmiddellijk gekweld door akelige dromen. Ik werd duizelig en leed aan hevige hoofdpijnen. Ik zag hol en angstig uit mijn ogen en ik kreeg hartkloppingen. Ik was helemaal opgejaagd en ontstak spoedig in een hevige drift. Ik had het erg in de rug en de benen. Ik kreeg vrees voor de mensen. Ik was neerslachtig en moedeloos. Daarbij kwam nog een vrees voor het ongeziene. Ik meende namelijk nooit alleen te zijn. Ik meende altijd dat er iets was dat naar mij zag, en dat ik niet kon zien. Dit denkbeeld vervolgde mij zodat ik het soms wel wilde uitschreeuwen. Eenieder begrijpt dat ik in deze toestand niet meer in staat was om mijn werk te verrichten. Dat mijn moeder onder dit alles leed laat zich begrijpen want in mijn prikkelbare toestand kon ik haar geen goed antwoord geven. Maar voor de buitenwereld hield ik alles zoveel mogelijk geheim. Mijn moeder en ik woonden toen al lang tezamen. Vader was in 1916 overleden. Mijn broer Hendrik was getrouwd. Dirk ging bij vreemden in de kost. Roelfke was ook getrouwd en Aaltje diende bij de boer. Op zeker dag in de herfst van 1918 ging ik eens naar Groningen om in mijn toestand te voorzien. Waar ik heen wilde wist ik toen nog niet, maar toen ik toevallig door de Oosterstraat liep, trof mij aan uithangbord met het opschrift: Dr. Jager, arts, speciaal voor zenuwen en zielsziekten. Ik ging naar binnen en besloot de dokter te raadplegen. Dr Jager leeft nog en kan dus mijn bewering staven. Alles in dit schrijven kan men immers onderzoeken als men ten minste twijfelt aan de waarheid. Hij ondervroeg en onderzocht mij en ik lag hem alles uit. Ik heb ongeveer een half jaar met hem gemeesterd. Hij gaf mij medicijnen en de raad hoe ik mijn leven moest inrichten. Ik werd na enige tijd werkelijk iets beter, maar ik ben het nooit te boven gekomen, integendeel er heeft zich langzamerhand in mijn gemoed, of laat mij liever zeggen in mijn onderbewustzijn een proces afgespeeld, zo vreemd en zo verschrikkelijk, zodat het haast niet te geloven is. Er heerst namelijk tweespalt in mijn persoonlijkheid. Ik zal dit straks nog nader verklaren. Ik moest naar een inrichting geweest zijn, had ik mij bijtijds de kennis gehad welke ik nu heb, dan had ik deze kloof kunnen keren. Ik heb dat alles meer dan smartelijk bij mij zelve ondervonden. Zoals gezegd, werd mijn toestand wel iets beter. Ik gebruikte helemaal geen alcohol meer. Dat is wel eigenaardig, dat kon ik heel goed laten. Dat komt omdat dit kwaad nog door de wil bepaald en beheerst werd, met andere woorden mijn zelfbeheersing woog nog op tegen dit kwaad. Ik was er nog niet bang voor, zodoende was ik in staat het te onderdrukken want als wij bang voor het kwaad worden dan trekt het ons juist met magische kracht aan en wat meer als wij er ons tegen verzetten en met alle geweld trachten het goede te doen. Met evenzoveel kracht zal het kwade uit tegenovergestelde richting op ons inwerken, zo erg zelfs, dat wij in plaats van het goede te doen wat wij willen, juist het kwaad moet uitvoeren, wat wij niet willen. Dat is net zoals Paulus zegt en wat die heeft gezegd dat is waar. Zo kan de mens tenslotte aan al zijn pogingen twijfelen en een volslagen beeld der wanhoop worden. Deze ongelukkige toestand is mij aanwezig en wordt door vrees teweeggebracht. Dit is geen objectieve maar een zuivere subjectieve toestand, wat natuurlijk wil zeggen een zuivere gevoelstoestand. Dit kan gepaard gaan, wat ook mij zelf het geval is, met een zeer scherp verstand. Ik zal trachten dit met een paar voorbeelden toe te lichten. Als iemand bijvoorbeeld vrees bij zich heeft voor het vallen bij het beklimmen van een hoogte, dan zijn er tien kansen tegen een dat deze persoon juist zijn handen loslaat, zodoende wordt datgene wat hij beslist niet wilde, juist zijn deel. Of b.v. als een student voor zijn examen staat dan mag hij zijn onderwerp nog zo goed meester zijn, als er een

vrees voor mislukking uit zijn subjectieve gebied komt opdagen, hetwelk sterker is dan zijn wil, dan wordt dit zeer zeker de oorzaak van zijn mislukking. Dit zijn twee onverzoenlijke vijanden in ons wezen waarvan vroeg of laat een van de beiden de baas wordt. Helaas bij mij heeft de vrees de overhand gekregen. Toen ik door ernstige studie over deze onderwerpen en pijnlijke ervaring tot de conclusie kwam, toen had het monster reeds grote afmetingen in mijn ziel aangenomen. Deze vrees bewerkte steeds mijn eigen ongeluk. Nu kan de mensch vrees hebben voor sommige dingen zodat daarvan al het bittere zijn doel wordt, maar anderzijds kunnen dingen aanwezig zijn waarover hij zijn macht gevoelt. Op sommige gebied kan de wil nog baas zijn zodat hij hierover naar willekeur kan handelen. Zoo is het ook met mij het geval. Mijn wil is zwak maar niet verlamd en oprichting met de noodige hulpmiddelen was misschien zeer goed mogelijk geweest. Dit zie ik nu beter in alsdan ik tot dusver gedaan heb. Er is nog zoveel waar ik geen woorden voor kan vinden en ik heb ook geen tijd, maar het is nu te laat, want waar ik nu ben is alles juist moordend voor mijn teergevoelig gestel. Ik ben dan ook al in deze tijd van voorarrest en bange onzekerheid veel minder geworden en ik vrees het ergste van alles, en toch tracht ik mijn lot zoo mogelijk te dragen en klem ik mij met de moed der wanhoop vast aan mijn gebed tot God, denkende aan mijn lieve moeder die mij bijna nooit uit de gedachten is. Misschien kan dit mij staande houden. Ach hoe had alles anders kunnen zijn, want ondanks mijn zenuwlijden en al het andere wat ik van mijzelf heb vermeld, behoefde ik hier niet te zitten, want niemand had ooit last van mij, noch de politie, noch iemand anders. Ik kon met iedereen goed overweg en ik heb meenig onbewuste jongen voor dwaasheden gewaarschuwd, alsook voor de zonden waarvoor ik zelf zo zwaar heb moeten boeten, en dit was allemaal zoo gebleven en ik was hier nimmer afgekoomen als God mij niet in de arm had gevoerd der vreemde vrouw zooals Salomo zegt, waarmede men zijn ondergang tegemoet gaat. Had Aaltje mijn pad niet gekruist, dan was het heel anders gegaan, want deze duivelin heeft mijn leven vernietigd. Maar ik ben mijzelve met mijn schrijven vooruitgelopen en ik zal dus de draad waar ik ben vooruitlopen, weder opvatten. Ik hoop hier straks nader op terug te komen. Toen ik dan in 1918 door dr. Jager weer wat was opgeknapt, toen kon ik mijn werk al was het met moeite, weer verrichten. Ik leefde zo goed mogelijk naar zijn raad. Ik wist toen nog zoo goed als niets van het zieleleven van een mensch en dus was ik niet in staat om dit geweldige en nog zoo weinig bekende terrein naar waarheid te beoordelen. Ik leesde nog veel en het eerste boek over deze onderwerpen was getiteld: Het sexuele vraagstuk van een jongeman voor zijn huwelijk, door dr. Kropveld, arts te Amsterdam. Op de omslag van dit boek stond nog een volgend boek van een Franse dokter getiteld: De invloed van de wil. Ik besloot ook dit boek terstond aan te schaffen. Toen ik deze boeken gelezen had, besloot ik mijn verkeerde neiging tegen te gaan. O, wat heb ik vreeselijk wat ondervonden, met zelfmoordplannen heb ik rondgelopen. Ach hoe weinig bevatten deze regels nog van hetgeen er in mijn binnenste is voorgevallen. Hoe kan een mensch dit alles verdragen zonder geheel vernietigd te worden, maar wat zal de toekomst mij nog brengen. Ik heb ontzaggelijk veel boeken gelezen van Flammarion. Die boeken waren getiteld: Voor den dood, In het stervensuur en Na den dood. En het lezen van die boeken is voor mij altijd veel te inspannend geweest. Mijn vrees bij nacht werd erdoor vermeerderd en vooral nu wat er voorgevallen is. Ook heb ik boeken over vrijmetselaarij en vrijdenkerij gelezen. Hoewel ik het in veel opzicht met die dingen niet eens was, heeft het toch mijn grootste aandacht getrokken, daar het de meer zichtbare wereld betrof en ik van kindsaf steeds het ongeziene en geheimzinnige wilde beleeven en nader ik toen reeds zulke vreemde dingen had beleefd, zodoende heb ik op dat punt nooit veel vuur gevat. Ik ben dan ook nooit lid geweest van eenige partij en ik ben tweemaal op een meeting geweest. Eenmaal in Drachten en eenmaal in Groningen. Dat was op 1 mei dag. Tenslotte liet ik deze zaak heelemaal rusten. Het vrijdenken trok echter meer mijn belangstelling. Dit heb ik eenige tijd aangehangen en juist daarmee heb ik mijn lieven moeder onnoemelijk veel leed berokkend. Toch heb ik ook dat weer verworpen. De veele partijen in de weereld brachten mij heelemaal van streek. Ik ging mij ten slotte nergens meer aan storen. Het is geen wonder dat mijn zenuwen heelemaal verwoest zijn. Ik heb er te veel van gevegd totdat ik hier onder de drukking van mijn tegenwoordige toestand weer in de bijbel begonnen ben te lezen. Ik vind mijzelf goed uitgebeeld in de spreuken van Salomo en op veel meer plaatsen in de bijbel. Hoewel veele dingen mij vreemd toeschijnen, toch hoop ik dat ik mijn kinderlijk geloof er weer in terug mag vinden. Van jongsaftaan heb ik

altijd vuurwapens gehad. Dit kwam door mijn vader, die was altijd jager geweest en die kon daar zoo van vertellen zoodat ook bij mij die hartstocht werd opgewekt. Ach was mijn opvoeding maar anders geweest, dan was ik er misschien nooit mee in aanraking gekomen. Moeder was er erg op tegen. Zij zeide dat er nog eens groote ongelukken uit zouden voortkomen. Ik geloofde dat zij bedoelde dat ik er zelf nog eens ongelukken mee zou krijgen, maar misschien heeft zij er ook wel een voorgevoel van gehad. O, had ik maar naar haar geluisterd. Thans walgt mij alles wat niet met haar inzichten strookte, want dat is mij juist allemaal noodlottig geworden. Ongeveer drie jaar geleden liep ik eens op een zondagmorgen met een buks bij de slooten langs om op snoeken te schieten, die men zoo in het water ziet staan. Dat deed ik heel veel, want dat kan heel best. Ik trof toen toevallig Wobbles die met mij begon te praten. Hij vroeg mij of ik eens bij hem kwam praten. Hij had ook een spreekmachine gekocht en ik hield van muziek, zoodoende beloofde ik hem dat. Ik ben er toen geweest en het waren heel aardige menschen en ik moest gouv weer komen. Ik ging er toen elke week een avond heen. Ik had een cromatische harmonika waar ik ook wel eens publiek met speelde. Ik kon de verschillende liedjes goed op de harmonika spelen. En ik speelde bij voorkeur liedjes met droevige melodien. Dit had soms een machtige invloed op mij, dat mij de tranen in de oogen sprongen. En als ik hier nu zondagsmorgens het orgel hoor dan gaat het mij door alles heen. Ik heb zelf ook een orgel gehad en daar ongeveer een half jaar op les gehad bij de Christelijke onderwijzer Danhof te Oldekerk. Mijn kennismaking met Wobbles is zoo gebleven totdat ik op een morgen hoorde dat Wobbles was opgepakt. Toen bleef ik weg, want van een verhouding met de vrouw van Wobbles was toen nog geen sprake. Wobbles was zoo wat drie weken weg toen ik eens bij haar thuis langskwam. Ik zou doorrijden maar zij klopte aan 't glas. Toen stapte ik van de fiets af. Zij kwam naar buiten en zij wilde mij mee in huis hebben om te koffiedrinken, nu dat deed ik toen. Zij zeide, waarom kom je niet meer praten. Ik zeide, dat ik dat niet wilde omdat haar man vort was en dan hebben de menschen zooveel te praten. Stoor jij je aan de menschen? vroeg zij mij. Ik zeide neen dat is ook zoo. Ik kan daarom nog wel eens komen. Ik ging er echter niet heen en toen kwam zij na eenige dagen bij ons. Ik was in het hok aan het klompenmaken, maar moeder was in de kamer. Toen vroeg zij moeder of ik thuis was. Ja zei moeder hij zal achter wezen. Toen kwam zij bij mij en zei: je bent er niet geweest. Ik zei, neen, dat is ook zoo. Wanneer kom je nu, vroeg ze. Wij moesten het maar stellen want anders gaat het toch weer over en al is mijn man vort, wij draaien de grammofoon even zo goed. Wij hebben het toen gesteld en ik ging ook naar haar toe. Er is toen echter niets voorgevallen. Het viel mij wel op dat het haar heelemaal niet speet dat haar man weg was. Zij heeft die avond genoeg aanleiding gegeven, dat kan ik nu wel nagaan. Maar toen merkte ik dat niet zoo goed. Toen ik later weer bij haar kwam speelde zij met allerlei praatjes op toenadering, maar ik ging er niet op in, want ik deed nooit aan vrouwen. Ik heb er ook nooit aan gedaan. Toen ik op een avond weer bij haar was en later op de avond naar huis wilde, bracht zij mij aan de deur toe en toen ik haar wilde begroeten, sloeg zij plotseling de armen om mijn hals en vroeg ze mij of ik bij haar wilde slapen. Ik ben toen bij haar gebleven en wij sliepen bij elkaar in de bedstede. Ik ben toen ongeveer veertien dagen en nacht bij haar gebleven en wat er toen allemaal gebeurd is, wil ik maar niet schrijven. Toen ben ik naar huis gegaan en ik nam mij voor er niet weer heen te gaan. Na enige dagen kwam zij weer bij ons. Ik was toen weer in het hok aan het klompenmaken. Toen kwam zij bij mij in het hok en ging zij naast mij op het klomphok zitten. Plotseling sloeg zij mij de armen om de hals en begon met mij te vrijen. Thans walgt het mij nu ik deze zaak moet neerschrijven. Mijn zwakke natuur kon aan de verleiding geen weerstand bieden en toen hebben wij samen in het hok in het hooi gelegen. Ik kan natuurlijk niet alle dingen en bijzonderheden opschrijven, maar het zij genoeg, zij heeft mij verleid. Ik mocht haar ook wel lijden, hoewel ik wist dat ik mij in een zaak wikkelde welke nooit goed zou komen, met het oog op haar man en kinderen. Het stuitte mij soms zoo tegen de borst, dat ik wanhopige pogingen deed om het net weer te verscheuren zoodat ik het zelfs nog tweemaal uitmaakte. Maar dan begon Aaltje te schreien en dreigde zij zich te zullen verdrinken. Dan kreeg mijn gevoel weer de overhand en liet ik mij weer door haar meeslepen. Moeder had nooit een goed oog op haar en zij heeft mij vaak gewaarschuwd, maar dan werd ik kwaad. Ik zeide dat Aaltje de goedheid zelve was en moeder moest haar maar beter kennen. Ach, hoe heeft mijn lieve moeder gelijk gehad. Ik vermoede nu dat Aaltje in die tijd dat ik bij haar kwam ook nog verbintenis had met andere mannen. Daar heb

ik wel eens op gezinspeeld als ik bij haar was maar zij ontkende het en was de onschuld zelve. Het zal ongeveer midden december 1928 zijn geweest, toen ik op zekeren nacht om ongeveer twee uur thuiskwam, dat moeder nog wakker lag en tegen mij zeide, je gelooft altijd aan voortekens, maar nu heeft hier vannacht om zoowat 1 uur een hond verschrikkelijk liggen janken. Ik geloof dat hij bij de voordeur lag. O, wat schoot mij toen de schrik aan. Ik zeide tegen moeder, dat betekent ongeluk, misschien wel een sterfgeval in de familie. Moeder zeide, dan zal ik het wel wezen want ik ben al oud. Er is een hond bij ons in de buurt die altijd als er een sterfgeval komt eenigen tijd tevoren voor dat huis zit te janken. Ik zei tegen moeder, ik wou .dat u het mij nooit verteld had. Ik kon die nacht niet slapen zoo bang was ik. Moeder was nooit bang. Zij had een vast vertrouwen op God. Als het waarheid is wat de bijbel zegt en ik hoop het weer te geloven, ach hoe hoop ik dan dat zij de weg naar de Hemel heeft gevonden. Moeder was de laatste tijd veel ziek. Zij kon het werk niet meer doen en toen werd besloten, dat zij naar mijn broer Hendrik zou gaan. Zij is daar ook gekomen, helaas slechts enkele weken, toen heeft zij het tijdelijke met het eeuwige verwisseld. Ik heb haar hart gebroken, is het niet vreeselijk. Toen moeder weg was is Aaltje bij mij gekomen en bij mij gebleven. De diepe val die ik gemaakt heb is veroorzaakt door de verleiding van de vrouw, want zij is de oorzaak geweest van de omstandigheden waardoor de ramp is ontstaan. Maar de diepe oorzaak ligt bij mijzelf, want ik had deze vrouw moeten weerstaan, en dat kon ik juist niet door mijn zwakte en liederlijkheid. Zodoende ben ik een speelbal geworden van haar ijdelheid. Zij moest volgens recht evengoed veroordeeld worden als ik want zij staat nauwer met de zaak in verband dan men vermoed, maar nu geeft zij mij van alle oorzaken de schuld. Dat vernam ik toen ik op de rechtzitting haar verklaring hoorde voorlezen, want dat was het tegenovergestelde van de waarheid. Zooals reeds gezegd, mijn gevoel is op alle gebied zeer oppermachtig en toen zij op den morgen van de 18e januari in groote angst zat omdat de politie haar wilde ophalen, toen kreeg ik groot medelijden met haar, ofschoon ik nu geloof dat er veel komedie bij was. Zooals ik reeds schreef heb ik door bovenmenselijke inspanning van mijn denkvermogens de oorzaken, invloeden en motieven nagegaan, welke tot die verschrikkelikheden van die noodlottige morgen van 18 januari hebben geleid. Het is zo moeilijk het onder woorden te brengen wat de daad zelve betreft. Men denke niet aan misleiding, want ik vraag een onderzoek van deskundigen naar mijn organen waaruit dit alles voortvloeit en verklaard kan worden. Alles in dit schrijven vermeld betreft mijn zieleleven. Er is veel voorgevallen voordat het met de pliesi tot een botsing kwam. Als de pliesi komt om Aaltje bij mij weg te halen, welt er een geweldige drift en woede in mij op, tegen de mannen die de vrouw, waarop ik meende recht te hebben van mij wilden afnemen. Dit was het kritieke moment, de wil die nog wanhopige poging doet om het overwicht te houden onder leiding van het verstand, maar moedeloos geworden door de jarenlange tegenstand op allerlei gebied, moet het tegen de tegenpartij, door de jarenlange overwinning moedig geworden, afleggen. Ook nu haalt die tegenpartij de overwinning en overschrijd den bewustzijnsdrempel en dan voltooit zich het treurspel. Het verstand en de wil worden nu zelfs gedwongen den vijand te hulp te komen. De booze demon in ons wezen is nu oppermachtig geworden, grijpt naar de wapenen en voltooit met groote zekerheid haar luguber werk. Na het voltooien van dat misdadig werk keert deze kwade macht naar haar duister gebied terug en herstelt zich de goede zijde van ons wezen en ziet nu de smartelijke nederlaag en de radeloze chaos, en beseft dan tegelijkertijd dat dit niet weer ongedaan kan worden gemaakt. Ach, zoo is het met mij gegaan, welk een vreeselijk toestand bevind ik mij nu in. Wie geen kennis heeft van psychologie, die zal zich moeilijk mijn toestand kunnen voorstellen. Mijn verbazende kennis en geleerdheid zal hen allicht in de war brengen. Dit zegt echter niets want kennis is geen macht maar moet macht worden en juist deze kloof heb ik niet intijds kunnen overbruggen. Hoe ging het den grooten Duitschen denker en schrijver Nietzsche. Hij schreef nog zijn diepe ideeën en theorien toen hij reeds lang waanzinnig bleek te zijn. Dit is hetzelfde als theorie en praktijk en daar ligt een diepe kloof tussen, want kennis en geleerdheid is slechts een product van den objectieven geest en ons objectief bewustzijn is slechts een schaduw van ons subjectief bewustzijn. Het verstand wordt daarbij overvleugeld door de gevoelens en als de wil dan niet sterk genoeg is om dit gebied te beheerschen, wat bij mij helaas het geval is, dan worden ten slotte onze zenuwen vernietigd. Men moet dit niet verwarren met krankzinnigheid, al kan dit er misschien door ontstaan, want krankzinnigheid is een

objectieve kwestie die in de groote hersenen zetelt. De wilszwakte daarentegen is de kern van zenuwlijden en zetelt in de kleine hersenen en in het ruggemerg. Mijn kennis en geleerdheid maakt mij het leven ondragelijk, vooral hier in de cel. Ach, hoe gaarne zou ik eens bekwame zenuwartsen willen raadplegen want ik ben van meening, dat als deze organen bij mij eens microscopisch onderzocht werden, dat zich hierin door de jarenlange spanningen kolosale storingen en afwijkingen bevinden. Op aanraden van mr. Levie, mijn verdediger, heb ik een verzoekschrift ingediend bij de rechtercommissaris, betreffende het onderzoek naar mijn geestelijke vermogens, maar hij vond er geen termen voor aanwezig en heeft het dus geweigerd. Ik schrijf deze weigering aan een persoonlijk vooroordeel toe, dat is mij ook in het verhoor van mijn zaak wel opgevallen. Ach, hoe weinig weet zijn edelachtbare van deze zaken af. In de afwijzing van het verzoekschrift staat o.a. gebrek aan ontwikkeling, maar dat is niet op zijn plaats. Het moest eerder zijn, te veel en verkeerde ontwikkeling, maar dit heeft er ook niet veel mee te maken. Er valt nog zoo veel te schrijven, maar ik kan er niet langer mee voortgaan, want mijn tijd is om. Ik meen een juiste beschrijving te hebben gegeven en ik hoop dat ieder weldenkend mensch die dit schrijven onder oogen komt, zich een juist oordeel zal vormen. Je schrijft D dat je mij wel wat lectuur wou zenden maar dat wordt niet toegestaan, bovendien zelfs het lezen is mij hier een kwelling want wij weten ook daartoe is noodig de onbezorgde gezellige huiskamer nu ... het verheugd mij dat jullie nog steeds vorderingen maken in de muziek hou vol en dan word je van zelf een kunstenaar in die schoonste kunst ook dit is voor mij verwoest, jullie zijt werelden boven mij verheven die sta ...toe dat hij niet valle daar ligt alle in opgesloten de verzoeking der vrouw is de oorzaak van alle kwaad een veld met rosen onder..... bladerende monsters der hel.

Het bloedige Drama te Grootegast

Dit boekje beschrijft een ware geschiedenis. Ieder, die het leest, zal het bewaren als een gedachtenis aan het bloedige drama op 18 Jan. 1929.

Inhoud: De vrouw van het "drama". De vrome moeder, Het onmeedoogend mensch, De laatste wensch.

Dit boekje is geschonken door Advocatenkantoor Anker en Anker

wijkstra.pdf
Adobe Acrobat document 2.2 MB

Teken van het Beest

IJje Wijkstra (ook IJe en Eije) (Doezum, 4 juli 1895 – Eindhoven, 6 juni 1941) werd bekend door een viervoudige moord die hij pleegde in 1929 in Doezum. 'IJje Wijkstra uit Grootegast schoot vier agenten door de ribbenkast.' In het Groningse Westerkwartier waren op 18 januari 1929 in de strenge vrieskou vier veldwachters bij de woning van IJje Wijkstra aangekomen om de vrouw op te halen die bij hem ingetrokken was, maar haar kinderen onverzorgd had achtergelaten. Wijkstra schoot ze alle vier neer, sneed ze de keel door en stak zijn woning in brand. In deze nationaal zeer geruchtmakende zaak werd Wijkstra in de media als beestmens afgeschilderd. Later figureerde hij juist als tragische held in boeken, romans, theaterstukken en de speelfilm *Het Teken van het Beest* (Pieter Verhoeff, 1980). Op basis van uitgebreid nieuw onderzoek toont dit boek voor het eerst alle achtergronden van de moordenaar, het drama en de rol van de omgeving daarin. Het beschrijft niet alleen de lotgevallen van de hoofdpersonen in een eigenzinnige omgeving, waarin eigenrichting, wapens, stroperij en bijgeloof nog niet ongewoon waren. Ook worden het drama, het daaropvolgende onderzoek en de strafvervolging nauwgezet

onder de loep genomen. Het teken van het beest laat zien dat de omgang met een schokkende gebeurtenis als deze ons meer duidelijk maakt over politie, justitie, media en omstanders dan over de gebeurtenis zelf.

Libbe Henstra (1970) studeerde geschiedenis in Groningen.

Boek "teken van het beest" is niet meer nieuw te koop.

Libbe Henstra. Het proefschrift is te lezen op Leiden Repository Title: Het teken van het beest: IJje Wijkstra en de geschiedenis van de viervoudige politiemoord, 18 januari 1929

Author: Henstra, Libbe

[Deel teksten](#) [Volledige tekst](#)

Brief van IJje Wijkstra aan Pieter Veenstra

Groningen 1929. De wroeging omtrent het goed en kwaad kwam al gauw na IJje's arrest. IJje kreeg al gauw vele brieven ook schreef IJje zelf veel brieven, een daarvan staat op deze site, het is die aan zijn kameraad Pieter Veenstra landarbeider uit Marum en 3 jaar ouder. Tijdens het schrijven aan Pieter Veenstra verkeerde Wijkstra nog maar net in de gevangenis, het was tijdens zijn voorarrest te Groningen na zijn berechting kwam IJje terecht in de Bijzondere Strafgevangenis te Leeuwarden waar hij thans 11 jaar verbleef.

Tekst brief, Waarde vriend en Huisgenoten

Ik heb uw brief ontvangen en nu dacht ik even terug te schrijven, ja ik schrijf nogal vaak want ik ontvang veel brieven ook van onbekenden. De meeste bevatten christelijke vermaningen tot bidden en bekeringen enz, wel oprecht bedoeld, hetgeen ik waardeer, maar zij vergeten het verblijf waarin ik ben aangeland, ik behoef hier niets van te zeggen. Jullie kunt het begrijpen nietwaar? Maar kan het anders want wat de mensch immers zaait dat zal hij maaien, een vaste wet door alle eeuwen heen. Nimmer zal een mens het geluk vinden als hij zijne naasten niet als broeders en zusters erkend een onverklaarbaar iets verbindt elkander, en ik heb dien schakel verbroken, maar nu ben ik zelf uitgeschakeld, wel degene die de heilige levenswet schend zoals ik, zijn lijden is niet te overzien, ik bedoel hier met alleen het tijdelijke leven. Maar volgens de wetten van oorzaak en gevolg welker keten eeuwig is, dan kan zo'n rampzalige daad ook eeuwige noodlottige gevolgen hebben. Wat ons leven betreft is mij nu de waarheid geopenbaard maar te laat, de vreselijke eenzaamheid was hier wel geschikt tot zelfkinking en tot onderscheiding van goed tot kwaad, maar (2. achter zijde brief) nu werkt het verder verderfelijker en vermoord het alle redelijk gehalte, want een mensch, hij moge recht hebben op het leven of niet, zoals ik, het leven is er en wil zich handhaven, wat is natuurlijker? dan dat een diep gevallen, die eruit ziet dat hij gewandeld heeft in een kracht der dwaling zich wil oprichten, goed maken wat goed te maken is, redden wat er te redden valt, den oudere mensch met zijne fouten afleggen, den nieuwe aankleden met de ware eigenschappen van naastenliefde, waakzaamheid in volharding tot de voleinding., ja dit alles werkt als vuur in mijn binnenste, mijn gedachten gaan veel te diep, het zwak gestel is daar helemaal niet tegen bestand, dat zal spoedig blijken, mijn eigen ziel trekt mij steeds dieper de duisternis in, men kan in eenzaamheid en werkeloosheid zijn eigen gedachten niet ontvluchten, en deze moet men juist ontwijken, maar daar is toe nodig de vrijheid van handelen en geliefkoosde werkzaamheden en allerlei afleiding, nu wij zullen zien wat het onverbiddelijke noodlot verder zal beschikken, iedere morgen om een uur of 5 krast er een raaf enige malen naast mijn venster, een heel slecht voorteken, nu ik moet een eindigen, maar je begrijpt ik had je anders nog oneindig veel te vertellen, want hoe weinig kan een brief bevatten de diepten van ons gemoed even diep als het heelal zelf hartelijk. Je schrijft D dat je mij wel wat lectuur wou zenden maar dat word niet toegestaan, bovendien zelfs het lezen is mij hier een kwelling want wij weten ook daartoe is nodig de onbezorgde gezellige huiskamer nu ... het

verheugd mij dat jullie nog steeds vorderingen maken in de muziek hou vol en dan word je van zelf een kunstenaar in die schoonste kunst ook dit is voor mij verwoest, jullie zijt werelden boven mij verheven die sta ...toe dat hij niet valle daar ligt alle in opgesloten de verzoeking der vrouw is de oorzaak van alle kwaad een veld met rozen onder..... bladerende monsters der hel. Hartelijk gegroet u allen Y.W

Brieven van IJje Wijkstra aan Dirk Postema

Oude brieven die IJje Wijkstra schreef aan (Derk) Dirk Postema toen IJje in de gevangenis zat. Dirk en IJje waren vrienden destijds. Brieven zijn digitaal aangeleverd, bron bekend bij de redactie.

01 Brief van Ije Wijkstra aan Derk Postema
Adobe Acrobat document 1.3 MB

02 Brief van Ije Wijkstra aan Derk Postema
Adobe Acrobat document 936.5 KB

03 Brief van Ije Wijkstra aan Derk Postema
Adobe Acrobat document 1.0 MB

04 Brief van Ije Wijkstra aan Derk Postema
Adobe Acrobat document 1.2 MB

05 Brief van Ije Wijkstra aan Derk Postema
Adobe Acrobat document 490.7 KB

06 Brief van Ije Wijkstra aan Derk Postema
Adobe Acrobat document 982.4 KB

07 Brief van Ije Wijkstra aan Derk Postema
Adobe Acrobat document 946.7 KB

08 Brief van Ije Wijkstra aan Derk Postema
Adobe Acrobat document 1'009.9 KB

09 Brief van Ije Wijkstra aan Derk Postema
Adobe Acrobat document 940.2 KB

10 Envelope van Ije Wijkstra.pdf
Adobe Acrobat document 372.1 KB

11 Gelukkig nieuwjaarskaart van Ije Wijk
Adobe Acrobat document 176.3 KB

Het digitale dossier IJje Wijkstra

Archief Tresoar Toegangsnummer 16

Van de volgende inventarisnummers zijn scans aanwezig:

- [i694 402 01](#)
- [i694 402 02](#)
- [i694 402 03](#)

Tresoar is de bewaarplaats van de geschiedenis van Fryslân. Je vindt hier talloze in Fryslân verschenen kranten en tijdschriften, honderdduizenden boeken waaronder exemplaren uit de bibliotheek van Erasmus, tienduizenden foto's, films, geluidsopnamen, rechtbankverslagen, notariële akten, de Atlas van Blaeu, handschriften en brieven van bekende Friezen, bedrijfsarchieven van Douwe Egberts en archieven van de Elfstedenvereniging, cd's van Friese punk tot klassiek, het monnikenwerk de "Attische Nachten" uit 836 na Christus en de meer dan 150 bibliografieën gemaakt door J.J. Kalma, de oudste en nieuwste(Friese)literatuur, wetenschappelijke publicaties, digitale bestanden. En nog veel meer. Bij Tresoar moet je zijn om fysiek en/of digitaal te ontdekken, onderzoeken en vertellen.

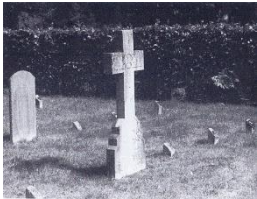
Bezoek de website [Tresoar](#)

Film Het teken van het Beest

IJ. Wijkstra IJ. Wijkstra - 4 policemen killed in 1929

Graf IJje Wijkstra

In 1941 wordt Wijkstra van de strafgevangenis in Leeuwarden overgeplaatst naar het Rijkskrankzinnigen gesticht te Woensel (Eindhoven). Daar sterft hij enige weken later aan de gevolgen van tbc. IJje Wijkstra is overleden op 06-06-1941 te Eindhoven op 45-jarige leeftijd. Het graf van IJje Wijkstra is op de begraafplaats te Woensel Eindhoven, 2e steen rechts van het kruis. (© Afbeelding Libbe Henstra)

Op de vlucht voor de buurman

Het verhaal van IJje Wijkstra die vier veldwachters doodschoot is wel bekend. Toen ik op internet een link vond naar de strafdossiers op de site van Tresoar was ik direct nieuwsgierig om de verhoren en getuigenverklaringen te lezen. Mijn moeder had mij vroeger al verteld dat IJje hun buurman was en dat ze moesten vluchten toen ze schoten hoorden. Op oude krantenfoto's probeerde ik altijd mijn pake te herkennen in de omstanders. Hij moet erbij gestaan hebben. Wat was ik verrast toen ik de getuigenverklaring van mijn pake las in de processtukken. Hij had het van dichtbij meegemaakt. Toen hij die vrijdagochtend 18 januari 1929 om half acht de melkbussen bij de weg zette heeft hij de vier veldwachters gezien en zelfs nog met ze gesproken, waarschijnlijk als laatste dus. Dat had ik niet eerder gehoord. De veldwachters vertelden hem dat ze Aaltje kwamen halen. Mijn pake heeft ook gezien dat IJje schoot. Pake ging toen in huis 'om zijn kinderen in veiligheid te brengen'. Toen ik dat las realiseerde ik me wat dat geweest moet zijn: Vijf kinderen en een zwangere vrouw naar familie in Kornhorn begeleiden, door de weilanden. De oudste zus van mijn moeder Martje Postma was 7 ½ jaar, mijn moeder Aafke, bijna 6. Dan had je nog Haaye van 4 ½, Annie van 3 ½ en Joke van 1 ½. Wat zal dat angstig zijn geweest, je wist immers niet wat de buurman zou gaan doen, welke kant zou hij op vluchten? Ik ging dus mijn moeder bevragen naar die ochtend. Ze wist het nog goed: haar vader ging naar de Leidijk om de melkbussen bij de weg te zetten. De Rottelaan (nu de Polmalaan) was toen namelijk een zandpad. Pake Ate moest dus met de melkbussen langs het huis van IJje en zag daar de veldwachters waar hij dus nog mee sprak. Toen pake terugkwam in huis verbood hij zijn oudste dochter Martje om naar school te gaan die dag. Ze zou dan langs het huis van IJje moeten lopen en dat vond pake te gevaarlijk. Pake ging weer naar buiten en zag wat er gebeurde. Hij hoorde schoten en gekerm en zag dat IJje speurend rondliep. Toen IJje op het land van pake liep vond pake het te gevaarlijk worden. Hij pakte de jongste kinderen onder de arm en ze verlieten de woning en gingen door het weiland, door de sneeuw, naar Kornhorn. In het eerste huis dat ze bereikten woonden kennissen en daar gingen ze naar binnen. Mijn moeder ging met een aantal van de kinderen en beppe naar oom Andries en tante Trientje (de Vriesde With) die verderop in Kornhorn woonden. Ze weet nog dat ze daar toen tussen de middag boerenkool aten. De andere kinderen bleven bij het eerste huis. Pake ging weer terug en moest toen naar Grootegast om een getuigenis af te leggen. Die is dus te lezen op de site van Tresoar (pag. 30).

De getuigenis van pake op 18 januari 1929 aan het politiebureau te Grootegast: Getuige 5: Ate Postma, veehouder, oud 41 jaar, wonende te Doezum, gemeente Grootegast, die verklaarde: "Hedenvoormiddag, 18 Januari 1929, omstreeks half acht uur liep ik langs het huis van Yje Wijkstra, staande onder Doezum, gemeente Grootegast, en zag, dat vier veldwachters bij

het huis van Yje heen en weer liepen. Ik zag, dat veldwachter Van der Molen een paar maal naar het raam van het huis van Yje ging, wat hij daar deed weet ik niet, terwijl de andere veldwachters op den zandweg voor het huis van Yje bleven. Toen ik de melk naar den weg bracht heb ik nog met de veldwachters gesproken en vroeg aan hen wat er aan de hand was, waarop Van der Molen mij vertelde dat zij, de vrouw, die bij Yje in huis was moesten hebben. Zoodra ik thuis was hoorde ik, dat er geschoten werd, hoe vaak weet ik niet. Na het eerste of tweede schot hoorde ik, dat er gekermd werd. Toen ik kort daarop op den zandweg kwam zag ik, dat Yje in knielende houding bij zijn huis lag en, dat hij in Zuidelijke richting schoot. Veldwachters zag ik toen niet. Ik was zeer bevreesd en bleef daarom op een afstand van ongeveer 120 M. van het huis van Yje verwijderd. Even nadat ik Yje zag schieten zag ik, dat hij om zijn huis heen alles afzocht. Weer even later zag ik, dat rook wolken uit het dak van het huis van Yje opstegen. Ik heb niet gezien, dat Yje wegging, omdat ik mijn kinderen in veiligheid heb gebracht. Meerdere malen heb ik gezien, dat Yje in het bezit was van een militair geweer en een browning.” ‘s Middags werden beppe en de kinderen weer thuisgebracht. De volgende dag is mijn moeder met pake wezen kijken bij het uitgebrande huis van IJj

Toen later de rechtszaak plaatsvond moest pake Ate ook in de rechtszaal getuigen. Zijn naam stond ook vermeld in een krant en die krant heeft jaren bij mijn pake en beppe op de kast gelegen. Gelukkig is er nu veel te vinden op internet.

Op de site van historische kranten <http://kranten.kb.nl> vond ik nog oude artikelen. Daarin de verklaring die pake tijdens de rechtszaak aflegde:

Rottelaan 125 meter is.
 Get. A te Postma te Doezum heeft gezien dat van der Molen een paar maal naar het raam ging, terwijl de anderen op eenigen afstand bleven. Bij het hooren van schoten zag hij dat **Wijkstra** in knielende houding zat te schieten op de Rottelaan ongeveer 100 meter van zijn huis. Hij schoot in zuidelijke richt.ng. Daarna liep **Wijkstra** naar getuige verklaard, in zoekende houding rondkijkende met zijn geweer in den aanslag langs de sloot, over het land in noordelijke richting in een boog langs zijn woning naar de Rottelaan. Van dat oogenblik af heeft get. geen schoten meer gehoord. Op een vraag van mr. Enklaar verklaart get. dat hij bang was voor **Wijkstra** en zijn kinderen daarom in veiligheid had gebracht.
 De Pres.: Kwam Aaltje van der Tuin, voordat zij samenwoonden veel bij **Wijkstra**?
 Get.: Ongeveer 2 à 3 keer per week.
 Get. H o m a n te Doezum verklaarde dat

Dit stond in 'Het vaderland: staat- en letterkundig nieuwsblad' van 13-02-1929.

Nog een citaat uit mijn pake's getuigenis:

wrouw.
 Getuige A. Postma, veehouder te Doezum, die in de buurt van W. woonde, zei dat verdachte zich dikwijls ongunstig over de politie uitliet. Het drama kwam voor hem niet onverwacht.
 Getuige Sikkema had een week voor de

Dit stond in de Tilburgse Courant van 10-05-1930.

Volgens mijn moeder vertelde pake over IJje dat hij altijd veel grootspraak had. Hij had eens tegen pake gezegd: "Als je in je huis voor het raam staat kan ik je zo raken". Pake en beppe hadden duidelijk zicht op het huis van IJje, het lag er 150 tot 200 meter van af en ze zagen hem vaak een appel of zo van een paaltje af schieten. IJje woonde altijd nog thuis bij zijn moeder Sjouktje. Toen Aaltje bij hem inkwam ging zijn moeder bij haar zoon Hendrik wonen, iets verderop ook aan de Polmalaan. Schuin tegenover haar eigen woning. Volgens het verhaal van IJje was het net andersom: moeder ging bij Hendrik inwonen omdat ze niet veel meer kon en ziekelijk was en toen kwam Aaltje bij hem. Deze buurvrouw Sjouktje kwam veel over de vloer bij pake en beppe en hielp mee in het gezin. Ze was vaak voor hen aan het aardappelen schillen. Volgens mijn moeder was ze erg met het geloof bezig. Ze is tien dagen na de viervoudige moord overleden, van ontzetting is het vermoeden. Na dit vreselijke gebeuren wilde beppe Gepke

verhuizen, ze wilde niet langer wonen daar waar het drama zich had afgespeeld. Pake kocht toen een boerderijtje aan de Provinciale weg en ze verhuisden op 12 mei (alde maaie) 1929, dus nog hetzelfde jaar. Volgens mijn moeder staat de herdenkingssteen niet op de juiste plek. Het huisje van IJje stond meer naar het noorden. “Der wie ien kampke lân tusken”

Situatietekening IJje Wijkstra. De situatietekening van de plekken waar de doodgeschoten veldwachters lagen. Zo'n 150 tot 200 meter ten noorden was het boerderijtje van pake en beppe.

Auteur Mattie Bruining-Hoeksma. mattiebruining.nl

Lees ook: [PAKE LEGT EEN GETUIGENIS AF](#)

Gevangen op de glasplaat

Het verhaal van IJje Wijkstra is ook beschreven op de website gevangeninglas.nl

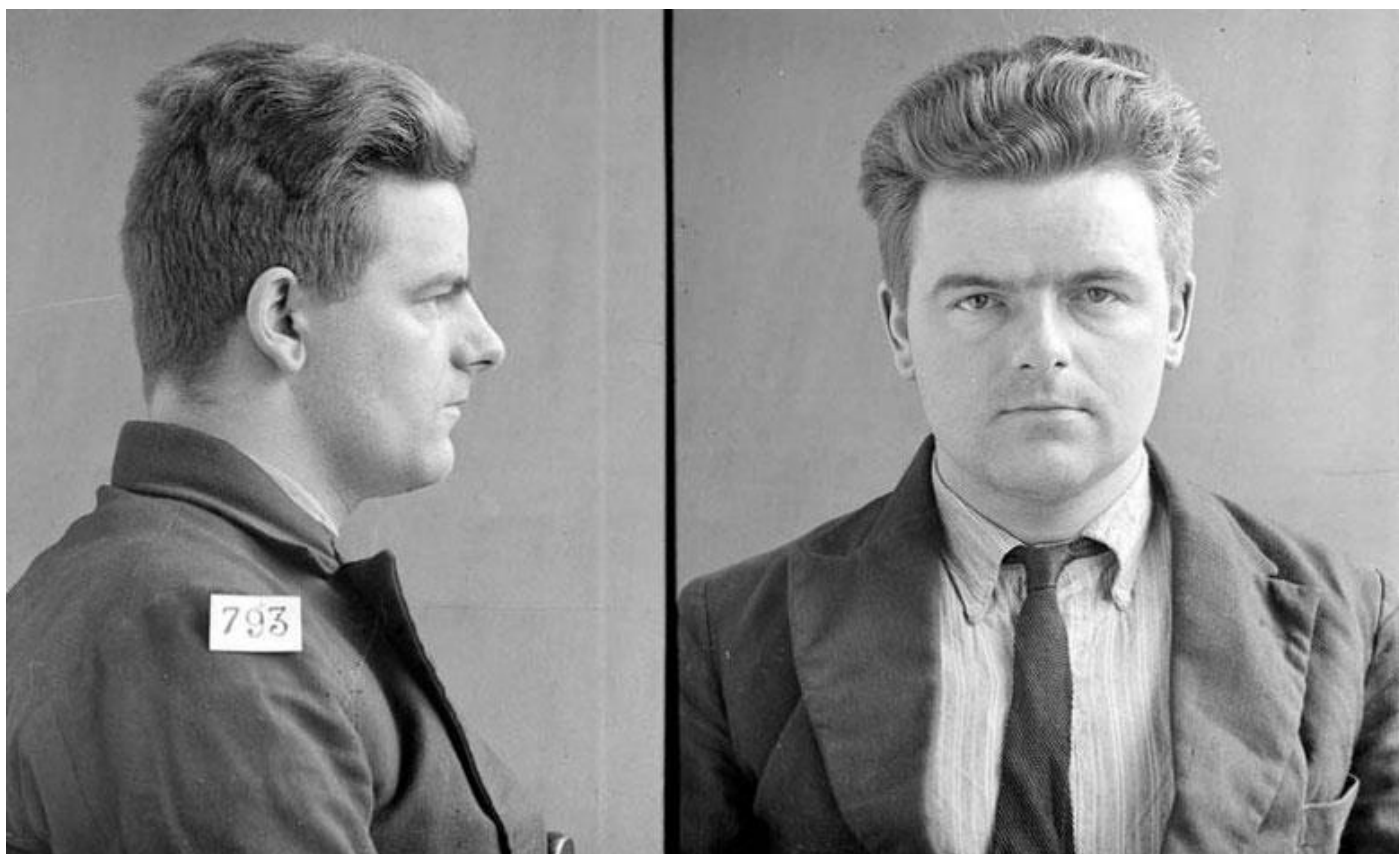
IJje Wijkstra werd geboren als de jongste van vijf kinderen van IJje Hendriks Wijkstra en Sjoukje Derks van Bolhuis. Zijn vader was los-arbeider. Dat hield in dat hij geen vast werk had en derhalve ook geen vast inkomen. Naar het schijnt konden beide ouders slecht met elkaar over weg, hadden ze ruzies over het geloof, en vielen er regelmatig klappen. Na de lagere school ging IJje leren als metselaarsleerling. Daarnaast zou hij samen met zijn vader gestroopt hebben; vast staat in ieder geval dat IJje goed met een geweer wist om te gaan. Hij blijft bij zijn moeder wonen en zou anarchist geweest zijn.

Durk Tabak 1930

Durk Tabak is een tweevoudig moordenaar en kunstenaar. In 1930 werd Tabak veroordeeld tot 15 jaar cel nadat hij in een Drachtser café de 29-jarige Jan van der Meulen had doodgestoken. Enkele jaren na zijn vrijlating schoot hij in Augustinusga zijn minnares Grietje Groenland-Hayema dood. Na deze gruwelijke daad pleegde hij zelfmoord door zichzelf door zijn slaap te schieten. Tabak was een begiftigd tekenaar, maar daarnaast kon hij ook verdienstelijk trekharmonica spelen. Tot zijn vriendenkring behoorden IJje Wijkstra en Jan Hut.

Durk Tabak werd geboren op de Bulten in 1902 en was het zesde kind van Johannes Johannes Tabak en Antje Folkertsma. Een zuster, Sytske, overleed na 22 dagen en werd begraven op het armenkerkhof in Harkema. Het was een arm gezin; soms waren ze zo arm dat de kinderen op zaterdagavond naakt naar bed moesten zodat hun moeder de gelegenheid had om de kleren uit te wassen om netjes op de zondagsschool te verschijnen. Moeder Antje was zachtmoedig van aard, Durk werd als benjamin beschermd opgevoed. Toen Durk ouder was, kon ze hem niet aan; hij ging zijn eigen weg. Vader Johannes was nogal stijfkoppig en onbuigzaam. Hij zat vaak door zijn koppigheid zonder werk. Durk was ook koppig en stond bij woordenwisselingen met zijn vader onbuigzaam tegenover elkaar. Durk kwam al jong met Justitie in aanraking. Tijdens zijn lagerschooltijd pleegde hij een kleine diefstal en werd tot zes maanden tuchtschool veroordeeld. Later zat hij nogmaals op een tuchtschool; in 1925 werd hij tot vier maanden gevangenisstraf voor mishandeling veroordeeld. In zijn jonge jaren had hij verschillende keren verkering, waaronder met Grietje Vaatstra, dochter van Tiet “Woartelpot” Vaatstra-van der Ploeg. Durk kon door zijn koppigheid niet onder een baas staan; hij koos voor muzikant. Met zijn vrienden IJje Wijkstra, viervoudig moordenaar uit Kornhorn, en Jan Hut speelde hij op kermissen, feesten en bruiloften. In 1930 ging het mis. Tijdens een bezoek aan café Jonker In Drachten stak hij Jan van der Meulen in de buik.

Nadat Durk gevlucht was, overleed Jan ter plaatse aan zijn verwonding. Durk verstopte zich op het “hûske” van Jan Hut in de Kerkstraat; Jan Hut was na de moordpartij van IJje verhuisd naar Drachten. De politie arresteerde hem; voor het gerecht kreeg hij 15 jaar gevangenisstraf. In 1945 kwam hij vrij en ging eerst bij zijn zwager in Augustinusga wonen. Later was hij in de kost bij Pieter en Grietje Groenland in Augustinusga. Terwijl Pieter in de slikken werkte, maakte Durk avances tegen Grietje Groenland-Hayema. Zij was er echter niet van gediend; uiteindelijk werd Durk de deur gewezen. Hij kreeg een nieuw kostadres in Surhuisterveen. Toch bezocht hij Grietje nog veel; zij bleef de was voor hem doen. Op 16 september 1949 was hij weer aan de deur bij Grietje. Een van de kinderen vertelde Durk dat hun moeder naar de Mieden was en zo terug kon komen. Durk wachtte haar op onder aan de brug bij Blauwverlaat. Toen ze daar aankwam kregen de beiden ruzie, waarop Durk haar in de borst schoot. Ondanks de verwonding van Grietje fietste het tweetal eerst richting Augustinusga. Toen Grietje niet meer kon, gingen ze in de berm zitten. Na een poosje fietsten ze terug naar de Achterweg en gingen richting Surhuizum, waarschijnlijk om naar een dokter te gaan. Na een paar honderd meter gingen ze weer in de berm zitten. Boer Luinstra die er vlakbij woonden, hoorde een tweetal schoten. Toen de politie arriveerde bleek dat Durk Grietje had doodgeschoten en daarna zelfmoord had gepleegd. Hij stak in 1930 tijdens een cafêruzie in Drachten een jongeman dood en zat daarvoor vijftien jaar gevangenisstraf uit. In 1949, vier jaar na zijn vrijlating, schoot hij onder Surhuizum een vrouw dood, waarna hij de hand aan zichzelf sloeg. Durk Tabak, is een tweevoudig moordenaar (en kunstenaar). Durk Tabak, uit Harkema, de 28-jarige liedjeszanger steekt bij een café ruzie te Drachten de 27-jarige Jan van der Meulen uit Drachten met een mes in de onderbuik die daarop aan inwendige bloedingen sterft, 30 oktober 1930. In 1930 werd Tabak veroordeeld tot 15 jaar cel. Enkele jaren na zijn vrijlating schoot hij in Augustinusga zijn minnares Grietje Groenland-Hayema dood. Tabak was kostganger bij de familie Groenland geweest en had een relatie met mevr. Groenland, 50- jaar oud en moeder van zeven kinderen, gekregen, 16 en 17 september 1949. Na deze gruwelijke daad pleegde hij zelfmoord door zichzelf door zijn slaap te schieten. Tabak was een begiftigd tekenaar, maar daarnaast kon hij ook verdienstelijk trekharmonica spelen. Tot zijn vriendenkring behoorden Eije Wijkstra en Jan Hut. Tabak zou ook zijn goede kanten hebben. Zo schijnt hij bij de hond in het hok gekropen zijn toen het dier bang was voor het onweer. Een rancuneuze man met de moord van twee mensen op zijn geweten. Durk Tabak werd geboren op de Bulten op 10 december 1902, overleden op 16 september 1949 te

Surhuisterveen, was het zesde kind van Jehannes Tabak en Antje Folkertsma. Een zuster, Sytske, overleed na 22 dagen en werd begraven op het armenkerkhof in Harkema. De oudste zoon is?, Sjoerdsje, Jan, Janke en Durk. Het was een arm gezin; soms waren ze zo arm dat de kinderen op zaterdagavond naakt naar bed moesten zodat hun moeder de gelegenheid had om de kleren uit te wassen om netjes op de zondagsschool te verschijnen. Moeder Antje was zachtmoedig van aard, Durk werd als benjamin beschermd opgevoed. Toen Durk ouder was, kon ze hem niet aan; hij ging zijn eigen weg. Vader Johannes was nogal stijfkoppig en onbuigzaam. Hij zat vaak door zijn koppigheid zonder werk, zo was er een voorbeeld dat vader geen laarzen had, en tot de enkels onder de drek kwam bij de boer, de boer had wel laarzen staan maar weigerde die aan Jehannes te geven, waarop Jehannes zei "dan bin ik gauw klaar boer" en hij vertrok. Durk was ook koppig en stond bij woordenwisselingen met zijn vader onbuigzaam tegenover elkaar. Durk kwam al jong met Justitie in aanraking. Tijdens zijn lagereschooltijd pleegde hij een kleine diefstal en werd tot zes maanden tuchtschool veroordeeld. Later zat hij nogmaals op een tuchtschool; in 1925 werd hij tot vier maanden gevangenisstraf voor mishandeling veroordeeld. Maar de andere kant van Durk was, dat hij ook in die tijd een vrouw hielp die ziek op bed lag, en waar het water bevroren was, haar man was naar de markt en was die nacht al vertrokken, zo was de kachel ook uitgegaan. Durk hielp de vrouw, maakte de kachel aan, en ging op vers drinkwater uit. Hij bleef bij de vrouw tot haar man weer thuis was. In zijn jonge jaren had hij verschillende keren verkering, waaronder met Grietje Vaatstra, dochter van Tiet "Woartelpot" Vaatstra-van der Ploeg. Grietje heeft in mei 1926 een zoon gekregen, Witte Vaatstra, geboren te Drogeham, overleden op 25 juni 1926 aldaar, begraven te Augustinusga. In Drente had Durk ook een verkering, bij deze vrouw had hij een zoon. Zij heeft alles gedaan om hem te behouden, en zocht hem op in het Tichthûs in Leeuwarden west. Zij wilde ook wel op hem wachten, maar hij wilde vrij man wezen. Hij heeft er later wel omgedacht, om de jongen een harmonica te geven, Durk was toen zelf al muzikant. Durk kon door zijn koppigheid niet onder een baas staan; hij koos voor muzikant. Met zijn vrienden Eije Wijkstra, viervoudig moordenaar uit Kornhorn, en Jan Hut speelde hij op kermissen, feesten en bruiloften. Hij had een prachtige stem en begeleidde zichzelf op de accordeon. Hij reisde van het ene naar het andere dorp in de Friese Wouden en Westerkwartier van Groningen. Een zelfportret van Durk Tabak, die hij tekende in de gevangenis "De Blokhuispoort" te Leeuwarden. Hij was geen onverdienstelijk tekenaar in de gevangenis, vele tekeningen zijn daar door hem gemaakt. En vele zijn daar ook van verdwenen, bekenden die ze ontvingen, wilden de tekeningen en kaarten uit schaamte niet bewaren en zo zijn er vele vernietigd. Op de jaarkermis van 1930 in Drachten maakten Durk en Jan hun opwachting in café Jonker bij de sluis. Tijdens de kermis mocht geen sterke drank geschonken worden, bier consumeerde echter men in grote hoeveelheden. "Bier", zo werd gezegd, "is een onschuldige drank." Op de woensdagmiddag van de jaarkermis hing Durk Tabak wat in het café rond, toen ook de gebroeders Roelof en Jan van der Meulen en Ynze Brouwer aanschoven bij het tafeltje van Durk Tabak. Brouwer scharrelde met een zus van de gebroeders van der Meulen. Er ontstond op een zeker moment een woordenwisseling over een fiets die verdwenen was bij zijn laatste bezoek aan haar. Later werd de fiets met doorgesneden banden uit een sloot gevist. Roelof van der Meulen dacht dat Ynze daar meer van wist.

Rache

Het was druk in het café, de stemming was verhit, er ontstond een heftige woordenwisseling en beide mannen kwamen met gebalde vuisten tegenover elkaar te staan "Ynze begûn tsjin my te rachjen". Dat durfde hij wel, want hij was in gezelschap van de geduchte Ale Wagenaar en dichtbij was Durk Tabak, die het in de ure des gevaars zeker op zou nemen voor zijn vriend Ale. In de daaropvolgende confrontatie stond het prestige van Roelof op het spel. De kortaangebonden Roelof nam de uitdaging aan, stapte in de richting van Ynze, maar toen was Durk Tabak er ook al bij. "Ik ha noch sein: wat si's to mei dat mes, ik sil dy wrame". Maar toen grepen de maten en de kastelein in. Roelof werd van het strijdtoneel afgevoerd en heeft zijn broer pas 's avonds teruggezien. Die was toen al dood. De politie afgekomen op het eerste gerucht dat er een vechtpartij aan de gang was, kwam kijken, stelde vast, dat de storm geluwd was en vertrok. Maar op dat ogenblik had Durk Tabak de steek al toegebracht " Durk Tabak koos partij voor

Ynze Brouwer, trok zijn mes en stak toe waarbij hij Jan, die met de ruzie niets te maken had, in zijn buik stak". De sprekende gelijkenis met Roelof is Jan noodlottig geworden. Roelof was weliswaar afgevoerd, maar toen Durk Tabak even later Jan zag, moet hij gedacht hebben, dat Roelof terug was gekomen. Hij hield de rechterhand met daarin het mes in zijn ruime broekzak en drukte het door zijn broek heen in het onderlijf van Jan. Het is door niemand gezien en Jan moet het zelf amper gevoeld hebben.

Niets bemerkt

Hij nam naast de tap op een stoel plaats en bleef daar ruim anderhalf uur zitten. Hij bloedde niet, hij sprak met de anderen en dat hij een wat matte indruk maakte, werd geweten aan de alcohol. Tegen half vier wilde hij naar de waterplaats. Iemand heeft hem ondersteund, nog altijd in de veronderstelling dat Jan te veel gedronken had. Hij werd ter afkoeling naar het bleekveldje achter het café gebracht en daar neergelegd. En pas toen bleek, dat hij een messteek in het onderlichaam had opgelopen. Er was aanvankelijk geen dokter te vinden, zodat er nog zeker een half uur verloren ging. Toen er tenslotte hulp kwam die bestond uit dokter Siebinga uit Opeinde, was Jan al aan inwendige bloedingen overleden. De hevig bloedende Jan van der Meulen legde men voorzichtig buiten het café in de bleek. Een arts in Drachten was niet te bereiken. Het lukte wel. Toen die kwam mocht hulp niet meer baten. Omdat burgemeester Wuite afwezig was, moest wethouder Bos ingrijpen. Het lijk werd in beslag genomen en naar het Tehuis voor Ouden van Dagen gebracht en het café gedurende de kermis afgesloten en verzegeld. (Roelof Vermeulen zat op dat tijdstip in hechtenis, waarschijnlijk een preventieve maatregel van de politie, want nadat bekend was geworden dat Jan een messteek had opgelopen, wilde Roelof zijn broer onmiddellijk wreken. 's Avonds tegen tien werd hij vrijgelaten en mocht hij met mem (moeder), die hem inmiddels was komen opzoeken, mee naar huis). Tijdens het tumult vluchtte Durk Tabak naar zijn vriend Jan Hut, die in een steeg in een éénkamerwoninkje achter de Suderbuorren woonde. (Dezelfde Jan Hut, die in januari 1929 ook Eije Wykstra na de viervoudige moord had opgevangen) Onderwijl verwisselde hij zijn broek, door het geopende mes was er een scheur in gekomen, voor een andere broek. De politie wist Durk echter al gauw te vinden en arresteerde hem. Durk ontkende aanvankelijk, maar hield dat niet lang vol. Hij had bij Jan Hut een andere broek aangetrokken, maar de pantalon met het gaatje in de broekzak werd teruggevonden. Bij het verdere onderzoek kwam voortaan het licht, dat hij zijn revolver, een Browning, had weggemoffeld. Hij had zich dus gerealiseerd, dat hij als verdachte zou worden aangemerkt. 18 maart 1931 stond Durk Tabak voor de rechters in Leeuwarden, Roelof moest getuigen en kwam op zeker ogenblik naast Durk Tabak te staan. Het was een moeilijk moment voor Roelof en de rechter begreep dat. Hij zorgde dat Roelof apart verhoord werd. Men veroordeelde Durk Tabak tot 15 jaar celstraf, ook na het hoger beroep bleef deze straf gehandhaafd, en dat is waarschijnlijk ook Roelofs geluk geweest, als men althans van geluk kan spreken. "Ik hie him fansels wol wraamd, as ik him troffen hie".

Pas in 1946 zag Roelof Durk Tabak terug. Dat was in Leeuwarden. Roelof was ouder en wijzer geworden, had een gezin en toen hij Durk terugzag, was zijn vrouw bij hem. Hij liet het er niet op aan komen en ging weg. In 1946 kwam Durk vrij, hij bleek van zijn verblijf in de gevangenis niets te hebben geleerd. Het gerucht ging al gauw dat Durk Tabak weer een geladen revolver op zak had. De mensen in het dorp en wijde omgeving waren nog steeds bang voor hem en liepen het liefst met een grote boog om hem heen. Durk ging na zijn vrijlating eerst bij zijn zwager in Augustinusga wonen. Later was hij in de kost bij Pieter en Grietje Groenland in Augustinusga. Terwijl Pieter in de slikken werkte, maakte Durk avances tegen Grietje Groenland-Hayema, moeder van zeven kinderen. Na verloop van tijd deed Durk het verzoek met hem een verhouding aan te gaan, wat zij weigerde. Uiteindelijk werd Durk de deur gewezen. Hij kreeg een nieuw kostadres in Surhuisterveen. Toch bezocht hij Grietje nog veel, zij bleef de was voor hem doen.

Op vrijdag 16 september 1949 was hij weer aan de deur bij Grietje. Een van de kinderen vertelde Durk dat hun moeder naar de Mieden was en zo terug kon komen. Durk wachtte haar op onderaan de brug bij Blauwverlaat. Toen ze daar aankwam ontstond tussen beide een woordenwisseling, waarop Durk haar in de linkerschouder schoot. Waarna hij de getroffen

bloedende vrouw op zijn fiets weg wilde brengen. Hij zoude met de bloedende vrouw een aantal kilometers richting Surhuisterveen. Op zeker moment kon de vrouw niet verder en zakte ineens in de berm langs de weg. Enige tijd later klonken er twee revolverschoten. De politie was inmiddels gewaarschuwd en deze trof op de bewuste plek twee lichamen aan. Durk Tabak had de vrouw met een schot in het hoofd gedood en daarna zichzelf door het hoofd geschoten. Durk was een man dat 'als het niet kon zoals hij het wou', dat zijn geestvermogens dan aangetast werden. Bron: spanvis.nl

Tekeningen van Durk Tabak

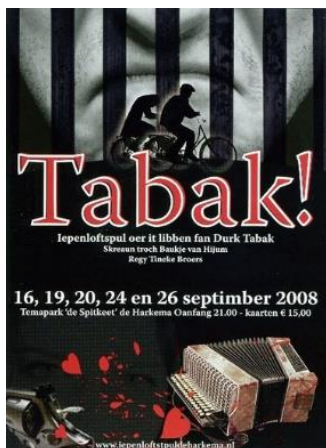

tekening van F v/d Veen gemaakt door Durk Tabak vanaf een Ausweis in 1948

Een zelfportret van Durk Tabak dat hij tekende in Leeuwarder gevangenis De Blokhuispoort

Iepenloftspul Durk Tabak

Het iepenloftspul van Harkema gaat over het levensverhaal van Durk Tabak, de muzikvriend van IJje Wykstra. Tabak stak in 1930 een man neer in Drachten. In 1946 kwam hij - na een lange celstraf - weer op vrije voeten en hij trok in bij een familie in Augustinusga. In 1949 maakte Tabak een einde aan het leven van de vrouw des huizes en daarna hemzelf.

Foto accordeon is te bezichtigen in "[De Spitkeet](#)"

Tabak - it liet fan mem

Pijpenrek Durk Tabak

Durk Tabak heeft tijdens zijn gevangenschap in de Leeuwarder Strafgevangenis een pijpenrek gemaakt. Dit pijpenrek is te bewonderen in museum De Spitkeet te Harkema.

Pijpenrek gemaakt door Durk Tabak

Links op internet

- [Wikitree](#)
- [Moord in Drachten](#)

Bloedverwanten zoeken prenten beruchte Harkemaster

Tweevoudig moordenaar Durk Tabak (1902-1949) uit Harkema-Opeinde bleek een begenadigd tekenaar. Enkele familieleden speuren nu naar oude prenten van zijn hand. Om te bewaren voor het nageslacht. „Skande dat der sa'n protte wei wurden is. It is dochs skiednis. Dy kinne jo net útwise.“ Anderen willen er niets meer mee te maken hebben.

Door André Horjus

HARKEMALEMMER - „O nee, hebben ze het wél laten staan?“ Petra Morsman (44) uit Lemmer krijgt het zweet in de handen. „Dit worden toestanden, nu krijg ik tóch weer op mijn kop.“ Oorzaak: een pijnlijke fout in een oproepje in het dorpsblad van Harkema. Morsman had nog een correctie verstuurd per e-mail: kijk uit, Durk Tabak heeft niet vier politieagenten vermoord, maar twee personen. „Ik had Durk Tabak aanvankelijk verward met IJse Wijkstra.“

Met haar man Hans, van wie Durk Tabak een oudoom was, zet ze zich in voor het behoud van de artistieke nalatenschap van de beruchte Harkemaster. In gevangenis De Blokhuispoort had Tabak verschillende tekeningen gemaakt en weggevoerd. Veel daarvan zijn spoorloos verdwenen. Het echtpaar hoopt door het oproepje alsnog de nodige tekeningen op te sporen.

„We willen graag foto's van die tekeningen maken“, schrijft Morsman, „zodat ze voor het

nageslacht bewaard blijven.“ Een andere achterricht van Tabak, Harry van der Land (45) uit Birdaard, zette al eerder soortgelijk oproepje op Marktplaats.nl. „Blikskaters. Dy man koe écht hiel moal tekenje.“

„Mijn opa Jan was een broer van Durk“, vertelt Hans Morsman (44). „Ik ben eigenlijk altijd erg benieuwd naar hem geweest.“ De man had ook hele andere kanten. „Benadrukt Tabak heeft niet vier politieagenten vermoord, maar twee personen.“ Het verhaal gaat dat als de hond bang was bij slecht weer, hij bij het dier in het hok kroop.

Niet alleen tekenende Tabak graag, hij bespeelde ook verdienstelijk de trekharmonica. Met zijn vrienden IJse Wijkstra en Jan Hut speelde hij op bruiloften, kermissen en partijen. „Je kunt je in deze tijd niet voorstellen dat iemand met zijn kwaliteiten niet verder is gekomen“, aldus Morsman. „Eigenlijk is het een heel triest verhaal. Vooral de tragische omstandigheden hebben hem gevormd, denk ik.“

Inmiddels heeft Morsman al negen pentekeningen bij familieleden getraceerd. Portretten en

Een zelfportret van Durk Tabak dat hij tekende in Leeuwarder gevangenis De Blokhuispoort.

alledaagse taferelen. Drie dochters van Durks broer Jan – tantes van Morsman – hadden bijvoorbeeld nog ingelijste prenten hangen. Anderen willen er niets meer mee te maken heb-

ben. Bij een familieid in Harkema zou zelfs een doos met tientallen tekeningen op een brandstapel zijn beland.

Ook foto's van Tabak zijn zeld-

zaam. „Allegearre ferskaord“, meldt Harry van der Land. „Skande dat der sa'n protte wei wurden is. It is dochs skiednis. Dy kinne jo net útwise.“ Toen ze een tante een zelfportret van Tabak wilde schenken, reageerde die afwerend. „Fuort dermei. Dat wie sa'n rare keardel.“

„We moeten nog één tante bezoeken“, zegt Hans Morsman. „Voor sommigen ligt het nog steeds gevoelig, is het een taboe. Ze voelen zich beschamd. Daar hoeft je geen tekeningen meer van te verwachten. Hun kinderen weten niet eens wie Durk Tabak was.“

„Je weet het niet hè“, zucht Hans' moeder Janke Morsman (78). Ze heeft op zich geen moeite met de speurtocht van haar zoon, maar zou de zaak ook het liefst laten rusten. „Ik hoop alleen maar dat mijn oom op het laatste moment toch nog goed terecht is gekomen. Dat hij mag rusten in het graf. Ik bedoel, ik ben gelovig en hij kwam ook uit een christelijk gezin. Ze zongen vaak psalmen. Mijn oom had ook zijn goede kanten. Dat geloof ik wel. Hij was een vrolijke man. We hebben samen nog wel eens een liedje gezongen. Maar het slechte in de mens krijgt vaak meer aandacht.“

Tweevoudig moordenaar

Via de film 'Tekenen van het beest' (1980) van Pieter Verhoeff kreeg Durk Tabak landelijke bekendheid. Deze film reconstrueert de moord op vier politieagenten door een al even beruchte vriend van Tabak: IJse Wijkstra. Zelf was Tabak, in de film gespeeld door Peter Faber, ook geen leverdje. Diverse malen werd hij veroordeeld tot tuchtschool of gevangenisstraf. Al tijd liep hij rond met een geladen pistool. Tabak kwam uit een bijzonder arm gezin, schrijft Douwe de Graaf in zijn boek 'Achtkaarspelen, mensen door de tijd'. Een christelijk gezin, waar regelmatig de liederen van Johannes de Heer klonken.

In 1930 wachtte Tabak een celstraf van vijftien jaar nadat hij in een café in Drachten de 29-jarige Jan van der Meulen uit De Wilgen had doodgestoken. Een paar jaar na zijn vrijlating was het opnieuw raak. Dit keer in Augustinusga. Tabak schoot na een ruzie Grietje Groenland-Hayema (49) in de borst, waarna ze overleed. Hij zou met deze getrouwde vrouw een relatie hebben gehad. Direct daarna schoot hij zichzelf door zijn slaap.

Wat anderen vertellen

Woensdag 29 oktober had te Drachten een ernstige vechtpartij plaats in het Café van H. Donker aldaar waarbij een zekere J. van der Meulen uit Wilgen het leven liet. De vermoedelijke dader Dirk Tabak, van beroep harmonicaspeler en oud vriend van IJse Wijkstra, thans woonachtig te Harkema Opeinde werd te ongeveer 4.30 n.m. gearresteerd. De dader heeft reeds een gedeeltelijke bekentenis afgelegd. Onze foto geeft 't moment waarop D.T. gearresteerd werd. Gerrit van der Valle heeft Dirk Tabak gekend (en Dirk zijn vriend IJse Wijkstra (zie ook verderop)) en vertelt over ze in een opname uit 1983 van het programma 'Onder de Groende Linde'. Bron: dragten.nl

In 1930 werd Tabak veroordeeld tot 15 jaar cel nadat hij in een Drachtser café de 29-jarige Jan van der Meulen had doodgestoken. Enkele jaren na zijn vrijlating schoot hij in Augustinusga zijn minnares Grietje Groenland-Hayema dood. Bron: [Wikipedia](https://nl.wikipedia.org/wiki/Durk_Tabak)

Verslag van de rechtszaak, uit de Leeuwarder Courant, 11 juni 1931.

Ale Wagenaar uit Harkema-Opeinde is een vriend van den verdachte en hij was dien middag in diens gezelschap. Hij heeft wel zien vechten, maar juist heeft hij niet waargenomen. Verdachte nam er ook aan deel, doch deze was dronken.

B. Brouwer, melkrijder te Ureterp, gaf toe woorden gehad te hebben met Roelof van der Meulen. Ook is er geslagen, maar getuige heeft zich toen verwijderd. Verdachte heeft dien middag heel wat gedronken. Af en toe zong hij een liedje en als belooning kreeg hij dan een glas bier. Getuige zelf had ook behoorlijk gedronken. Hij noemt nader 8 glazen per uur.

Verdachte voorgeroepen

Verdachte, voorgeroepen, geeft toe in het café Jonker geweest te zijn. Hij had een paar liedjes gezongen, doch was daarmee opgehouden omdat het zoo'n lawaai was. Verdachte ging zitten en wilde een sigaar opsteken, die hij in zijn zak had. Die sigaar was echter gebroken en verdachte haalde daarop z'n mes voor den dag om die sigaar doormidden te snijden. Tijdens die bezigheid zag verdachte dat er ruzie was. Hij is daarop toegelopen met het mes in zijn hand. Bij dat

groepje gekomen werd hij aangegrepen bij den arm. Verdachte geeft toe dien man een stomp gegeven te hebben.

President: Dus je geeft nu toegestoken te hebben?

Verdachte: Ik heb dien persoon van mij af willen stooten.

President: Die stoot is dan wel bijzonder krachtig geweest.

Verdachte preciseert zijn stoot nader als een voorwaartsche stoot. Die stoot werd in 't wilde toen gegeven. Dat ze nogal krachtig aangekomen is schrijft verdachte toe aan de omstandigheid, dat men hem juist bij dien arm aangegrepen had.

Het mes heeft verdachte later verloren door een gat in zijn broekzak. Als de advocaat-generaal er hem op attent maakt, dat er in de broek, die verdachte aan had op dat oogenblik, geen gat aangetroffen is, houdt verdachte toch zijn verklaring vol.

Het requisitoir

De advocaat-generaal ving zijn requisitoir aan met eraan te herinneren, dat er bij het plegen van dit misdrijf nog geen 5 jaar verlopen waren sedert verdachte wegens mishandeling tot gevangenisstraf veroordeeld werd. Wat de zaak zelve betreft, ze is weinig veranderd bij de vorige behandeling. Alleen heeft verdachte nu toegegeven een stoot te hebben toegediend. Spreker is het met de rechtbank eens, dat hier gesproken moet worden van doodslag. Er was ruzie, men kwam overeind en men greep verdachte tusschen de menschen door en stak van der Meulen neer. Toen is verdachte stiekum weggegaan en heeft elders z'n liedjes gezongen. Dat was een gemeene daad, die zeer terecht zwaar gestraft is. De wijze, waarop verdachte z'n daad pleegde is van zeer veel belang. Die bewijst n.l. dat verdachte dooden wilde. Van een algemeene vechtpartij, waarvan verdachte spreekt, is weinig gebleken. Geen der getuigen heeft daarvan gesproken. Ook verdachte's dronkenschap is niet komen vast te staan. Hij zal wel bier gedronken hebben, maar zijn leven had hem daartegen wel gehard. Eenig excuus voor deze laffe wandaad is niet aanwezig, waarom spreker met vernietiging van het rechtbankvonnis op formeele gronden, evenals in eersten aanleg een gevangenisstraf van vijftien jaar vordert.

De verdediging.

De verdediger, mr. D. Okma, zegde zich ten aanzien van de intenties van den verdachte bij zijn handelingen aan het oordeel van het Hof te willen..... hij den volgenden dag toegaf een mes open in den zak gehad te hebben. Verdachte maakte de veronderstelling, dat dit mes door de broek heengestoken zou zijn, toen verdachte tegen het slachtoffer opliep. Verdachte was niet dronken toen hij aangehouden werd. Nadat de heer I.H. van Weering, onderwijzer aan het doofstommeninstituut te Groningen, als tolk beëdigd is, wordt als getuige gehoord Jan van Houten, destijds vischhandelaar te Haulerwijk, die doofstom is. In de namiddag van 20 October j.l. was getuige te Drachten. Hij ging naar het café Jonker om een kop koffie te drinken. Met dat hij de deur opendeed, zag hij verdachte met een mes steken in de richting van den buik van Jan van der Meulen, die daarop neer viel, terwijl verdachte weg liep. Getuige zag verdachte later het mes in de vaart werpen. Verdachte merkte hiertegen op, dat hij in het geheel geen mes heeft weggegooid en ook niet een mes op de door getuige omschreven wijze in de hand heeft gehad. Roelof van der Meulen, de broer van den verslagene, zeide dien middag met zijn broer in het café gekomen te zijn. Getuige trof in 't gezelschap van verdachte zekere E. Brouwer, met wiens zuster hij verkeerig gehad had. Die verkeerig was mede door Brouwers toedoen afgeraakt en daarover mokte getuige. In het café vond daarover een woordenwisseling plaats tusschen Brouwer en getuige, waarbij verdachte voor Brouwer partij koos en getuige met een mes bedreigde. Getuige heeft toen de vlucht genomen. Z'n broer zag hij niet eerder weer terug dan toen deze ernstig verwond in de bleek achter het café lag. Jan Kuipers was in 't gezelschap van de van der Meulens. In 't café Jonker was 't rumoerig. Hij was getuige van de woordenwisseling tusschen Brouwer en Roelof. Na de bedreiging van verdachte is Roelof naar buiten gegaan, door Brouwer gevolgd. Daar zijn zij handgemeen geweest. Later heeft getuige waargenomen, dat verdachte met een blinkend voorwerp voor Jan van der Meulen stond. Getuige is later weer binnengegaan. Jan zat toen tegen het buffet en getuige heeft hem naar achter geholpen. Tjeerd Koopmans was

getuige van de ruzie tussen Roelof en Brouwer. Verdachte bemoeide zich daarmee en hij zag dezen met een geheven vuist voor Jan van der Meulen staan. Een mes heeft hij niet gezien.

Anne Talsma, ook een getuige van de ruzie tussen Roelof van de Meulen en Brouwer, verklaarde dat verdachte op hem toe kwam lopen met de vraag of hij misschien Roelof was. Deze vraag ging van een duw vergezeld. Op getuige's ontkenning ging verdachte in de richting van het tafeltje der van der Meulen's. Getuige zag verdachte niet steken, wel heeft hij het slachtoffer zien vallen.

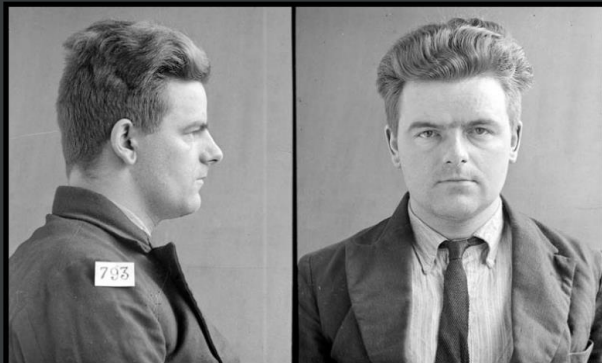
Thomas Nieuwman, kelner te Drachten, bediende dien dag in het café van Jonker. Op een gegeven oogenblik ontstond er een opstootje, waarbij zoowel verdachte als Brouwer en de van der Meulen's betrokken waren. Getuige heeft niet zien vechten, maar in een oogenblik was v.d. Meulen verwond en verdachte verdwenen. Dat hij niet meer gezien heeft schrijft getuige toe aan de omstandigheid, dat hij uit voorzorg de glazen opruimde.

Getuigen à décharge.

.....refereeren. De gelegenheid tot een rustig wilsbesluit is er echter voor verdachte niet geweest. 't Was rumoerig in dat café. Verdachte had geen enkele aanleiding om ban der Meulen's dood te willen. Pleiter kan daarom niet aanvaarden, dat hier van doodslag sprake zou zijn. Wat geschied is, is van ernstigen aard, en het zal moeten worden gestraft. Maar wel moeten de omstandigheden in aanmerking genomen worden. Ten aanzien van die straf wil pl. zich gaarne refereeren.

Een laatste woord van den verdachte. Verdachte merkte tenslotte nog op, dat hij niet de bedoeling gehad heeft te doden. Hij had op Jan van der Meulen niets tegen.
Arresten 25 juni a.s.

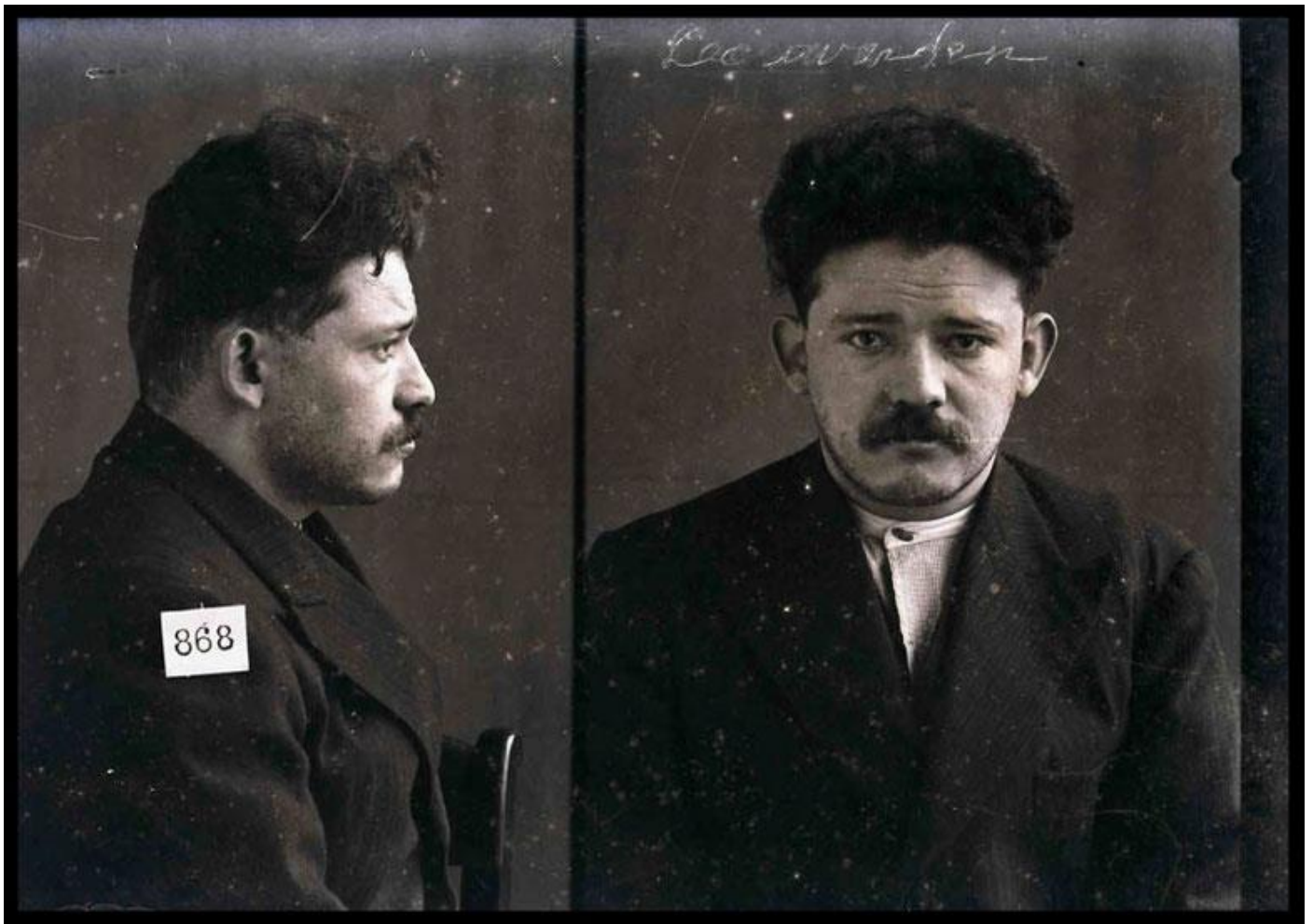
Gevangen op glas. Durk Tabak is beschreven op de website gevangeninglas.nl

Durk Tabak was het zesde kind van Johannes Johannes Tabak en Antje Folkertsma. Een zuster, Sytske, overleed na 22 dagen en werd begraven op het armenkerkhof in Harkema. Het was een arm gezin; soms waren ze zo arm dat de kinderen op zaterdagavond naakt naar bed moesten zodat hun moeder de gelegenheid had om de kleren uit te wassen om netjes op de zondagsschool te verschijnen. Moeder Antje was zachtmoedig van aard, Durk werd als benjamin beschermd opgevoed. Toen Durk ouder was, kon ze hem niet aan; hij ging zijn eigen weg.

In 1930 werd Tabak veroordeeld tot 15 jaar cel nadat hij in een Drachtser café de 29-jarige Jan van der Meulen had doodgestoken. Enkele jaren na zijn vrijlating schoot hij in Augustinusga zijn minnares Grietje Groenland-Hayema dood. Na deze gruwelijke daad pleegde hij zelfmoord door zichzelf door zijn slaap te schieten. Tabak was een begiftigd tekenaar, maar daarnaast kon hij ook verdienstelijk trekharmonica spelen. Tot zijn vriendenkring behoorden IJje Wijkstra en Jan Hut.

Emanuel Polak

Emmanuel Polak Strafgedangenis Leeuwarden

Emanuel Polak was een Nederlands lustmoordenaar, die bekend werd als de verkrachter en moordenaar van de 7-jarige Sara Beugeltas. Sara Beugeltas was een Nederlands Joods meisje. Op 27 augustus 1934 werd Sara vermist. Ze had met een vriendinnetje gespeeld op het Waterlooplein en was een pakhuis binnengegaan en nooit meer buitengekomen. Een dag later vond de Amsterdamse politie haar levenloze lichaam op de vliering van het bananenpakhuis van de firma Groenteman en Bolle aan het Waterlooplein. Ze was seksueel misbruikt en gewurgd.

De zaak sprak enorm tot de verbeelding van de Amsterdamse bevolking en leidde tot massahysterie. De dader was Emanuel Polak, een 21-jarige pakhuisnecht, eveneens van Joodse komaf. Hij was al eerder in aanraking gekomen met het gerecht wegens kindermisbruik en had proefverlof toen hij deze tweede misdaad begon. Polak ontkende twee dagen lang iets met de misdaad te maken te hebben, maar bekende op 30 augustus. Op de begrafenis van Sonja Beugeltas, op 2 september 1934, kwamen duizenden mensen af. In het Reinigingshuis van het Nederlandsch Israëlitisch Ziekenhuis in de Nieuwe Kerkstraat noemde de rabbijn het kleine meisje 'een lief goed kind, bemind bij ieder die haar zag, vrolijk en opgewekt' (Algemeen Handelsblad, 3-9-1934). Een stoet volgauto's overladen met kransen en bloemstukken van schoolvriendinnetjes, marktkoopliden en andere buurtgenoten reed mee naar de Israëlitische Begraafplaats te Diemen. Aan de groeve sprak een vertegenwoordiger van de speeltuinvereniging een kort woord.

Reconstructie

De zedenzaak Sonja Beugeltas haalde uitvoerig de contemporaine pers en werd later nog enkele keren opgerakeld in diverse publicaties. In 1952 beschreef de politiemann Groen de zaak aan de hand van het proces-verbaal, twaalf jaar later nam Hans van Straten de misdaad op in zijn kroniek Moordenaarswerk – hij gaf haar het pseudoniem 'Jetje Brilleslijper'. Jaap Meijer stelde in

zijn Hoge hoeden, lage standaarden (1969) dat de joodse buurtbewoners opgelucht waren dat zowel dader als slachtoffer tot hun eigen kring behoorden en er dus geen verband was met mogelijk antisemitisme. In 1984 schreef criminoloog Koos van Weringh in het Nieuw Israëlitisch Weekblad en Trouw twee artikelen over de zaak en in 1995 publiceerde hij een reconstructie van de geruchtmakende zaak. Volgens hem reageerden de buurtbewoners indertijd zo heftig omdat de agressie was gericht tegen een onschuldig kind: in de hechte gemeenschap rond het Waterlooplein werden verontwaardiging en woede hierover meteen gedeeld. Hij vond geen aanwijzingen dat de buurt opgelucht was geweest dat zowel dader als slachtoffer uit eigen kring kwam.

Biografie van Emanuel Polak

Polaks vader verliet zijn moeder toen Emanuel zeven jaar oud was. Zijn twee zussen overleden op jonge leeftijd. Daarnaast had hij drie broers. Emanuel Polak kwam als 16-jarige al in contact met het gerecht. Hij werd vanwege seksueel misbruik van jongens en meisjes in 1929 naar een opvoedingsgesticht gestuurd. In 1932 werd hij vrijgelaten, maar in april 1933 werd hij opnieuw gearresteerd omdat hij een jongetje had aangerand. Men veroordeelde hem tot drie maanden cel en sloot hem opnieuw op in het gesticht. De firma Groenteman en Bolle zich bereid Polak aan te nemen als pakhuisnecht. Een van de firmanten was namelijk een broer van Emanuels moeder. De jongeman kreeg een proeftijd tot 13 mei 1935. Als hij tot die datum geen nieuwe misdaden zou plegen had hij definitief zijn vrijheid teruggekregen. Amper een maand later, op 27 of 28 augustus 1934, verkrachtte en vermoordde Polak echter Sara Beugeltas. De zaak leidde tot pleidooien in de pers waarin castratie van recidiverende geesteszieke lustmoordenaars werd bepleit. De dader was in dit geval een recidivist die eerder tot tbr was veroordeeld. Maar omdat J. Sanders, die een psychiatrisch rapport over Polak opstelde, twijfelde of hij hierdoor ongevaarlijk zou worden werd hij tot levenslang veroordeeld. Op 19 februari 1936 kwam hij in de Strafgevangenis Leeuwarden, waar hij zou blijven tot 1958. Hij was van Joodse afkomst, maar ontkwam, mede dankzij de leiding van de gevangenis tijdens de Tweede Wereldoorlog aan een gewisse dood.

Daarover schrijft Ype Schaaf in 'Laarzen op de Lange Pijp' (1994) op pag. 288: Met die strafgevangenis hebben de Duitsers zich weinig bemoeid. Zo kon de in 1935 vanwege een lustmoord in de Jordaan op de 8-jarige Sonja Beugeltas tot levenslang veroordeelde joodse man Sally Z., zonder gedeporteerd te worden gewoon de hele oorlog lang zijn straf verder uitzitten. Toen men hem wilde halen is het tengere mannetje verstopt in een kist overgebracht naar een andere afdeling, waarna men hem gewoon administratief heeft laten verdwijnen.

In 1957 schreef Polaks broer een brief naar minister-president Willem Drees om gratie voor zijn broer te vragen. Andere levenslang gestraften konden na maximum 20 jaar cel gratie krijgen, maar zelfs na 23 jaar werden Polaks gratieverzoeken altijd afgewezen. Na enige discussie werd op 31 januari 1958 zijn levenslange straf bij Koninklijk Besluit kwijtgescholden, maar de beslissing hield voornamelijk in dat hij van de gevangenis van Leeuwarden werd overgeplaatst naar de Van der Hoeven-kliniek in Utrecht. Hier kreeg hij extra psychiatrische begeleiding om zijn eventuele terugkeer in de maatschappij voor te bereiden. In 1963 kreeg Polak last van de bloedsomloop in zijn been. Uiteindelijk moesten zijn beide benen geamputeerd worden. Op 26 juli 1964 overleed Polak terwijl men nog steeds over zijn eventuele gratie discussieerde.

Meer informatie over de [familie van Sara Beugeltas](#). Bron G.B

Registratie Bijzondere Strafgevangenis

Naam		Voornamen		Wijk	Straat en nummer van het huis		Wijk	Straat en nummer van het huis		Wijk	Straat en nummer van het huis		Wijk	Straat en nummer van het huis	
Bijzondere Strafgevangenis															
<p>1. To verspreiden den naam der geestes van Nederland — overtuigen van het nationaal belang — inwoners die de geestes van de plaats buiten Nederland gingen dat hi te brengen den naam van het Rijkland buiten Nederland dat wil dien van het verspreiden land.</p> <p>2. Ingeval van overtuigen buiten de wettelijke grenzen den naam der geestes van overtuigen met andere aanduiding als in sect. 1 aangegeven.</p>															

Wat anderen schrijven

De moord op Sara Beugeltas DOSSIERS

Jaren na de gewelddadige dood in 1934 van het meisje Sara Beugeltas werd geschreven “dat de joden blij waren dat het slachtoffer joods was en de dader tot hun eigen gemeenschap behoorde”. Een wat verbijsterende opmerking, die gezien moet worden in het licht van de heersende antisemitische gevoelens. In juli 1934 meldden de Amsterdamse kranten de uitwijzing van de “spion en pion” F.P.J. Schneekloth vanwege diens vermeende contacten met de Duitse geheime politie (de Gestapo) en vanwege de uitgifte van het antisemitische blaadje De Stormer. Diezelfde dag werd onder de kop “Gruwelpropaganda der nazi’s” (en met als tussenkop: “Hitlerianen over Jordaan-onlusten”) bericht over een artikel in de nazikrant Rheinfront over het Jordaan-oproer van 1934:” (...) waarbij de communisten de oeroude arbeiderswijk Jordaan in handen kregen, die overigens zijn naam terecht draagt, want het is de meest typische Jodenbuurt van Amsterdam, waarin vooral diamantbewerkeren wonen en die ook de centrale voor de hitserij tegen Duitsland is geweest”. De volgende maand, op 11 augustus 1934, konden de Amsterdamse lezers vernemen

dat een Duitse man door boze omstanders was mishandeld nadat hij met zijn wagen – waarop twee hakenkruisvlaggen prijken – door de Nieuwmarktbuurt was gereden. Het was in die dagen dat het joodse meisje Sara Beugeltas werd vermoord.

Grote consternatie rond het Waterlooplein

Het Algemeen Handelsblad meldde in de ochtendeditie van 28 augustus 1934 dat het meisje werd vermist. Volgens het blad heerst er grote consternatie in de Jodenbreestraat en de directe omgeving als gevolg van de vermissing van de achtjarige Sara Beugeltas, die door haar vriendinnetjes ook wel Sonja werd genoemd. Binnen 24 uur werd het kind in een loods op het Waterlooplein gevonden... gruwelijk mishandeld en gewurgd. Met twee vriendinnetjes was Sara die middag wezen spelen op en rond het Waterlooplein. In de loods van de vader van een der meisjes hadden ze met een slokje water hun dorst gelest. Toen Sara plotseling was verdwenen, namen de beide andere meisjes aan dat ze al naar school was gelopen. Daar is ze echter nooit meer aangekomen. Onmiddellijk na het bekend worden van de vermissing, dromden op het Waterlooplein talloze verontruste buurtbewoners samen. Met de opgetrommelde politie namen zij deel aan de zoektocht naar het meisje. Ook de loods werd doorzocht, maar zonder succes. De hulp van een “telepaath” (helderziende) werd daarop ingeroepen. Met een koperen draad, die als wichelroede dienstdeed, nam deze “contact op” met de stoep voor het pakhuis waarop Sara het laatst was gezien, de helderziende Max Louis Blitz – zijn artiestennaam was Maloïtz – stelde toen vast dat Sara zich wel degelijk in het pakhuis bevond, dit ondanks het feit dat het gebouw toch grondig was doorzocht.

Menigte loopt te hoop tegen verdachte

Het medeleven met de zwaar beproefde familie was zo groot dat tal van mensen de hele middag en een flink deel van de avond en de nacht naar Sara zochten, niet alleen in de buurt maar ook in andere delen van de stad en zelfs ver buiten de stad. Om vier uur 's nachts waren de meeste lampen in de woningen nog ontstoken en stonden groepjes mannen en vrouwen op straat de mysterieuze zaak te bespreken. De volgende morgen ontdekte een rechercheur het lichaam van het meisje in een kist in het pakhuis. Niet lang daarna werd een 21-jarige knecht, werkzaam in de loods, voor verhoor meegenomen naar het politiebureau. De knecht kon geen alibi verstrekken voor het tijdstip waarop het meisje blijkens sectie was vermoord. De man had bovendien al eerder een zedenmisdrijf begaan. De verdachte ontkende aanvankelijk alle schuld en bleef bij de verhoren vrij kalm. 's Middags om kwart voor drie werd de 21-jarige naar de loods vervoerd om met het lijk geconfronteerd te worden. De man was geboeid en had zijn blauwe boezeroen over zijn hoofd getrokken. Bij het pakhuis stonden duizenden buurtbewoners, die de verdachte allerlei verwensingen toevoegden. De neiging de man te lynchen was sterk. Had de politie 's middags al de grootste moeite gehad om de arrestantenwagen veilig door het verontwaardigde publiek te loodsen, 's avonds moest ze extra motorpolitie ontbieden om het Jonas Daniël Meijerplein te ontruimen. Het Algemeen Handelsblad was een van de eerste kranten waarin het optreden van de bevolking werd veroordeeld, zij het in milde bewoordingen. De krant schreef dat “ordeverstoringen en volksverzamelingen” zoals ze die avond hadden plaatsgevonden, niet getolereerd konden worden, “ofschoon het begrijpelijk is, dat de buurtbewoners door het gebeurde diep geschokt en zeer opgewonden zijn”. De verbolgenheid van de menigte werd er bepaald niet minder op toen de dagbladen openbaar maakten wat de politie allang wist: dat P. (de buurt wist inmiddels wie met dit initiaal werd bedoeld) al eerder, in dezelfde bananenloods nota bene, een zedenmisdrijf had gepleegd. De woede richtte zich nu tegen de werkgever van de verdachte, die de man een nieuwe kans had willen geven door hem na het uitzitten van diens straf weer aan te nemen.

Voorgoed onschadelijk maken

De commentaren in de dag- en weekbladen waren bepaald niet eensluidend. In het communistische blad De Tribune werd de volkswoede als terecht beoordeeld en geplaatst tegen de achtergrond van de bewogenheid van de bevolking die haar enige bezit, kinderen, bedreigd ziet. De krant nam stelling tegen “het systeem” dat kinderen van arbeiders niet zou beschermen, en tegen de politie die met bruto geweld zou zijn opgetreden. In zijn column in Het Volk

(‘Oproerige krabbels’) veroordeelde de bekende journalist A.B. Kleerekoper het onbeheerste optreden van het publiek, dat de 21-jarige verdachte al schuldig had bevonden, enkel en alleen omdat de man al eerder een zedenmisdrijf had begaan. Als P. Het evenwel toch had gedaan, dan wist de columnist wat er met hem diende te geschieden: voorgoed onschadelijk worden gemaakt. Wat hij daar precies mee bedoelde, komt de lezer echter niet te weten. Er waren er meer die tot de kolommen wisten door te dringen en daarbij niets te raden overlieten. De arts B. Premsala schreef dat slechts een operatieve behandeling genezing kan geven. Hij berichtte vervolgens over een 28-jarige patiënt van hem die al tien jaar achter tralies had doorgebracht wegens zedenmisdrijven, telkens werd vrijgelaten en telkens in de oude zonden verviel. De man smeekte, als we de arts mogen geloven, om zo’n behandeling, maar die werd hem door de verantwoordelijke autoriteiten geweigerd. Op de dag dat de arts zijn ingezonden brief geplaatst zag (30 augustus), bekende de verdachte Sara te hebben vermoord. De politiedeskundige Van Ledden Hulsebosch had zoveel aanwijzingen verzameld die in zijn richting wezen, dat langer ontkennen geen zin meer had. Berouw toonde de man echter niet. “Nog nooit heb ik zo iemand gezien,” verklaarde een politie-inspecteur. Wat de man daarmee bedoelde, werd snel duidelijk uit de reconstructie die de politie organiseerde. Emotieloos vertelde P. (wiens naam in de krant nu volledig werd afgedrukt) hoe hij het kleine meisje had benaderd en vastgreep, en hoe hij haar keel dichtkneep toen ze gilte. Het lijkje liet hij eerst liggen waar het op de grond was gevallen, ging weer aan het werk alsof er niets gebeurd was. Op een geschikt moment na werktijd zou hij het lichaam verstoppert om ontdekking te voorkomen. De volgende dag betuigde een delegatie van de buurtbewoners hulde aan de politie. Onder enorme publieke belangstelling werd Sara Beugeltas enkele dagen later begraven. Tienduizenden zagen de stoet passeren.

“De moordenaar was ‘gelukkig’ een jood”

Op 25 augustus 1984 – 50 jaar na de moord – verscheen in het dagblad Trouw onder de kop “De moordenaar was ‘gelukkig’ een jood” een artikel over deze zaak, geschreven door Koos van Weringh, toen hoogleraar Criminologie aan de Universiteit van Amsterdam. Van Weringh sprak met tientallen ooggetuigen en betrokkenen: oud-klasgenoten van Sara, journalisten, psychiaters en sommigen van hen die zich naar het Waterlooplein begaven vlak nadat de verdwijning van Sara bekend was geworden. De opwindende kende volgens Van Weringh twee oorzaken. Enerzijds was er de verbazing over de agressieve vorm van de misdaad. Crimineel gedrag was ook in deze joodse buurt een vrij normaal verschijnsel. Uit de dagrapporten van het politiebureau Jonas Daniël Meijerplein uit het jaar 1934 blijkt dat de ‘gewone’ economische criminaliteit het grootste deel van de aangifte en opsporing uitmaakte: diefstal van fietsen en koopwaar op het Waterlooplein. Daarnaast zou men vele vormen van “verbale agressie” als vaak voorkomende criminaliteit kunnen omschrijven. Maar zware mishandeling, moord en doodslag vielen geheel buiten het patroon van ‘het kleine kwaad’ waarmee de buurt gewend was te leven. Anderzijds was er de verontrusting over de mogelijkheid van een antisemitische daad. In zijn in 1969 verschenen boek Hoge Hoeden, lage standaarden schrijft Jaap Meijer – en Van Weringh citeert de passage – “dat de joden blij waren dat het slachtoffer joods was en de dader tot hun eigen gemeenschap behoorde”. Deze opmerking volgde op een passage over het opkomende antisemitisme en de steeds dreigender houding van Duitsland. In de interviews die hij met ooggetuigen had, constateerde ook Van Weringh de opluchting bij de omstanders dat de dader zelf een jood was. Van Weringh concludeerde terecht dat over Sara’s dood de schaduw van de tijd hing. De 21-jarige Emanuel Polak werd veroordeeld tot levenslange gevangenisstraf en overgebracht naar de Bijzondere Strafgevangenis in Leeuwarden. Daar zat hij nog steeds toen de Duitsers ons land binnenvielen. De bezetter eiste van de gevangenisautoriteiten dat zij de namen van alle joodse gedetineerden op een speciale lijst zouden zetten. In Leeuwarden weigerde de directeur halsstarrig. Dankzij deze weigering overleefde Polak de oorlog – een bizarre vorm van gerechtigheid. Eric Slot November 1991

Emanuel Polak

Op en rond het Waterlooplein was er sprake van ontstelling, opwinding en regelrechte volkswoede. Nog nooit eerder was een Joodse jongen dader van zo'n gruwelijke moord geweest. Slechts één keer eerder was er een Joodse medeplichtige geweest in St Oedenrode, maar die zaak was nooit geheel duidelijk geworden. En de dader, Emanuel Polak (13 mei 1913 - 26 juli 1964) was de zoon van doodgoeie en fatsoenlijke ouders, zei men. De jeugd van Emanuel was echter niet zo makkelijk geweest. Zijn vader verliet zijn moeder toen Emanuel 7 jaar oud was. Emanuel had drie broers en twee zussen, de zussen overleden op jonge leeftijd. In 1929 werd hij vanwege seksueel misbruik van jongens en meisjes naar een opvoedingsgesticht gestuurd waar hij in 1932 uitkwam. In april 1933 werd hij vanwege de aanranding van een jongen gearresteerd en hij werd opnieuw in het gesticht opgesloten. In juli 1933 verklaarde de firma "Groenteman & Bolle" dat Emanuel daar kon werken als pakhuisknecht. Een van de firmanten was de broer van Emanuels moeder. Hij kreeg een proeftijd tot 13 mei 1935 en hij zou zijn vrijheid terugkrijgen wanneer tot die datum geen nieuwe misdaden geplaagd zouden zijn. Maar op 28 augustus was het raak, hij verkrachte en vermoorde Sara Beugeltas. Emanuel Polak bekende de lustmoord en kwam in de strafgevangenis van Leeuwarden terecht. Zo overleefde hij de oorlog en dat kwam vooral doordat de directeur van de gevangenis geen van zijn gedetineerden aan de Duitse autoriteiten als Jood had opgegeven. Zijn familie werd grotendeels vermoord en volgens een interview van 1946 vond hij dat wel erg beroerd, want "hij voelde zich in de strafgevangenis van Leeuwarden nu wel heel eenzaam". In 1957 schrijft de broer van Emanuel een gratieverzoek naar minister-president Drees. Op 31 januari 1958 werd de levenslange straf kwijtgescholden, Emanuel zit dan al 24 jaar in de gevangenis. Hij wordt overgeplaatst naar de Van der Hoevenkliniek in Utrecht, een Tbs-instelling waar zijn eventuele terugkeer in de maatschappij wordt voorbereid. Emanuel krijgt in 1963 last van de bloedsomloop in een been. Uiteindelijk moeten beide benen geamputeerd worden en op 26 juli 1964 overlijdt Emanuel Polak in de Van der Hoevenkliniek. Op 27 augustus 1934 werd Sara Beugeltas (1926) vermist. Ze had met een vriendinnetje gespeeld op het Waterlooplein en was nadien in een pakhuis binnengegaan en nooit meer buitengekomen. Een dag later vond de Amsterdamse politie het levenloze lichaam van het seksueel misbruikte en gewurgde kind op de vliering van een bananenloods aan het Waterlooplein. De zaak sprak enorm tot de verbeelding van de Amsterdamse bevolking en leidde tot grote massahysterie. De dader was Emanuel Polak, een 21-jarige pakhuisknecht die eveneens van Joodse komaf was. Hij was al eerder in aanraking met het gerecht gekomen wegens kindermisbruik en zat in feite tijdens proefverlof toen hij deze tweede misdaad begin. De zaak leidde tot pleidooien in de pers waarin castratie van recidiverende geesteszieke lustmoordenaars werd bepleit, omdat Polak eerder tot tbr was veroordeeld. Volgens het Algemeen Handelsblad van 28 augustus 1934 kwamen er die avond duizenden buurtbewoners op straat om de gearresteerde verdachte uit te jouwen. Verschillende politiemachten probeerden de volksmassa op een afstand te houden. Polak ontkende twee dagen lang iets met de misdaad te maken te hebben, maar bekende uiteindelijk op 30 augustus. Sara Beugeltas werd onder massale belangstelling begraven. Polak werd tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld. Hij stierf in 1964 in de Van der Hoevenkliniek in Utrecht. Bron: joodsamsterdam.nl

De moord op Sara Beugeltas bracht in 1934 grote beroering teweeg. Niet alleen vanwege de lustmoord op dit 8-jarige meisje, maar tevens omdat de dader een Joodse jongen was van "doodgoeie en fatsoenlijke" ouders. Dát was nog niet eerder vertoond en maakte de verwarring alleen maar groter. Fyffes bananeniomport was eind jaren 20 overgenomen door Groeteman en Bolle, maar was opgericht door Mordechai Cortissos. Bron: www.joodsamsterdam.nl

De moord op Sara Beugeltas

Jaren na de gewelddadige dood in 1934 van het meisje Sara Beugeltas werd geschreven "dat de joden blij waren dat het slachtoffer joods was en de dader tot hun eigen gemeenschap behoorde". Een wat verbijsterende opmerking, die gezien moet worden in het licht van de heersende antisemitische gevoelens. Bron: Eric Slot November 1991 <http://home.kpn.nl/spoi/Beugel1.htm>

Sara Beugeltas (1926 - Amsterdam, 27 of 28 augustus 1934) was een Nederlands meisje van Joodse komaf. Toen het kind zeven jaar oud was werd ze vermist en later vermoord teruggevonden. Op 27 augustus 1934 werd Sara Beugeltas vermist. Bron: [Wikipedia](#)

Gevangen op glas

Bijzondere Strafgevangenis Leeuwarden
Inschrijving: 19-02-1936
Uitschrijving:

- bananenknecht

moordzaken: [moord op Sara Beugeltas](#)

Emanuel Polak is beschreven op de website [gevangeninglas.nl](#)

De film De bende van Oss

Oss is al jarenlang in de greep van een bende wanneer de marechaussee wordt gestuurd om voor eens en altijd met het tuig af te rekenen. Door hun komst in de industriestad lijkt de situatie te escaleren. De wachtmeester van de marechaussee (Daan Schuurmans) is echter vastbesloten de bende op te rollen en komt zodoende ook steeds dichterbij Johanna, die als een vlieg gevangen lijkt in het criminele web. Lukt het haar om op rigoureuze wijze te breken met haar oude leven? De Bende van Oss is een verhaal over goed en fout, over macht en machteloosheid en over liefde en verraad. [Moviemeter](#)

Trailer De bende van Oss

Npo 3 serie Bende van Oss

PROGRAMMA'S ONLINE SERIES FILM & SERIE REVIEWS

SITES

ntr:

De bende van Oss

Historisch misdaaddrama, gebaseerd op waargebeurde feiten over de bende van Oss die heel Nederland jarenlang in zijn greep hield en de val van het laatste vooroorlogse kabinet veroorzaakte.

De Bende van Oss (Andere Tijden)

Tegen het einde van de jaren twintig ging het over de hele wereld economisch slechter, dit was ook in het Maasland merkbaar. In 1929 besloot de familie Jurgens de margarinefabriek van Oss naar Rotterdam te verplaatsen. Net als in 1891, toen de margarinefabriek van Van den Bergh naar Rotterdam vertrok, betekende dit grote werkloosheid en armoede voor veel mensen in Oss en omgeving. Ook nu ontbraken nog steeds

opvangmogelijkheden en opnieuw ontstonden er spanningen die zich uitten in allerlei misstanden. Een steeds groter aantal berovingen, inbraken, brandstichtingen om geld van de verzekering op te strijken vond plaats, en zelfs een aantal moorden. Maar liefst 1090 misdrijven werden gepleegd door ongeveer 70 tot 80 personen. De overeenkomsten met de toestanden rond 1890 waren groot, soms kwamen de daders uit dezelfde families. En net als in de vorige eeuw stortte de landelijke pers zich op Oss. Zelfs de internationale kranten hadden aandacht voor de toestanden in Oss, met sensationele koppen in Franse kranten als “du sang sur les tulipes = bloed over de tulpen” en een “school voor de misdaad” die in Oss te vinden zou zijn.

Het boek De bende van Oss

De speelfilm over de Bende van Oss is gebaseerd op historische feiten, die in dit nieuwe boek worden beschreven en geduid. Niet alleen de delicten en daders met hun onderlinge familieverhoudingen, maar ook de vertegenwoordigers van justitie en de kerkelijke overheid komen volop aan bod. De criminelen en hun vervolgers, waarbij soms de rollen lijken te worden omgedraaid, in een kluwen van belangen, frustraties, geweld en amoureuze passies. Het is allemaal echt gebeurd! Hoe kon zo'n klein provinciestadje een broeinest van criminaliteit worden? Wat betekent verminking, zoals het afsnijden van een vinger, in zo'n samenleving? Intrigerende aanduidingen zoals de Bloedkop en King Kong voor gezagsdragers, en niet minder kleurrijke bijnamen voor de daders uit het Osse milieu zoals Toon de Soep en Trien de Snol. Hoe werd de succesvolle strategie van de Osse omerta doorbroken? Hoe kon het toch dat de marechaussee, na door koningin Wilhelmina te zijn onderscheiden, volledig werd verguisd en het veld moest ruimen? De lotgevallen van de Bende van Oss zijn niet alleen een sleutelverhaal in de geschiedenis van Brabant, maar vormen tevens een cruciale episode in de Nederlandse criminologie en rechtstaat. De geschiedenis van de Bende van Oss kan verdeeld worden in drie fasen. De eerste fase speelt zich af rond 1893 wanneer de moord op wachtmeester Hoekman van de marechaussee plaatsvindt. Hoofdrolspelers en mogelijke daders in deze zaak vluchten naar Amerika. De tweede fase speelt zich af in de periode 1924-1935 en gaat feitelijk over wat is gaan heten de Bende van Oss. Overvallen, inbraken en brandstichtingen waren aan de orde van de dag. Ook moord en doodslag kwamen veelvuldig voor. Het wordt een strijd tussen het criminele milieu, marechaussee en politie. De Sabel tegen het Mes. Marechaussee en de politie lossen binnen korte tijd de meeste zaken op. Vooral de marechaussee krijgt alle lof en wordt zelfs door de vorstin onderscheiden, hoewel zij weigert om zich in het criminele Oss te vertonen. In 1938-39 speelt de derde fase wanneer de kwestie Oss een nationale politieke zaak wordt en uiteindelijk leidt tot de val van het vierde kabinet Colijn. De marechaussee is een aantal zaken op het spoor waar onder zedenschandalen en fraudezaken waarbij de geestelijkheid en de plaatselijke elite betrokken zijn. Dit onderzoek leidt ertoe dat de eens zo geprezen marechaussee door toedoen van de minister van Justitie op non-actief wordt gezet. Over de criminaliteit in Oss en de zogeheten Bende van Oss zijn in het verleden diverse boeken verschenen. Het nieuwe boek van historicus Leo Hoeks en cultuurwetenschapper Gerard Rooijackers geeft niet alleen een historisch overzicht van de feiten en gebeurtenissen vanaf circa 1890 tot 1940, maar gaat tevens in op de beeldvorming rond deze roemruchte bende. Ook wordt de situatie in Oss in een breder, Brabants perspectief geplaatst wat betreft geweld, sociale structuur en culturele achtergronden. Het boek bevat niet eerder gepubliceerd beeldmateriaal en nieuwe archiefvondsten. Daarnaast wordt in het boek de totstandkoming van de speelfilm beschreven en gedocumenteerd met aandacht voor

de opnamelocaties, de rekwisieten en decors. Het boek bevat unieke opnamen van zowel de filmset als het voor het publiek onzichtbare werk achter de schermen. Hierbij wordt duidelijk hoe zeer gestreefd is naar een betrouwbaar historisch beeld van deze bewogen periode in de geschiedenis van Oss – een plaats die in één generatie transformeerde van een op het platteland gerichte samenleving tot een industriestad met grote sociale en economische spanningen die het politieke leven tot in Den Haag zouden beroeren.

Informatie over het boek,

Gerard Rooijackers & Leo Hoeks, De Bende van Oss: de sabel tegen het mes. Historische achtergronden bij de film (Alphen a/d Maas: Uitgeverij Veerhuis, 2011) ISBN: 978-90-8730-036-4 Aantal pagina's: 144 Formaat: 27 x 21 cm. Rijk geïllustreerd in full colour, met zowel historisch beeldmateriaal als opnames uit de film en set foto's van Victor Arnolds.

Te Koop: [Boek De Bende van Oss](#)

De Osse Bende opgerold

Een bijdrage van Frans Ceelen. In de 12 jaar van 1923 tot en met 1935 beschouwde men Oss als een centrum van criminaliteit. En daar was ook wel enige aanleiding toe: er vielen in deze periode 24 doden (zoals in Oijen bijvoorbeeld) te betreuren als gevolg van gewelddadige activiteiten: moord, doodslag, (zware) mishandeling, diefstal met geweld en brandstichting. Een groot deel van deze criminaliteit werd toegeschreven aan de zogenaamde "Osse Bende", al is de benaming "bende" misschien wel misleidend. Het ging eerder om een bepaalde cultuur van zwijgen in brede kring, dan om een echte criminele organisatie. Een forensisch psychiater formuleerde het in 1933 zo: "de solidariteit, het goed georganiseerde complot, de onherroepelijkheid van hun bedreigingen en de uitvoering daarvan maakt die grote familie van misdadige elementen tot een hoogst gevaarlijke, brutale en meer en meer op een Amerikaanse bandietengemeenschap gelijkende bende. Ze verraden elkaar niet, en ze bedreigen hen die kunnen getuigen, met moord. En vroeg of laat houden ze hun woord. Ze staan als één man vijandig tegen alles wat politie of justitie is." Huldiging Marechaussee's, 1935 Die politie staat dan ook een tijdlang vrij machteloos. Oss heeft eind jaren '20 ongeveer 16.000 inwoners. De gemeentepolitie Oss telt tien man, de marechaussee is vijf man sterk. In 1934 komt daar verandering in. De marechaussee wordt met 15 man versterkt. De opsporing wordt intensiever: wie na cafétijd op de Berghemscheweg loopt of in het Schaykscheveld, wordt aangehouden. Tientallen processen-verbaal worden zo opgemaakt voor eenvoudige overtredingen zoals jachtdelicten en het dragen van wapens zonder vergunning (niemand in Oss mag nog een mes bij zich hebben met een lemmet, langer dan 5 centimeter). Politiemensen gaan vermomd als gewone landloper of als gewone klant in het café zitten en luisteren. Ze gaan zelfs zover dat ze in de duisternis bij de ramen van woningen hun oor te luisteren leggen. En het werkt! In de jaren 1934 en 1935 worden ongeveer 300 misdrijven opgelost. Van deze zaken behandelen de rechtbank en later het gerechtshof in hoger beroep er ongeveer 50, met in totaal 155 verdachten, van maart 1935 tot juni 1936. Ik wil vooral ingaan op de arrestatie en veroordeling van J.P. Ceelen voor de moord op caféhouder Jan van de Pas te Berghem, omdat deze zaak exemplarisch was voor het toenmalige criminele klimaat in Oss.

U kunt het hele verhaal hier downloaden (PDF, 1.3 MB) Bron: BHIC

oss-osse-bende.pdf
Adobe Acrobat document 1.3 MB

Wat anderen vertellen

Met de Bende van Oss wordt gerefereerd aan een roerige periode, waarbij criminelen uit Oss, tussen 1888 tot aan 1934 voor veel zware misdaden zorgden. Hieronder vielen 29 moorden, tientallen roofovervallen en inbraken en enkele honderden brandstichtingen op bestelling.

De film

De bende van Oss is een Nederlandse speelfilm van regisseur André van Duren over de zogenaamde Bende van Oss. Het verhaal speelt zich een aantal jaren voor de Tweede Wereldoorlog af, in het Noord-Brabant tijdens de crisisjaren 30 van de vorige eeuw. Er heerst een misdaadgolf in Oss, het industriestadje dat tussen 1923 en 1935 de titel "Chicago aan de Maas" heeft. De bende van Oss is verantwoordelijk voor een groot deel van de 24 moorden die in deze periode worden gepleegd. Bron: [Wikipedia](#)

De zaak

In amper twee generaties veranderde de plattelandsgemeente Oss van een hoofdzakelijk agrarisch dorp in een industriecentrum waarin de boter- en vleesverwerkende industrie een bepalende rol speelde. Het begon rond 1870 met de boterfabricage van de firma's Jurgens en Van den Bergh. Eerst elkaars concurrenten en later de grondleggers van het wereldwijde Unilever.

Ondervoeding

Toon Sossen stierf in de Bijzondere Strafgevangenis te Leeuwarden op 9 Mei 1944. Hij stierf op 43-jarige leeftijd in 1944 in de gevangenis te Leeuwarden, mede ten gevolge van ondervoeding. Men verdacht hem er al lang van dat hij zijn voedsel gedeeltelijk tegen tabak verruilde.

1949 Nagel-Criminaliteit Van Oss.pdf
Adobe Acrobat document 64.7 MB

Gevangen op glas

Een aantal leden van de Bende van Oss zijn beschreven op de website gevangenisglas.nl

	<p>GN1163 Antonius Johannes Jacobus Hendriks</p> <ul style="list-style-type: none">• lid bende van Oss• alias: jonge Toon de Soep		<p>GN0165 Joannes Grutianus de Bie</p> <ul style="list-style-type: none">• lid bende van Oss• alias: Cis <p>medeplichtig aan de moord op Hoekman</p>
	<p>GN0166 Cornelis Vossenbergh</p> <ul style="list-style-type: none">• lid bende van Oss <p>moord op Wilhelmus Vos</p>		<p>GNI353 Antoon van Gelder</p> <ul style="list-style-type: none">• in verband gebracht met de bende

Bende leden

Naam en bijnaam	Van	Kerfstok	Straf
Wimke de Bie	1918	Roofmoord Oijen	7,5 jaar
Marinus de Bie	1888	Roofmoord Oijen	10 jaar
Jacobus de Bie	1902	Inbraak en roofoveral Dinther	11,5 jaar
Peer de Bie	1893	Inbraken en roofovervallen	17,5 jaar
Petrus Wilhelmus de Bie 'Piet'	1915	Moord op Gerrit de Bie en overvallen	18 jaar
Antonia Francisca de Bie	1900	Brandstichting	3 jaar
M. van de Riekevoort	1877	Roofoverval Heesch	5 jaar
Abraham Snabel	1892	Tipgever en heler	6 jaar
J. W. Lagarde	1892	Roofoverval Geffen	2,5 jaar
H van de Putten 'De Rut'	1912	Roofovervallen en roofmoord Oijen	10 jaar
J.J. Bevers	1902	Inbraak en roofoveral Dinther	1 jaar
J.C. van Geenen	1898	Inbraken en roofovervallen	9,5 jaar
Pietje van Geenen 'De Blauwe'	1895	Inbraken en roofovervallen	9 jaar
N.J. van Geenen 'Klaasje'	1888	Brandstichting, 4 doden	vrijspraak
H. van Erp 'Driek van Reinieren'	1877	Brandstichting, vier doden	vrijspraak
P. Wijnen 'De Spekkoek'	1897	Moord op Hartogs te Oss	vrijspraak
A. van Bakel 'De Schipper'	1904	Roofoverval	2,5 jaar
L. van Orsouw 'T Schoentje'	1902	Heling	1 jaar
F.J. van Orsouw 'Den Olie'	1910	Inbraken en roofmoord Oijen	10 jaar
M. van Orsouw 'De Koperen'	1905	Inbraken en roofoverval Alem	10 jaar
J. Benkers	1884	Brandstichting	7 jaar
F. N. van de Wetering 'D'n Brommert'	1910	Roofoverval te Veghel	5 jaar
Jan Ceelen 'De Ceel'	1912	Moord op Van de Pas en roofovervallen	18 jaar
A. J. Ottens 'T Snoesje'	1912	Roofoverval te Oss	3 jaar
A. J. Hendriks 'Dikke Toon de Soep'	1902	Roofovervallen, brandstichting	10 jaar
A.J. Hendriks 'Jonge Toon de Soep'	1911	Roofmoord Oijen, roofoverval Uden	11 jaar
A. M. Hendriks 'De Saai'	1891	Inbraken	5,5 jaar
H. C. van Galen	1910	Roofovervallen en inbraken	6 jaar
J. J. van Galen 'Kooesje'	1899	Roofovervallen en inbraken	10 jaar
G.J. van Galen	1903	Brandstichting	8 jaar
P. J. van Galen	1902	Inbraken	3 jaar
L. Vos 'Bijs de Sijp'	1900	Roofovervallen en inbraken	10 jaar
C. Ulijn	1906	Inbraken	1,5 jaar
W.K. Tunnissen	1887	Roofoverval	6 jaar
J. van de Veer	1899	Brandstichting	2,5 jaar
J. Vossenbergh 'Hanneke van Mattekus'	1889	Heling	3,5 jaar
L. van den Heuvel 'Den Brus'	1892	Roofovervallen en inbraken	14 jaar
H. A. Reijnders	1913	Inbraken	1,5 jaar
Th. Van Berne 'Dotje'	1903	Brandstichting met doden en overvallen	14 jaar
J. A. van Berne	1910	Inbraak en heling	2,5 jaar
J. J. van Berne 'Kooesje'	1900	Doodslag op Van Galen, overvallen	15 jaar
W. A. Bloemens	1906	Roofoverval, brandstichting, inbraken	10 jaar
Chr. H. den Brok	1904	Roofoverval en diefstal	1,5 jaar
A. H. den Brok	1906	Brandstichting, inbraken en roofoverval	6 jaar
J. M. den Brok 'Jantje'	1909	Inbraken en roofoverval	9,5 jaar
M. J. den Brok	1900	Brandstichting en inbraak	2 jaar
F. de Reuver	1904	Roofoverval te Oss	3 jaar
M. J. de Reuver	1898	Roofovervallen en inbraken	11 jaar
L. L. de Reuver 'De Kippenkoning'	1898	Roofoverval te Alem en inbraak	2 jaar

1946 Eric De Lyon

Eric de Lyon Sergeant-vlieger Erich Henry Johann de Lyon (roepnaam Eric). 1943 Een onvoorwaardelijke gevangenisstraf van 20 jaar voor sergeant-vlieger Eric de Lyon. Eric de Lyon muntte niet alleen uit in durf - een vlotte babbel, een 'man van standing' - maar beschikte ook over creatieve expressie. Hij bleek een natuurlijke aanleg te hebben voor beeldhouwen. De Lyon ontpopte zich in de gevangenis als een getalenteerde houtsnijder. Op 30 april 1950 werd de ex-piloot op voorspraak van de directeur A.B.R. Jansen in voorlopige vrijheid gesteld.

Eric de Lyon. De geboorte van Erich Henry Johann de Lyon op 12 februari 1916 in Den Haag, was het bewijs van een kortstondige liefdesrelatie tussen zijn half Duitse moeder en volledig Duitse vader. Na zijn geboorte wees zijn moeder (Wijnanda ter Meulen) het huwelijksaanzoek van de beeldhouder/schilder Erich Müller af. Bij het uitbreken van de 1e Wereldoorlog was deze, als principieel tegenstander van elke vorm van geweld, uitgeweken naar Nederland. Na de afwijzing vertrok Erich Müller naar Zuid-Amerika. Teruggekeerd in 1918 (einde van de oorlog) wilde hij Wijnanda andermaal ten huwelijk vragen, maar die bleek inmiddels getrouwd te zijn met de Indische bestuursambtenaar J. de Lyon. Als Erich 5 jaar is vertrekt hij met zijn moeder en nieuwe wettige vader naar Nederlands-Indië. Zijn jeugd brengt hij door op Sumatra (Palembang-Medan) en op Java (Madioen). Erich, die zich Eric gaat noemen, doorloopt de MULO en de Algemene Middelbare School en vervult daarna zijn militaire dienstplicht bij de Marine (Soerabaija). Daarna volgt zijn opleiding tot sergeant leerling-vlieger op het militaire vliegveld Andir (Batavia). Een dubieuze crash als gevolg van een stunt (1936) met een AVRO 504 K lesvliegtuig leidt tot zijn ontslag. Als civilist volgen dan verschillende baantjes. Na wat rondzwerven meldt hij zich voor een officiersopleiding op de politieschool in Soekaboemi (Java). Hij rondt die opleiding af, maar raakt in 1940 met zijn superieuren in conflict. Na de Duitse inval in Nederland gold in Nederlands-Indië de opdracht Duitsers en NSB'ers te arresteren. Toen Inspecteur van Politie Eric de Lyon, een hooggeplaatste NSB-bestuursambtenaar wilde arresteren, stuitte dit op verzet bij de leiding. Dit zou aanleiding worden ontslag te nemen en zich bij de Marine in Soerabaja te melden. De commandant stuurde hem direct door naar Andir voor een vervolgopleiding. Het destijds 'stuntvliegen' werd hem daar door de commandant vergeven, het was immers oorlog geworden. Eric rondt met goed gevolg de opleiding af en wordt dan eind 1940 op bijna 24-jarige leeftijd bevorderd tot sergeant-vlieger.

Sergeant-vlieger Erich Henry Johann de Lyon (roepnaam Eric). Geboren op 12 februari 1916 in Den Haag. Overleden in Hulst op 15 juni 1976.

Sergeant-vlieger Eric de Lyon (1916-1976)

- 1934 Militaire dienstplicht
- 1936-1937 Militaire Luchtvaart KNIL
- 1938-1940 Politie (Soekaboemi) – Inspecteur
- 1940-1942 Militaire Luchtvaart KNIL
- 1941 Opleiding RAF, Spitfire piloot (Pilot officer), evenals Sgt.-vlieger H. Kelder ingezet in E.T.O. (European Theater of Operations).
- De aanval op Pearl Harbour (7-12-1941) resulteerde in een order z.s.m. terug te keren naar Nederlands-Indië. Tijdens terugreis (per boot) volgde een order van de vice-Admiraal Helfrich i.p.v. Soerabaja naar Colombo (Ceylon) te varen. Colombo zou uiteindelijk Australië worden.
- 4 april 1942. Ingedeeld bij het 18e Squadron NEI. In de periode tot voor arrestatie diverse missies met zijn crew uitvoerend. Bij aankomst op Ceylon en nogmaals in Australië bevestigd, werden pilot-officer H. Kelder en E. de Lyon, evenals de andere collega-vliegers als officier bij de RAF bevorderd, teruggezet in de oude rang van (sgt.-vlieger); instructie van gen.-maj. L.H. van Oyen.
- 11 november 1942. Arrestatie en detentie en oneervol ontslag uit militaire dienst met bijkomende slaaf voorwaarden. Na gratiering (1950) voorlopige invrijheidstelling.

Het proces

Het proces tegen de 3 oorlogsvliegers, 2e Lt. W.J. Burck en de sergeant-vliegers E.H.J. de Lyon en H. Kelder vond op het depôtschip de Plancius plaats. Het proces zou in totaal 84 dagen duren

(van begin tot executie van de vonnissen, 16 juli t/m 8 oktober 1943). De zitting van de Zeekrijgsraad aan boord van het depôtschip De Plancius vonden in de salon plaats, waarin bewust een sobere sfeer werd gecreëerd, door het meubilair te verwijderen en de gordijnen gesloten te houden.

Het vonnis zou evenwel luiden:

Levenslang voor de 2e luitenant-vlieger William Burck. Een onvoorwaardelijke gevangenisstraf van 20 jaar voor de beide sergeant-vliegers Eric de Lyon en Henri Kelder.

Oneervol ontslag uit militaire dienst.

Levenslange ontzetting van het recht tot het kiezen en verkiesbaar stellen voor W. Burck en 25 jaar ontzetting voor de beide sergeant-vliegers Eric de Lyon en Henri Kelder. Het bewijs van 'poging tot desertie, hoogverraad en hulp aan de vijand', achtte de President op grond van de schriftelijk ondertekende verklaringen in voldoende mate aanwezig als het 'wettelijke en overtuigende geleverde bewijs', en liet door de griffier de verklaringen omschrijven 'als ten processe gehoord'.

Locaties detentie

Tijdens de jaren van detentie en ook daarvoor, werden Eric de Lyon en de andere twee piloten van gevangenis naar gevangenis gevoerd en als 'staatsgevaarlijk geachte oorlogsmisdadigers' vele keren cellulair opgesloten.

Chronologisch overzicht (locaties, gevangenissen waar de 3 oorlogsvliegers in de periode 10 november 1942 – 30 april 1950 werden gedetineerd (vanaf hun arrestatie op de vliegbasis 'Acherfield' (Canberra - Australië) tot de dag van hun voorwaardelijke invrijheidstelling uit de Bijzondere Strafgedetineerden in Leeuwarden).

- 10 november 1942 – mei 1943 Hoofdbureau van politie Queensbeyan (eerste verhoren door Majoor S. Spoor). Na overvliegen (14 nov. '42) naar Melbourne, ieder in aparte politiebureau's (Coburn, Bourse en Russell Street) voor nader verhoor onder arrest gehouden. Na 'officieel in staat van beschuldiging' te zijn gesteld en in afwachting van transportering voor berechting op Colombo (Ceylon) volgde militair arrest (gevangenhouding) in de Pentridge gevangenis (officiële naam H.M. Prison Pentridge) in Coburg (voorstad van Melbourne). De Pentridge gevangenis werd in 1850 in gebruik genomen en na 147 jaar in 1997 gesloten. Detention Barracks van de Fremantle Prison (1939-1946, Australië). De 'barracks' zijn in het 'tourist site seeing' programma opgenomen en voor het publiek opgesteld.
- Medio mei 1943 Ankerspilkamer aan boord van Jacob van Heemskerk (tijdens vaart van Melbourne naar Fremantle). Na het afmeren in Fremantle overgebracht naar Perth, de Australian Detention Barracks.
- Transport aan boord van Colombia i.v.m. berechting Zeekrijgsraad (Colombo).
- Hulsdorf gevangenis – Colombo (Ceylon – Sri Lanka).
- Militaire gevangenis in Madras.
- Militaire gevangenis in Lucknow (Brits – Indië – Noord India).
- 5 mei 1946 – 7 juni 1946 (speciaal gebouwde cellen) aan boord van Hr. Ms. Willem van der Zaan (i.v.m. transport naar Nederland (Rotterdam) via N.O.I. (Batavia).
- 7 juni 1946 – 21 juni 1946 Huis van Bewaring in Den Haag.
- 21 juni 1946 – 30 april 1950 Bijzondere Strafgedetineerden Leeuwarden

Foto's van de locaties van de detenties

De detentie Bijzonder Strafgedetineerden Leeuwarden

Totale periode van detentie: 7 jaar, 5 maanden en 18 dagen (onder strak regiem en vele keren cellulair.) De BSL (Bijzondere Strafgedetineerden Leeuwarden) kende evenals de 'PENTRIDGE' gevangenis in Melbourne (Australia) een 'lange en beruchte historie' (1499 - 2011). Berucht vanwege de zware criminelen die onder een strak regiem vele jaren waren gehuisvest. De Lyon

heeft zich in de gevangenis ontpopt als een getalenteerde houtsnijder. Hij kreeg ook alle gelegenheid dat te bewijzen en de producten van zijn handvaardigheid bleven bij ons achter; o.m. de wapenschildjes van de provinciën en een fraaie dekenkist, die de toenmalige directeurskamer sierden. Ook heeft hij een crucifix, een wandbord met het wapen van het gevangeniswezen en een Madonna gemaakt.

Dekenkist en 11 wapenschildjes

De dekenkist is handgemaakt en bewerkt door de gevangene Erik de Lyon. De dekenkist versierde de voormalige directiekamer, op de dekenkist stonden frutsels en in de kist lagen twee groene tochtrollen. De flessen miswijn werden ook wel eens aangetroffen in deze dekenkist.

Wapenschildjes van de elf provinciën

Eric de Lyon heeft zich in de gevangenis ontpopt als een getalenteerde houtsnijder. Hij kreeg ook alle gelegenheid dat te bewijzen en de producten van zijn handvaardigheid bleven bij ons achter; o.m. de wapenschildjes van de provinciën en een fraaie dekenkist, die de toenmalige directeurskamer sierden.

Het geheim van de gebeeldhouwde Madonna

De oud sgt.-vlieger Eric de Lyon muntte niet alleen uit in durf - een vlotte babbel, een 'man van standing' maar beschikte ook over creatieve expressie. Hij bleek een natuurlijke aanleg te

hebben voor beeldhouwen. Kennelijk in de genen van zijn 'vader' geërfd. Zo maakte hij tijdens de 'recreatie uren' een crucifix, een wandbord met het wapen van het Gevangeniswezen maar ook een Madonna. Het bijzondere hieraan is, dat hij met opzet in het hoofdje van het "kindeke Jezus" een briefje verborg waarop hij een tekst schreef 'onschuldig te zijn veroordeeld' en dateerde die 18 november 1949. Bij toeval, in een gesprek met de echtgenote van Eric de Lyon hoorde de auteur J.C. Bijkerk hierover. In speurtocht naar het Madonnabeeld, wist Pater Bergsma te vertellen, dat wegens sluiting van de Bijzondere Strafgewangenis Leeuwarden er geen bestemming meer voor het beeldhouwwerk kon worden gevonden en in overleg met hem geschonken was aan een beeldhouwer in het Gelderse Huissen. Deze beeldhouwer vond op 2 januari 1987, na verwijdering van het hoofdje, inderdaad een briefje met daarop de door Eric de Lyon geschreven tekst.

E.H.J. de Lyon, de maker van dit beeld, onschuldig veroordeeld tot 20 jaar door de Marine te Colombo.

God is mijn getuige. Moge God recht doen geschieden en de boeven die deze wereld beheersen ter verantwoording roepen.

18 november 1949

Voor wat betreft de overige beeldhouwwerken van de oud oorlogsvlieger is alleen bekend geworden dat die door de directie van de Bijzondere Strafgewangenis in Leeuwarden voor de sluiting werden overgedragen aan het Ministerie van Justitie.

Obelisk

Eric de Lyon was de ontwerper van het gedenkteken en tevens de opvolger van de heer August Willem (Guus) Hamming. Dit monument staat op in de berm voor het huis op nummer 21 van de Pilotenweg in Espel bij Emmeloord.

Een herinneringsmonument voor August Willem Hamming gemaakt door de kunstenaar Erik de Lyon. [Lees meer](#)

Woensdagmiddag omstreeks kwart over twee is een vliegtuig, dat werd gebruikt bij de onkruidbestrijding uit de lucht, bij de Zuiderringweg even ten Zuiden van Espel in de Noordoostpolder neergestort. De heer A. W. Hamming, die het toestel bestuurde, werd gedood. Hij was 35 jaar oud en laat een vrouw en twee kinderen achter. [Lees meer](#)

De voorwaardelijke invrijheidstelling

De directeur van de Bijzondere Strafgewangenis in Leeuwarden A. Jansen manifesteerde zich niet alleen als een man van discipline, tucht en orde waren zijn 'sleutelwoorden', maar hij kenmerkte zich ook als een man met gevoel. Zo was hij het die destijds bij de Minister van Justitie op strafvermindering aandrong. Een verzoekschrift dat overigens enkele jaren als een 'bureaustuk' zou blijven liggen. Ook bijzonder van de directeur was, dat hij er een vaste gewoonte van had gemaakt elke gedetineerde de avond voor zijn vrijlating als een gast in zijn woning, die aan de

gevangenis grensde, te onthalen. Zo dus ook met de 3 oud oorlogsvliegers, De directeur deelde betrokkenen mede dat zij onder bepaalde voorwaarden in voorlopige vrijheid zouden worden gesteld, ingaande de 30e april 1950. Bovendien werden de vliegers verrast door een bezoek van de toen commandant van de vliegbasis Leeuwarden, de kolonel van Dam. Hij feliciteerde hen namens de jachtvliegers op de basis met de 'gratieverlening' en bracht tijdens het gesprek voorzichtig 'de toekomst' ter sprake.

De realiteit zou eerst de volgende morgen blijken, na een gevangenschap van 7 jaar, 5 maanden en 18 dagen onder strakke regimens en vele keren cellulair, als ex- 'staats gevaarlijken'. Geheel onvoorbereid op een vrijheid in een veranderde en gevestigde samenleving gingen de poorten van de gevangenis open. Ze werden bevrijd van een jarenlang verblijf te midden van criminelen en degenen die daadwerkelijk de zijde van het terreurbewind hadden gekozen. Die 'gegratieerde' vrijheid zou weldra een 'papieren vrijheid' blijken te zijn, want de 3 oorlogsvliegers bleken als 'voorwaardelijk in vrijheid gestelden' onder het regiem van de Reclassering te zijn gesteld en die zou zich direct al beijveren in 'meldplicht e.d.'. De oud sergeant vlieger Eric de Lyon vertrok naar zijn familie in Den Haag.

Besluit invrijheidsstelling

Het besluit van de vrijlating werd de vliegers mondeling medegedeeld. De drie oud piloten hebben deze KB's ook nimmer onder ogen gehad, toen niet en ook niet vele jaren later. Het blijft hierover gissen en roept onzerzijds een aantal vragen op, dit o.a. geprojecteerd op de visie van de raadsman Jhr. mr. S.J. van Tuyll Serooskerken dat dit 'een proces was dat nimmer een proces had mogen worden'.

Verdere levensloop van Eric de Lyon

De wetenschap dat Eric de Lyon en zijn 2 collega oorlogsvliegers geslachtofferd waren door de Majoor S. Spoor en hiervoor de sergeant-majoor/monteur Adriaan Albert Scholte was ingezet, die bij voortduring 'de escape' had geënthousiasmeerd en in feite zijn collega vliegers en menzelf uitgelokt had, deed de wrok gevoelens aanwakkeren en zijn strijd voor eerherstel verbeteren. Deze 'provacateur' bevestigde dit toen hij door E. de Lyon in Den Haag was opgespoord. In een 'tête a tête' uitte hij zich in een waterval van spijtbetuigingen. De nu burger Adriaan Albert Scholte gaf in dat gesprek aan dat de Majoor S. Spoor, als zijn 'missie' zou slagen, hem na de oorlog een goede baan zou bezorgen.

Dat is echter nooit gebeurd.

De bandopname die Eric de Lyon van het gesprek met Scholte gemaakt had, heeft nimmer tot een bekentenis/bewijs kunnen dienen, want de band en tal van andere processtukken gingen bij een brand in de woning van Eric de Lyon in Zeeuws-Vlaanderen verloren (1975). Een jaar later trof het noodlot oud sergeant vlieger Eric de Lyon andermaal. Op 15 juni 1976, tijdens de herbouw van zijn huis verongelukte hij dodelijk bij het doorslijpen van een steen toen de roterende slijpschijf afbrak en hem recht in het hart trof. Dat betekende een eind van zijn leven op 60-jarige leeftijd.

Krantenberichten en media

- [Publicaties in de media](#)

Recentelijk heeft Dick Berlijn, Oud-commandant der Strijdkrachten, zich openlijk uitgesproken in een interview dat de vliegers gerehabiliteerd moeten worden: [rtvoost](#)

De Colombo affaire

De Colombo affaire is na zoveel jaren nog steeds heel gevoelig.

Boek: De Colombo Tragedie

In de tachtiger jaren heeft J.C. Bijkerk onderzoek gedaan naar de zaak van de drie vliegers. Hij heeft zijn bevindingen vastgelegd in een boek, De Colombo-Tragedie. De Colombo-Tragedie. J.C. Bijkerk. 1991. Van Wijnen, Franeker ISBN: 90 5194 049 1

- [Link boek](#)
- [Voorlooppagina's](#)
- [Hoofdstuk 1: Inleiding](#)
- [Hoofdstuk 2: Drie levens](#)
- [Hoofdstuk 3: Op weg naar Australie](#)
- [Hoofdstuk 4: Het achttiende squadron](#)
- [Hoofdstuk 5: De provocatie](#)
- [Hoofdstuk 6: In voorarrest](#)
- [Hoofdstuk 7: Colombo](#)
- [Hoofdstuk 8: De vlucht](#)
- [Hoofdstuk 9: Gratie](#)
- [Hoofdstuk 10: Gebrandmerkt](#)
- [Nawoord](#)
- [Noten](#)
- [Literatuur](#)

Website: [De Colombo Tragedie](#)

Levens van drie jonge bekwame oorlogsvliegers voorgoed verwoest. De bovenstaande tekst is deels afkomstig van de website [De Colombo Tragedie](#) en wij hebben toestemming gekregen van drs. Marc de Lyon om dit te publiceren.

Eerherstel

Chris Blanken

Chris Blanken (27) voor de moord op politieagent A. van Eck die hem en zijn broer betrapte op diefstal in de nacht van 13 op 14 november in Woerden, waarop Blanken de agent doodschoot. Hij bekende uiteindelijk de daad en ging niet in hoger beroep. Hij ontsnapte twee keer uit de gevangenis, in 1955 en in 1965. Beide keren werd hij binnen een dag weer opgepakt. Een aantal jaren na zijn laatste ontsnappingspoging kreeg hij gratie. Zijn broer Johannes Blanken (25) kreeg 6 jaar. In de krant stond deze zaak inmiddels bekend als: De Woerdense Moordzaak Chris Blanken. Chris Blanken geboren te Bodegraven (buurtschap de Meije) 1926, broer van Johannes Blanken, vermoorde en bekende ook de moord op politiemans A. van Eck. Metselaar van beroep.

Opvoedingsgesticht Valkenheide (1940) Chris belandde reeds op zijn 14e jaar in het opvoedingsgesticht Valkenheide te Maarn. (Bron: Utrecht archief) 1940-1953, Zat hij veelvuldig vast. Als hij op vrije voeten was, besteedde hij zijn tijd voornamelijk aan inbraken en diefstallen plegen.

Ontmoeting met van Eck (1952)

In de nacht van donderdag 13 op vrijdag 14 november 1952 rond 4 uur ontmoete Blanken van Eck nadat hij samen met zijn broer had ingebroken in een pand aan de Breudijk te Harmelen. De vrouwelijke bewoonster werd bruut waker gemaakt door gebroken glas gerinkel en had direct door dat er een inbraak gaande was ze belde direct de plaatselijke rijkspolitie. Deze hadden pech omdat de jeep waarin ze reden een lekke band kreeg. Daarop konden Blanken en zijn broer per fiets ontsnappen. Het gevolg was dat ze meteen hun actie moesten staken. Direct namen ze maatregelen. Via het seinhuis van de Nederlandse Spoorwegen in Bodegraven brachten ze de gemeentepolitie van Woerden ruim, 10 kilometer verderop op de hoogte van de vlucht van de twee inbrekers te fiets richting Woerden. De geüniformeerde agent A. van Eck neemt na ontvangst van deze melding positie in aan de Utrechtsestraatweg. Stations ambtenaar van het seinhuis te woerden J. van den Broek hield hem daar gezelschap. Tegen 4 uur doemden daar plotseling twee fietsers op die uit de richting van Harmelen kwamen. Beiden reden zonder licht. Toen zij vlakbij waren gekomen, zwaaide van Eck met een rood licht en riep 'Politie, afstappen!' Binnen een paar seconden voltrok zich toen een drama. De twee trokken zich niets aan van het bevel om te stoppen. Terwijl de voorste van de twee ze voorbij reed opende de tweede het vuur op de twee agenten. Het eerste schot trof van Eck in de maagstreek, het tweede schot trof van den Broek in zijn been. Alsof dat nog niet genoeg was vuurde hij vervolgens nog drie keer nadat hij ze voorbij was gefietst. Bij daglicht werden er 5 hulzen gevonden. Terwijl de beide fietsers - ongetwijfeld de inbrekers die een uur daarvoor in Harmelen op heterdaad waren betrapt - in het nachtelijke duister verdwenen, sloeg een buurtbewoner die de schoten had gehoord alarm. Beide slachtoffers werden even later naar het ziekenhuis in Woerden vervoerd. Als gevolg van inwendige bloeding overleed van Eck er een uur na aankomst. Van den Broek kon na behandeling het ziekenhuis verlaten. De jacht op twee nachtelijke fietsers leek enkele dagen na de moord op van Eck succes te hebben. Daags na de begrafenis werden 2 mannen van respectievelijk 36 en 31 jaar, beide inwoners van woerden, als mogelijke daders aangehouden. Dit tweetal ontkende in alle toonaarden iets met het misdrijf te maken te hebben. Dat hielden ze

gedurende de drie maanden dat ze in voorarrest doorbrachten consequent vol. Op 24 februari 1953 werden beide mannen op last van de rechtbank wegens gebrek aan bewijs op vrije voeten gesteld. De reden van hun arrestatie was dat zij op de beruchte avond aan het stropen waren geweest op fazanthaan, maar niets wees erop dat zij iets met de moord op Van Eck te maken hadden. Na de vrijlating van de twee mannen werd de speurtocht naar de moordenaars op agent Van Eck intensief voortgezet. Dat leidde bijna tien maanden later tot succes. (Bron: de moord op een diender van J.A. Blaauw, Woerdense courant)

Bekentenis (1953)

In augustus 1953 namelijk gaf de bij de politie overbekende crimineel Chris B. uit Bodegraven (buurtschap de Meije) toe de nachtelijke schutter te zijn geweest. Die bekentenis werd ondersteund door de verklaring van zijn jongere broer Johannes, met wie hij in die novembernacht in 1952 op het inbrekerspad was geweest. Chris B. en zijn broer Johannes stonden beide bij de politie bekend als gewelddadige inbrekers. (Bron: de moord op een diender van J.A. Blaauw, Woerdense courant)

1e Ontsnapping 1955

Op zondag 7 augustus 1955 werd eraan begonnen En hoe Bij het appel om half tien 's-avonds ontdekte men dat de toen 29-jarige Chris Blanken uit Bodegraven en de 30-jarige Herman Houben uit Maastricht ontbraken. Dat waren geenszins lichte gevalletjes. Blanken die elders in den lande al eens eerder uit een gevangenis was geklauterd had levenslang wegens moord op de 35-jarige Woerdense politieman A. van Eck. Houben zat een straf uit van zes jaar Hij was vroeger al tot tweemaal toe/onder gedag te zeggen uit de gevangenis van Haarlem gekomen en had in dit geval het denkwerk gedaan en zich een half jaar lang op deze poging om buiten te komen geprepareerd. Hij had een valse sleutel gemaakt van het kledingmagazijn om daar kleren te pakken die in plaats van hun gestichtskleding konden aantrekken. Bovendien waren de mannen in het bezit van een lang touw, vervaardigd van stukken hangmat, waar ze vier ijzeren haken aan hadden gefabriceerd die elk met rubber waren omwonden. Gebruik makend van het slechte weer glipte het duo van de binnenplaats al vlug langs een regenpijp naar de dakgoot. Ze liepen naar de kant van de op dat moment nog in kabbelende Keizersgracht (dit water werd pas gedempt in december '56 en januari '57 en van tien meter hoogte wierp men het touw naar beneden waar de haken zich vastgrepen om het hek langs de gracht. Daarna gleden de mannen naar beneden maakten de haken los waardoor het touw vrijwel onzichtbaar langs de muur kwam te hangen en namen de benen. Het was allemaal prima werk maar de volgende etappe bewees opnieuw dat Leeuwarden een slecht punt op de kaart is om ongezien vandaan te komen. Toch lukte het Blanken en Houben nog om een nacht onvindbaar te blijven. Ze kwamen buiten de stad en sliepen ieder in hokken bij boerderijen in de omgeving van Goutum. Maandag probeerden zij verder te komen hun einddoel was het Franse Vreemdelingenlegioen en vroegen toen wandelend langs de Overijsselsestraatweg een lift aan de chauffeur van een truck van de Coöperatieve Condens fabriek. Deze man vertrouwde het stel niet en waarschuwde de politie Omstreeks zes uur werden zij gepeild door wachtmeester R. van der Veen uit Roordahuizum die Houben en Blanken iets passeerde. De heer Van der Veen rook lont draaide om en riep de vreemde voetgangers aan. Hun reactie was een snelle sprint welke zelfs niet werd onderbroken toen de rijkspolitieman enkele waarschuwingsschoten loste. Daarna kwamen er zoveel mensen aan te pas dat de vluchtelingen wel inzagen geen kant meer uit te kunnen. Houben werd gepakt om half zeven tussen Roordahuizum en Friens zijn maat zette de holpartij nog een poosje voort en ging daarbij letterlijk door heg en steeg trouw gekonvoieerd door de persfotograaf S. D. de Jong van de Friese Koerier die menig fraai plaatje schoot en af en toe enkele woorden met de opgejaagde man wisselde als de heren elkaar weer eens troffen. Maar ook Blanken legde het loodje geheel omsingeld gaf hij zich om kwart voor acht gewonnen op de Leechlanswei tussen Warga en Grouw De Bodegraver en zijn lotgenoot werden kort daarna gevankelijk teruggevoerd naar het Blokhuisplein te Leeuwarden waar de saai maar degelijk groene deur zich opnieuw voor hen opende. (Bron: Leeuwarder Courant Archief)

2e Ontsnapping 1965

Ruim tien jaar na zijn eerste poging Leeuwarden voorgoed de rug toe te keren deed Blanken weer een greep naar de vrijheid. Het ging dit keer nog slechter dan in augustus '55 al had men bij deze stunt voor de eerste maal hulp van buiten De 20-jarige vrouw van de 28-jarige gedetineerde IJ Tuinman die besloten had samen met Blanken de gok te wagen wachtte woensdagavond 24 november 1965 met 'een witte Volkswagen die zij bij een bedrijf in Hoorn had gehuurd ter hoogte van de Kruisstraat om haar man en zijn maat weg te brengen. Terwijl zij daar stond liepen de gevangenen om zes uur zoals gewoonlijk de werkplaatsen uit en trokken de binnenplaats over. Hier namen' de samen spanners hun kans waai' Ter hoogte van de binnenste poort klommen zij via een betralied raam naar boven, maar een bewaker zag dat en sloeg alarm. Toch zette het tweetal door, ze kwamen via een schuin afdak op een hoger gelegen dak waar zij het touw dat zij uit allerlei restjes moeizaam en maandenlang hadden vervaardigd en gekoesterd bevestigden aan een bliksemafleider. Beneden hen was allerlei lawaai en ze raakten een beetje in paniek Aan de kant van de Keizersgracht moest het gebeuren maar in hun haast knoopten ze het touw niet goed vast Het was bovendien maar zes meter lang dus er moest gesprongen worden. Blanken die het eerst ging zakte aanvankelijk volgens plan maar toen hij vier meter boven de straat was schoot de lijn los en smakte hij op de keien Ondanks de pijn liep hij doorsloeg de Kruisstraat in en bereikte de auto waarin mevrouw Tuinman zat. Voor haar man viel er natuurlijk niets meer te doen hij bleef hulpeloos op de rand van het dak staan wetend dat zijn vluchtweg definitief was afgesneden. De bedoeling van de teleurgestelde mevrouw Tuinman was om naar haar woonplaats Amsterdam te rijden maar in deze opzet werd zij drastisch dwars gezeten door de gewaarschuwde rijkspolitie Kop Afsluitdijk die haar auto volgens de beste regels van het boekje aanhield en de heer Blanken verzocht van de achterbank te komen en uit te stappen Het was toen tien minuten voor zeven Blanken had opnieuw niet bijster lang van zijn vrijheid geprofitteerd maar levenslang hoeft niet hetzelfde te zijn als een detentie die het hele leven duurt. De moordenaar naar de Woerdense agent Van Eck is naar men ons vertelde enkele jaren geleden voorwaardelijk in vrijheid gesteld. (Bron: Leeuwarder Courant Archief)

Krantenknipsels over Chris Blanken

Krantenknipsels uit de Leeuwarder Courant.
cris-blanken.pdf Adobe Acrobat document 1.2 MB

Dokter 0

Dokter 0. en de gifmoorden. Een proces dat aan het begin van de jaren zestig landelijke bekendheid kreeg, betrof dat van de voormalige huisarts Dr. 0. uit Berkel Rodenrijs. In 1954 was Dr. 0. reeds in Den Haag tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld wegens moord (vergiftiging door cyaankali) op zijn vrouw. In mei 1955 werd hij in de Leeuwarder gevangenis gedetineerd. Hij ontmoette daar Adriaan Lodder die zijn vrouw eveneens door gif (arsenicum) had vermoord en eveneens in 1954 te Den Haag tot levenslange gevangenisstraf was veroordeeld.

Een proces dat aan het begin van de jaren zestig landelijke bekendheid kreeg, betrof dat van de voormalige huisarts Dr. 0. uit Berkel Rodenrijs. In 1954 was Dr. 0. reeds in Den Haag tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld wegens moord (vergiftiging door cyaankali) op zijn vrouw. In mei 1955 werd hij in de Leeuwarder gevangenis gedetineerd. Hij ontmoette daar Adriaan Lodder die zijn vrouw eveneens door gif (arsenicum) had vermoord en eveneens in 1954 te Den Haag tot levenslange gevangenisstraf was veroordeeld.

Op 5 februari 1958 ontstond in de gevangenis Leeuwarden enige commotie omdat de gevangene Lodder dood in zijn cel werd aangetroffen. Hij bleek te zijn vergiftigd met cyaankali. Fouillering van Dr. 0, die de avond tevoren nog op bezoek was geweest bij Adriaan Lodder, leverde een afscheidsbrief van Lodder op. Daarin werd Dr. 0. vrijgepleit van de moord op diens vrouw. Na

een strafrechtelijk onderzoek werd Dr. O. evenwel in staat van beschuldiging gesteld als moordenaar van Adriaan Lodder. Het proces trok internationale belangstelling: hoe kon iemand in de gevangenis aan cyaankali komen om een medegevangene te vermoorden! In het blad 'Wereldkroniek' zette hoofdredacteur Leo Uittenbogaard vraagtekens bij de schuld van Dr. O. De wekelijkse vervolgh verhalen in de 'Wereldkroniek' werden door het publiek verslonden. Ook de landelijke pers besteedde aandacht aan deze geruchtmakende zaak. Dr. O. werd evenwel onder grote publieke belangstelling door de arrondissementsrechtbank schuldig bevonden en tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld. Bij de appèlprocedure voor het Gerechtshof Leeuwarden werd de gevangene verdedigd door de bekende Friese raadsman Mr. H. Schootstra. Eén van de getuigen was Pieter Baan, hoogleraar psychiatrie te Groningen. Ook het Gerechtshof oordeelde de verdachte schuldig aan moord bij arrest van 5 juni 1962 en veroordeelde hem tot levenslange gevangenisstraf. Ruim een jaar later werd ook het cassatieberoep bij de Hoge Raad verworpen. (Panorama nr. 09)

De brieven van gifmoordenaar dokter O

In de loop der jaren heb ik honderden moordzaken onderzocht of belicht: in de krant, in Panorama of in mijn tv-programma. U mag er van uit gaan dat al die moordzaken iets bijzonders hebben gehad, want anders zou ik er geen aandacht aan hebben besteed. Toch raakt de ene moord mij meer dan de andere, zo heb ik ervaren. Voor de meeste mensen is 'een moord een moord', maar als je, zoals ik, het grootste deel van je leven misdaadverslaggever bent, gaan bepaalde levensdelicten ook een beetje voor je 'leven', als u snapt wat ik bedoel. Je krijgt er 'iets' mee op een of andere manier. En het gekke is dat een van de moorden die mij het meest intrigeert, al is gepleegd toen ik letterlijk nog in de wieg lag. Het gaat om de gifmoord op Arnolda van Eijl in 1952. Nu zult u zeggen: nooit van gehoord. Maar als ik u zeg dat dit de eerste moord was van 'de Berkelse gifarts', beter bekend als dokter O., dan roept u waarschijnlijk 'O... ja!' Dokter O. is de enige persoon in ons land die tweemaal (!) tot levenslange gevangenisstraf is veroordeeld. Een keer voor de genoemde moord op zijn echtgenote en nog een keer voor - alweer - een gifmoord op een celgenoot in de gevangenis, ene Arie Lodder. De rechtszittingen tegen dokter O. hebben destijds een tumult veroorzaakt zoals we dat heden ten dage niet meer kennen. Het kreeg het predicaat 'proces van de eeuw' en dat was niet ten onrechte. Nederland was verdeeld in twee kampen, die in zijn schuld en in zijn onschuld geloofden. Toen ik een keer door een auto-ongeluk een paar dagen geveld was heb ik de boeken die over O. zijn verschenen gelezen en vanaf dat moment was ik door deze zaak gegrepen. De dokter was overigens geen type voor wie je snel sympathie koesterde. De officier van justitie karakteriseerde hem ooit als 'een duivelse sluipmoordenaar die geen criminele fantasie te groot, geen leugen te grof en geen verraad te gemeen is'. In 1995 schreef ik in Panorama een column met een oproep aan mensen die de illustere dokter gekend hadden. Dat leverde een heel interessante reactie op. Er meldde zich een vrouw, Roeltje Kastelijn, die in de tijd dat de dokter zijn levenslange straf uit zat jaren met hem had gecorrespondeerd en hem wekelijks had bezocht. Uiteindelijk behartigde zij zelfs al zijn zaken. Ze had een prachtig archief over de dokter in bezit, dat mij destijds deed watertanden. Via haar kwam ik ook nog in contact met de zoon van dokter O., die - overigens zonder dat ik dat wist - in mijn jeugd op een kilometer afstand had gewoond. Voor mijn programma heb ik toen met hulp van Roeltje Kastelijn een historische reconstructie van de moorden gemaakt, een aflevering die nog altijd tot mijn all-time-favorites behoort en die mijn fascinatie alleen maar deed toenemen. In de jaren die volgden sprak ik Roeltje nog af en toe en we stuurden elkaar altijd een kerstkaartje. Deze jaarwisseling kreeg ik echter een brief van haar. Ze schreef dat ze zich was gaan afvragen wat ze met het archief - waaronder enkele honderden handgeschreven brieven van de dokter, die een uniek tijdsbeeld van hem zelf en het gevangenisleven schetsen - moest doen nu ze wat ouder werd. 'Ik wil het jouw cadeau doen', berichtte ze me. 'Ik weet dat het bij jou in goede handen is...'. En afgelopen week heeft ze bij een etentje alles aan mij overgedragen en liet ik het oude papier voorzichtig door mijn handen gaan. Het bevat vele pronkstukken, zoals de handgeschreven studentenkaart van de dokter. In mijn collectie van misdaadmemorabilia krijgt het een ere plaatsje. Dr. O. is al enige tijd dood en ik voel me hiermee

een klein beetje de beheerder van zijn papieren nalatenschap, een zeldzaam brievenarchief. Veel dank Roeltje, ik zal er heel goed voor zorgen!

© 2003 Peter R. de Vries, misdaadverslaggever/ Endemol Nederland B.V. Alle rechten voorbehouden. Gebruiksvoorwaarden en privacy beleid eerder gepubliceerde columns.

Mei 1962

Veertig jaar geleden ging er een huivering door ons land. Met afgrijzen vernam Nederland de details van de moord van Dokter O. op zijn echtgenote. En van zijn overspel met de dienstmaagd. Eenmaal in het gevang volgde een tweede gifmoord. Goed voor een tweede keer levenslang. December 1954. 'Verdachte heeft als echtgenoot en vader niet geschroomd zijn vrouw, de moeder van zijn drie jonge kinderen, van het leven te beroven', zei de president van het Haagse Gerechtshof. 'Deze daad is door hem langdurig en stelselmatig voorbereid en in koelen bloede ten uitvoer gelegd. Slechts de hoogste straf komt in aanmerking.'

Martin van Amerongen

Mei 1962. 'De Berkelse arts zal de geschiedenis ingaan als een der meest geraffineerde moordenaars van de laatste vijftig jaar', zei de procureur-generaal van het Leeuwarder Gerechtshof. 'Hij zal zijn gehele verdere leven in eenzame opsluiting moeten doorbrengen. Dat is een verschrikkelijk lot, maar passend voor de gemene daden van deze buitengewoon gevaarlijke en verstokte misdadiger.' Zo werd dokter J. F. A. M. O. tot tweemaal toe tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld, tot dat moment een unicum in de geschiedenis van Nederlandse rechtspraak. De kranten spraken van 'de Borgia van Berkel', want beide keren had de arts zich van cyaankali bediend, zowel bij het uit de weg ruimen van zijn echtgenote Nol als, acht jaar later, bij de 'zelfmoord' op Adriaan Lodder, eveneens wegens gifmoord gedetineerd in de strafgevangenis van Leeuwarden. Reeds de eerste moordzaak, die op Nol O., had Nederland in rep en roer gebracht. Het vergt van de eigentijdse lezer enig voorstellingsvermogen. Een vergiftigde echtgenote is thans, in een verhard crimineel klimaat, hoogstens goed voor een tweekoloms bericht op een binnenpagina. Maar toen, halverwege de jaren vijftig, had de maatschappij nog iets onschuldigs. Bovendien betrof het een dokter, een man die boeken las, een man die het met nota bene zijn dienstmeid had aangelegd. Ook over een dergelijke misstap wordt tegenwoordig niet meer zo moeilijk gedaan, maar veertig jaar geleden, in de maanden van de 'eerste zaak-dokter O.', daverden de donderpreken door de rechtszaal. Er was onmiskenbaar sprake van een 'schending van de huwelijksmoraal', zei O.'s eigen advocaat, 'die ons slechts met afkeer voor deze man kan vervullen', zei het Openbaar Ministerie. Huiverend van genot nam het publiek, in de rechtszaal en in de huiskamer, kennis van het bezwarende feitenmateriaal: cyaankali voor mevrouw O., 'kussen en andere handtastelijkheden' voor het dienstmeisje Nellie, een aantal keren leidende tot 'vleselijke gemeenschap', bedreven op het linoleum van de spreekkamer, in de bosschages van Amstelveen en zelfs - vijf keer! - in het echtelijk slaapvertrek, als mevrouw O. toevallig op familiebezoek was. O. stond niettemin bekend als een keurige man, in 1916 geboren als zoon van een officier, in 1936 naar Nederland gekomen om medicijnen te gaan studeren. Voor studentenjool had hij geen tijd, geen geld en geen temperament - zijn studietijd viel trouwens grotendeels samen met de oorlog. Hij trouwde in 1947, het jaar waarin hij bovendien afstudeerde, leende geld om een plattelandspraktijk te kopen en werkte zich vervolgens andermaal het bloed in de schoenen om die lening af te betalen. Een gezellige man was O. nog steeds niet, een beetje nurks, hij nam niet deel aan het sociale verkeer in het dorp en voor smalltalk aan de leestafel van het lokale cafe voelde hij ook niet veel. 'Ik heb hem altijd onbetrouwbaar gevonden', zei de burgemeester van Berkel, toen zijn dorpsgenoot achter de tralies was verdwenen. 'Hij nam onvoldoende deel aan het godsdienstig leven', sprak de plaatselijke pastoor met stroeve mond. O. ontkende de moord op zijn vrouw in alle toonaarden. Hij was, gegeven de vele verdachte omstandigheden, kansloos. In de gevangenis werkte hij als een bezetene aan de revisie van zijn zaak, met sceptische belangstelling gadeslagen door zijn medege-detineerden. Met name bij Adriaan Lodder vond O. - gifmengende vrouwenmoordenaars-onder-elkaar - een willig oor. O. schreef zelfs een heel toneelstuk over zijn affaire en toen de gevangenisdirectie toestemming gaf het op te voeren, vervaardigde Lodder er de affiches bij:

'Grote toneelavond, Onschuldig veroordeeld, toneel van John Opdam. Met John Opdam en Adriaan Lodder. Kom zien, vanavond in de feestzaal.' Het was een nauwkeurige reconstructie van de zaak-Berkel, met dit verschil dat de auteur het levenslang in vrijspraak had veranderd. Andermaal in de verdachtenbank gezeten, nu in de gevangenskantone, merkte O. tot zijn woede dat zijn mede-acteurs, in de rol van officier en rechter, eigenhandig in de tekst hadden ingegrepen: hij werd voor de derde keer tot levenslang veroordeeld, nu door zijn medebajesklanten, die te verstandig en ervaren waren om in de kletspraatjes van 'de pil' te geloven.

OP 5 FEBRUARI 1958 werd Adriaan Lodder dood in zijn cel gevonden. Vergiftigd, zoals bleek. Tegelijkertijd ontving de gevangenisdirecteur per interne post een brief van de overledene, met de bekentenis dat niet O. maar L. de moordenaar van Nol O. was geweest. Lodder had een verhouding met O.'s echtgenote gehad, schreef hij (de woordkeuze van de brief leek overigens verdacht veel op die van O.), een verhouding die op zwangerschap was uitgelopen, waarna hij van de paniek en het schuldgevoel van zijn minnares gebruik had gemaakt om haar tot het nemen van het fatale vergif te pressen. En nu had Lodder, geconfronteerd met de man die voor zijn misdaad moest opdraaien, uiteindelijk zo'n berouw gekregen dat hij niet langer wilde leven. Vandaar dat hij besloten had zelfmoord te plegen, met behulp van het vergif dat O. via duistere wegen de gevangenis in had weten te smokkelen. Aldus werd de Berkelse arts toch nog gerehabiliteerd. Zo was althans de bedoeling. Het feitelijke effect van dit fantastische verhaal was namelijk dat O., andermaal van moord beschuldigd, ten tweede male voor zijn rechters moest verschijnen. De advocaat in de eerste zaak-O. was mr. M. H. Huygens geweest, een opgewonden standje, zo'n romantisch, inmiddels grotendeels uitgestorven type strafpleiter van Franse of Amerikaanse signatuur, die de rechtbank toespreekt alsof het een jury is. Dit soort juristen wordt in het bedaagde Nederland per definitie niet serieus genomen. De advocaat in de tweede zaak-O. was mr. H. Schootstra, een rustige en redelijke Fries, die besloten had dat zijn cliënt ten minste het voordeel van de twijfel verdiende. Zijn slotpleidooi geldt als een klassieker in de historie van recht en wet. Ademloos luisterden publiek en pers naar Schootstra's beschrijving van Lodders laatste minuten. Daarin vertoonde Lodder wel degelijk het gedrag van een zelfmoordenaar, constateerde de verdediger. Wij kunnen niet het feit negeren dat er sprake is van niet minder dan twee afscheidsbrieven, aan de gevangenisdirecteur en aan de moeder van de gestorvene. Zouden die hem allebei door O. zijn ingefluisterd? In de mondhoek van het lijk zijn trouwens chocoladeresten gevonden, de enige juiste smaakverrijker bij het innemen van het gebruikte gif. Ondanks de smerige cyaankalismaak had Lodder geen gebruik gemaakt van de alarmbel, die hij binnen handbereik had. In plaats daarvan heeft hij de dekens tot de kin opgetrokken en de handen op de buik gevouwen. 'Na zichzelf aldus keurig te hebben afgelegd gaat Lodder de zelfverkozen dood in. Mijnheer de president, ik kan niet anders dan tot de overtuiging komen dat Lodder zelfmoord heeft gepleegd en dat O. onschuldig is aan hetgeen hem ten laste is gelegd. Daarom vraag ik vrijspraak', sprak mr. Schootstra.

Even later troffen de rechtbankverslaggevers van de Leeuwarder Courant, de Friese Koerier, Ons Noorden, het Nieuwsblad van het Noorden en het Friesch Dagblad elkaar in het nabijgelegen cafe De Klanderij. Zij kregen al spoedig gezelschap van hun jonge collega van de lokale editie van Het Vrije Volk, die overigens slechts als intermediair had opgetreden tussen de redactionele telex en de regelrecht ter zitting geschreven verslagen van zijn ervaren collega Gerda Brautigam, die speciaal voor deze zaak uit Amsterdam was overgekomen. Het pleidooi had op iedereen diepe indruk gemaakt. Er moest, besloot men na het derde glas Berenburg, sprake zijn van een justitiële dwaling. Nog twee glazen later begaf de HVV-verslaggever zich naar de HVV-vestiging, waar Gerda Brautigam net aan haar laatste alinea's bezig was. Rustig liet zij haar even jeugdige als opgewonden collega uitspreken. 'Lieve jongen', zei zij uiteindelijk, 'geloof mij nou maar, die man is guilty as hell.' De Psychiaters hadden O. 'een ernstig gepsychopathiseerde persoonlijkheid van het schizoïde type' genoemd, 'agressief, zelfingenomen, rancuneus, eigenwijs en querulant', een 'ten diepste gestoorde' fantast in 'psychische nood'. Zo iemand hoort men niet alleen op te sluiten, maar ook te behandelen, zou men denken. Maar zover was het Nederlandse rechtsbestel nog niet in het begin van de jaren zestig. O. ging de isoleercel in. Vrienden had hij niet, zijn familie meed hem, zijn medegevangenen waren bang voor hem. Totdat hij, na een tocht

langs zo'n half dozijn strafgevangenen, uiteindelijk in Scheveningen bij een therapeut terecht kwam die besefte dat zelfs dokter O. recht had op een menswaardige behandeling. O. kreeg een bureautje plus een paar woordenboeken en begon, onder het pseudoniem O. P. Dam, wat vertaalwerk te doen voor een uitgeverij in Bussum. Bovendien kreeg hij eindelijk bezoek, van een jonge vrouw uit Amsterdam die zich zijn lot had aangetrokken. Eerst kon het tweetal goed met elkaar opschieten. Toen begon, tot bittere teleurstelling van de vrouw, het besef door te dringen dat O. wel degelijk een 'pathologische leugenaar' was, die iedereen alles wijs dacht te kunnen maken. Zelfs haar, die het goed met hem voorhad. Had O. in de oorlog in Dachau gezeten? Hoe kwam die man erbij zo'n aantoonbare onwaarheid een heel jaar lang vol te houden? 'Hij weet gewoon niet meer wanneer hij liegt', zei de vrouw later, 'hij gaat het op het laatst zelf geloven'. Natuurlijk, beter dan wie ook wist zij dat O. wel degelijk zijn vrouw had vergiftigd. 'Ik zei altijd: Tja, als jij Nol had laten leven was dit allemaal niet gebeurd.' Deze conclusie werd, significant genoeg, door de gevangene zonder protest of tegenstribbelen geaccepteerd. Dokter O. is in 1975 vrijgelaten. Na anderhalve bekentenis. Inderdaad, hij was verantwoordelijk voor de dood van zijn echtgenote, gaf hij toe. Maar bij het overlijden van zijn medegevangene Lodder had hij slechts hand- en spandiensten verleend. Zeker zullen wij het nooit weten - waarschijnlijk zijn het de enige ware woorden die O., de over fantasierijke 'Borgia van Berkel', gedurende dertig jaar detentie heeft gesproken.

De gifmenger uit Berkel en Rodenrijs; het verhaal van dokter O. Dit is de vaart langs de Noordeindseweg in Berkel & Rodenrijs. Ik ben geboren ter hoogte van nummer 63 (het huis is afgebroken). Verderop was de praktijk en het woonhuis van onze huisarts. Een jonge en intelligente man; getrouwd en drie kinderen. De huisarts is de geschiedenis in gegaan als dokter O. Hij is de enige ooit in Nederland die twee keer levenslang kreeg opgelegd; hij werd schuldig bevonden aan twee gifmoorden. O. vergiftigde zijn vrouw met cyaankali en bracht tijdens zijn gevangenschap een medege-detineerde eveneens met cyaankali om het leven.

Intelligent en veelbelovend

Johannes Franciscus Albertus Martinus O. (John) werd geboren op 30 oktober 1916 op Soerabaja. Toen hij twintig was kwam hij naar Nederland. Hij ging oude talen studeren en later medicijnen. O. had een IQ van 152. In 1947 slaagde hij voor zijn artsexamen en trouwde met de zes jaar jongere Arnolda van Eyl. Hij kocht een praktijk in Berkel en Rodenrijs en maakte furore als begaafd plattelandsdokter. Zo deed hij per jaar ongeveer 130 bevallingen, een absoluut streekrecord. Tot deze cijfers behoren ook de bevalling van mijn broer Cees en diverse neven en nichten. John O. was graag gezien voor wat betreft de natale zorg.

Een stroef huwelijk

Het huwelijk verliep verre van soepel. De ouders van Arnolda waren niet zo gelukkig met haar keuze; met name tussen John en zijn schoonmoeder boterde het niet. Er ontstonden veel spanningen. Desondanks werden er drie kinderen geboren. Later opperden psychiaters dat hij zijn schoonmoeder enorm haatte en die haat had botgevierd op haar dochter. Enkele dorpsbewoners vertellen dat er aan Arnolda van Eyl niet zo veel te beleven viel. Haar man reageerde korzelig op haar aanwezigheid in de praktijk.

De jonge hulp in de huishouding

In 1951 betreedt een 19-jarige hulp in de huishouding, Nellie Aaldering, het doktershuis aan de Noordeindseweg. De dokter raakt meteen in de ban van haar. Er ontstond een verhouding. De kranten berichtten later met verve over vrijpartijen in het bos, op de vloer van de praktijk en ook vijf keer in het echtelijke bed. Arnolda ontdekte de relatie. Van scheiden kon, gezien haar katholieke afkomst, geen sprake zijn. Nellie Aaldering werd ontslagen. Dit baatte echter niet. O.zette de relatie voort. Toen mevrouw O. ernstig ziek werd schreef hij zijn geliefde dat hij na de dood van zijn echtgenote met haar wilde trouwen

De slechte gezondheid en de dood van mevrouw

Arnolda O.- van Eyl, die altijd al een slechte gezondheid had, werd ineens snel zieker en zieker. In de loop van 1952 liet O. haar opnemen in het St. Franciscus Gasthuis in Rotterdam. Ze was

oververmoeid, had hoofdpijn en leed aan haaruitval. Volgens O. waren dit duidelijke tekenen van een hersentumor, maar zijn collega-artsen konden niets vinden. Arnolda wordt uit het ziekenhuis ontslagen. Inmiddels had O. al met tranen in de ogen in het dorp verkondigd dat ze ongeneeslijk ziek was. Op 24 september 1952 nodigt John zijn moeder en schoonmoeder uit voor het diner. Na het eten geeft O. zijn vrouw, die die dag weer pijn had, een poeder, opgelost in een kopje water. Ze krijgt het benauwd, wordt in bed gelegd en krijgt van O. nog een morfine-injectie. Ze raakt buiten bewustzijn en overlijdt diezelfde nacht. De volgende dag noteert een arts, op gezag van O., als doodsoorzaak “hersentumor”.

De schoonmoeder vertrouwt het niet

Maar de moeder van Arnolda vertrouwt het niet. Moeder Van Eyl doet aangifte en laat een tweede dokter komen. Die houdt het in zijn verslag op “doodsoorzaak onbekend”. Daardoor worden politie en justitie gealarmeerd. Toen een patholoog vervolgens resten cyaankali in het lijk vond, werd dokter O. aangehouden. En dan blijkt onder meer dat O. op 23 en 24 september, dus vlak voor de dood van Arnolda, zijn assistente in totaal elf gram cyaankali heeft laten bestellen; een stof die daarvoor in de praktijk nog nooit nodig was geweest.

Het motief

Het duurt tot mei 1954 voordat de arts voor de rechter verschijnt. Hij wordt schuldig bevonden. Het enige waar de rechters vraagtekens bij zetten, was het motief. Was het de relatie met de voormalige hulp in de huishouding? Zou een egocentrisch en rationeel mens als dokter O. zoiets doen vanwege een passionele verhouding? Dat leek niets voor hem. Was het de haat jegens zijn schoonmoeder? Echt duidelijk werd het niet. Maar ook zonder motief waren er meer dan genoeg bewijzen en de arts werd veroordeeld tot levenslang. De officier van justitie: “alles getuigt van een kalme voorbereiding, welke ons met een diepe afkeer kan vervullen.”

Het contact met een collega gifmoordenaar

In de gevangenis in Leeuwarden zit drie cellen verderop Arie Lodder. Een collega in kwade zaken. Lodder had eveneens zijn zieke vrouw vergiftigd omdat hij meer zag in een andere vrouw met wie hij een relatie onderhield. Ook hij had levenslang gekregen. O. en Lodder krijgen een goed contact met elkaar. Inmiddels is de dokter begonnen aan het schrijven van een toneelstuk over zijn eigen zaak. In het stuk moet de officier van justitie zeggen dat er voldoende en overtuigend bewijs is van de onschuld van O. Arie Lodder neemt deze rol op zich en eist, in tegenstelling tot de tekst en in overeenstemming met de praktijk, tijdens de opvoering van het stuk in de gevangenis levenslang. O. is woedend. Niet lang daarna, in februari 1958, wordt Arie Lodder dood in zijn cel gevonden. Oorzaak: cyaankali.

Voor de tweede keer levenslang

De zaak was voor de rechter duidelijk. En leidde tot het unicum dat een levenslang gestrafte opnieuw levenslang krijgt. Dokter O. heeft de moord op zijn vrouw in 1965 alsnog bekend. De moord op Arie Lodder heeft hij nooit toegegeven. O. kreeg in 1975 na drieëntwintig jaar cel gratie, hij was ernstig ziek en mocht thuis sterven. Bronnen, Dorps- en familie verhalen en het boek De dertig meest gerucht makende misdaden van de lage landen van Peter Smolders, waarin o.a. ook is opgenomen de zaak Blonde Dolly, de Heineken-ontvoering, de Baarnse moordzaak, de ontvoering van Toos van der Valk en de zaak Hans van Z. Baarn, Uitgeverij Tirion, 1999. ISBN 90-4390-015-X;

Vergeten verhalen

Wat anderen vertellen

Blik op de wereld. Levenslang Dr. John Opdam. De in 1916 in Soerabaja geboren Johannes Franciscus Alphonsus Marinus Opdam is de enige Nederlander die tweemaal tot levenslang is

veroordeeld. In 1936 verhuisde hij naar Nederland en vestigde hij zich als arts in Berkel-Rodenrijs. Hij was getrouwd met de zes jaar jongere Arnolda van Eyl. In 1951 begint hij, als zijn vrouw met vakantie is, een verhouding met hun dienstmeisje Nellie. Mevrouw O. ontdekt het, maar van scheiden kan bij de streng-katholieke mevrouw O. geen sprake zijn. Nellie krijgt ontslag, maar de verhouding gaat gewoon door. In 1952 begint mevrouw O. ernstig te sukkelen met haar gezondheid. Bij de lijkschouwing blijkt ze vergiftigd met cyaankali.

Bron: [blikopdewereld](#)

Wikipedia

Johannes Franciscus Alphonsus Marinus (John) Opdam (Soerabaja, 30 oktober 1916 – Leiden, 14 oktober 1983) was een Nederlands arts en veroordeeld moordenaar. Hij is de enige in de Nederlandse strafrechtelijke geschiedenis die voor twee verschillende moorden in totaal tweemaal een levenslange gevangenisstraf kreeg opgelegd. In de media werd hij aangeduid als dokter O. of als de Berkelse huisarts. Bron: [Wikipedia](#)

Adrie Lodder

Adri L. werd door de rechtbank te Dordrecht op 15 april 1954 in eerste instantie veroordeeld tot een gevangenisstraf van 18 jaar maar in hoger beroep door het Haagse gerechtshof veroordeeld tot levenslang. Adri L. bleek namelijk zijn vrouw te hebben omgebracht met arsenicum. Adri kreeg zes jaar later “een koekje van eigen deeg”: hij werd in de gevangenis vergiftigd door de beruchte Dr. O.

Adri L. werd door de rechtbank te Dordrecht op 15 april 1954 in eerste instantie veroordeeld tot een gevangenisstraf van 18 jaar maar in hoger beroep door het Haagse gerechtshof veroordeeld tot levenslang. Adri L. bleek namelijk zijn vrouw te hebben omgebracht met arsenicum. Nadat zijn vrouw in april 1952 was komen te overlijden trouwde hij met een vrouw met wie hij al tijdens zijn huwelijk een verhouding had. Na opgraven van het lichaam van zijn gestorven vrouw kwam vast te staan dat ze door arsenicumvergiftiging was omgekomen. Adri L. bleek het gif in een apotheek in Moordrecht te hebben gekocht en het driemaal aan zijn vrouw te hebben toegediend.

Adrie Lodder werd door de rechtbank te Dordrecht op 15 april 1954 in eerste instantie veroordeeld tot een gevangenisstraf van 18 jaar maar in hoger beroep door het Haagse gerechtshof veroordeeld tot levenslang. Politieaanvoerder Leendert Lodder uit Vroomshoop is de zoon van Adrie Lodder en schreef het boek: *Als tie maar niet wordt als zijn vader*.

Afbeelding: cel 54 van Adrie Lodder bron Libbe Henstra.

Vader Adrie kreeg zes jaar later “een koekje van eigen deeg”: hij werd in de gevangenis vergiftigd door een medege-detineerde, de beruchte Berkelse huisarts Dr. O. Deze huisarts kan een geestverwant worden genoemd van Adrie Lodder: ook hij had zijn echtgenote gedood, door haar cyaankali toe te dienen. Drie gifmoorden in korte tijd, het is eigenlijk te bizar voor worden. Maar deze ware gebeurtenissen staan opgetekend in “*Als tie maar niet wordt als zijn vader*”. Leendert Lodder richt zich daarbij vooral op zijn eigen familiegeschiedenis, die zich afspeelde in Oud-Beijerland.

Eerste afspraakje

In 1950 hadden Adrie en Maaike hun eerste afspraakje, op de hoek van de HBS-laan en de Steenenstraat in Oud-Beijerland. Het laantje voerde naar het park De Laning, een bekende plek voor verliefde stelletjes. Wrang detail: de weg voert ook naar de Algemene Begraafplaats, waar Maaike twee jaar later kwam te liggen. Ze liep destijds bij haar eerste afspraakje als het ware al haar dood tegemoet. “Mijn vader hield van vele vrouwen, dat was zijn probleem”, vertelt Leendert Lodder. “Hij was echt verliefd op mijn moeder en liet zich zelfs dopen in de Christelijk Gereformeerde Kerk om te kunnen trouwen. Maar ondertussen bleef hij uitgaan met andere meisjes”. Met één minnares uit Gouda werd de relatie zo serieus, dat Adrie Lodder een

dubbelleven ging leiden. Hij wilde van Maaïke af, maar scheiden was geen optie. Leendert Lodder: "Mijn vader vertelde zijn nieuwe vriendin toen dat hij weduwnaar was met een kind. Zij bleek dat geen probleem te vinden en je zou kunnen zeggen dat mijn vader toen maar de daad bij het woord heeft gevoegd". Arsenicum toedienen, Adri Lodder kocht bij een tuinder arsenicum en voegde dat toe aan het eten van Maaïke. "Ze werd steeds zieker en is uiteindelijk met Pasen 1952 gestorven. Achteraf gezien is het wonderlijk dat niemand wat doorhad". Adri Lodder hertrouwde vrij snel met zijn Goudse geliefde en versprak zich op een dag. Hij mishandelde zijn vrouw en beet haar toe: "Straks ga je net zoals mijn eerste vrouw". Dat bracht het balletje aan het rollen: het lichaam van Maaïke werd opgegraven en er werd in haar maag arsenicum aangetroffen. De stof zat ook in een jas van Adri en daarmee was de zaak al zo goed als rond. Lodder werd veroordeeld tot levenslang en belandde in de gevangenis de Blokhuispoort in Leeuwarden. Cel nummer 54 van de B-vleugel. Twee cellen verderop kwam later John Opdam, oftewel Dr. O., huisarts uit Berkel en Rodenrijs. De mannen raakten snel met elkaar aan de praat: Dr. O. had namelijk óók zijn vrouw vergiftigd, met cyaankali.

Brief van Dr. O.

Dr. O bedacht een plan: hij schreef een brief waarin Adri Lodder zogenaamd de moord opbiechtte op de vrouw van de huisarts. Als Lodder vervolgens zou sterven, zou het als een zelfmoord overkomen en zou Dr. O. vrijkomen. De rechter geloofde het niet en gaf de Berkelaar voor de tweede keer levenslang.

Boek - Als tie maar niet wordt als zijn vader

Samenvatting. Een levensverhaal uit Oud-Beijerland. Een emotioneel maar ook rechtlijnig verhaal. Ontroerend: wat doet zo iets met je naasten, maar ook ontluisterend: Vooral het gedeelte waar nooit opgevoerd bewijsmateriaal wordt beschreven. Een waargebeurde thriller, waar destijds Peter R de Vries al een programma aan wijdde. Dit verhaal is opgetekend door de zoon van moordenaar Lodder.

Documentaire over de gifmoorden

Adri Lodder uit Oud-Beijerland vergiftigde in 1952 zijn eigen vrouw. In de gevangenis in Leeuwarden ontmoette hij de Berkelse arts dr. O., die ook zijn vrouw had vergiftigd. De vriendschap tussen de beide mannen kreeg een dramatisch vervolg. Deze bizarre gebeurtenissen staan opgetekend in het boek "Als tie maar niet wordt als zijn vader". Leendert Lodder richt zich daarbij vooral op zijn eigen familiegeschiedenis, die zich afspeelde in Oud-Beijerland.

1974 Aage Meinesz

Age M, Aage Vening Meinesz – bijnaam: de Meesterkraker – Door het grote aantal kraken en de geweldloosheid waarmee hij deze uitvoert krijgen de daden van Aage Meinesz een unieke reputatie binnen het criminele circuit. Als gereedschap gebruikt hij vaak zijn legendarisch geworden thermische lans. Op 11 juli bekend ook hij een kraak bij de V&D in Leeuwarden. Op 28 november wordt hij door de rechtbank in Leeuwarden tot vijf jaar cel veroordeeld. In hoger beroep wordt dat 4,5 jaar. Op 18 april 1974 weet Aage Meinesz te ontsnappen uit het Huis van Bewaring.

Aage M. ontsnapt uit gevangenis Leeuwarden. Meester-kraker Aage M. (31) is gisteravond ontvlucht uit het Leeuwarder Huis van Bewaring. (..) Door hulp van buitenaf moet M. in het bezit zijn gekomen van een snijbrander, waarmee hij de tralies van zijn cel doorzaagde. Met behulp van een touw is hij daarna over de muur geklommen.

De 31-jarige Haagse metaalbewerker Aage M. kwam vorig jaar op 24 november voor de Leeuwarder rechtbank wegens een serie zeer grote inbraken waarbij in totaal plm. 1,2 miljoen gulden aan buit werd behaald. (..) (19-4) AMSTERDAM - Is het erg moeilijk geweest voor Aage M. om zo spectaculair uit de gevangenis in Leeuwarden ontsnappen? "Ach", zegt hij in een interview met het blad "Nieuwe Revue", "een bankkluis kraken kost ook moeite. Ik heb die capaciteiten nu eenmaal". (27-4-74)

Citaat uit zijn boek

Om negen uur die avond werden alle cellen gesloten en nog eens extra gecontroleerd voor de nacht. Het licht zou nog een uur blijven branden. Mijn twee celgenoten zaten aan de tafel te roken. De een was een oude man en de ander een kleurling uit Curaçao. Laten we hem Peter noemen. Ik draaide de radio voluit en begon met brooddeeg de naden van de celdeur dicht te stoppen. Vervolgens stopte ik de luchtroosters die op de gang uitkwamen, potdicht met natte lappen. Ik schakelde de babyfoon in en ving de zender op die ik in de bewaarderswacht had verstopt, en luisterde. De stemmen van de bewaarders klonken mij vertrouwd in de oren. In grote trekken kon ik hun doen en laten volgen. Tevreden borg ik het apparaat in mijn zak. Het werkte perfect. De oude zou zijn kop wel dichthouden en zo niet, dan zouden we hem vastbinden. Kon dat eigenlijk? Vrijheidsberoving in de gevangenis? Uit mijn bed haalde ik een flesje gas en een metalen flesje zuurstof en een tas met andere spullen. Op de flesjes schroefde ik een metertje, bevestigde daarna de korte rubberen slangen aan de koppeling en de snijbrander. Ik grinnikte, want 's middags hadden ze mijn hele cel nog overhoopgehaald en niets gevonden ... omdat een en ander helemaal niet in mijn cel was! De voorafgaande dagen had ik de ramen voorbereid en weer onzichtbaar dichtgemaakt. Ik luisterde weer of de bewakers met elkaar in de wachtcel aan het keuvelen waren. Met een blad van een ijzerzaag wipte ik er twee ruiten uit en begon vervolgens te zagen, omdat ik bang was anders niet genoeg zuurstof te hebben voor het branden van het traliewerk. Peter knoopte stevige lakens aan elkaar en keek voortdurend naar het kijkgat in de deur. De oude man keek alsof hij getuige was van een vreselijke misdaad. Hij zou weliswaar achterblijven, maar toch wel als een medeplichtige beschouwd worden, dacht ik zo. Buiten liep een bewaarder en keek naar boven. Godverdomme! Zou hij iets gezien hebben? Natuurlijk. 'Peter! Vlucht! Geef vuur!' Ik draaide de flesjes open en liet de brander aansteken. Weldra vrat het vuur door de tralies. Tien seconden, twintig, dertig . . . Die kerel zou nu wel alarm hebben geslagen. De sponningen van twee ramen en klaar was Kees! Peter knoopte nu snel het einde van de lakens aan een van de tralies vast. Ik dook door het raam en gleed als een aap naar beneden. Peter volgde snel. Meteen werd nu het touw over de muur gesmeten. Ik trok het strak, liep en klom tegen de buitenmuur omhoog. Maar aan de bovenkant - mijn gewicht had het touw te ver naar achteren getrokken - kon ik er net niet bij, ook al omdat de bovenzijde van de muur rond was. Ik liet me weer naar beneden glijden en schoof het touw op naar een steunpilaar. Vervolgens ging ik op Peter zijn kop staan en klom het laatste stukje omhoog. Higgend, mijn hart bonzend in mijn keel, trok ik me over de muur en bleef een seconde hangen. 'Hou het touw even strak, Peter.' Ik voelde er namelijk weinig voor om van acht meter hoog te springen. Ik gleed naar beneden en schroefde mijn handen, maar hield meteen het touw strak voor Peter. 'Kom nou, Peter! Kom!' Het touw bleef strak. Opeens riep hij: 'Aage! Wegwezen! Ze hebben mij te pakken!' Met een bloedend hart rende ik naar de overkant waar de vluchtauto klaar stond.

Wat anderen vertellen

Gefilmd in de Blokhuispoort. Wij hebben een interview gedaan met oud adjunct-directeur Jos van den Broek die ten tijde van de ontsnapping van Aage M. in de Blokhuispoort werkte. In combinatie met archiefmateriaal is er een minidocumentaire gemaakt.

Aage M 1 november 1985

Vandaag is het precies 25 jaar geleden dat meesterkraker Aage Meinesz stierf aan darmkanker. Hij overleed op 1 november 1985 en werd 43 jaar. Een kort portret van Nederlands bekendste brandkastkraker die vanwege een spectaculaire ontsnapping uit de gevangenis nationaal faam verwierf.

Uitzending gemist. Aage M. Portret van deze legendarische brandkastkraker.

Presentatie: Pieter Jan Hagens. [Hoge Bomen in de misdaad. Aage M](#)

Meesterkraker Aage M. geeft een demonstratie met de thermische lans naar aanleiding van het uitkomen van zijn boek. In de jaren zeventig was Aage de schrik van de bankwereld. Geen kluis was veilig voor de Hagenaar. Als gereedschap gebruikte hij vaak zijn legendarisch geworden thermische lans, een apparaat bestaande uit een buis gevuld met staven magnesium waar zuurstof doorheen wordt geperst. Door ontsteking ontstaat een vlam van 3500 graden die door

beton en het dikste metaal brandt. De meesterkraker had als handtekening dat hij geen geweld tegen mensen gebruikte en altijd netjes de rommel van zijn kraak opruimde.

Grootste kraak

Begin jaren 70 pleegde hij zijn grootste kraak ooit (die elke Nederlandse krant haalde). Uit de kluis van de Nederlandse Middenstandsbank in Helmond stal Aage 600.000 gulden. De particuliere spaarkluisjes liet hij bewust ongemoeid. Verder had hij onder meer in wisselende samenwerking met een aantal collega's kluisen open gebrand bij V. en D. te Leeuwarden (buit f 120.000), Voss in Amsterdam (buit f 60.000) en de ANWB te Rotterdam (buit f 70.000).

Ontsnapping

Na tal van geruchtmakende kraken waarmee hij miljoenen buit maakt, wordt Aage in 1973 gearresteerd en veroordeeld tot 4,5 jaar cel. Hij werd verraden door zijn kornuiten nadat hij in totaal zo'n 40 kluisen heeft gekraakt. Op ingenieuze wijze, met een naar binnen gesmokkelde kleine thermische lans, weet hij te ontsnappen uit de Blokhuispoort, de strafgevangenis in Leeuwarden, om vier maanden later weer opgepakt te worden.

Vaderlandse pers

Als zijn gevangenisstraf er uiteindelijk opzit, staat de hele vaderlandse pers bij de gevangenispoort voor foto's en quotes. Aage werd gevraagd of het moeilijk was om zo spectaculair uit de gevangenis in Leeuwarden ontsnappen. Daarop antwoordde hij nonchalant: 'een bankkluis kraken kost ook moeite, ik heb die capaciteiten nu eenmaal.'

Relatie met agente

Vanaf zijn onderduikadres begint hij zelfs een relatie met een politieagente. Deze affaire haalt uitgebreid de pers. Het boek 'Mijn Nachten met de Thermische Lans', geschreven in de gevangenis, verschijnt en wordt goed verkocht. Na weer te zijn opgepakt en uiteindelijk vrijgelaten, heeft hij een historisch tv-interview met Willem Duys waarin hij oprecht belooft te zullen stoppen met kluiskraken. Heel Nederland was geboeid door zijn manier van vertellen over zijn brandkastkraker ervaringen.

Lagerwal

Het lukt Aage echter niet te stoppen met kraken. Als uitbater van een seksclub in Zeeland, raakt hij opnieuw aan lagerwal. Met gokken verliest hij grote hoeveelheden geld. Hij had een uitbundige levensstijl waarvoor veel geld nodig was.

Gegoede huize

Aage kwam van goeden huize met een overgrootvader die burgemeester was van Rotterdam en Amsterdam (Sjoerd Vening Meinesz) en een oudoom (Felix Vening Meinesz) die een bekende hoogleraar in de geofysica was. Van moederskant was hij van Indische afkomst. Aage woonde het grootste deel van zijn werkzame leven in Utrecht. Meinesz is een keer getrouwd geweest en kreeg uit dit huwelijk één dochter en één zoon: Conny (vernoemd naar zijn vermoorde moeder) en Jelle (vernoemd naar zijn vader). Daarna heeft hij bij verschillende vriendinnen nog twee zoons gekregen en een dochter. Geen cent meer, Vrienden en bekenden betaalden in 1985 zijn begrafenis. Naar verluidt had Aage geen cent meer. Hij werd begraven in Den Haag. Het graf is inmiddels geruimd. (BVDL) Bron: AD.nl FOTO ANP

Aage Vening Meinesz (Malang, 19 juni 1942 – Den Haag, 31 oktober 1985) was een Nederlands meesterkraker, die bekend werd onder de naam Aage M. bron Wikipedia

Liedjes over Aage M gemaakt,
Aage M - [Met Mijn Thermische Lans](#)
Aage M - Je Hebt Mijn Hart Gestolen

Aage Meinesz viert samen met zijn vrouw en zoontje Aage (10) in hun woning achter de sexclub Pandora, de hereniging nadat de rechtbank in Middelburg vandaag de in bewaring stelling had opgeheven.
28 november 1978 – ANP - Paul Stolk

Schilderkunst van Aage M

Koos Reinsma over Age M

Koos Reinsma over zijn connectie met Age M en zijn schilderkunst! Exclusief verhaal en gezamenlijke passie. Kunst vanuit de gevangenis en een veel besproken expositie wat volgend jaar lijdt tot een vervolg op de landelijke televisie bij de VPRO [YouTube](#).

Must es lustere aage m [YouTube](#)

1981 Stephan Kraan

Totaalweigeraar - ook wel dienstweigeraar - In 1981 moet Stephan Kraan als dienstweigeraar 12 maanden de gevangenis in. In zijn cel in Leeuwarden ontvangt hij duizenden brieven en kaarten die hij allemaal beantwoordt. Hij is onderwerp van twee filmdocumentaires en schrijft het boek 'De Muesli Bloeit', naar aanleiding van zijn radiodagboek voor de VPRO. In de jaren na zijn vrijlating blijft Stephan Kraan zich inzetten voor totaalweigerders en het vrije-socialisme in de geest van Ferdinand Domela Nieuwenhuis.

Stephan Kraan

Geschiedenis, Van 1970 tot 1996 weigerde een kleine groep van in totaal c.a. 175 dienstplichtige jongens niet alleen de militaire dienst, maar ook de vervangende dienst; zij noemden zichzelf totaalweigerders; rond deze groep ontstond een actiecultuur van antimilitaristische acties, vooral gevoerd door de actiegroep Onkruid, totaalweiger weekends, totaalweiger overleg, totaalweiger spreekuur en de totaalweiger nieuwsbrief; totaalweigerders werden aanvankelijk veroordeeld tot 18 maanden gevangenisstraf, sinds 1983 tot 12 maanden; met de feitelijke opheffing van de dienstplicht in 1996 kwam ook een einde aan het totaalweigeren.

Inhoud, Correspondentie gericht aan Onkruid 1979-1986; stukken betreffende acties gevoerd door Onkruid, Landelijk Antimilitaristisch Overleg (LAMO) 1983-1984, het totaalweigeroverleg, de totaalweigerweekends 1981-1991, Antinor, vereniging van ouders van totaalweigerders 1980-1995; stukken betreffende en afkomstig van circa 175 totaalweigerders, werkweigerders en herhalingsweigerders 1971-1997 met persoonlijke correspondentie en stukken betreffende de

gevangenis, persoonlijke nieuwsbrieven; stukken betreffende plaatselijke antimilitaristische groepen en totaalweigerders in het buitenland. Ordening, Sinds 1980 bestaat er bij het Anti-Militaristisch Bureau (AMB) in Nijmegen een archief over totaalweigerders. Hoewel begonnen in 1980 bevinden zich in het archief gegevens die teruggaan tot 1970. Het Totaalweigerarchief is een archief dat is ontstaan in de praktijk. De gegevens werden gebruikt om jongens die wilden totaalweigeren van goede informatie te voorzien. Zo is ook de naam Totaalweigerarchief ontstaan. Lang niet alle gegevens in het archief betreffen totaalweigerders. Zo is er ook informatie over de zogenaamde keuringsweigerders, werkweigerders en herhalingsweigerders. Ook braken sommige hun totaalweigerering voortijdig af en deden alsnog een beroep op de Wet GMD.

Historisch overzicht, Op 1 februari 1996 werd in Nederland de opkomstplicht voor het leger afgeschaft. De facto kwam daarmee een einde aan de dienstplicht voor de Nederlandse strijdkrachten en daarmee ook het verschijnsel van het dienstweigeren. Weigeren van militaire dienst door radicale antimilitaristen en pacifisten kwam sinds het einde van de 19e eeuw regelmatig voor. Sinds 1923 werd hiervoor een wettelijke mogelijkheid gemaakt in de vorm van de Dienstweigerwet, die uiteindelijk Wet gewetensbezwaarden militaire dienst (Wet GMD) ging heten. De overgrote meerderheid van de dienstweigerders deed een beroep op deze wet en vervulde een vervangende dienstplicht. Voor een klein aantal antimilitaristen was dit echter een onbevredigende oplossing: zij weigerden zowel de militaire dienst als de vervangende dienstplicht en werden totaalweigerders genoemd. Zij konden over het algemeen op een gevangenisstraf van een half tot anderhalf jaar rekenen. Het verschijnsel van totaalweigeren is in diverse perioden voorgekomen: in de jaren twintig van de 20e eeuw, na de Tweede Wereldoorlog toen een aantal jongens weigerde mee te doen aan de Politie Acties in Indonesië en vanaf de jaren zeventig.

Rond deze laatste totaalweigerergolf ontstond een levendige antimilitaristische beweging en actiecultuur. Naar de aard van de zaak was totaalweigeren een individuele actie, maar veel totaalweigerders meenden dat hun weigering gezien moest worden als een daad van verzet tegen militarisme, legers en bewapening en niet in de eerste plaats als een kwestie van hun persoonlijke geweten, zoals de wet GMD veronderstelde. In dit verband deed vooral de groep Onkruid van zich spreken, een losse groep antimilitaristen die acties voerde bij militaire objecten. De bedoeling was vaak de autoriteiten zodanig te provoceren dat er wel arrestaties moesten volgen, waarbij dan ook opgeroepen totaalweigerders gearresteerd zouden worden: de zogenaamde oppakacties.

Daarnaast ontstond in de jaren zeventig en tachtig een netwerk van een landelijk totaalweigeroverleg, totaalweigerweekends, de Totaalweigerersnieuwsbrief, het totaalweigererspreekuur en allerlei plaatselijke groepen, zoals die in Nijmegen, Groningen Utrecht en Rotterdam. Deze beweging kenmerkte zich door een losse en ad hoc organisatiestructuur. Hoewel het om een kleine groep ging trokken de totaalweigerders veel aandacht door de radicaliteit en de vergaande persoonlijke consequenties van hun stellingname. Vooral het feit dat 'onschuldige' jongens voor een jaar de gevangenis in gingen wekte veel discussie. Pogingen van de overheid om tot een wettelijke regeling voor de groep te komen liepen echter op niets uit. De enige manier om het verschijnsel totaalweigeren definitief te laten verdwijnen was de feitelijke afschaffing van de dienstplicht. Bron: www.iisg.nl

Dagboek Stephan Kraan

Dagboek van Stephan Kraan
Adobe Acrobat document 67.2 MB
[de muesli bloeit.pdf](#)

Tentoonstelling Dienstweigerder

De tentoonstelling in het gevangenis museum Blokhuispoort ging over de totaaldienstweigerder Stephan Kraan die precies 30 jaar geleden vanuit het Depot van Discipline in Nieuwersluis het Huis van Bewaring in het centrum van Leeuwarden werd binnengebracht om er een vol jaar achter tralies door te brengen. Kraan weigerde niet alleen om in militaire dienst te gaan, maar ook de vervangende dienstplicht en werd daarvoor door de Krijgsraad en het Hoog Militair Gerechtshof tot 18 maanden

gevangenisstraf veroordeeld. De tentoonstelling toont op een zeer toegankelijke manier uniek en prachtig foto-, film-, en audiomateriaal van zijn gevangenschap. Verder zijn er originele posters, dagboeken, brieven, boeken en documenten te zien. In de tentoonstellingsruimte was de cel van Kraan gereconstrueerd met originele gevangenisattributen en persoonlijke trivia. Het is voor het eerst in Nederland dat een dergelijke tentoonstelling in de originele gevangenissetting plaats vindt.

Toespraak Tentoonstelling
toespraak-dienstweigeraar-achter-tralies.pdf
Adobe Acrobat document 72.0 KB

Tentoonstellingsboekje
Rondleiding-tentoonstelling.pdf
Adobe Acrobat document 4.5 MB

